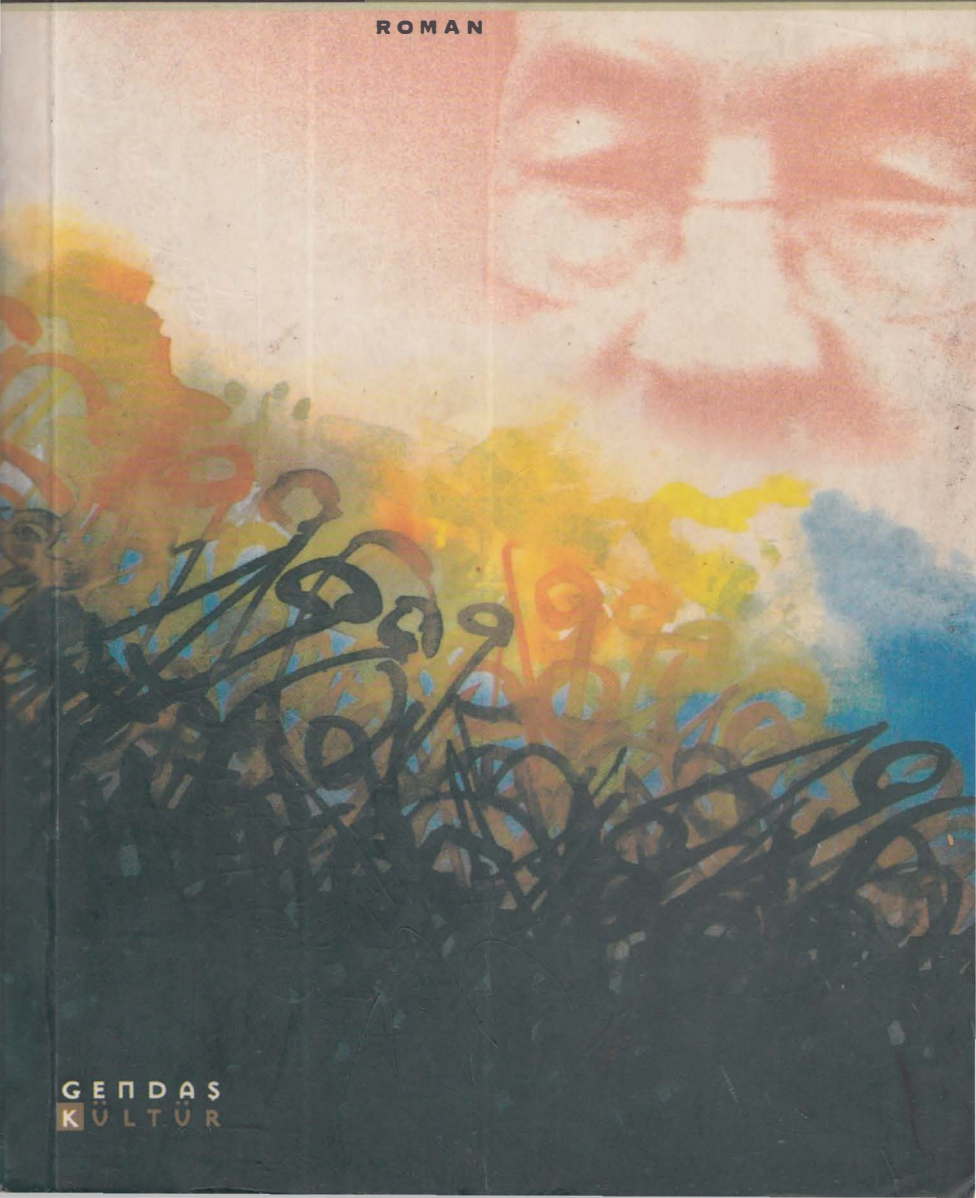
GÜNTER GRASS

YÜZYILIM

ROMAN

GENDAŞ KÜLTÜR

Günter Grass

YÜZYILIM

Çeviren: Nihat Tezeren

GENDAS KÜLTÜR

Çevirenin Önsözü

Bu kitabın adı "Yirminci Yüzyılda Alman Tarihi" de olabilirdi – alışılmamış bir konsept içinde sunulan bir tarih. Yüzyıldaki herbir yılın tek bir olayını bazen hayalî, bazen gerçek bir kişinin, bazen yazarın kendisinin anlattığı, aynı öykü içinde konunun, çok kez önceki ve gelecekteki başka yılların da içine uzandığı, gerçek kişilerin yanında hayalî kimselerin de konuştuğu, konuşulduğu, gerçek ve hayalî olayların bazen yanyana, bazen içiçe anlatıldığı, ama hayalî olanların da yazıldıkları yıl için tipik oldukları, en sıradan görünen ya da öyleymiş gibi anlatılan bir ifadenin içinde bazen korkunç veya dramatik bir gerçeğin gizlendiği, bütün bunlara mizahın, ironinin ve hicvin sık sık çeşni kattığı bir öyküler dizisi – alışılmamışın verdiği zevkle okunan öykülerin...

Eser, dünyaya çok şey kazandırmış, geçmişte kendinin çok çektiği, başkalarına da çok çektirdiği zamanları olmuş dinamik bir milletin insanlarını, ülkesini, yaşadıklarını bunlara yakından bakışlarla okuyucuya tanıtıyor.

1999 yılı Nobel Edebiyat Ödülünü alan Günter Grass "Kendinin Yüzyılını" – halkının günlük dilinden uzaklaşmaksızın – çok zengin ve gelişmiş bir dilin imkânlarını sonuna kadar kullanarak, birkaç yerde sözlüklerde boşuna aranacak sözcükler yaratarak, sık sık çok uzun – bir keresinde iki sayfa uzunluğunda – cümleler kurarak yazmış. Böyle bir kitabı türkçeye çevirmek benim için, hafif siklet birinin ağır siklet

bir atletle güreşmesine ve sadece hakemin kayırmasıyla kıtakıt berabere kalmasına benziyordu, ama nerdeyse mazohistik bir zevk veriyordu.

Almanyayı içinden tanımayan ya da onun tarihine yabancı bir okurun kitabdaki konuların, ayrıntıların bir kısmını anlaması, ilişkileri sezmesi yer yer imkânsızdır. Böyle yerlerde okura yardım için, kitabın arkasına, yıllara göre ayrılmış olarak açıklamalar koydum. Metinde bunların işaretlerini bulacaksınız. Ayrıca metnin içine çok az yerde italik harflerle birkaç kelimelik açıklamalar soktum. Aynı nedenle birkaç öyküye, gene italik harflerle, çok kısa bir giriş metni ekledim, Grass'ın arzusuna uyarak hiçbir öyküye başlık koymadım. Düşündüğüm başlıkları "İçindekiler"de bulacaksınız.

İmlâda şunlar temel oldular: körükörüne apostrof koymadım, "Almanya'dan" değil, "Almanyadan"... yazdım. Arabca dahil, yabancı kelimelerin çoğunun özgün harflerini değiştirmedim, "sebeb, red, kitab..." yazmayı seçtim. Okuyucu "o kadar, o zaman..." ile "okadar, ozaman..." arasındaki farkı herhalde sezecektir. Fransızca kökenli olmayan kelimelerde onların özgün fonetiğine sadık kaldım. Örneğin "enflasyon" değil, "inflasyon", "eroin" değil, yunanca kökenine ve bütün dünyanın deyip yazdığına uyarak "heroin" dedim. Sıfat görevindeki "alman"ı ("alman tarihi" gibi) küçük, insanlar sözkonusuysa, örneğin "Almanlar"ı, büyük yazdım. Gendaş Kültür Yayınevi bunlara itiraz etmedi, kitab böyle basıldı.

Nihat Tezeren

İçindekiler

Çevirenin Önsözü 5
1900 Çinde Boxer Ayaklanması 11
1901 Wuppertal'ın Havaî Treni 14
1902 Yassı Hasır Şapkalar 16
1903 Hamburgda Futbol Şampiyonası 19
1904 Kömür Ocaklarında Grevler 22
1905 Kaiser'in Fas Ziyareti 25
1906 Denizaltılar ve Düşler 27
1907 Plak ve Gramofon Geliyor 31
1908 Yoldaş Liebknecht'i Dinlerken 34
1909 Altı-gün Bisiklet Yarışı 37
1910 "Şişman Berta" 41
1911 İmparatorun Savaş Gemileri 43
1912 Bir Şair: Georg Heim 46
1913 Eski, Büyük Bir Savaşın Anıtı 49
1914 İki Yazar, İki Kafa 52
1915 Askerlerin Miğferleri 55
1916 Siper Savaşı 58
1917 Zehirli Gaz Savaşı 62
1918 Tanklar, Uçaklar, Grip, Bilanço 65
1919 Kaos 68
1920 Demiryolları 70
1921 Dans, Dans, Dans 73
1922 Sağcılar, Solcular, Cinayetler 75
1923 İnflasyonun Böylesi 79
1924 Hava Gemisi 82
1925 Detektörlü Radyo ve Sonrası 86

1926 Sürgündeki Kaiser 89
1927 Berlin ve Altın Yıllar 92
1928 Hamburg - Politik Çatışmalar 95
1929 Opel'in "Yeşil Kurbağa"sı 98
1930 Berlin - Boksörler... - Ve Dürrenmatt 101
1931 Naziler Geliyor 105
1932 İşsizler, Sosyal Yardım 108
1933 Hitler İktidarda - Birkaç Yahudi 111
1934 Nazilerin Elinde Bir Yahudi 115
1935 "Kürekçi Hastalığı" - İlk Autobahn 118
1936 Olimpiyat 121
1937 Bahçede İspanya İçsavaşı 125
1938 Büyük Devletin "Kristal Gecesi" 128
1939 Polonya Hatıraları 131
1940 Dedikodular, Uçaklar, Denizaltılar 134
1941 Sylt'ten İkinci Öykü 137
1942 Üçüncü Öykü: Köln Bombalanıyor 140
1943 Dördüncü Öykü: Varşova Gettosu 143
1944 Beşinci Öykü: "Mucize Silahlar" Masalı 146
1945 Sylt'ten Son Öykü: Elveda Doğu Prusya 149
1946 "Yıkıntı Kadınları" 152
1947 Hamburgda Don ve Açlık 155
1948 Para Reformu 158
1949 Doğulu Inge - Batılı Ben 161
1950 Köln Karnavalı Geliyor 165
1951 Volkswagen - Önce ve Sonra 168
1952 TV - Sihirli Ayna 171
1953 Doğuda İşçi Ayaklanması 174
1954 Dünya Şampiyonu mu, Yoksa Hakem Hatâsı mı? 177
1955 Babamın Atom Sığınağı 181
1956 İki Şair. Biri Batıdan, Biri Doğudan 184
1957 Gene Çelik Miğferler 189
1958 Uzun Bacaklı Güzel İkizler 192
1959 Frankfurt Kitab Fuarı 195
1960 Sprinter Armin Hary 198
1961 Duvar Öyküleri 201
1962 Yahudi Jankele ve... Adolf Eichmann 205
1963 Philharmonie Berlin 208

1964 Frankfurtta Auschwitz Davası 211
1965 Oy Avında İki Sosyaldemokrat 215
1966 Bir Altmışsekizli ve Heidegger 219
1967 Öldürülen Üniversiteli - Bir Filozof, Bir Şair 223
1968 "dönüş" - Altmışsekizliler - Adorno - "dönüş" 228
1969 Antiotoriter Eğitim - Seçim - Aya İniş 232
1970 Şansölye Polonyadan Af Diliyor 235
1971 Disko - Uyuşturucu - 218. madde - Bitiş 238
1972 Sol Şiddet Yıllarında 243
1973 Petrol Krizi - Otomobil Fanatikleri 247
1974 Almanya/Almanya Maçı 251
1975 Doğulu/Batılı Buluşması - Teroristler 255
1976 İstihbaratçıların Konuşması Sürüyor 259
1977 Batıda Bir Doğulu Şarkıcı 263
1978 Âsî Gençler ve Kaçık İhtiyar Punk 266
1979 Balonla Doğu Almanyadan Kaçış 271
1980 Vietnamlı Boatpeople - Bürokrasi 274
1981 Büyük Amiralin Cenazesi 278
1982 İki Falkland Savaşı - "Halk Biziz" 282
1983 Birkaç Franz Josef Hatırası 285
1984 Verdun Savaşını Anarken Giscard ve Helmut El Ele 289
1985 TV Dizileri - Tenis Aslanı 292
1986 Çernobil ve Mantarlarından Olan Bavyeralılar 296
1987 Rüyada Theodor Fontane 299
1988 Ormanlar Ölüyor 303
1989 Duvar Açılıyor 306
1990 İhtiyar Yahudi ve DDR'in Son Seçimleri 309
1991 Körfez Savaşı Dedikoduları 313
1992 İspiyonculuk ve Sonrası 316
1993 Neonaziler - Sade Bizde mi? 320
1994 Bir Politikacı Kadın 323
1995 Berlinde Love Parade 327
1996 Üç Kızımla İtalya - Dolly ve Sonrası 331
1997 Erkeksiz Üreme mi Geliyor? 335
1998 Seçim Heyecanı 339
1999 Anne Öteden Konuşuyor 343
Açıklamalar 349

Jakob Suhl'un anısına

1900

Benim karşılığımda değiş tokuş edilen ben, yıllar yılı buradaydım. Herzaman ilk planda değildim. Zira o sıralar hep savaş olduğu için, bizim gibiler kendilerini cephe gerisine çekerlerdi. Ancak başlangıçta, Çinlilere karşı harekât başladığında ve bizim tabur Bremerhaven'e geldiğinde ortadaki kıtanın en önündeydim. Burada hemen hemen herkes gönüllüydü. Resi'yle, yani benim Therese'mle, kısa bir süreden beri nişanlı olmama karşın, *küçük Bavyera kenti* Straubing'ten gönüllü olarak bir tek ben başvurmuştum.

"Norddeutscher Lloyd"un denizaşırı seferleri binası arkamızda, yüzümüzde güneş, gemiye binmeyi bekliyorduk. Kaiser' önümüzdeki sehpadan sert ve azimkâr bir konuşma yaptı. "Südwester" denen, yeni, geniş kenarlı şapkalar bizi güneşten koruyordu. Bizler pek süslü gözüküyorduk. Kaiser özel bir miğfer takmıştı; miğferin mavi zemin üstünde parıltılar saçan kartalı vardı. Bize düşen büyük görevden, acımasız düşmandan söz etti. Konuşması sürükleyiciydi. Şöyle dedi: "Bu size bağlı, şunu iyi bilin: Acımak yok. Tutsak almak yok...". Sonra da kral Etzel'i (*Attila'yı*) ve onun Hun ordularını anlattı. Ona göre Hunlar epey korkunç davranmışlardı, ama onları gene de övdü. Sosyalistlerin daha sonra saygısız, terbiyesiz Hun mektupları[2] basmalarının ve Kaiserin Hunlarla ilgili konuşmasına son derece âdîce

sövüp saymalarının nedeni de buydu. Konuşmasının sonunda bize Çin'le ilgili direktif verdi: "Kültüre yol verin; her zaman!". Hepimiz üç kez "yaşa" diye bağırdık.

Aşağı Bavyera'dan gelen benim için, uzun deniz yolculuğu çok kötü geçti. Sonunda Tientsin'e geldiğimizde herkes oradaydı: İngilizler, Amerikalılar, Ruslar, hattâ gerçek Japonlar ve küçük memleketlerden gelmiş olan ufacık birlikler. İngilizler aslında Hintlilerdi. Başlangıçta biz kalabalık değildik ama bereket versin Krupp'un 5 cm'lik yeni seri ateşli toplarına sahiptik. Ve Amerikalılar Maxim-makinalı tüfeklerini deniyorlardı; bunlar gerçekten tam bir şeytan aracıydı. Böylece Pekin hücum edilerek çok kısa zamanda alındı. Bizim bölük şehre girdiğinde, her şey yazık ki bitmiş görünüyordu, bu üzüntü vericiydi. Ancak gene de birkaç Boxer militanı[3] rahat vermiyordu. Bunlar gizli bir örgüt üyesi oldukları için "Tatauhuei" olarak anılıyordu; bu bizim dilimizde "yumruklarıyla çarpışanlar" (*Boxer*) anlamına geliyordu. Bu nedenle önce bir İngiliz, sonra da ayaklanan çeteciler konuştu. Yabancılar Çinlilere her türlü şey, İngilizler de özellikle afyon sattıkları için, Boxer'ler yabancılardan nefret ediyorlardı. Ve sonuçta Kaiser'in buyurduğu gibi oldu: Tutsak almak yoktu.

Düzeni sağlamak için Boxer'leri, duvarın hemen önündeki "Chienmen" kapısı yanındaki meydanda bir araya topladılar. Bu duvar, yasak Mançu Şehrini, Pekin'in alışılagelen kısmından ayırıyordu. Çinlilerin saç örgüleri birbirine bağlanmıştı, bu çok tuhaf görünüyordu. Sonra da onlar gruplar halinde kurşuna dizildiler veya tek tek kelleleri uçuruldu. Ama bu tüyler ürpertici şeylerden nişanlıma tek bir sözcük bile yazmadım; ona sadece yüzyıllık yumurtalardan ve buğuda pişirilen Çin usulü köftelerden söz ettim. İngilizler ve biz Almanlar tüfeklerle işi kısa kesiyorduk. Japonlar ise kelle uçururken eski saygıdeğer gelenekle-

rini uyguluyorlardı. Ama Boxer'ler vurularak öldürülmeyi yeğliyorlardı, çünkü kelleleri koltuklarının altında cehennemde oraya-buraya koşuşmaktan korkuyorlardı. Bunun dışında korkuları yoktu. Kurşuna dizilmeden önce şuruba batırdığı pirinç pastasını iştahla yiyen birini bile gördüm.

Chienmen meydanında çölden gelen bir rüzgâr esiyor ve sürekli sarı toz bulutlarını savuruyordu. Her şey sarı olmuştu, biz de. Bunu nişanlıma yazdım ve mektubun içine biraz da çöl kumu koydum. Japon cellatlar temiz bir vuruş yapabilmek için bizim gibi çok genç, çeteci Çin delikanlılarının enselerindeki saç örgülerini kestiklerinden, meydanda, toztoprak içinde yer yer Çin saçlarından kümeler görünüyordu. Bu saç örgülerinden birini aldım ve anı olarak eve gönderdim. Memlekete döndüğümde nişanlım yakıncaya dek bu örgü saçı karnavalda eğlenmek için taktım. Düğünümüzden iki gün önce Resi, "böyle şeyler eve hayaletleri getirir", dedi.

Fakat bu başka bir öykü konusu.

1901

Arayan bulur. Sürekli eski-püskü, antika eşyaları karıştırırdım. Chamisso meydanında, bir esnafın, siyah-beyaz renkli levhasıyla antika eşya vaadeden, ama değerli parçaların tapon malların arasında yalnız dip taraflarda saklı olduğu, oradaki garip ve orijinal şeylerin merakımı çektiği dükkânında, ellili yılların sonuna doğru, birbirine bir iple bağlanmış üç kartpostal keşfettim. Bunlarda Kudüsteki cami, Mezarlı Kilise ve Ağlama Duvarı motiflerinin renkleri matlaşmıştı. Kartlar Ocak bindokuzyüzkırkbeşte Kudüsten Berline, Benn[1] adında bir doktora postalanmıştı. Ancak savaşın son aylarında, kartların üstündeki mührün de doğruladığı üzere, posta idaresi şehrin yıkıntıları arasından alıcıyı bulmayı başaramamıştı. Bu kartların *Berlinin* Kreuzberg semtinde Kurtchen Mühlenhaupt'un antikacı dükkânında sığınacak yer bulması bir şanstı.

Her üç karttaki çizgi-adamcık ve kuyruklu-yıldız resimleriyle işlenmiş metin güçlükle çözüldü ve şunlar okundu: "Zaman nasıl da tersine dönmüş! Martın en-ilk günü olan bugün daha yeni başlayan yüzyıl, sayısındaki dimdik 1 ile dikkati çekerken, ve sen, benim barbarım ve kaplanım, uzak cangıllarda et peşinde iken, babam Schüler, benimle ve camdan kalbimle birlikte Barmen'den Elberfeld'e ilk seferini yapan havaî trene binmek için Eulenspiegel[2] eliyle beni aldı – siyah Wupper nehri üzerinden

geçmek üzre! O tren çelikten bir ejderhadır, bin ayağı ile, dindar *tekstil* boyacılarının az bir ücret karşılığı mürekkeplerinin atık suları ile kararttıkları nehir üzerinde kıvrıla kıvrıla gider. Ağır, yuvarlak ayaklarıyla ejderha ilerlerken raylar üzerinde giden gemi uğultulu seslerle havada süzülür. Ah, sen, tatlı dudaklarında mutlulukları titreyerek yaşadığım benim Giselher'im,[3] benimle, senin Sulamit'in[4] ile – veya Prens Yusuf mu olayım? –, öbür Wupper olan ölüler nehri Styx[5] üzerinde havada süzülür müydün, ta ki düşerken birlikte yanıp yokolana kadar? Fakat hayır, ben kutsal topraklarda kurtuldum ve Hazreti İsa'ya verdiğim söze tam uygun şekilde yaşıyorum. Buna karşın sen, kayıplara karıştın, bana sadakatsızlık ettin, sert suratlı, barbar! Acı çığlığı! Siyah Wupper'de yüzen siyah kuğuyu görüyor musun? Mavi piyanoda seslendirdiğim ağıtı işitiyor musun? Fakat, şimdi inmek zorundayız, dedi baba Schüler Else'sine. Yerde iken çoğu zaman onun sözünü dinleyen bir çocuktum...".

Ancak, Wuppertal havaî treninin dörtbuçuk kilometrelik ilk kısmının törenle trafiğe açıldığı zaman, Else Schüler'in çocuk olmadığı, tersine en az otuz yaşında ve Berthold Lasker'le evli olduğu, iki yaşında bir oğlu bulunduğu şimdi bilinmektedir. Buna karşın yaşı her zaman onun isteklerine itaat etmiştir. Bu nedenle de Kudüs'ten postalanan üç yaşama-habercisi kart Doktor Benn'in adresine, Else'nin ölümünden kısa bir süre önce gönderilmişti. Kartlar zaten her şeyi daha iyi biliyorlardı.

Fazla pazarlık etmedim. Tekrar iple birbirine bağlanan kartpostallara meraklısının ödeyeceği bir bedeli ödedim. Ve eski döküntüleri daima bir özellik taşıyan Kurtchen Mühlenhaupt bana göz kırptı.

1902

Lise öğrencisi olarak kendime, Lübeck şehrinde Mühlentor'un gezinti yerinde veya Trave nehrinin sahilinde dolaşırken takmak için ilk hasır şapkayı almam ufak bir olay olmuştu. Bu yumuşak bir fötr değildi; melon bir şapka da değildi; son zamanlarda moda olan, kibar olarak "Canotier" veya halk dilinde "daire testere" denen düğün çiçeği sarısı hasır şapkaydı. Kadınlar da bandlarla süslü hasır şapkalar giyiyordu. Ancak onların çoğu kendilerini balinayla sertleştirilmiş korselerin içine sokuyordu; sadece pek azı, örneğin Katharineum[1] önünde biz lise son sınıf öğrencilerini alay etmeye heveslendiren modern havadar giysiler içinde görünmeye cesaret ediyordu.

O zamanlar birçok şey yeniydi. Örneğin Alman İmparatorluğu posta idaresi, üzerinde Germania anıtını metal göğüsleri ile profilden gösteren ve tüm Almanya için geçerli pullar çıkarttı. Ve her yerde ilerlemelerin geleceği bildirildiği için, hasır şapka takanların çoğu gelecek günleri merakla bekliyorlardı. Benim şapkamın başından bir takım şeyler geçti. Ben ilk zeplini görüp şaşırdığımda onu enseme itmiştim. Café Niederegger'de onu yeni baskıdan çıkmış ve hemşerilik duygusunu şiddetle çoşturan. "Buddenbroocks"un[2] yanına koydum. Sonra bir öğrenci olarak hasır şapkamı yeni açılmış Hagenbeck Hayvan Parkının içinden geçirdim ve, çitlerin içinde serbestçe dolaşan maymunların ve

develerin, bu şekilde "şapkalanmış" olarak gururla dolaşan bana nasıl imrenerek baktıklarını gördüm.

Hasır şapkam, öğrencilerin eskrim salonunda başkalarıyla karışıp değiştirildi, Alster'deki lokalde unutuldu, bazıları da defalarca sınavlarda dökülen terlerden yıprandı. Bayanların önünde çok heyecanlı ya da boş verici şekilde çıkardığım hasır şapkalarımı arada sırada yenilemem gerekiyordu. Kısa zaman sonra onu, sessiz filmde Buster Keaton'un yaptığı gibi yana doğru eğerek giymeye başladım, fakat hiçbir şey – Buster Keaton'ın aksine – beni ölesiye üzmüyor, tersine hertürlü durum beni güldürüyordu, öyle ki, Göttingen'de ikinci sınavdan sonra gözlüklü olarak üniversiteyi bıraktığımda, ben daha çok Harold Lloyd'a benziyordum – ileriki yıllarda, kule tepesinde film usulü gülünç durumda saat yelkovanına asılı olarak çırpınan hasır şapkalı Harold Lloyd'a.

Gene Hamburg'ta Elbe tünelinin açılış törenindeki kalabalıkta birçok hasır şapkalıdan biri de bendim. Ticaret bürosundan Depolar Mahallesine, mahkemeden avukat bürosuna dek daire testereye benzeyen şapkalarımızla koşuşturduk durduk ve dünyanın en büyüğü Kuzey Anlantik sürat gemisi "İmparator" ilk seferi için limandan ayrılırken hasır şapkalarımızı salladık.

Şapka sallamak için yeterince neden bulunuyordu. Fakat birgün, daha sonra bir veterinerle evlenen papazın kızını koluma takmış Elbe sahilinde Blankenese'de gezinirken – ilkbahar mıydı, sonbahar mıydı tam anımsamıyorum – hızlı esen bir rüzgâr hafif siklet kafa süsümü başımdan uçurdu. Şapka yerde yuvarlandı, havada uçtu. Arkasından koştum, boşuna; sadece onun nehirde aşağıya doğru sürüklendiğini gördüm. Bir süre aşkımın hedefi olan Elisabeth beni avutmaya uğraştıysa da, teselli edilemeyecek durumdaydım. Önce stajyer hâkim ve sonra da yüksek memuriyete aday olarak kendime daha iyi, kaliteli hasır şapka-

lar alabildim. Bunlarda yapımcısının adının bulunduğu band vardı. Bu şapkalar moda olmayı sürdürdüler, ta ki yaz sonuna doğru bir gün binlerce hasır şapkalı adam küçüklü büyüklü şehirlerde – ben Kuzey Almanyada Schwerin Yüksek Mahkemesinde – sokak ortasında birer jandarma eri etrafında toplanmış halde, onun Majesteleri adına okuduğu bir kâğıttan harb başladığını bize bildirmesine dek. Bildiri biter bitmez çokları "daire testere"lerini havaya fırlattı, kendilerini can sıkıcı sivil yaşamdan kurtulmuş gördü ve gönüllü olarak – pek çoğu sonuna kadar – düğün çiçeği sarısı gibi parıldayan hasır şapkalarını, yeşilimsi gri Pickelhaube denen miğferlerle değiştirdiler.

1903

Pantekot yortusu (Pfingsten) günü saat dörtbuçuğu biraz geçe final maçı başladı. Biz Leipzig'liler gece treniyle gelmiştik: Takımın ilk onbir oyuncusu, üç yedek oyuncu, antrenörü, yönetimden iki kişi. Yataklı vagon ne gezer! Tabiî hepimiz, ben dahil, yolculuğu üçüncü mevkide yaptık; zira yol parasını zar zor toparlayabilmiştik. Gene de bizim gençler hiç şikâyet etmeden sert bankların üzerinde uzandılar ve bana Uelzen'e gelinceye dek bir horultu konseri çektiler.

Altona'ya bu şekilde oldukça yorgun argın, ancak taze umutlarla vardık. Her yerde alışılageldiği üzere burada da biçimsiz bir antrenman sahasıyla karşılaştık. Üstelik sahanın ortasından çakıl dökülmüş bir yol geçiyordu. Protestonun bir yararı olmadı. Altonaer FC 93 takımının tarafsız yöneticisi Herr Behr, kumlu ama kusursuz derecede düz oyun sahasının çevresini halatla çevirmiş, ayrıca ceza sahası ve saha ortası çizgilerini kendi elleriyle testere talaşı dökerek işaretlemişti.

Bizim rakibimiz olan Prag'lı alman gençler buraya yolculuk etmelerini, Karlsruher FV takımının savruk yöneticilerine borçluydular; çünkü onlar kötü bir oyuna gelmişler, yanıltıcı bir telgrafa inanarak takımlarıyla ön eleme maçları için Saksonya'ya gitmemişlerdi. Bunun üzerine Alman Futbol Federasyonu âcilen verdiği bir kararla DFC Prag'ı finallere göndermişti. Bu şampi-

yona ilk kez düzenleniyordu, hem de en güzel bir havada. Böylece Herr Behr, aşağı yukarı ikibin seyirciden giriş ücreti olarak teneke kumbarasıyla iyi para topladı. Gene de beşyüz Mark kadar olan gelir tüm giderleri karşılamaya yetmedi.

Daha başlangıçta aksaklıklar oldu: Başlama düdüğüne kadar ortada top yoktu. Praglılar hemen protesto ettiler. Ama seyirciler duruma küfretmekten çok güldüler.

Sonunda top orta çizgiye konduğunda büyük bir tezahürat oldu. Oyuna başlayan, rüzgârı ve güneşi arkasına alan rakibimizdi. Hemen kalemize kadar da sokuldular, sol taraftan yaptıkları ortayı, ağaç gibi uzun kalecimiz Raydt zorlukla çeldi, böylece Leipzigi daha başlangıçta yenik duruma düşmekten kurtardı. Sonraları karşı koymaya başladık ama sağ taraftan paslarla bizi sıkıştırıyorlardı. Daha sonra ceza sahamızdaki bir karambolda Praglılar gole kavuştu. Pick adlı iyi bir kalecileri olan Pragla ancak zorlu hücumlardan sonra birinci devre bitmeden beraberliği sağlayabildik.

Kaleleri değiştikten sonra tutulacak gibi değildik. Friedrich'in ikinci golü ve Stany gol yağmurundan önceki ilk golünü attıktan sonra, beş dakika içinde Stany ve Riso üç gol daha attılar. Her ne kadar Praglılar hatâlı pasımızdan yararlanarak bir gol daha attılarsa da, – tâbir caizse – iş bitirilmişti ve tezahürat çok büyüktü. Stany'ye sert faulller yapan çok çalışkan orta saha oyuncusu Robitsek bile bizim oyuncuları durduramadı. Herr Behr sportmenliğe uymayan Robi'yi sertçe uyardı. Bitiş düdüğünden hemen önce Riso yedinci golümüzü attı.

Maçtan önce çok övülen Praglılar bekleneni veremediler. Özellikle de forvet oyuncuları. Çok geri pas yaptılar, ceza sahasında çok gevşektiler. Sonradan Stany ve Riso'nun günün kahramanları oldukları söylendi ama bu doğru değildi; onbir kişinin tümü tek kişi gibi didişti. Ayrıca bizim kısaca Stany dediğimiz

Bruno Stanischewski, Polonya kökenli futbolcuların zaman içinde alman futbolu için neler yaptıklarını daha o zaman göstermiş oldu.

Son yıllarda kasa mutemedi olmak üzere bizim yönetimde uzun süreden beri aktif çalışıyor ve sık sık deplasman maçlarında bulunuyordum. Fritz Szepan'ı ve onun kayınbiraderi Ernst Kuzorra'yı, yani Schalke'li iki as'la, Schalke'nin büyük zaferlerini yaşadığım için hiç çekinmeden diyebilirim ki, Altona'nın şampiyonluğundan sonra alman futbolu hep ileri gitmiş ve bunda almanlaştırılan Polonyalıların oyun şevki ve golcülükleriyle katkıları olmuştur.

Şimdi Altona'ya dönelim: Her ne kadar büyük bir maç değildiyse de, iyi bir maçtı. Ama daha o zaman, VfB Leipzig takımı açıkça ve itirazsız Almanya şampiyonu sayıldığında, bazı gazeteciler, masallar uydurulan mutfakta kendi çorbalarını ısıtmayı denediler. Ne olursa olsun, sonunda, Praglıların maç öncesi gece Sankt Pauli'nin Reeperbahn caddesinde kadınlarla âlem yaptıkları ve bundan dolayı, özellikle ikinci devrede, hücumda dermansız kaldıkları söylentisinin bir bahane olduğu ortaya çıktı. Tarafsız Herr Behr bana kendi eliyle yazdı: "Daha iyi oynayan kazandı!"

1904

Ruhr bölgesi kömür madeni işçileri tamamen yerel şive ve madenci terimleri ile konuşuyorlar.

"Bizde, Herne'de Noelden kısa süre önce olaylar başladı..."

"Bunlar Hugo Stinnes'in kömür ocaklarında böyle..."

"Fakat idarenin arabaları boş sayması' başka yerlerde de var, Harpener Bergbau firmasıeğer arabalar tam doldurulmamışsa ya da içlerine biraz temiz olmayan kömür karışmışsa..."

"Ama bunun ayrı cezası da var..."

"Doğru, Mühendis Bey. Aslında barışsever maden işçilerinin grevinin bir nedeni de, bütün bölgeye yayılmış olan ve idarenin tehlikesiz dediği solucan hastalığıdır. Bütün maden işçilerinin beşte biri..."

"Bana sorarsan, madende çalışan beygirlere bile bu solucanlar bulaştı..."

"Sen ne diyorsun, bu şeyleri getirenler Polaklardı (*Polonyalılardı*).

"Fakat herkes grevde, Polonyalılar da, bunlar, bilirsiniz, Mühendis Bey, aslında kolay yatıştırılırlar..."

"İçkiyle!.."

"Çok saçma! Burada herkes içer..."

"Ne olursa olsun, grev yönetimi 1889 yılı Berlin Barış Protokolu'na atıf yapıyor, yani sekiz saatlik normal mesaiye..."

"Buna uyan yok, süreler her yerde uzatıldı..."

"Bizde, Herne'de günde on saate yakın yeraltındayız."

"Ancak bana sorarsan, arabaların boş sayılması son zamanlarda gitgide çoğalıyor..."

"Şu anda altmıştan fazla kuyuda grev var..."

"Ayrıca gene kara listeler var..."

"Ve Wesel'de 57. piyade alayı çoktan silah başında emir bekliyor..."

"Arkadaşlar, saçma! Şimdiye kadar tüm kömür bölgesinde sadece jandarmalar görevde..."

"Fakat bizde, Hernede sizin gibi maden memurlarını maden polisi olarak pazubentlerle ve coplarla silahlandırdılar..."

"Onlara Pinkertonlar deniyor, çünkü ilk kez amerikalı Pinkerton bu pis dolabı düşündü..."

"Ve şimdi her yerde genel grev olduğu için, Stinnes Hugo kendi ocaklarını kapatmakta..."

"Bunun için şimdi tüm Rusyada devrim gibi bir şey sürüyor..."

"Ve Berlinde yoldaş Liebknecht[2]..."

"Ama asker anında harekete geçti ve ateş etti..."

"Güney batıda[3] olduğu gibi, bizim adamlar orada tüm Hottentot'ların işini bir çırpıda bitiriyor..."

"Şurası kesin, tüm kömür bölgesinde ikiyüzün üstünde ocakta grev var..."

"Hesaplandı, yüzde seksen beşinde..."

"Fakat şimdiye kadar oldukça sakin ve düzenli geçiyor, Mühendis Bey, çünkü sendika yöneticileri bile..."

"Devrimin gitgide büyüdüğü Rusyadaki gibi değil..."

"Ve bu nedenle, yoldaşlar! Hernede ilk kez grev kırıcılarına

karşı harekete geçildi..."

"Stinnes hâlâ hertürlü anlaşmayı geri çevirdiği için, korkulur ki..."

"Şimdi Rusyada savaş durumu hüküm sürüyor..."

"Fakat bizim gençler bu Herero'ları[4] ve benzeri Hottentotları kolayca tepeledi..."

"Her ne olursa olsun, Liebknecht Petersburg'daki işçilere ve kömür bölgesindeki bizlere proletaryanın kahramanları dedi..."

"Ancak Ruslar Japonlarla öyle kolayca başa çıkamayacak..."[5]

"Ve bizde, Hernede gene de ateş ettiler..."

"Fakat sadece havaya..."

"Ama herkes koşarak kaçıyordu..."

"Maden ocağının kapısından çıkıp ön meydanı geçerek..."

"Hayır, Mühendis Bey, asker değil, sadece polis..."

"Fakat biz buna rağmen koşarak kaçtık..."

"Anton'a, buradan hemen kaçalım dedim..."

1905

Efendi babam, Bremen'li bir armatörün hizmetinde Tanca'da, Kazablanka'da ve Marakeş'te çalışmıştı. Bu, ilk Fas krizinden epey önceydi. Herzaman endişeli bir adamdı. Politika ve özellikle uzaklardan hükmeden Başbakan Bülow, babamın bilançolarını bozuyordu. Onun oğlu olarak; fransız ve ispanyol rakiplere karşı ticarethaneyi bir dereceye kadar su üstünde tutsam da, günlük safran, incir, hurma ve hindistan cevizi ticaretini hevessizce yürüten, bundan dolayı büro yerine tercihan çayhaneye giden ve bunun dışında her türlü değişiklik için suk denen pazar yerlerine uğrayan bana, yemekte ve klübde durmamasıya konuşulan kriz dedikoduları daha ziyade gülünç geliyordu. Böylece, Kaiser'in Sultanı ânî ziyaretini uzaktan ve sadece alaycı bir monokl[1] ile izledim. Sultan Abdülaziz, daha önceden bildirilmemesine karşın, büyük ziyaretçiyi hayrete değer bir tantana ile karşılamayı, ve büyük misafirini pitoresk muhafız kıt'ası ve ingiliz ajanları ile korumaya almayı, ve, gene de gizlice Fransanın dostluğunu ve korumasını sağlamayı becerdi

Kaiserin karaya çıkışı, gülüşmelere yol açan aksiliklere rağmen – filika Hükümdarla birlikte neredeyse alabora olacaktı – gösterişli idi. Ödünç alınmış ve huysuz olduğu açıkça görünen beyaz bir atın üstünde Kaiser usta bir binici olarak Tanca'ya girdi. Hattâ tezahürat bile vardı. Özellikle, güneşle uyum içinde ışıklar saçan miğferi derhal hayranlık uyandırdı.

Sonradan çayhanelerde, hattâ klübde karikatürize resimler elden ele dolaşmaya başladı. Bunlarda, Kaiserin kartalla süslü başlığı, bütün yüz hatlarını es geçip haşmetli bıyıklarıyla hararetle sohbet etmekteydi. Bundan başka, Bremenden tanıdığım bir sanatkâr olan ve Worpswede'deki[1] sanatçılar grubuyla ilişkili karikatürcü, – hayır, muzip kişi ben değildim – Fas kulisi önünde miğferi ve burma bıyığı öyle çizmişti ki, camilerin kubbeleri ve minareleri başlığın şatafatlı süslerinin kavisleriyle ve tepesindeki sivri uç ile en canlı bir uyum içindeydiler.

Endişeli telgrafların dışında gösterişli gelişin hiçbir yararı olmadı. Majesteleri atılgan konuşmalar yaptığı sırada Fransa ve İngiltere kendi aralarında Mısır ve Fas üzerinde anlaştılar. Bana tüm bunlar zaten gülünç geliyordu. Ve altı yıl sonra hücumbotumuz "Panther"in, Agadir önünde görülmesi de aynı şekilde gülünçtü. Mutlaka bu teatral bir gürültü kopartacaktı. Buna karşın kalıcı etki yaratan tek şey Kaiserin güneş vurduğunda parıldayan miğferiydi. Oradaki bakırcılar hemen onun taklidini yaptılar ve bütün pazarlara sürdüler. Uzun süre – her halde bizim ithalat ve ihracatımızın devam ettiğinden daha uzun bir süre – Tanca ve Marakeş'in pazarlarında, Prusya'nın sivri tepeli miğferleri (Pickelhauben), minyatür boyda veya normalden daha büyük ölçülerde armağanlık eşya olarak, bazen de yararlı bir tükürük hokkası olarak satılıyordu. Ben, bugün bile sivri ucu kum dolu bir sandığa batırılmış böyle bir miğferden yararlanıyorum.

Ancak, sadece iş konusunda değil, sürekli en kötüsünü düşünerek endişeli, uzak görüşlü ve oğluna kimi kez ve pek haksız olmadan "kayıtsız adam" diyen babamın gülme kaslarını benim en esprili fikirlerim bile uyaramıyordu, tersine kendisinin endişeli "Biz kuşatılıyoruz, Ruslarla anlaşan İngilizler ve Fransızlar bizi kuşatıyorlar" teşhisini sadece yemek sırasında söylemiyor, bazen şu ek cümle ile bizi tedirgin ediyordu: "Kaiser kılıç şakırdatmayı biliyor ama, gerçek politikayı başkaları yürütüyor."

1906

Bana Kaptan Sirius diyelim. Beni keşfeden Sir Arthur Conan Doyle, tüm dünyaca bilinen Sherlok Holmes öykülerinin yazarı olarak ünlüdür. Öykülerinde kriminoloji kesin bilimsel tarzda işlenmektedir. Bunun yanında, adalı İngilizleri, – kullanılabilir ilk denizaltımız denize indirildikten sekiz yıl sonra – "Danger!" adlı kitabıyla karşılarındaki tehlikeye karşı uyarmayı denemiştir. 1915 harb yılında yayınlanan bu kitabın almanca çevirisi "Dalıcı bot savaşı – Kaptan Sirius İngiltereyi nasıl altetti" adıyla harb sonuna kadar onsekiz baskı yaşadıktan sonra şimdi maalesef unutulmuş görünmektedir.

Uzağı gören bu kitapçığa göre, Kaptan Sirius olarak ben, bizim imparatorluğun kastedildiği "Norland"ın kralını, şu, son derece gözüpek planın gene de uygulanabileceğine inandırmayı başarıyordum: sadece sekiz denizaltı ile – daha çoğuna sahib değildik – hertürlü yiyecek girişini keserek İngiltereyi iyice aç bırakmak. Kitapta bizim denizaltılarımızın adları Alfa, Beta, Gamma, Teta, Delta, Epsilon, Yota ve Kappa idi. Adı en sondaki denizaltı, genel olarak başarılı geçen bir operasyon sırasında İngiliz Kanalında ne yazık ki kayboldu. Ben Yota'nın kaptanıydım ve tüm flotillayı yönetiyordum. İlk başarıları Themse (Thames) nehrinin ağzında Sheerness adasının yakınında elde ettik: Gemilerin tam ortasına isabet ettirdiğim torpidolarla, kısa ara-

lıklarla, önce Yeni Zelanda'dan koyun eti yüklü "Adela"yı, sonra Oriental şirketinin "Moldavia"sını ve daha sonra da "Cusco"yu batırdım. Bu iki gemi tahıl yüklüydü. Tüm filotillamızın (küçükgemiler filomuzun) katıldığı toplu saldırılarla veya tek başına yapılan çarpışmalarla Kanal sahilinde daha birçok başarılar elde ettik; İrlanda Denizinin içlerine kadar girerek gemi batırma işlemini sürdürdük. Fiyatlar önce Londrada sonra da tüm adada yükselmeye başladı: Beş Pence'lik bir somun ekmek hemen birbuçuk Shilling oldu. Tüm önemli ithalat limanlarının sistematik şekilde bloke edilmesiyle zaten yükselen fiyatlar iyice tepelere vurdu ve memleket çapında açlık başgösterdi. Aç kalan halk hükümeti şiddetle protesto etti. Borsa, İmparatorluğun o kutsal varlığı, çöktü. Üst tabakadan olanlar veya bir şekilde olanağı bulunanlar, hiç olmazsa yeterince patatesin bulunduğu İrlandaya kaçtılar. Sonuçta mağrur İngiltere, boynu eğik, "Norland"la barış yapmak zorunda kaldı.

Kitabın ikinci bölümünde, donanma uzmanları ve diğer eksperler, yazar Conan Doyle'un denizaltıların tehlikesi üzerine yayınladığı uyarıları doğruladılar. Biri – emekli koramiral – bir zamanlar Yusuf'un *eski* Mısıra yaptığı gibi şimdi de İngilterede hububat siloları inşa edilmesini ve yerli tarımın gümrük vergileriyle korunmasını önerdi. Dogmatik "ada düşüncesi"nden kurtulunması ve Fransaya nihayet tünel yapılması âcilen istendi. Bir diğer koramiral ticarî gemilerin sadece konvoylar halinde seyretmesini ve süratli savaş gemilerinin denizaltı avı için özel olarak donatılmasını önerdi. Tümü zekice düşüncelerdi ve bunların yararları gerçek savaş sırasında ne yazık ki görüldü. Su bombalarının etkisini acı deneyimlerime dayanarak iyi bilmekteyim.

Ne yazık ki, beni keşfeden Sir Arthur, Kiel'de 4 Ağustos 1906'da "Germania" tersanesinde kullanılabilir ilk denizaltımız

tersanenin vinciyle gizlice denize indirildiği zaman benim genç bir teğmen olarak orada bulunduğumu bildirmeyi unuttu. O tarihe kadar bir torpidobotta ikinci subaydım, ve o zamanlar henüz tam geliştirilmemiş sualtı silahımızın denemelerine katılmak için gönüllü olarak başvurmuştum. "U l"in nasıl otuz metre derinliğe indirildiğini ve biraz sonra kendi gücüyle su yüzüne çıkmasını, mürettebattan biri olarak ilk kez yaşadım. Ancak bununla birlikte, Krupp firmasının daha önce bir ispanyol mühendisin planlarına göre suyun altında saatte beşbuçuk deniz mili giden onüç metrelik bir bot yapmış olduğunu da kabul etmeliyim. Bu "Forelle" (Alabalık) Kaiserin bile ilgisini uyandırdı. *Kardeşi* Prens Heinrich sualtından gitmeye bir kez kendisi de katıldı. Fakat İmparatorluk Deniz Dairesi "Forelle"nin hızla geliştirilmesini yavaşlattı. Bunun dışında gazyağı motoruyla ilgili güçlükler vardı. Fakat bir yıllık bir gecikmeyle "U I" Eckernförde'de hizmete girdiğinde, gelişme artık tutulacak gibi değildi, bu arada "Forelle" ve üç torpidoyla donatılmış olan otuzdokuz metrelik bot "Kambala" sonradan Rusyaya satılsa bile. Beni botların devir-teslim töreni için görevlendirdiler, bu beni epeyce üzdü. Sırf bu iş için Petersburgdan gelen ortodoks papazlar botları baştan kıça kadar kutsal suyla takdis ettiler. Botlar uzun bir kara yolculuğundan sonra Vladivostok'ta suya indirildi ama, onları Japonlara karşı kullanmakta geç kalınmıştı.

Fakat düşlerim gene de gerçekleşti. Ne kadar genç Almanın – benim gibi – hızlı dalış, etrafı tarayan periskop bakışı, ağır ağır ilerleyen tankerlerin hedef alınması, "Torpido, ateş!" komutası, alkışlanan birçok isabetler, dostça sıkışık birliktelik ve flamalarla süslenmiş şekilde yurda dönüş yolculuğu ile ilgili düşleri olduğunu, sayısız öykülerinde kanıtlanmış detektif önsezisine karşın Conan Doyle önceden sezemedi. Ve baştan beri bu işin içinde olan ve bu arada edebiyatla uğraşan ben, onbirlerce gencimi-

zin sualtı rüyalarından uyanarak suyun üstüne çıkamayacaklarını tahmin edemedim.

Sir Arthur'un uyarısı sayesinde, İngilizleri diz çökmeye zorlamak için tekrarladığımız uğraşılar maalesef başarısızlığa uğradı. Çok insan öldü. Ancak Kaptan Sirius, her dalıştan sağ çıkmaya mahkûm edildi.

1907

Kasım ayı sonunda Celler Chaussee'deki baskı atölyemiz tümüyle yandı: tam hasar. Oysa orada formumuz mükemmeldi. Yalan değil, günde otuzaltıbin plak üretiyorduk. Plaklar kapışılıyordu. Ve gramafon çeşitlerimizin yıllık cirosu oniki milyon Marka tırmandı. İşin bu derecede iyi gitmesinin nedeni, Hannoverde iki yıldan beri iki yüzü de çalınabilen plak basmamızdı. Böylesi sadece Amerikada vardı. Bir alay askerî patırtı. Kaliteli istekleri karşılayanlar azdı. Sonunda Nellie Melba'yı, o "büyük Melba"yı, plak doldurmaya razı etmek bendenize, yani Rappaport'a, kısmet oldu. Daha sonra Şalyapin'in' de yaptığı gibi, Nellie Melba başlarda nazlandı. Şalyapin, şeytan işi dediği en yeni tekniğimiz yüzünden kendi yumuşak bas sesini kaybetmekten dehşetli korkuyordu. Erkek kardeşi Emile'yle birlikte yüzyıl bitmeden önce Hannoverde plak şirketi "Die Deutsche Grammophon"u kuran ve merkezini daha sonra Berline taşıyan ve sadece yirmibin Marklık kuruluş sermayesiyle oldukça rizikoya giren Joseph Berliner, güzel bir günün sabahında bana şöyle dedi: "Bavulunu topla, Rappoport, çok acele Moskovaya hareket et, nasıl yapacağını bana sorma, Şalyapin'i kap."

Yalan değil! Pek de fazla eşya almadan ilk trene bindim. Ama, üzerinde Melba'nın bulunduğu bizim ilk taş plakları yanımda götürdüm, misafir armağanı olarak. Öyle bir yolculuktu

ki!. "Restaurant Yar"ı biliyor musunuz? Mükemmel bir yer!. Sonra tüm gece boyunca "Chambre séparée" (ayrı oda). Fedor, sonunda haç çıkartıp şarkı söylemeye başlayıncaya dek su bardağından sırf votka içtik. Hayır, onun muhteşem numarası Boris-Godunow şarkıları değil, sade hep keşişlerin çok derinden gelen bas seslerle mırıldandıkları dinî şeyler. Daha sonra şampanyaya geçtik. Ancak tan yeri ağarırken ağlayarak ve durmadan haç çıkartarak imzasını attı. Ben çocukluğumdan beri topalladığım için, onu imza atmaya zorladığımda, beni şeytan olarak gördü. Ve imza işi ancak, daha önce işbirliğini elde ettiğimiz büyük tenor Sobinov'un anlaşmasını örnek olarak göstermemle gerçekleşti. Her ne ise, Şalyapin bizim ilk gerçek plak starımız oldu.

Ondan sonra herkes geldi: Leo Slezak, Alessandro Moreschi. Moreschi'yi son hadım[2] olarak plağa almak kısmet oldu. Sonra, Hotel di Milano'da – inanılmaz şey, biliyorum, Verdi'nin öldüğü odanın bir kat üstünde – Enrico Caruso'nun ilk plaklarını – on arya! – koleksiyonuma katmayı başardım, hem de başkalarını ekarte eden bir mukavele ile... Bir süre sonra Adelina Patti ve daha kimler, bizim için şarkılarını plağa aldırdılar. Dünyanın her yerine satıyorduk. İngiliz ve ispanyol sarayları sürekli müşterilerimizdendi. Parisli Rotschild'lere gelince, Rappaport, birkaç dolap ile, onların amerikalı satıcısını devre dışı etmeyi başardı. Bununla birlikte plak tüccarı olarak belirli bir çevreye bağlı kalamayacağımızın, sadece halk kütlesiyle başarılı olabileceğimizin ve desentralizasyona gitmemiz gerektiğinin, bunun için Barselona, Viyana ve – gerçekten! – Kalküta'da plak basma fabrikaları açarak dünya pazarlarında kalabileceğimizin bilincindeydim. Bu nedenle de Hannoverdeki yangın bizim için çok büyük bir felaket olmadı. Ancak biz, Celler Chaussee'de Berliner kardeşlerle işe çok ufaktan başladığımız için yangın bizi gerçekten

üzdü. İki kardeş dâhîydiler, ben sadece bir plak tüccarı, fakat Rappaport hep bildi: Plak ve gramofonla dünya kendini yeni keşfediyor. Buna rağmen Şalyapin daha uzun süre her plak doldurustan önce defalarca haç çıkardı.

1908

Ailemizin geleneği böyledir: Baba oğlunu yanında götürür. Demiryollarında çalışmış ve sendikada örgütlenmiş olan dedem de zamanında, Wilhelm Liebknecht bir kez daha *Berlinde* Hasenheide Parkında konuştuğunda erkek evladını da yanına almıştı. Ve gene demiryollarında çalışan ve "yoldaş" olan babam, Bismarck iktidarda olduğu sürece *Sosyalistler Yasasıyla* yasaklanan bu büyük gösterilerde söylenen ve bir ölçüde kehanet içeren şu cümleyi iyice kafama sokmuştu: "Elsass-Lothringen'in' ilhakı bize barışı değil, tersine savaşı getirir!"

Wilhelm oğlu yoldaş Karl Liebknecht, açık havada veya bu yasak edildiyse, sigara dumanından göz gözü görmeyen lokallerde konuştuğu zaman babam beni, dokuz-on yaşındaki parmak kadar çocuğu da, birlikte götürürdü. Liebknecht seçimler için adaylığını koyduğunda Spandau'a birlikte gittik. Babamın makinist olarak parasız bilet hakkı olduğu için bindokuzyüzbeş yılında trenle Leipzig'e bile gittim; çünkü Plagwitz'deki Felsenkeller'de Ruhr bölgesindeki büyük grevle ilgili olarak Karl Liebknecht konuşacaktı. Bu grev o zamanki tüm gazetelerde konu idi. Fakat o, sadece madencilerle ilgili konuşmadı, sadece Prusyalı büyük arazi sahibi ve sanayici genç asilzadelere karşı propaganda yapmadı, aynı zamanda konuşmasını tam bir kâhin gibi, gelecekte proleterya kitlesinin mücadele aracının genel grev olaca-

ğı üzerine yoğunlaştırdı. O, serbestçe ve kelimeleri havadan kaparcasına konuştu. Ve konuyu hemen Rusyadaki devrime ve kan lekeli çarlığa getirdi.

Konuşma çok alkışlandı. Babamın dediğine göre ikibinden fazla insan toplanmıştı. Sonunda hep birlikte alınan kararda Ruhr bölgesinde ve Rusyadaki kahraman savaşçılarla dayanışma içinde olunduğu açıklandı.

Felsenkeller'deki kalabalık belki de üçbinin üstündeydi. Ben babamdan daha iyi görüyordum, çünkü beni omuzuna oturtmuştu. Bir zamanlar Wilhelm Liebknecht veya *SPD Başkanı* yoldaş Bebel işçi sınıfının durumu üzerine konuştuğunda babası da onu omuzuna alırmış. Bu bizim geleneğimizdi. Şurası gerçek ki, parmak kadar çocukken, yoldaş Liebknecht'i hep yüksekten sadece seyretmedim, dinledim de. O, kitlelere konuşmasını bilen bir kişiydi. Sözleri hiç bitmezdi. Özellikle ve severek gençleri harekete geçirmek istiyordu. Açık alanda onun onbinlerce kişiye, "Gençliğe sahip olan, orduya sahiptir!" diye bağırdığını duydum. Bu da gene kâhince bir fikirdi. Ancak o, bize doğru, "Militarizm, kapitalizmin zalim infazcısıdır ve kanlı, çelikten koruma duvarıdır" diye bağırdığında, babamın omuzunda çok korkmuştum.

O, kendisiyle savaşmak zorunda olduğumuz iç düşmandan sözettiğinden beri bana korku aşılamış olduğunu hâlâ bugün gibi anımsıyorum. Belki de babamın omuzunda sağa-sola kayıp, hemen işemek zorunda kalmamın nedeni de buydu. Fakat babam pek coşmuş olduğu için, o sırada benim durumumu hiç farketmemişti. Yukarıda oturduğum yerde çişimi daha fazla tutamadım. Ve bindokuzyüzyedi yılında şu oldu: Önlüklü pantolonumun içinden babamın ensesine işedim. Bundan hemen sonra yoldaş Liebknecht tutuklandı ve İmparatorluk mahkemesi onu militarizme karşı savaş yazısı nedeniyle mahkûm ettiğinden tam

bir yıl, 1908 ve devamında, Glatz'taki[4] kalede tutuklu kaldı.

Ben çok sıkışıp sırtından aşağıya işediğim için babam beni omuzundan indirdi ve gösteri sırasında ve yoldaş Liebknecht hâlâ gençlere konuşurken, öyle bir patakladı ki, acısını uzun zaman hissettim. Bu nedenle, sadece bu nedenle, daha sonra her şey başlayınca askerlik şubesine koşarak gönüllü olarak başvurdum; hattâ cesaretim nedeniyle nişan bile aldım ve Arras'ta ve Verdun'de iki kez yaralanınca çavuşluğa kadar yükseldimse de, hattâ Flandern'de komando komutanı iken bile, yoldaş Liebknecht'in gençleri harekete çağırırken yüz kere haklı olduğuna kesinlikle inanıyordum: Gönüllüler birliğimizden birkaç silah arkadaşım, yoldaş Liebknecht'i sonradan, çok sonradan, yoldaş Rosa (*Luxemburg*) gibi, vurarak öldürdüler ve cesetlerden birini (*Berlinde*) Landwehr Kanalına attılar.

1909

Urban Hastanesine giden yolumu her gün bisikletle teptiğim ve zaten bisiklet tutkunu olarak bilindiğim için altı günlük bisiklet yarışında Dr. Willner'in asistanı oldum. Bu yarış Zoologischer Garten (Hayvanat bahçesi) yanındaki kapalı salon bisiklet pistinde yapıldı – sadece Berlin ve İmparatorlukta değil, tüm Avrupada ilk kez. Bu eziyetli yarış birkaç yıldan beri sadece Amerikada biliniyordu. Çünkü orada devasâ olan her şey halka zaten çekici geliyordu. Bu nedenle de son sezonun New-York'lu galipleri Floyd MacFarland ve Jimmy Moran buradaki yarışın favorileriydi. İki yıl önce hollandalı takım arkadaşı Stol'la birlikte Amerikadaki yarışı kazanmış olan alman bisikletçi Rütt'ün Berlindeki yarışa katılmaması üzücüydü. O İmparatorlukta asker kaçağı olduğundan suçlu durumdaydı ve kendi memleketine girmeye cesaret edemedi. Fakat Stol, bu sempatik oğlan, yarış pistindeydi ve hemen halkın sevgilisi oldu. Tabiî ki ben; Robl, Stellbrink ve bizim bisikletçi asımız Willy Arend'in alman renklerini en iyi şekilde tüm güçleriyle temsil edeceklerini ümit ediyordum.

Sürekli, yani her gün yirmidört saat, Dr. Willner altı günlük bisiklet yarışında sağlık revirini yönetti. Biz de yarışmacılar gibi kümes kadar yerde uyku ranzalarına yerleştik. Bunlar küçük tamirhanenin ve bir ölçüde dışarıya karşı kapatılmış olan tıbbî

bakım odasının hemen yanında, odanın uzunlamasına olan kısmındaydı. Ve bize yapılacak iş de çıktı. Daha ilk gün yarışçılardan Poulin düştü ve devrilirken bizim Willy Arend'i de beraberinde sürükledi. Birkaç tura katılamayan bu iki yarışçı yerine Georget ve Rosenlöcher yarıştılar ama, Rosenlöcher çok yorulduğu için yarışmadan çekildi.

Tıbbî planımıza göre Dr. Willner yarışmadan önce her yarışçının kilosunun belirlenmesini emretmişti. Aynı işlem altı günün sonunda tekrarlandı. Doktor bunun dışında, sadece alman kanından olanlara değil, tüm yarışçılara oksijen inhalasyonu önerdi. Bu öneriye hemen hemen tüm yarışçılar uydular. Bizim revirde günde altı-yedi tüp oksijen harcandı. Bu da yarışçıların müthiş zorlandıklarını gösteriyordu.

Kıtakıt yetiştirilen onarım, bisiklet pistindeki yüzelli metrelik parkurun görünüşünü değiştirmişti. Tabanı yeni sıkıştırılmış yarış pisti yeşile boyanmıştı. Galerideki ayakta durma yerleri gençlerle doluydu. Localarda ve iç kısımdaki koltuklu yerlerde Berlinin batısından gelmiş fraklı ve beyaz kuşaklı beyler göze çarpıyordu. Bayanlar kocaman şapkalarıyla görüşü engelliyorlardı. Daha ikinci günde – bizim Willy Arend iki tur geride iken – saray locasına *Kaiserin oğlu* Prens Oskar ve maiyeti geldiler. Ama dördüncü gün favoriler MacFarland-Moran ve Stol-Berthet arasında yirmibeş tur boyunca birbirini geçme savaşları şiddetle sürerken ve Stellbringi tokatlayan fransız Jacquelin'in linç edilme tehlikesi doğması üzerine yarışın kısa süre durdurulmasından ve Fransızın diskalifiye edilmesinden sonra, muhteşem süslenmiş saray erkânı ile Majesteleri Veliaht göründüler ve keyif içinde, gece yarısını epey geçinceye kadar kaldılar. Gelişlerinde büyük gösteri yapıldı, canlı askerî marşlar ve ayrıca, bağrışan galeri için günün gözde havaları çalındı. Sakin saatlerde, yarışçıların iyice yavaşladıkları turlarda bile, herkesi uyanık

tutmak için hızlı, güçlü müzik çalındı. Kolunda mandolinle yarışan sırım gibi delikanlı Stellbrink, marşların gürültüsü ile tabiî ki başa çıkamadı.

Heyecan verici hiçbir şeyin olmadığı sabahın erken saatlerinde bile bizim için yapacak iş vardı. Elektrik şirketi "Sanitas"ın yardımıyla bizim tıbbî revir en yeni Rotar-Röntgen cihazıyla donatılmıştı. Hekim korgeneral Profesör Dr. Schjerning tarafından teftiş edildiğimizde Dr. Willner, o zamana kadar katılan veya yarıştan ayrılan bisikletçilerden çektiği altmış röntgen resmini Profesör Schjerning'e gösterdi. Profesör, Dr. Willner'e bunları ve diğer materyalleri daha sonra yayınlamasını önerdi. Nitekim bunlar yetkili bir meslek dergisinde yayınlandı, ama benim çalışmamdan hiç söz edilmedi.

Yarış dahi yüksek ziyaretçimiz Profesör için epeyce ilginçti. Şimdiye kadar en iyi sayılan Stol-Berthet timinin, beşinci günde amerikalı favoriler tarafından nasıl geçildiğini gördü. Daha sonra, Brocco tempoyu hızlandırırken Bertheti engelleyince, Berthet, timdeki partneri Stol'un MacFarland-Moran timinden rüşvet aldığını iddia etti. Ancak bu suçlamasını yarış inceleme komitesine kanıtlayamadı. Her ne kadar, şüpheli duruma düşmüş olsa da Stol gene halkın sevgilisi olarak kaldı.

Dr. Willner yarışçılarımıza besleyici gıda olarak Biocitin, Bio-malt, çiğ yumurta, rozbif, pirinç, makarna ve puding önerdi. Tek başına hareket eden aksi bir kişi olan Robl, özel doktorunun önerisi üzerine midesini kaşık kaşık havyarla doldurdu. Hemen hemen tüm yarışçılar sigara ve şampanya içtiler, hattâ Jacquelin elimine oluncaya kadar Porto şarabı içti. Birkaç yabancı ülke yarışçısının uyarıcı ilaçlar aldığına, az veya çok tehlikeli zehirli maddeler kullandığına dair şüphemizi uyandıran nedenler vardı. Dr. Willner bunların striknin ve kafein preparatları olduğunu tahmin ediyordu. Milyoner oğlu, kıvırcık kara saç-

lı Berthet'in, ranzasında bir zencefil kökünü hırsla çiğnediğini görmüştüm.

Gene de Stol-Berthet çifti geçildi, ve Floyd MacFarland ile Jimmy Moran çifti yedinci günün akşam saat onda yarışı kazandı, beşbin Marklık ödülü cebe indirdi. Tabiî bizim Willy Arend onyedi tur geride kalarak en sadık taraftarlarını bile düş kırıklığına uğrattı. Yarışın sonuna doğru bilet fiyatlarının iki katına çıkarılmasına rağmen 21 Marta kadar bütün günler tribünlerde hiç boş yer yoktu. Yarışan çiftlerin sayısı başlangıçtaki onbeşten, yarışın sonuna doğru dokuza inmişti. Bitiş düdüğü ile coşkulu bir alkış koptu. Şu yakışıklı oğlan Stol özel alkış topladı ise de, Amerikalılar şeref turu atarken dürüstçe alkışlandılar. Saray locası tabiatıyla Veliaht, Thurn und Taxis sülalesinin prensleri ve öteki soylularca tutulmuştu. Bisiklet delisi bir sporsever, bizim Arend ve Robl'umuza, tamamladıkları turlar için, yüklü teselli ikramiyeleri bile verdi. Stol, Hollanda malı kendi hava pompalarından birini bana armağan etti. Ve Dr. Willner, bütün yarışçıların vücutlarından altı günlük yarış süresince yüksek miktarda protein salgıladıklarını saptamamızı dikkate değer buldu.

1910

Şimdi bir anlatayım, sadece adım Berta* ve vücudum dolgun diye buradaki heriflerin bana niçin böyle takma ad gibi bir şey uydurduklarını... O zaman bir işçi kolonisinde oturuyorduk. Orası fabrikanındı, işe çok yakındı. Onun için bütün duman bize geliyordu. Astığım çamaşırlar hep grileştiği ve yumurcaklar da hep öksürdükleri için küfrettiğimde babam derdi: Bırak Berta, Krupp'ta parça başına para alan çabucak işe gitmeli.

Son zamanlara kadar bütün yıllar biz, sıkışık da otursak, çünkü tavşan kümesine bakan arka odayı iki bekâra, onlara bizde pansiyoner denirdi, vermeye mecbur kalınca ve biriktirdiğim kendi paramdan aldığım örgü makinesine hiç yer bulamadım. Ama benim Köbes, o benim için hep söylerdi: Boşver Berta, önemli şey, içeri yağmur yağmıyor.

O dökümhanede çalışırdı. Orada top namluları dökerlerdi, her şeyleri ile. Savaştan sadece birkaç yıl önceydi. Yapacak iş çoktu. Orada bir şey döktüler, buna çok öğündüler hepsi, çünkü

---

* *Almanların ünlü silah fabrikası Krupp'un işçilerinden birinin Berta adlı şişman kızı konuşuyor, o bölgenin işçilerinin çok "bozuk", çok ilkel almancası ile... Türkçesinde, yerel şive dışında buna uymaya uğraşıldı. Birinci Dünya Savaşında Fransızlara karşı 42 cm çapında gülleler atan devasâ obüs topuna, fabrikanın sahibi Krupp von Bohlen und Halbach'ın karısı Berta'ya izafeten şakadan "Şişman Berta" deniyordu. Berta, bunun kendi adından alındığını sanıyor.*

böyle dev gibi bir şey dünyada daha hiç olmamıştı. Ve kolonimizde çoğu dökümhanede olduğundan, hattâ iki pansiyonerimiz, durmadan bu şeyi konuşurlardı, sözde ne kadar çok gizli de olsa... Ama o şey bir türlü bitirilemedi. Aslında havan gibi bir şeymiş. Bunlar kısa namlulardır. Tam kırkiki santimetre çap deniyordu. Ama namlunun dökülmesi birkaç kere boşa gitti. Ve başka türlü de iş uzadı. Ama babam hep söylerdi: Bana sorarsan, bunu başaracağız, iş iyice başlayıncaya kadar. Ya da Krupp – o bu şeyi Rusyadaki Çara satar belki.

Ama iş iyice başlayınca, birkaç yıl sonra, satmadılar. Aksine, çok uzaktan hattâ bu şeyle Parisin üstüne patlattılar. Sonra ona her yerde Şişman Berta dediler. Beni kimsenin tanımadığı yerlerde de. Bunlar sadece bizim kolonideki dökümcülerdi, o şeye benim adımı ilk verenler, çünkü aramızdaki en şişman olan bendim. Hiç hoşuma gitmedi, her yerde adımın çıkması, benim Köbes bana: Kötü niyetle değil ki, dese bile. Hepimiz Krupp'un şeyleri ile yaşadıksa da, hem de, bana sorarsanız, bu hiç de kötü değildi, ben toplarla hiç ilgilenmedim. Hattâ bizim kolonide kazlar ve tavuklar oraya buraya koşuştururlardı. Neredeyse herkes ahırında domuz beslerdi. Bir de ilkbahar olduğunda da tavşanlar...

Ama onların Şişman Bertası savaşta pek işe yaramamış. Gülmekten katılmışlar, Fransızlar, o şey gene ıska geçince. Ve benim Köbes'im, onu (*General*) Ludendorff işin en sonunda yaşlılar birliğine alınca, o bundan şimdi sakat kaldı ve bizi koloniden çıkardılar ve artık yalnız birikmiş biraz paramla kira ödeyerek bahçe kulübesinde yaşarken bana hep derdi: Boşver Berta, bence rahatça biraz daha harcayabilirsin. Önemli olan senin bize sağlıklı kalman.

1911

Alman İmparatoru (Kaiser) II. Wilhelm[1] konuşturuluyor.

Alçak Harden'in[2] gazete zırvalarıyla bizlere böyle çamur atması üzerine, homurdanarak da olsa, devlet yararını gözetmeye ve bana çok sadık yol arkadaşım ve danışmanımı ortada bırakmaya mecbur kaldıktan sonra, size hâlâ "Sevgili dostum Eulenburg[3]" diye hitab edebilirsem... Gene de, sevgili prensim, şimdi benimle birlikte zaferimizi kutlamanızı rica ediyorum: Artık oldu! Parlamentoda Sol-Liberalleri hakkettikleri biçimde iyice haşlamayı bilen Bahriye Nâzırım Tirpitz'i bugün Büyükamiral tayin ettim. Filo mevcutları hakkındaki bütün kayıtlarım ve krokilerimdeki titizliği sık sık kınadınız, çünkü en sıkıcı toplantılarda dosya kapaklarının üstüne, hattâ son derece tatsız evrakın içine, o ufacık yeteneğimden gelen bir düşkünlükle – kendimizi uyarmak amacıyla – yoğun deniz gücü olarak şu gemileri ve onların taretlerini not etmekten yorulmuyordum: Fransanın "Charles Martel"ini ve I. sınıf zırhlı kruvazörlerini, başta "Jeanne d'Arc"ı, sonra Rusyanın yeni gemilerini, öncelikle "Petropawlosk", "Poltawa" ve "Sewastopol" zırhlılarını. Çünkü Filo Yasalarının bizi giderek serbest bırakmalarından önce, İngilterenin "Dreadnought"larının karşısına ne koyabilirdik? Olsa olsa Brandenburg sınıfından dört zırhlı kruvazörü, başka hiç! Olası bir

düşmanı gözeten bu notlara – siz, sevgili dostum, ekteki belgelerden göreceksiniz – bizim cevabımız verilmiştir. O artık sadece bir tasarı değildir ve Kuzey Denizini, Baltık Denizini çoktan yarmakta, veya Kiel'de, Wilhelmshaven'de ve Danzig'de tersanelerde kızaktadır.

Biliyorum, biz yıllar kaybettik. Bizim halkımız denizcilikten maalesef hiç anlamazdı. Savaş filomuz için halkta genel bir hareketlilik, bir coşku uyandırmak lazımdı. Filo-Birliği, bir Filo Yasası gerekiyordu. İngilizler – ya da diyelim, benim sevgili ingiliz kuzenlerim?– Burlar (Boer'lar) Savaşında, hatırlayacaksınız sevgili dostum, Afrikanın doğu kıyıları önünde iki gemimizi tamamen hukuka aykırı olarak ele geçirip bu işte istemeyerek bize yardım ettiler. O zamanlar ülkemizdeki hiddet çok büyüktü. Bu, parlamentoda yardımcı oldu. Benim orada "Biz Almanlar ingiliz 'Dreadnought'larına, bizim zırhlı 'Hiçbir şeyden korkmam'larımızla karşı koymaya mecburuz" demem epey gürültü kopardıysa da... (Evet, evet, sevgili Eulenburg, biliyorum, benim en büyük hatâm Wolff'un telgraf bürosudur ve öyle kalacaktır.)

Fakat, gerçekleşen ilk rüyalar şimdi yüzüyorlar. Ötesi? Tirpitz ötesini yola sokacaktır. Her ne olursa olsun, büyük savaşgemilerinin ve zırhlı kruvazörlerin krokilerini çizmeye devam etmek benim için kutsal bir eğlence olacaktır. Artık yazı masamın önünde, bildiğiniz gibi, bir eyer üstünde ciddiyetle, her an saldırıya hazır, oturuyorum. Her zamanki at gezintimden sonra, henüz çok genç filomuzu, düşmanın üstünlüğü bakımından, gözüpek tasarılarla kâğıda geçirmek benim sabah eğlencemdir. Biliyorum ki Tirpitz de benim gibi büyük gemiler yanlısıdır. Biz daha hızlı, daha çevik, daha yüksek ateş güçlü olmalıyız. Buna uygun fikirler aklımda uçuşuyorlar, çok kez bu yaratıcı fiil sırasında sanki büyük gemiler kafamdan fırlıyorlar. Dün bir sürü

ağır kruvazörler, "Seydlitz", "Blücher" gemileri, gözümün önüne geldi; sonra elimden kaçtılar. Koca koca filoların gemilerinin arka arkaya yol aldıklarını görüyorum. Hâlâ da büyük savaş-gemilerimiz eksiktir. Tirpitz'e göre sırf bu yüzden denizaltıların beklemesi gerek.

Keşke, siz, benim sanatsever, en iyi arkadaşım, eskisi gibi yakınımda olsaydınız! Nasıl pervasız ve ileriyi gören sohbetlere dalardık. Sizin korkularınızı yatıştırmaya nasıl gayret ederdim. Evet, evet, sevgili Eulenburg, ben bir barış prensi olmak istiyorum, ama silahlı biri olarak...

1912

Potsdam Su İnşaatı Dairesinde para ve ekmek karşılığı Kıyı Gözcüsü idiysem de, şiirler de yazıyordum. O şiirlerde dünyanın batışı hissedilirdi ve ölüm hüküm sürerdi, yani her türlü korkunç olaya karşı hazır durumdaydım. Olay ocak ayı ortasında oldu. Ondan iki yıl önce Nollendorf Casinosunda onun[1] ortaya çıkışını ilk kez görmüştüm, daha sonra, o uzun yolu göze aldığımda daha sık... Kleiststrasse'deki "Der Neue Club" (*Yeni Klüb*) çarşambaları Casino'da toplanırdı. Benim şiirlerime aldıran yoktu, onu ise duymamak imkânsızdı. Sonradan, "Neopathisches Cabaret"te onun konuşma gücünü gördüm. (*Ekspressionist şairler*) Blass ve Wolfenstein da oradaydılar. Dizi dizi, gürültüyle geçen dizeler. Direkt mezbahaya götüren bir monoton monologlar geçiti! Fakat çocuk görünüşlü dev birden patladı – geçen yılki Krakatau volkanının korkunç patlaması gibi. O sırada (*yayıncı*) Pfemfert'in "Aktion"unda bile yazıyordu; örneğin, her şeyin olabileceğine ramak kalan ve artık savaşın başlayacağını umduğumuz son Fas Krizi'nden[2] hemen sonra yazdığı "Der Krieg" (Harb) şiiri... Hâlâ duyarım: "Sazlığa yatırılmış sayısız cesetler / Ölümün güçlü kuşlarınca bembeyaz örtülmüşler". Hep karaya ve beyaza, özellikle beyaza takılmıştı. Şaşmamalı, haftalardan beri donmuş Havel ırmağının yürünebilen yerlerinin sonsuz beyazlığında onu bekleyen o kara delik gibi...

Nasıl bir kayıp! Ama niçin "Vossische" (*gazetesi*) onun anısına birşey yazmadı diye birbirimize sorduk. Sadece kısa bir haber: "Salı öğleden sonra Havel kıyısındaki Kladkow önlerinde buz pateni kayarken stajyer Dr. Georg Heym ve hukukçu adayı üniversiteli Ernst Balcke, su kuşları için buz örtüsünde açılmış deliğe düştüler."

Hepsi bu. Ama şu da var: Schwanenwerder *adasından* baktığımızda biz kazayı gördük. Su İnşaatı Dairesinden ben ve asistanım birkaç buz patencisiyle tehlikeli yere doğru gittik, fakat sadece, Heym'ın olduğu sonradan anlaşılan, çok süslü kabzalı bastonunu ve eldivenlerini bulduk. Belki deliğe düşen arkadaşına yardım etmek isterken o da buzun altına gitmişti. Ya da, Balcke onu kendine çekmiş olabilir. Veya ikisi de isteyerek ölüme gitmiştir.

Ayrıca, sanki önemliymiş gibi, "Vossische" onun, *Berlin* Charlottenburg'da Königsweg No. 31'de oturan emekli askerî hukukçu Heym'ın oğlu olduğunu yazdı. Kazada ölen hukukçu adayı Balcke'nin babası bankermiş. Ancak, saman demetleri ve sırıklarla işaretlenmiş olan ve emin olması gereken paten yolundan isteyerek sapmaya bu iki genci neyin sevkettiği hakkında hiçbir şey, tek kelime bile yazılmadı. Daha o zamanlar yitirilmiş neslin iç dertleri hakkında hiçbir şey... Heym'in şiirleri hakkında hiçbir şey... Gene de Rowohlt adlı genç bir yayıncı onu tanıtmıştı. Yakında öyküleri yayımlanacaktı. Sadece "Berliner Tagblatt" (*gazetesi*), kaza haberine ek olarak, boğulan stajyerin edebiyat alanında göze çarptığına ve bir süre önce "Der ewige Tag" (Sonsuz Gün) adlı şiirler kitabını yayımladığına işaret ediyordu. Güzel bir istidatın izleri görünüyormuş. İzler! Gülünecek şeydi bu.

Su İnşaatı Dairesinden bizler cesedin çıkarılmasına katıldık. Heym'ın şirleri için "korkunç büyük" dememe ve en son dizele-

rini – "İnsanlar yollarda önde duruyorlar / Ve göğün büyük işaretlerine bakıyorlar"ı – söylediğimde arkadaşlarım benimle alay ediyorlardı ama, gene de Havel'in buzlarını yer yer kırarak ölüm çapaları denen şeylerle suları araştırmaktan yorulmuyorlardı. Sonunda ceset bulundu. Potsdama henüz dönmüştüm ki, Heym'a adadığım "Todesanker" (Ölüm çapaları) adlı şiirimi yazdım. Bunu Pfemfert aslında basacaktı, fakat sonra üzülerek geri gönderdi.

Heym'dan bir yıl genç Balcke hakkında, "Kreuzzeitung"un (*gazetesinin*) acelece bildirdiğine göre buzların altında sürüklenirken bir balıkçı onu görmüş, buzda bir delik açmış ve gemi kancasıyla dışarı çekmiş. Balcke sakin görünüyormuş. Heym ise, bir embryo gibi, bacaklarını karnına çekmiş, kasılmış, yüzü çarpılmış, elleri çarpmaktan yaralıydı. Ayaklarında iki buz pateni, buzun üstünde yatıyordu. Sadece görünüşte dinç bir delikanlı. Çeşitli arzularla oraya buraya sürüklenmişti. Her türlü askerî şeyden nefret eden o, daha birkaç hafta önce Metz şehrinde Alsas Piyade Alayına gönüllü olarak başvurmuştu. O sıralarda başka yönde birçok planları vardı. Bildiğime göre, dramlar yazmak istiyordu.

1913

Dümdüz tarla üstündeki bu korkutucu kütleyi,[1] taşlaşmış lenduhâyı, granit sıçan bir mimarın dışa vurmuş deliliğini ben mi inşa etmişim, hayır, onu planlamadan ve tasarlamadan, ama ondört yılı aşkın sürede yetkili şantiye şefi olarak temelini yapmış, kat kat yükseltmiş, göğe mi tırmandırmışım?

Vatanseverler Birliğinin Başkanı ve – İmparatorluğun erişebildiği her yerden – dilenerek altı milyona yakın parayı toparlayan yüksek memur Thieme'ye, bir yıl önce yapının son taşı törenle yerine konduktan ve duvarcı ustalarından biri şahsen son boşlukları sıvayla kapattıktan sonra, bugün dedim ki: "Biraz devasâ, bunun hepsi!"

"Olsun, Krause, olsun. Doksanbir metre ile biz Kyffhäuser mabedini tam yirmi altı metre geçiyoruz..."

Bunun üzerine ben: "Porta Westfalica'daki Kaiser mabedini nerdeyse otuz..."

"Ve tam otuz metre Berlindeki Zafer Sütunu'nu..."

"Ve hele Hermann Anıtı'nı! Münihin yaklaşık yirmiyedi metrecik Bavaria'sından hiç söz etmeyelim..."

Yüksek memur Thieme benim alayımı galiba sezmişti: "Ne olursa olsun, Uluslar Savaşı'ndan tam yüz yıl sonra Vatan Sevgimizi ifade eden anıtımız en büyük törenle açılacak."

Onun bu vatan çorbasının içine bir miktar kuşku kattım –

"Birkaç numara daha küçük de olsa yetiştirdi" dedim ve sonra bir kez daha temelden söz ederek, meslek terimleriyle konuşmaya başladım: "Leipzig'in ve civarının bütün çöpü, yılların ve yılların, kat kat çöpü". Ancak; "bunun üstüne inşaat olmaz, yakında çatlaklar olacak, böyle üstünkörülük sonunda durmadan onarımlar gerektirecek" şeklindeki bütün uyarmalarım o zamanlar boşa gitmişti.

Thieme, sanki başına daha şimdiden bir sürü onarım masrafı çıkacakmış gibi, şaşkın şaşkın bakakaldı. "Evet" dedim, "eğer temeli çöplüğün üstüne değil, savaş meydanının tabanına yapsaydık, sayısız kafatasları, kemikler, kılıçlar, mızraklar, yırtık üniformalar, sağlam ve yarılmış miğferler, subay üniformalarının sırmaları, Prusyalıların, İsveçlilerin, Habsburgların, Polonyalıların ve tabiî Fransızların, özellikle muhafız kıt'asının uniforma düğmeleri ortaya çıkacaktı. Az ölü yoktu ki. Biraraya gelmiş milletler bunların yüzbine yakınını bağış etmişlerdi."

Sonra tekrar nesnel davranıp, dengeyi sağlamak niyetiyle yüzyirmibin metreküp betondan ve onbeşbin metreküp granitten sözettim. O arada düzenlenmiş yapı kütlesi mimarı Profesör Schmitz, yüksek memur Thieme'nin yanına geldi. Thieme gururlandı ve anıt için "Ölülere lâyık" dedi; sonra Schmitz'i tebrik etti, o da Thieme'ye, dilenerek topladığı yapı paraları ve kendine gösterilen güven dolayısıyla teşekkür etti.

Beylere sordum, üst kaidenin tam orta eksenindeki granitten "Allah bizimle" yazısına güvenilebilir mi diye. Bana soru dolu gözlerle, sonra başlarını sallayarak baktılar, ve eski bir çöplüğü ezmekte olan taştan yapılmış lenduhâya doğru yürüdüler. Böyle saf-uslu adamları granitten oymalı ve anıtın tepesinde omuz omuza durup iri kasları ile fiyaka satan heykellerin arasına koymalı diye düşündüm.

Ertesi gün açılış yapılacaktı. Sadece II. Wilhelm değil, Sak-

sonya Kralı da bekleniyordu, oysa vaktiyle Saksonlar Prusyalılara karşı... Güneşli ekim günü, İmparatora yakışır bir havayı müjdeliyordu. Duvarcı ustalarından biri – muhakkak sosyalistti – ağzını açtı: "Eh, böyle şeylerde biz Alamanların üstüne yohtur! Anıt yapmak! Gaca cıkarsa cıksun."

1914

Enstitümüzden iki arkadaşımın defalarca ve boşuna uğraşmalarından sonra, altmışlı yılların ortasında o iki yaşlı beyi[1] biraraya getirmeyi nihayet başardım. Genç bir kadın olarak ben daha şanslı olmuş olabilirim, üstelik İsviçreli olarak tarafsızlığımdan yararlandım. Araştırma ödevimizi çok nesnel biçimde tanıttığım mektuplar, çekingen demeyeyim, hafif bir "kapı çalma" diye algılanmış olabilirler; nitekim birkaç gün içinde olumlu yanıtlar peşpeşe geldiler.

Saygıdeğer ve "bir miktar fosil" etkisi yapan o çiftten meslektaşlarıma söz ettim. (*Zürichte*) "Zum Storchen" otelinde onlar için sakin odalar ayırtmıştım. Orada, ekseri gril restaurant'ının, Limmat ırmağına, karşıdaki Belediyeye ve "Zum Rüden" limanına bakan galerisinde otururduk.

O zaman altmışyedi yaşındaki Herr Remarque Locarno'dan gelmişti. Belli ki hayattan zevk alan biri olan Remarque, yanındaki zinde Herr Jünger'den bana daha çökmüş göründü. Jünger yetmişini yeni arkada bırakmıştı, tavırları pek sportifti; (*Almanyanın güneybatı bölgesi*) Württemberg taraflarında oturuyordu ve (*Fransanın güneydoğu bölgesi*) Vosges (voj) içinden geçerek Hartmannsweilerkopf'a[2] giden uzun bir yürüyüşten sonra Basel üzerinden Züriche gelmişti.

İlk görüşmemiz oldukça tutuk başladı. "Devrin tanıkları" olan

beyler, İsviçre şarapları üzerinde bilgili konuşmalar yapıyorlardı. Remarque, Tessin türlerini övüyor, Jünger roman Dole'yi yeğliyordu. İkisi de özenle korudukları albenilerini bana satmaya açıkça gayret gösteriyordu. Benimle İsviçre almancasıyla sohbet denemeleri eğlenceli, fakat can sıkıcıydı da. Ama sonra, ben, Birinci Dünya Savaşında çok yaygın, fakat yazarı bilinmeyen "Flandrischer Totentanz" (Flandern[3] Ölüler Dansı) şarkısının baş tarafını söylediğimde – "Ölüm bir kara ata binmiş, başında içi görünmez bir başlık" – , önce Remarque, sonra Jünger o korku verici acıklı melodiyi mırıldanmaya başladılar. İkisi de, her kıtanın sonundaki "Flandern in Not, in Flandern reitet der Tod" (Flandern zorda, Flandernde geziyor ölüm at üstünde) satırını biliyordu. Sonra, kuleleri Schiffslände'nin (gemi iskelesi'nin) binalarının boyunu aşan Grossmünster (Büyük Katedral) yönüne baktılar.

Gırtlak temizleyici birkaç öksürükle kesilen derin-düşünceye-dalma'lardan sonra Remarque anlattı: 1914 sonbaharında gönüllü alayları (*Belçikanın batısında*) Bixschoote'de ve Ypern önlerinde kan dökerlerken kendisi (*Kuzey Almanyada*) Osnabrück'te daha okula gidiyormuş. İngiliz makinalı tüfeklerinin ateşine, dudaklarda Deutschlandlied (*alman millî marşı*) ile karşılık verildiğini anlatan Langemarck[4] öyküsü onu da çok etkilemiş. Herhalde bu öyküden dolayı – ve öğretmenlerin özendirmesiyle – birçok lise sınıfı topluca askere gönüllü olarak gitmiş. Her iki kişiden biri geri dönmemiş. Hayatta kalanlar bugün bile mânen bitikmiş – liseye gitmesine izin verilmeyen kendisi gibi... Her ne hal ise, o kendini hâlâ "yaşayan ölü" olarak görüyormuş.

Yazar meslektaşının okul maceralarını – belli ki sadece ortaokuldu – nazik bir gülümseme ile dinleyen Herr Jünger, Langemarck kültüne "vatanî saçmalık" dediyse de, harbin başlamasından çok önce, tehlikeye büyük bir hasretin, alışılmamışı bekleme zevkinin – Fransanın Yabancılar Lejyonu hizmetinde de olsa –

kendini sardığını kabul etti: "Sonra harb patlayınca, birbirimize tek vücut kenetlendiğimizi hissettik. Harb pençesini gösterdiğinde bile, savaşmak, içinde yaşadığım bir serüven olarak son komando komutanlığı günlerime kadar beni büyülüyordu. Çekinmeden itiraf edin, dostum Remarque, o mükemmel ilk yapıtınız 'Garb cephesinde yeni bir şey yok'da (İm Westen nichts Neues'de) bile, askerlik arkadaşlığının gücünün, ölümün içine kadar eriştiğini bir iç duygulanma ile anlatıyorsunuz". Sözü alan Remarque, o kitabın, kendi başından geçenleri anlatmadığını, aslında, anlamsızca kurban edilen bir neslin cephe deneyimlerini topladığını söyledi. "Hastane hizmetim benim için yeterli kaynaktı."

Yaşlı beyler tartışmaya başladılar denemez, ama, savaş konusunda farklı fikirde olmalarına, birbirine ters bir üslub kullanmalarına ve, genelde, farklı çevrelerden gelmelerine açıkça değer veriyorlardı. Biri kendini hâlâ "düzelmez bir pasifist" olarak görüyorsa, diğeri "anarşist" diye tanınmak istiyordu.

"Ah, daha ne!" diye Remarque bağırdı: "Siz 'İn Stahlgewittern' (Çelik fırtınaları içinde) kitabınızdan son Ludendorff taarruzuna kadar, yaramaz bir oğlan gibi macera aramaktaydınız. Düşüncesizce, bir komando birliği toparlayarak, kanlı bir eğlence niyetiyle çabucak bir-iki esir almak ve belki bir şişecik konyak ele geçirmek istediniz." Ama Remarque gene de kabul etti ki, meslektaşı Jünger, günlük not defterinde siper ve mevzi savaşını, genelde materyal savaşının karakterini yer yer isabetli biçimde anlatmaktadır.

Görüşmemizin sonuna doğru – beyler iki şişe kırmızı şarabı devirmişlerdi — Jünger yeniden Flandern konusuna döndü: "İki yıl sonra Langemarck cephesinde siper kazarken 1914'ten kalmış tüfeklere, palaskalara ve mermi kovanlarına rastladık. Hatta o zamanlar gönüllülerin alaylar halinde savaşmaya giderken taktıkları Pickelhaube'ler bulundu..."

1915

1914'ten sonra daha dört yıl için, iki yazar, Remarque ve Jünger, Zürichte birbirleriyle konuşacaklar.

İkinci buluşmamız Odéon'da oldu, Lenin'in, alman devleti aracılığıyla Rusyaya yolculuğuna kadar "Neue Zürcher Zeitung"u ve diğer gazeteleri okuduğu ve gizlice ihtilali planladığı şu eski saygıdeğer Caféde... Biz ise gelecekle değil, geçmişle ilgileniyorduk. Ancak benim beyler oturuma köpüklü şarap kahvaltısı ile başlamamızda ısrar ettiler. Benim portakal suyu içmeme izin verildi.

Ateşli tartışmalara neden olan o iki kitap iki belge gibi, mermer masanın üstünde kroasanlar ve peynir tabağı arasında duruyordu. Şu var ki, "Garb cephesinde yeni bir şey yok" kitabı "Çelik fırtınaları içinde"ye kıyasla çok daha yüksek sayıda basılıp satılmıştı. "Doğrudur" dedi Remarque, "çok tutuldu. Benim kitabım 1933'te alenen yakıldıktan sonra, gerek alman kitap piyasasında, gerek çevrildiği birkaç ülkede oniki yılı aşkın süre beklemek zorunda kalırken, sizin o "harbe methiyeniz" her an piyasada bulunabiliyordu."

Jünger sustu. Fakat ben sözü Flanderndeki ve Champagne'ın tebeşirli topraklarındaki siper savaşına getirmeyi denediğimde ve artık üstü boşalmış kahvaltı masasına, oralarda çarpışılan

bölgelerin haritalarını yaydığımda, Jünger konuyu hemen Somme'daki[1] saldırı ve karşı saldırıya getirdi ve kendinden kurtulamadığımız bir sözcüğü ortaya attı: "Şu berbat Pickelhaube.[2] Dostum Remarque, siz onu başınıza geçirmek zorunda olmadınız. Bizim cephede onun yerine 1915 Haziranından itibaren çelik miğfer kullanıldı. O deneme miğferiydi. Fransızlar da çelik miğfere doğru yönelince onlarla yarışa girildi ve Schwerd adlı bir topçu yüzbaşı, tasarladığı birçok kusurlu modellerden sonra o miğferi geliştirdi. Krupp firması işe yarar bir krom-çelik alaşımı yapamayınca, sipariş başka firmalara, onların arasında demir-çelik üreticisi Thale'ye verildi. 1916 Şubatından itibaren bu çelik miğfer, Verdun'deki[3] ve Somme cephesindeki birlikler öncelikli olmak üzere, bütün cephelerde kullanılıyordu. En çok bekleyen doğu cephesi idi. O işe yaramaz deri başlık Pickelhaube yüzünden, özellikle mevzi savaşında ne kadar kan döküldüğünü siz, Remarque, bilemezsiniz. Bu başlık, deri bulunamadığı için çuhadan yapılıyordu. Karşıdan her isabetli tüfek atışı bir can alıyor, her şarapnel parçacığı Pickelhaube'yi delip geçiyordu."

Jünger sonra doğrudan bana döndü. "Sizde bugüne kadar milislerin kullandığı isviçre miğferi, bazı değişiklikler olsa da, havalandırmaya yarayan delikli çıkıntılara kadar bizim çelik miğferlerimizin taklididir."

Benim, "Bizim miğferlerimiz, sizin büyük sözlerle kutladığınız materiyal savaşlarında işe yararlığı kanıtlamaya çok şükür mecbur kalmadı" şeklindeki itirazımı Jünger duymazlıktan geldi ve vurgulu şekilde susmakta olan Remarque'a çelik miğferin diğer ayrıntılarını bildirdi: yeşil-gri matlaştırma yoluyla pastan koruma, uzatılmış arka kısımla enseyi koruma, at kılı yastıktan veya dikişli çuhadan astar. Sonra, siper savaşlarında miğferin görüşü kısıtlamasından yakındı: Burnun ucunu korusun diye

miğferin alın kısmı öne uzatılmıştı. "Haydi, siz tabiî biliyorsunuz, komando görevinde bu çok ağır çelik miğfer son derece rahatsız ediciydi. İtiraf edeyim, düşüncesizlikti ama, benim cefakâr teğmen şapkamı yeğliyordum, üstelik onun ipek astarı da vardı". Sonra, aklına, fikrince eğlenceli bir şey daha geldi: "İlave edeyim, yazı masamda hatıra olarak bambaşka bir şey, son derece yassı Tommy miğferi (*Tommy: ingiliz askeri*) duruyor, tabiî kurşun delikli."

Uzun bir aradan sonra – beyler şimdi sade kahvelerini erik rakısıyla içiyorlardı – Remarque konuştu: "M 16, sonra M 17 çelik miğferleri, pek az eğitilmiş acemi erlerden oluşan yedeklerin kafalarına fazla büyük geliyordu. Hep aşağıya kayıyorlardı. Çocukların yüzlerinden ancak görünen, korkulu ağızları, titreyen çeneleriydi. Komik, aynı zamanda çok acıklı. Ve piyade tüfeği mermilerinin, hattâ küçük şarapnellerin çeliği deldiğini size anlatmam herhalde gerekmez..."

Garsondan bir erik rakısı daha istedi. Jünger ona katıldı. Bana, "Meidschi"ye,[4] yeni bir bardak taze sıkılmış portakal suyu ısmarlandı.

1916

Limmat kıyısından ve Helmhaus'un önünden geçip Zürich Gölü'nün sahil gezinti yolu boyunca uzun bir yürüyüş yapıldı. Benim önerdiğim molayı iki bey, görünüşe göre, uyguladıktan sonra, akşam yemeğini – romanlarının filme alınması sayesinde herhalde servet sahibi yazarlardan olan – Herr Remarque'ın daveti üzerine iyi bir burjuva lokantasında, Kronenhalle'de, yedik. Lokantada bir sanat atmosferi vardı: Duvarlarda gerçek impresyonistlerden başka, Matisse, Braque, hatta Picasso asılıydı. Önce bir Felchenfilet (*bir göl balığının filetosu*) sonra, yanında Rösti'si (*İsviçre usulü patates tavası*) ile ince ince kıyılmış dana kızartması yedik. Beyler yemeği espresso ve armagnac (*konyağa benzer çok sert bir fransız içkisi*) ile kapattılar. Ben, kendime almaya cesaret ettiğim kocaman bir porsiyon mousse au chocolat'yı çok uzun süre kaşıkladım.

Masadan diğer şeyler toplandıktan sonra, sorularım bu kez batı cephesindeki mevzi savaşı üzerine yoğunlaştı. Günlerce durdurulmayan, karşılıklı, bazen kendi siperlerini de vuran aralıksız top ateşini (Trommelfeuer) her iki bey, kitaplarına başvurmaksızın, anlattılar. Omuz, göğüs ve sırt siperi dahil bütün kademeli siper sistemleri, sıçanyolları'nın' ön uçları, toprak örtülü yeraltı sığınakları, toprak içine açılmış çok derin kademeli geçitler, yeraltı yürüme yolları, düşman hatlarının dibine kadar uza-

tılmış dinleme ve lağım tünelleri, karmaşık dikenlitel engelleri ve su basmış, top ateşiyle göçertilmiş siperler, sığınaklar hakkında bilgi verdiler. İkisinin de deneyimleri tazeymiş hissini veriyordu; ancak Remarque'ın söylediğine göre, o sade siper yapımıyla görevlendirilmiş. "Siper savaşçısı değildim, ama ondan geriye ne kaldığını gördüm."

Siper yapımı olsun, yemek taşıma veya geceleyin dikenli tel çekmek olsun, her ayrıntıyı onlardan öğrenebilirdiniz. Her şeyi eksiksiz hatırlıyorlardı. Örneğin Jünger'in, yalnız otuz adım ilerdeki "Tommy" ve "Franzmann"a[2] doğru kazdığı sıçanyolunun ön ucundan onlarla – okul zamanındaki yabancı dil dersine güvenerek – yaptığı gevezelikler gibi. İki saldırı ve karşı saldırıyı anlatırlarken, içimde, sanki o zaman ben de oradaymışım hissi uyandı. Sonra "Ratscher" (zırıltıcı) denen ingiliz küre mayınlarına ve onların etkilerine, şişe mayınlarına, şarapnellere, patlamamış güllelere, ağır top mermilerinin çarpma, yanma ve gecikmeli tapalarına, çeşitli çaplardaki mermilerin yaklaşırken duyulan uğultularına sıra geldi.

İki bey de, "Feuerriegel" (*ateş kilidi [duvarı]*) denen bu derecede korkutucu "şenlikler"deki sesleri teker teker taklit edebiliyorlardı. Herşey bir cehennem olmalıydı. "Ve buna rağmen" diyordu Herr Jünger, "hepimizin içinde; harbin perişanlığını belirten ve ruhanîleştiren bir element, tehlike karşısında nesnel bir sevinç, mücadeleyi başarmaya mertçe bir dürtü vardı. Evet, diyebilirim ki, yıllar geçtikçe bu bitmeyen harbin ateşi gitgide daha temiz, gitgide daha gözüpek bir savaşçılık ortaya çıkardı..."

Remarque karşısındakinin yüzüne karşı güldü: "Ah, daha ne, Jünger! Siz şeref ödülü için yarışan atlı gibi konuşuyorsunuz. Bu, fazla büyük çizmeli ve taş yürekli cephe domuzlarının nerdeyse tümü hayvanlaşmıştı. Olabilir: Artık korku nedir, pek bil-

miyorlardı. Ama ölüm korkusu hep vardı. Ne mi biliyorlardı? Kâğıt oynamak, küfretmek, bacaklarını açmış yatan kadınları hayal etmek ve harbetmek, yani emir üzerine cinayet işlemek. Meslek bilgileri de vardı. Kasatura yerine bel küreğinin avantajları üzerinde konuşulabilirdi, çünkü kürek, sade çenenin altına saplatılmaz, örneğin boyun ile omuz arasına yanlamasına büyük bir güçle vurulabilirdi. Bu kolayca göğse kadar iner. Oysa kasatura kaburgalar arasında sıkışıp kalırdı ve onu çıkarmak için karna tekme atmak gerekirdi..."

Kronenhalle'nin son derece çekingen garsonlarından hiçbiri bizim gürültülü masamıza yaklaşmaya cesaret edemediğinden, kendi deyimiyle "çalışma görüşmemiz" için hafif bir kırmızı şarap seçen Jünger kadehlerimizi yeniden doldurdu ve – âşikar bir gecikmeyle — bir yudum aldı: "Hepsi doğru, sevgili dostum Remarque. Gene de fikrimi değiştirmiyorum: Siperde taş gibi kımıldamadan duran askerleri gördüğümde, elde tüfek, süngüler takılmış ve aydınlatıcı fişeğin ışığında miğferler, süngüler parıldadığında, içimi bir yaralanmazlık, dokunulmazlık duygusu kaplardı. Evet, bizi parça parça edebilirlerdi, ama yenemezlerdi."

Atlatılamayan bir suskunluktan sonra – Remarque bir şey söylemek istedi, fakat sonra vazgeçti – ikisi de kadehlerini kaldırdılar, ama bakışlarını birbirinden kaçırdılar. Fakat gene de ikisi aynı anda içkilerinin sonunu içlerine boşalttılar. Remarque durmadan kravatını elliyordu. Jünger arada bana, sanki koleksiyonunda eksik kalmış ender bir böcekmişim gibi bakıyordu. Ben hâlâ pek okkalı mousse au chocolat porsiyonumla cesurca boğuşuyordum.

Daha sonra beyler, "cephe domuzları" lafı üzerinde, daha ziyade sakin ve neşeli bir tonla konuştular; "sahra helası dedikoduları"dan söz edildi. Remarque'ın şakadan "Vreneli" dediği

benden, aşırı kaba sözler için kavalye usulü özür dilendi. Sonunda ikisi de karşılıklı birbirlerinin cephe deneyimlerinin canlılığını övdüler. Jünger "Bizden başka kim kaldı ki?" diye sordu. "Fransızlarda olsa olsa şu deli Céline[3]..."

1917

Bu kez köpüklü şaraplı, bol çeşitli olmayıp, benim tavsiyem üzerine beylerin onayladığı (*yulaflı, sütlü, ballı, fındıklı ve meyva parçacıklı*) Birchermüsli'li kahvaltıdan hemen sonra devam ettiğimiz görüşmede zehirli gaz savaşı, yani klor gazı püskürtme, mavi-, yeşil- ve sonunda sarı-haç cephanesi hakkında beyler, kısmen kendi deneyimlerini, kısmen duyduklarını anlattılar – okul öğrencisi kızmışım gibi, beni şoke etmemek için usul usul...

Kimyasal silahlar konusuna oldukça dolambaçsız girdik. Remarque, görüşmelerimiz sırasında güncel olan Vietnam Savaşından sözetmiş, orada kullanılan napalm'ı ve agent orange'ı caniyane diye adlandırmış, "kim ki atom bombası atmıştır, o hiçbir şeyden çekinmez" demişti. Jünger ise, cangılın yaprağını, bütün yeşilini zehirli maddelerle sistematik yoketmenin, vaktiyle zehirli gaz kullanımının şimdi devamı olarak görüyor, ve burada Remarque ile hemfikir olarak, "Amerikalıların", materyal üstünlüğüne rağmen bu "askerce davranmaya" izin vermeyen pis savaşı kaybedeceklerini düşünüyordu.

"Ama itiraf edeyim" dedi Jünger, "Nisan 1915'te Ypern'de Fransızlara klor gazını ilk kez biz püskürtmüştük." Ve bu anda Remarque öyle bir bağırdı ki, masamızın yakınındaki bir hizmetkâr kız kakılıp kaldı, sonra oradan kaçarak haykırdı "Gaz saldırısı! Gaz! Gaaaz!" Bunun üzerine Jünger alarm çanlarını

çay kaşığı yardımıyla taklit etti, sonra içinden bir emir gelmişçesine, birden ciddîleşti: "Yönetmeliğe göre derhal namlularımızı ve her türlü metali yağlamaya başladık, arkasından gaz maskemizi taktık. Sonradan – Somme savaşının başlamasından kısa süre önce – Monchy'de bir sürü gaz hastasının inlediğini, öğürdüğünü, gözlerinden yaşlar aktığını gördük. Fakat klor gazı genelde akciğeri tahriş ederek, yakarak etkisini gösterir. Bunu düşman siperlerinde de aynen gördüm. Biraz sonra da İngilizler bizi, tatlımsı kokan fosgen gazıyla tanıştırdılar."

Şimdi sıra tekrar Remarque'taydı: "Günlerce öğürerek yanmış ciğerlerini parça parça dışarı kustular. En kötüsü topçunun baraj ateşi altında bomba çukurlarından dışarı çıkamamalarıydı, çünkü gaz bulutu yayvan bir deniz anası gibi topraktaki bütün çukurları dolduruyordu. Maskesini vakitsiz çıkaranın işi bitikti... Deneyimsiz yedek birlikler çok kötü yakalandılar... O, genç, çaresizlikle oraya buraya koşuşan delikanlılar... O soluk şalgam suratlılar... Üstlerine bol gelen üniformalarıyla... Daha yaşarken ölmüş çocukların korkunç ifadesizliği vardı onlarda... Siper yapmak için en ön hatlara giderken bu zavallılarla dolu bir sığınak gördüm... Morarmış başları, kararmış dudaklarıyla... Bir bomba çukurunda maskelerini vakitsiz çıkarmışlardı... Öğürüp kan kusarak ölmüşler."

İki bey de benden özür dilediler: Sabah sabah bu kadarı da fazlaymış; aslında bu genç hanımın, harbin – ne yapalım – yol açtığı bu derece vahşete ilgi göstermesi şaşırtıcıymış. Kendini eski devrin – Jüngerden üstün – bir seçkin beyefendisi sanan Remarque'ı teskin ettim. Lütfen beni dikkate almayın, Bührle firmasının bize verdiği araştırma görevi, kesinlikle ayrıntılara sadık kalmayı gerektiriyor, dedim. "Siz biliyorsunuz, Oerlikon *Makine Fabrika'sında* ihracat için hangi kalibrelerin üretildiğini, değil mi?" Sonra bana başka ayrıntıları da anlatmalarını rica ettim.

Herr Remarque sustuğundan ve çevirdiği bakışını Limmat rıhtımındaki Belediye Köprüsüne diktiği için, kendine daha hakim görünen Herr Jünger, beni, gaz maskesinin geliştirilmesi ve hardal gazı hakkında aydınlattı. Bu gaz ilk kez 1917 Haziranında Almanlar tarafından Ypern'deki üçüncü savaşta kullanılmış, neredeyse hiç kokmuyor ve algılanmıyormuş, yere yapışan bir sis gibiymiş, hücreleri parçalayıcı etkisi üç-dört saat sonra başlayan, yağa benzer incecik damlacıklardan oluşan bir toz halindeki bu diklordietilsulfid bileşiğine karşı gaz maskesinin yararı yokmuş.

Sonra Herr Jünger bana ayrıca, sarı-haç (= hardalgazı) bulaşmış düşman siperlerinin nasıl çarpışmaksızın boşaltıldıklarını anlattı. "Ama" dedi, "1917 Sonbaharı sonlarında İngilizler (*Fransada*) Cambrai yakınında büyük bir hardal gazı mermisi deposunu ele geçirip mermileri derhal bizim siperlere attılar". Birçok kişi kör oldu... Söyleyin, Remarque, bütün zamanların en büyük onbaşısı' da böyle veya benzer şekilde yaralanmadı mı? Bunun üzerine (*Almanyanın doğusunda*) Pasewalk'ta askerî hastaneye yatırıldı... Harbin sonunu orada yaşadı... Orada, politikacı olmaya karar verdi..."

1918

Kısa bir alışverişten sonra – Jünger eksilmiş purolarını, bir kısmı Brissago'dan olmak üzere, tamamladı; Remarque benim danışmanlığımla karısı Paulette için Grieder'den bir ipek şal aldı – beyleri taksi ile tren istasyonuna götürdüm. Vedâ için hafif bir beyaz şarap önerdim. Aslında söylenecek her şey söylenmişti ama, kalan bir saat içinde gene de alınacak birkaç not çıktı. Harbin son yılında artık gitgide daha sık kullanılan ingiliz tanklarıyla bir deneyimleri olup olmadığını sorduğumda, her iki bey de tanklardan bir zarar görmediklerini söylediler. Ancak, Jünger kendi birliğinin karşı saldırılarında birçok "ateşte kavrulmuş lenduhâ"ya rastladıklarını iddia etti. Alev fırlatıcılarla ve birbirlerine bağlanmış el bombalarıyla kendini onlara karşı savunmak biliniyordu. "Bu silah" dedi, "daha tam geliştirilmemişti. Hızlı, yoğun tank saldırılarının zamanı ilerde gelecekti."

Fakat sonra her iki bey de hava çarpışmalarının tanıkları olduklarını gösterdiler. Remarque, siperlerdeki iddialaşmaları hatırlıyordu. "İddiaya katılmak için ortaya bir porsiyon ciğer sucuğu veya beş sigara koyuyordu. Bizden bir Fokker mi, ya da İngilizlerden tek kişilik Spad mı duman salarak döne döne düşecek, farketmezdi. Ancak, sayıca bizden zaten üstündüler. Sonunda bizim bir uçağımıza karşı beş ingiliz ve amerikan uçağı vardı."

Jünger doğruladı: "Genelde malzeme üstünlüğü eziciydi, özellikle havada. Gene de bizim üçkanatlı uçaklardaki delikanlılarımıza belli bir hasetle bakardım. Havada hiç olmazsa mertçe çarpışılıyordu. Tek bir uçağın, güneşi arkasına alarak, düşman uçaklarından birini aşağı indirmesi cür'et işiydi. Nasıldı (*Baron*) Richthofen bölüğünün sloganı? Biliyorum: "Eisern, aber irre" (*"Eğilmez, ama müthiş"*). Bu slogana daima şeref verdiler. Acımasız, fakat dürüstçe. Ayrıca söyleyeyim, sevgili Remarque, "Der rote Kampfflieger" (*Kırmızı Savaş-Pilotu*) kitabı okunmaya değer; Baron, son derece canlı anılarının sonunda, en geç 1916'dan itibaren serin-neşeli savaşın artık bittiğini kabul etse de. Aşağıda artık sadece çamur, bomba çukurlarıyla kaplı arazi. Her şey ciddîleşmiş ve hiddet dolu. Gene de: Onu göklerden yere indirmelerine kadar hep yiğit kaldı. Bu, yerde de böyleydi. Sadece materyal daha güçlüydü. Harb meydanında yenilmedik! deniyordu. Fakat arkamızda ayaklanma vardı. Çarpışmalarda en az ondört isabet aldım, beşi tüfek mermisinden, ikisi top mermisi parçalarından, biri şarapnelden, dördü el bombalarından ve ikisi şundan bundan – ve şuna geldim: Ona değdi!"

Bu bilançoyu Jünger neşeli, daha iyi bir ifadeyle, ihtiyarca, aynı zamanda genççe bir kahkahayla kapatı. Remarque kendi içine çekilmişti: "Bunlarla rekabet etmek istemiyorum. Ben bir kere yaralandım. Bu bana yetti. Kahramanlıklarla ortaya çıkamam. Sonraları sadece hastanede çalıştım. Orada yeter şey gördüm ve duydum. Sizin boyun süsünüzle hiç rekabet edemem: "Pour le mérite" nişanınızla. Fakat gene de yenilmiştik. Her bakımdan. Sizde ve sizin gibilerde eksik olan tek şey yenilgiyi itiraf cesaretidir. Ve, görünüyor ki, bu eksiklik bugün hâlâ var."

Bununla her şey söylenmiş oluyor muydu? Hayır. Jünger, savaşın son yıllarında iki tarafı da kasıp kavuran grip salgınının bilançosunu çıkardı: "Yirmi milyonun üstünde ölü. Yaklaşık, iki

tarafta da çarpışmalarda ölenler kadar. Sonuncular hiç olmazsa ne için öldüklerini biliyorlardı." Remarque usulca sordu: "Allah aşkına, ne için?"

Biraz şaşkın, iki yazarın o çok ün yapmış kitaplarını masaya koydum ve birer ithaf rica ettim. Jünger derhal, kitabıma "Cesur Vrenelimiz için" diye yazıp imzaladı. Remarque gayet açık kanaatinin altına imzasını koydu: "Askerlerden nasıl katiller olduğu".

Artık şimdi her şey söylenmişti. Beyler içkilerini bitirdiler. Nerdeyse aynı anda – önce Remarque – ayağa kalktılar; birbirlerine biraz eğildiler, ama el sıkışmaktan çekindiler, ve, ikisinin de elimi öper gibi yapmalarını önleyemeyen benden, ne birine ne ötekine perona kadar eşlik etmememi rica ettiler. İkisinin de yalnız el bagajı vardı.

Beş yıl sonra Herr Remarque öldü. Herr Jürgen galiba bu yüzyılı ölmeden bitirmek niyetinde.[1]

1919

Harbin ve sonrasının sıkıntılarından, sorunlarından, ihtilalden bunalmış kadın veriştiriyor – tabiatıyla dilimize aktarılamayacak o hoş Berlin şivesiyle ve alt kesim ağzıyla.

Bunlar harb zenginleri bunlar. Sıradan, hepsi. Şuradakini alın, "Bratolin" dediği nesneyle milyonlar kepçeledi. Bir kotlet maddesi imiş bu, ama sırf iri öğütülmüş şeylerdi, mısır, bezelye ve lahana vardı içinde. Sucuğun da içinde. Ve şimdi bu sucuk sahtekârları bağırıyorlar: bizler, Vatan Cephesi denenler, yani yeterli mermi yapamamış denenler, ve alman ev kadınları sanki askerlerimizi kahpece arkadan... ve yani hançerlemiş... Oysa kocam, onu sonradan halk ordusuna soktular, sakat döndü. Ve iki kızlarını, ikisi de ufacıktı, hep öyleydiler, grip götürdü. Ve Erich de, o benim tek erkek kardeşimdi, ve bahriyede hepsi. Doggerbank. Skagerrak.[1] Her çatışmayı, diyorum, biraz şansla sağ atlattı. Kader onu, Kielden taburuyla cumhuriyet için yürüyüp Berline geldiğinde bir barikatta vurdu. Barış? Ben buna sade acı acı gülerim. Barışmış. Hâlâ etrafta ateş ediyorlar. Ve hep lahana. Ekmekte lahana, köftede lahana. Hatta lahanalı pasta yaptım, içine biraz kayın kozalağı attım. Çünkü pazar günüydü ve misafir geldi. Şimdi o dolandırıcılar geliyorlar, zaten kıt paramızı

alıp koku maddesi dedikleri şeyleri kattıkları tebeşir tozunu, kızartma sosu diye satıyorlar ve gazetede "arkadan hançer darbesi" diye sözediyorlar. Yooo! Onları gebertmeli, sokak lambasının yanında, ki bu uydurma mallar yok olsun. İhanet ne demek burada? Biz artık Kaiser ve lahana istemiyoruz hiç. Ve hep ihtilal de istemiyoruz, ne önden ne arkadan hançer de. Ama doğru dürüst ekmek yeteri kadar olmalı. Ve "Frux" değil, reçel istiyoruz. Ve içinde sade nişasta olan "Eirol" u değil, gerçek tavuk yumurtası, asla kızartma et uydurması değil, gerçek domuz eti istiyoruz. Sonra da nihayet barış... Ve bunun için ben şimdi bizim Prenzlau mahallesinde bir şuralar cumhuriyeti istedim, bunu, Yiyecek İşleri Kadınlar Divanında yaptım. Orada bir çağrı yaptık, o şimdi basıldı ve onun için bütün ilan kulelerine yapıştırıldı. Belediyenin merdiveninden aşağıya "alman ev kadını!" diye bağırdım, "artık bir son olmalıdır sahtekârlıkla ve harb zenginleriyle. Ne demek burada hançer darbesi? Hepimiz bütün yıllar Vatan Cehpesinde savaşmadık mı? Daha Kasım onbeşte başladı margarin kıtlığı ve lahana. Ve sonra hep daha kötü oldu. Yoo! Süt yok, ama Doktor Caro'nun süt tabletleri var. Ve sonra başımıza o grip geldi ve gazetede yazdığı gibi epey hasat yaptı. Ve sert kışlardan sonra patates yok, hep sade lahana. 'Tadı, karmaşık tel yumağı gibi' dedi kocam izine geldiğinde. Ve şimdi Willem bütün servetiyle sıvışıp Hollandaya sarayına gidince, bizmişiz Vatan Cephesinden doğru bir hançerle, hem de kahpece arkadan..."

1920

Demiryolu politikası üzerinde hayalî bir politikacının politikacı diliyle sanayiciler önünde attığı nutuk.

Şerefinize beyler! Tatsız haftalardan sonra artık neşeli kutlamalar yapabiliriz. Ama kadehimi kaldırmadan önce şunu söyleyeyim: Demiryolu olmasa devlet ne olurdu! Artık ona sahibiz. Zaten, diğer hususlarda netameli Anayasada açıkça buyurucu tarzda şu yazılı ya: Devletin ödevi şudur ki... Tam da devletin kendilerine vız geldiği yoldaş beyler bunda ısrar ettiler. Vaktiyle Şansölye Bismarckın bir türlü başaramadığı, Majestelerine nasib olmayan, bize savaşta pahalıya patlayan, zira standardize edilmediği için ikiyüzon değişik lokomotif tipi yüzünden trenlerin çok sık yedek parçasız kaldığı, böylece asker sevkiyatını, çok âcil ikmal nakliyatını ve Verdun savaşı için çok gerekli cephaneyi yollarda bırakan, muhtemelen zaferimizi önleyen bu çok kötü durumu – beyler – Sosyaldemokratlar ortadan kaldırdılar. Evet, tekrar ediyorum, tam da Kasım İhanetine yeltenen o Sosyaldemokratlar, övgüye lâyık bu tasarıyı, çoktan sırası gelmesine rağmen, uygulamaya geçirmediler ama, ne de olsa gerçekleşmesine olanak sağladılar. Zira – size soruyorum – o gayet sık demiryolu şebekesi, Bavyera ve Saksonyanın İmparatorlukla birleşmeye ayak diredikleri – dürüst olalım – Prusya'ya açıkça nef-

retten dolayı açıkça ayak diredikleri sürece, bize ne yarar sağladı? O birleşme yalnız Tanrı istediği için değil, mantıken de şarttır. Onun için hep söyledim: Trenler ancak devletin demiryollarının rayları üstünde gerçek birleşmeye götürürler. Ya da ihtiyar Goethe'nin bilge bir önseziyle söylediği üzre: "Prenslerin inadının önlediğini, demiryolu yoluna koyacaktır..." Ama; bu uğursuz Cumhuriyetin talimatı üzerine Prusya ve Saksonya ile, Bavyera ve hattâ Hessen ile, Mecklenburg-Schwerin ve Oldenburg ile bir devlet anlaşması yapmak, bu anlaşmaya göre devletin, bütün borç içinde yüzen eyalet demiryollarını satın alması, ve bunun bedelini alacaklarına sayması mümkün iken inflasyonun hertürlü hesabı alaya alması felaketine hazır olmamız için, önce sekizbin lokomotifi ve onbinlerce yolcu ve yük vagonunu, onlara utanmazca el koyan düşmana teslim etmemizi öngören dikta barışının (*Versailles Anlaşmasının*) felaketimizi tamamlaması gerekli oldu. Gene de geride kalan bindokuzyüzyirmi yılına baktığımda ve artık kaldırdığım kadehimle önünüzde dururken güvenle söyleyebilirim: Evet, beyler, Devlet Demiryolları Yasasının bizi gayet bol Rentenmark[1] sermayesiyle donatmasından beri borçtan kurtulduk, hattâ küstahça talep edilen harb tazminatlarının parasını toparlayacak durumdayız, ve ayrıca kendimizi sizin değerli yardımınızla her yönde modernize etmekteyiz. Bana, başlangıçta gizlice, sonra açıkça "Alman tektip lokomotifinin babası" dense de, daima biliyordum ki, lokomotif yapımının standardize edilmesi ancak güçbirliğiyle başarılabilir. İster dingil yatakları için Hanomag olsun, ister kontrol sistemleri için Krauss & Co. olsun, ister Maffei silindir kapaklarını ve Borsig montajı üstlensin, bütün bu sanayi işletmelerinin bugün buradaki törende toplanmış olan yöneticileri şunu kavramışlardır: Devletin tektip lokomotifi sade tekniğin değil, devletin de birliğinin simgesidir! Ancak, ihracattan – hattâ geçenlerde, tanınmış Pro-

fesör Lomonossoff'un bizim yük katarı kızgın-buhar lokomotiflerimiz için olağanüstü bir belge düzenlediği bolşevik Rusyaya ihracattan – biz kazanç sağlamaya başlar başlamaz, demiryollarının özelleştirilmesini isteyen sesler hemen duyulmaya başladı. Çabuk kazanç isteniyor. Personel azaltmak. Güya verimsiz hatları kapatmak. Bu durumda sadece uyarmak isterim: Bunlara karşı koyun! Kim ki Devlet Demiryollarını özel ellere, yani yabancının, sonunda dış ülkelerin eline bırakır, bizim fakir, aşağılanmış vatanımıza zarar verir. Zira, bilge öngörüsü şerefine şimdi hepimiz kadehlerimizi sonuna kadar boşaltmak istediğimiz Goethe'nin Eckermann'a[2] söylediği üzre...

1921

Sevgili Peter Panter,[1] ben aslında okur mektubu hiç yazmam, ama, eline geçirebildiği her şeyi okuyan nişanlımın, kahvaltıda bana doğru yumurta kadehinin altına ittiği, sizin gerçekten tuhaf yazılarınıza – politik şeyleri tam anlamasam da – pek güldüm. Siz çok iğneli yazıyorsunuz, ama nükteyi bırakmıyorsunuz. Böyle şeyleri severim. Fakat danstan hiç anlamıyorsunuz. Örneğin orada "elleri pantolon cebinde" shimmy[2] dansçısı diye yazmanız açıkça yanlıştır. Bu onestep[2] için biraz doğru olabilir, ya da fokstrot için. Geçen yıl "Walterchens Shimmydiele" de (Walterciğin shimmy barında) tanıştığım ve makaleciğinizde doğru olarak Posta İdaresinde çalışan dediğiniz – ama "yüksek posta memuru" olarak değil, daha ziyade gişede oturan – Horst-Eberhard'a gelince, o benimle shimmy'yi iki elle dans eder, bir uzaklaşıp bir yaklaşarak. Ve son cuma, haftalığımın kıtı kıtına bir çift çoraba yettiği, ama bizim ille şık giyinmek istediğimiz gün – ben belki gerçekten sizin oldukça alay ettiğiniz o "Fräulein Piesenwang"ınızımdır – , ödül dansı yapılan Admiralpalast'ta o benimle, Amerikadan gelen en son şeyi, Charleston (çarliston) dansını iyice döktürdü. O fraklı, ben altın sarısı kısa etekli.

Ama bu gene de "servet getiren dans" olmadı. Sevgili Herr Panter, burada yanılıyorsunuz. Biz sadece eğlence için dans ederiz, hattâ mutfakta gramafonla. Bu bizim içimizdedir. Her yerimizde. Karında, ta omuzlara kadar. Hattâ iki kulakta; bunlar –

sizin makaleciğinizde yazdığınız gibi – benim Horst-Eberhard'ımda epeyce yelkene benzerler. Shimmy mi, çarliston mu, bu sırf bacak işi değildir; aksine, içten gelir ve insanın içine iyice işler. Dalgalar halinde aşağıdan yukarıya. Ve kafa derisinin altına kadar. Bunda titremek de vardır ve bu insanı biraz mutlu eder. Fakat siz mutluluğun ne olduğunu bilmiyorsunuz, ânî mutluluk demek istiyorum. O zaman, bırakın, size "Walterchen"de her salı ve cumartesi bedava ders vereyim.

Söz söz! Ve korkmayın. Çok usulca başlayacağız. Isınmak için önce bir ileri bir geri onestep yaparız. Sizi ben idare ederim, ve siz istisna olarak kendinizi idare edilmeye bırakırsınız. Bu sırf bir güven işidir. Ayrıca, göründüğünden daha kolaydır. Sonra "Ausgerechnet Bananen"[3] (Tam da muzlar) plağını deneyeceğiz, şarkıya biz de katılabiliriz. Bu eğlendirir. Sonra nefesiniz yettiyse ve benim Hors-Eberhard'ım karşı çıkmazsa, ikimiz doğru dürüst bir çarlistona girişiriz. Başlangıçta bacakları bu iyice zorlar, ama sonra insanı ısıtır. Ve iyice keyiflenince sırf sizin için o kutucuğumu açarım. Korkmayın! Bir tutamcık.[4] Alışmak için değil. Sırf neşelenmeye, gerçekten.

Diğer yandan, Horst-Eberhard sizin daha çok takma ad gibi birşeyle yazdığınızı söylüyor. Bazen Panter, bazen Kaplan, bazen de Herr Wrobel diye. Ve sizin ufak şişman bir polonyalı Yahudi olduğunuzu bir yerde okumuş. Fark etmez. Benim de adımın sonunda "ki" var. Hem şişmanlar ekseri iyi dansçıdırlar. Ama gelecek cumartesi cömertliğiniz tutarsa ve keyfimiz de yerinde olursa, hemen bir şişe şampanya açarız, ya da iki. Ve ben size ayakkabı satışlarında neler olduğunu anlatırım. Çünkü Leiser'de çalışıyorum, erkekler bölümünde. Ama politika konuşmak yok. Söz mü?

Bütün kalbimle

İlse Lepinski

1922

Yirmili yılların başındaki kargaşa sırasında işlenen iki büyük politik cinayet anlatılıyor.

Benden daha ne duyulmak isteniyor! Siz gazeteciler her şeyi zaten daha iyi bilirsiniz. Gerçeği mi? Ne denecekse dedim. Ama kimse bana inanmıyor. "Geliri yok ve şöhreti çok kötü" diye mahkemede zabda geçirildi. "Bu Theodor Brüdigam,[1] bir ispiyondur" dendi. "Sozi'lerden[2] para alır ve üstelik redaksiyondan." Tabiî öyle, ama sadece Ehrhardt Tugayı'nın[3] adamları para ödediler. Kapp darbesi[4] toptan fos çıkıp Tugay zorla dağıtılınca, adamlar devam ettiler. Başka ne yapsınlardı? Hem, burada "illegal" ne demek oluyor, nerdeyse her şey kanuna aykırı iken ve düşman, Şansölye (*Başbakan*) Wirth'in[5] dediği gibi sağda değil, solda ise? Hayır, ücretler Deniz Binbaşı Ehrhardt'ın değil. Deniz Yüzbaşı Hoffmann'ın işidir. O da kesinlikle O.C.'ye (*Organisation Consul'a*)[1] bağlıdır. Diğerlerinde bu tam bilinmez, çünkü kimin o örgütten olduğu, kimin olmadığını kendileri de bilmiyor. *O.C. şeflerinden* Tillessen'den de küçük paralar geldi. Bu Tillessen, Parlamentoda Merkez grubu kodamanı Erzberger'e[6] ateş edip öldüren ve Erzberger kadar katolik olan Tillessen'in erkek kardeşidir. Tillessen şimdi Macaristanda ya da bilmem nerede saklanıyor. Ama, aslında beni Hoffmann görevlen-

dirdi. Organisation Consul için birkaç sol örgütünü, sadece komünistleri değil, sondajlamamı istedi. Ayrıca, Kasım haini Ergberger'den başka kimlerin sırasının geleceğini, şöyle laf arasında, bana saydı: Tabiî Sozi Scheidemann[7] ve ödün politikacısı Rathenau.[8] Şansölye Wirth için de planlar vardı. Doğrudur, Kasselde Scheidemann'ı uyaran bendim. Niçin mi? Çünkü fikrim şudur ki, cinayetle değil, yarı legal yollarla ve önce Bavyerada, bütün sistemi yerinden oynatmalı, devirmeli ve sonra, İtalyada Mussolini'nin yaptığı gibi, millî düzen-devletini kurmalıdır, gerekirse şu Onbaşı Hitler'le; o kaçığın biridir ama, kitlelere nutuk atmasını doğuştan bilir ve özellikle Münihte taraftar kazanmaktadır. Ama Scheidemann beni dinlemek istemedi. Bana zaten kimse inanmıyor. Çok şükür iş olmadı, Habichtswald'da suratına siyanür atarak yapılacak suikast becerilemedi. Evet onu bıyığı korudu. Komik geliyor ama, öyle oldu. Onun için bu metod artık kullanılmıyor. Doğrudur, bunu çok çirkin buluyorum. Onun için artık yalnız Scheidemann ve adamları hesabına çalışmak istemiştim. Ama, Organisation Consul'un arkasında ordunun istihbarat servisi var dediğimde Sozi'ler bana inanmadı. Ve, tabiî para Helfferich'in[9] bankasından geliyor. Stinnes'ten[10] zaten geliyor. Zenginler için bu bahşiş parası sayılır. Rathenau – ki kendisi de kapitalisttir ve onu da uyarmıştım – neyin geleceğini sezmeliydi. Çünkü Helfferich nasıl ki kendi düzenlediği "Erzberger defol!" kampanyası ve "yalnız, bir vatan haini, Fransız Foch'la[11] o utanılacak ateşkesin pazarlığını yapardı" suçlaması ile önceden Erzberger'in öldürüleceğine işaret ettiyse, bu kez, ateş edilmeden az önce, Rathenau'ya (*Versailles Barış Anlaşmasının hükümlerini uyguladığı için*) "İfacı Politikacı" damgasını vurmuştu. Fakat Nâzır beyefendi (*bana*) gene de güvenmedi. Zira son anda, "iş" çoktan yürürken, kapitalistler arasında, yani Hugo Stinnes'le, gizli bir görüşme istemesi, onu kurtaramazdı,

Yahudi olduğu için zaten hiç... Onu uyarmak için "Özellikle sabah Bakanlığa giderken tehlikedesiniz" dediğimde, bu para soylusu Yahudilerde olduğu üzre gururla dedi ki "Fakat sayın Herr Brüdigam, – size nasıl inanayım – araştırmalarıma göre bu kadar kötü şöhretiniz varken..." Sonradan görülen davada, Başsavcının, olaya benim de karıştığımdan kuşkulanıldığını iddia ederek yeminli tanıklık etmemi önlediğine şaşmamalı. Çok belliydi, mahkeme O.C.'yi dışta tutmak istiyordu. Yani, işin arkasindakiler karanlıkta kalmalıydı. Olsa olsa, belki illegal örgütlerin olabileceği söylentileri dolaşıyordu. Sadece, yazar olarak boy gösteren şu aptal oğlan von Salomon[12] sorgu masasında caka satmak için bazı isimleri yumurtladı. Bu yüzden, sırf Hamburglu otomobil sürücüsünü bulmaya aracılık etti diye beş yıl yedi.

Ne olursa olsun, bütün uyarmalarını boşa gitti. Her şey Erzberger olayında olduğu gibi oldu. Daha o zaman Tugay'ın gençleri yüzde yüz itaate ayarlanmıştı. Böylece O.C., tetikçiler Schulz ve Tillessen'i kolayca kur'a ile seçebildi. Ondan sonrası kolaydı. Kendi basınınızdan herhalde bilirsiniz. Erzbergeri karısı ve kızıyla dinlendiği Karaormanlar'da buldular. Başka bir Merkez politikacısı ile gezinirken pusuya düşürdüler. Atılan oniki kurşundan biri kafasına rastlayıp işini bitirdi. Dr. Diez denen öbürü sadece yaralanıp kurtuldu. Sonra failler sakin sakin yürüyerek yakındaki Oppenau kasabasına geldiler, orada bir pansiyonda kahve içtiler. Fakat sizin bilmediğiniz şey, Beyler, Rathenau olayında da kur'a çekilmiş. Faillerden biri suikasttan önce bir rahibe günah çıkarırken bunu söylemiş. Rahip durumu Şansölye Wirth'e rapor etmiş. Fakat günah çıkarma gizliliği emrine itaat ederek isim vermemiş. Ama Rathenau ne bana, ne rahibe inanmak istemedi. Hattâ Almanya Yahudilerinin Frankfurt Başkanının – ona da ben bildirmiştim – uyarılarını kaale almadı ve her türlü polis korumasını reddetti. Her ne ise, 14 Haziranda

(*Berlindeki*) Grunewald'da Königsallee'deki villasından, her zamanki gibi açık bir arabayla (*hükümet binalarının bulunduğu*) Wilhelmstrasse'ye yöneldi. Şoförünü de dinlemedi. Onun için, her şey kitabda yazıldığı gibi kolayca gelişti. Daha Königsallee'de – genelde bilindiği üzre – Erdener ve Lynar Sokakları köşesinde karşılarına bir at arabası çıkınca şoför fren yapmak zorunda kaldı. (Arabacı sonradan sorguya çekilmedi). Onları izleyen Mercedes-Benz otosundan dokuz el ateş edildi, beşi isabet etti. Sollarken bir de el bombası attılar. Failler sadece asker ruhuyla değil, alman olmayan her şeye nefretle doluydular. Techow, Mercedes'i sürüyordu, Kern makinalı tabanca kullanmayı biliyordu, kaçarken intihar eden Fischer el bombasını atmıştı. Ve bütün bunları, sırf bana, o kötü şöhretli kişiye, ispiyon Brüdigam'a, kimsenin inanmak istememesinden başardılar. Biraz sonra Organisation Consul ödemeleri durdurdu, ve ertesi yıl Onbaşı Hitler, Münihte Feldhernhalle anıtına doğru yürüyüşte kanlı şekilde çuvalladı. Ludendorff'u[13] uyarmayı denemiştim, ama olmadı. O defa para almadan çalışmıştım, çünkü ben asla parayı düşünmem. Zaten değeri günden güne düşüyor. Sırf Almanya için endişemden... Vatansever olarak ben... Fakat hiçkimse beni dinlemek istemiyor. Siz de.

1923

Kâğıt paralar bugün epey güzel görünüyorlar. Torunumun çocukları onlarla oynayıp evler satmayı, almayı seviyor. Duvarın yıkılmasından önce başaklı ve pergelli birkaç "paçavra"yı[1] sakladım ama, bunlarda o kadar çok sıfır olmadığı için çocuklar onları değersiz görüyor, sadece bozuk para sayıyorlar.

İnflasyon paralarını annemin ölümünden sonra onun ev idaresi defterinin içinde bulmuştum. O defteri hâlâ düşünceli düşünceli karıştırırım, içindeki fiyatlar, yemek reçeteleri bende hem hüzünlü hem ilginç anılar uyandırırlar. Evet, belli ki annemin işi kolay değildi. Biz dört kız istemeyerek ona çok kahır çektirdik. Ben en büyükleriydim. 1922 sonlarında üçbinbeşyüz Mark ettiğini okuduğum o iş önlüğü bana alınmıştı, çünkü annemin çok çeşitli yemekler pişirdiği pansiyonerlerimize hizmette anneme yardım ederdim. 8000 Marklık Dirndlkleid (*Bavyeralı kadınların millî giysisi*) kardeşim Hildeyi iyice şişman gösteriyordu, ama giysinin yeşil-kırmızı motiflerini bile Hilde hatırlamıyor. Daha ellili yıllarda Batıya giden Hilde çocukken de çok dikkafalıydı. Şimdi, eskiden olmuş olan her şeyden kendini zaten kopardı.

Ah, evet, o müthiş fiyatlar. Biz onlarla büyüdük. Ve (*Orta Almanyada*) Chemnitz'de, ama başka yerlerde de, bir sayı şiiri şarkısı söylenirdi:

Bir, iki ve beş milyonlar.
Annem pişirir fasulyalar.
On milyondur kilosu.
Speck'sizsen[2] git sen!

Bu şarkıyı torunlarımın çocukları hâlâ çok hoş buluyorlar.

Haftada üç gün kuru fasulya ya da mercimek olurdu. Çünkü kolay saklanan bakliyat, eğer annem vaktinde satın almışsa hep değerlenirdi. Corned beef[3] konserveleri de öyleydi. Annem onları düzünelerle biriktirir, buzdolabına dizerdi. Sürekli fırlayan fiyatlar yüzünden parayı gün gün ödeyen üç pansiyonerimize annem içi corned beef doldurulmuş lahana sarmaları, mantılar pişirirdi. Şansımıza, birinci büyük savaştan önce kamarot olarak büyük yolcu gemilerinde çalışmış olan ve Eddi Amca dediğimiz pansiyonerimizin küçük bir torba dolusu yedek gümüş dolarları vardı. Babamın ölümünden sonra Eddi Amca annemin yanında kaldığı için, ev defterinden amerikan dolarının başlangıçta 7500 Marka, sonraları yirmi ve daha fazla milyona satın alındığını öğrendim. Sonunda Eddi Amcanın torbasında şıkırdayan gümüşler çok azaldığında, bir doların karşılığı – buna inanılmaz – bilyonlara[4] çıktı. Gene de Eddi Amca eve taze süt, balık yağı ve annemin kalb damlasını getiriyordu. Ve eğer uslu durmuşsak bizleri çikolatalı küçük yassı kurabiyeciklerle ödüllendirirdi.

Fakat küçük memurlar, hele sosyal yardıma muhtaç kimselerin hali berbattı. Babamdan kalan emekli aylığı ile annem bizi zorla su üstünde tutuyordu. Her taraf dilencilerle, dilenen sakatlarla doluydu. Zemin katında oturan ve savaştan sonra yüklü bir mirasa konan Herr Heinze ise, iyi bir öğüt almış olacak ki, servetini kırk hektar tarla ve otluğa yatırmıştı ve icarcı köylülere borçlarını toprak mahsulleri ile ödetiyordu. Evinde sürü sürü Speck'ler asılıymış deniyordu. Paralar artık sadece sıfırlara dö-

nüştüğünde ve her tarafta âcil yardım paraları, hattâ bizde Saksonyada *büyük müesseselerin bastıkları özel* kömür yardımı parası dağıtıldığında Herr Heinze Speck'lerini tekstil mallarıyla – yün ipliğiyle, gabardinle – değiştokuş etti, öyle ki, Rentenmark geldiğinde çabucak iş hayatına atıldı. Köşeyi dönmüştü.

Fakat Herr Heinze, etrafın sövdüğü gibi, bir harb zengini değildi. Onlara başka şey deniyordu. Daha o zaman komünist olan ve sonradan "İşçiler ve Köylüler Devleti"nde,[5] Chemnitz'in o zaman değiştirilen adıyla Karl Marx-Stadt'ta[6] bir mevkie ulaşmış olan Eddi Amca, "Silindir şapkalı köpek balıkları" dediği kapitalistlerin adlarını teker teker biliyordu. Annemin ve onun, Batı parasına[7] yetişmemiş olmaları herhalde iyi oldu. Böylece Euro geldiğinde ne olacağı kaygısından kurtulmuş oldular.

1924

Kolumbus tarihi biliniyordu. Tam gününde havalanacaktık. Cenovalı nasıl 1492'de "halatları bırak" komutuyla rotasını "Hindistana", ama gerçekte Amerikaya yönelttiyse, biz de, doğal olarak daha iyi aletlerle, riske atılacaktık. Aslında hava gemimiz[1] 11 Ekim sabahında açık hangarda hazır bekliyordu. Beş Maybach motoru için yakıt ve safra suyu, kıt hesaplanmış miktarlarda yerlerine doldurulmuştu. Halatlar, balonu tutan ekipin ellerindeydi. Ama LZ 126 gemisi "yüzmek" istemiyordu, fazla ağır olmuştu ve ağır kaldı, çünkü sıcak hava kitleleri ile birden gelen sis bütün Konstanz Gölü havzasına yayılıyordu. Ne yakıtı, ne suyu azaltamayacağımız için, start ertesi sabaha kaldı. Bekleşen kalabalığın alayına dayanılır gibi değildi. Fakat ayın 12'sinde mutlu şekilde havalandık.

Balonda yirmiiki kişiydik. Makinist olarak benim gemide olma hakkım uzun süre tartışıldı. Çünkü düşmana teslim edilecek son dört savaş-hava-gemisinin Friedrichshafen'de bakımını yapanlardan, fakat millî gururla onları tahrib edenlerden biri bendim. Tıpkı deniz harb filomuzun İngilizlere teslim edilecek olan yetmişten çok gemisini, onların arasında bir düzüne büyük harp gemisini ve layneri 1919 Haziranında adamlarımızın Scapa Flow önlerinde batırması gibi...

Müttefikler derhal tazminat taleb etmişlerdi. Amerikalılar

bizden üç milyon Altın-Markı kasalarına atmak istiyorlardı. Bunun üzerine Zeppelin Limited Şirketi, onlara bir hava gemisi vererek bütün borçları sildirmeyi önerdi. Gemi en son tekniğe göre yapılacaktı. Amerikan askerî makamları bizim 70 000 metreküp helyum doldurulacağını garanti ettiğimiz en son modelimizle çok candan ilgilendikleri için, değiştokuş kararlaştırıldı: LZ 126 (*NewYork yakınındaki*) Lakehurst havaalanına uçurulacak, iner inmez Amerikalılara teslim edilecekti.

İşte bunu çoğumuz yüzkarası olarak görüyorduk. Ben de. Yeterince aşağılanmamış mıydık? (*Versailles*) Dikta barışı yurdumuza çok aşırı borç yüklemiyor muydu? Biz, yani birkaçımız bu aşağılık alışverişi temelinden bozma düşüncesiyle meşguldük. Anlaşmaya bir ölçüde olumlu bir anlam verinceye kadar kendimle uzun süre mücadele ettim. Ancak, kaptan ve insan olarak çok saydığımız Dr. Eckener'e, sabotajdan vazgeçtiğim sözünü vermemden sonra yolculuğa katılmama izin verildi. Zeplinimiz LZ 126 okadar güzeldi ki bu güne kadar gözümün önünden gitmiyor. Gene de hâlâ Avrupa semalarında iken ve (*doğu Fransada*) Cote d'Or tepelerinin elli metre üstünden geçerken, aklım gemiyi tahrib üzerinde dolaşıyordu.

İki düzüne kişiyi lüks içinde barındırma imkânına rağmen yolcu alınmadı; sadece, bizi günde yirmidört saat gözetleyen birkaç amerikalı asker vardı. Ama İspanya sahilinde Cap Ortegal üstünde, aşağı yönelik şiddetli rüzgâr hamleleri ile boğuşulur, gemi dehşetli baş-kıç yaparken, rotayı tutmakla uğraşılır ve askerler dikkatlerini navigasyona vermekle meşgulken, bir sabotaj mümkün olabilirdi. Yakıt bidonlarını aşağıya atarak vaktinden önce inişe zorlamak yeterdi. Bu dürtüyü, Azor Adalarının üstünden geçerken yeniden yaşadım. Gecem gündüzüm kararsızlıkla boğuşmak, kaygı ve fırsat aramakla geçiyordu. Newfoundland'daki sisin üstünde ikibin metreye yükseldiğimizde ve

biraz sonra fırtınadan bir gergi teli koptuğunda, ben hâlâ yaklaşmakta olan, LZ 126'yı Amerikalılara teslim etme zilletinden kendimizi kurtarmak istiyordum, ama bu sadece düşüncede kaldı.

Beni duraklatan neydi? Korku kesinlikle değil. Ben, sonunda, harb sırasında, Londra üzerinde balonumuzun projektörlere yakalanıp her an düşürülme tehlikesiyle karşılaşmış bir adamım. Hayır, korku tanımıyordum. Tek bir Dr. Eckener'in arzusu beni felç etmişti, ama inandıramamıştı. Gümüş gibi parıldayan "gökpuromuzla", harbi kazanmış devletlerin bütün keyfî davranışlarına direnerek, alman beceri yeteneğini kanıtlamakta Dr. Eckener ısrarlıydı. Sonunda sabotajdan kesinlikle vazgeçerek bu iradeye boyun eğdim. Zira önemsiz, sırf sembolik bir yapay arıza kimseyi pek etkilemeyecekti, hele Amerikalıların bize doğru, kendileriyle devamlı telsiz bağlantısında olduğumuz iki kruvazör göndermelerinden sonra... Bunlar, bir tehlike durumunda bize yardıma geleceklerdi, sadece sürekli, güçlü ters bir rüzgârda değil, en küçük bir sabotaj olayında da...

Ancak bugün biliyorum ki, beni rahatlatacak o eylemden vazgeçmem doğruydu. LZ 126 New Yorka yaklaşırken; 15 Ekimde sabah pusunun arasından Hürriyet Anıtı bizi selamladığında; körfeze doğru dümenimizi kırarken; sonra göktırmalayan "dağlarıyla" Metropol altımızda dururken ve limandaki bütün gemiler siren çığlıklarıyla bizi selamlarken; bütün Broadway boyunca bir ileri bir geri uçunca ve sonra üçbin metreye yükselerek alman beceri yeteneğinin sabah güneşinde parıldayan resmini New Yorkun bütün insanlarına gösterince; ve sonunda Lakehurst yönüne sapıp, kalan son suyumuzla yıkanıp traş olarak inişe ve kabul resmine kendimizi hazırladığımızda; işte ancak o zaman artık sadece gurur duydum, zabtolmayan bir gurur.

Daha sonra, zeplini hüzünle teslim etmemizin ardından ve

bizim o bütün gururumuz bundan böyle "Los Angeles" adını alınca, Dr. Eckener bana teşekkür etti ve benim mücadelemi kendisinin de yaşadığını bana temin etti. "Evet, evet" dedi, "Vakarını muhafaza emrine boyun eğmek kolay değildir". Acaba o, onüç yıl sonra yeniden güçlenen devletin en güzel ifadesinin, yazık ki helyum gazıyla değil, parlayıcı hidrojen gazıyla doldurulmuş hava gemisi "Hindenburg"un, *1937'de* Lakehurst'a inerken alevler içinde kaldığında neler hissetmişti? Acaba o benim gibi emin miydi: Bu sabotajdı! Bunlar Kızıllardı. Onların vakarı başka bir emir tanıyordu.

1925

Bazıları için ben durmadan vırvır eden bir çocuktum. Olağan şeyler beni oyalamıyordu. Renk renk kulübeciği ve babamın özenle yaptığı yarım düzine kukla figürüne rağmen kukla tiyatrosu bile beni eğlendirmiyordu. Mızmızlanmam hiç bitmez, inip çıkan tonlarıyla vızıltılarım, ne yapılsa, kesilmezdi. Miskinliğim, arkasından yaygarayı basmam, değişmeyen somurtuk suratımla ailemi, onların misafirlerini sinirlendirir, yüksek düzeyde olmasına özendikleri sohbetlerini engellerdim. Bunları ne ninemin masal denemeleri, ne dedemin "topu tut" oyunu önlerdi. Çikolata ile beş dakika sakinleşirdim ama, hiçbir şey beni – eskiden annemin emzirmesi kadar – uzun süre avutamazdı. Hattâ annemle babamın rahatça kavga etmelerini bile önlüyordum.

Nihayet, Devlet Radyo Kurumunun para ödeyen bir üyesi olmamızdan önce, ailem detektörlü bir radyo alıcısı yardımıyla, beni suskun, içine kapanmış bir çocuk yapmayı başardı. Bu, (*Almanyanın doğusundaki*) Breslau *kentinin* telsiz yayın alanı içinde bulunan "Şilezya Radyo-Saati" şirketinin öğleden önce ve sonra yayınladığı çeşitli konulardaki programı ile oldu. Kısa sürede, birkaç düğmeyi çevirerek, âletimdeki atmosferik parazitleri ve diğer bozucu cızırtıları önlemeyi öğrendim.

Her şeyi duyabiliyordum. Carl Loewe'nin balladı "Die Uhr"u ("Saat"i), çok sevilen tenor Jan Kiepura'yı, *koloratur*

sopran ilahî Erna Sack'ı dinliyor; Valdemar Bonsels "Arı Maya"yı mı okuyor, ya da heyecanlı bir kayık yarışı mı yayınlanıyor, hepsine kulak kesiliyordum. Ağız temizliği üzerine konuşmalar, ya da "Yıldızlar hakkında neler bilinmeli" başlıklı yayınlar çok taraflı yetişmemi sağlıyordu. Günde iki kez borsa haberlerini dinliyor, böylece sanayimizin ilerleyişini izliyordum. Babam dışarıya tarım makinaları satıyordu. (*Sosyaldemokrat Cumhurbaşkanı*) Ebert'in öldüğünü, artık benden kurtuldukları için, bitmeyen kavgalarına kendilerini verebilen ailemden önce duydum. Ve kısa süre sonra (*emekli mareşal*) Hindenburg'un ikinci turda, Ebert'in halefi olarak seçildiğini öğrendim. *Masal kahramanı* Rübezahl'ın hayaletinin Riesengebirge tepelerinde kömürcüleri korkuttuğu çocuk yayınları, şahsımda teşekkür borçlu bir dinleyici bulmuşlardı. "İyi geceler" yayınındaki Heinzelmännchen'leri[1] okadar sevmezdim. Bunlar sonradan Doğu'da ve Batı'da "Sandmännchen"[1] denen televizyon hit'lerinin gayretli öncüleriydi. Ama benim asıl sevdiklerim, radyoculuğun en başlarındaki oyun sahneleriydi – rüzgârların uğuldadığı, damlara yağmurun çarptığı, gök gürlemeleri, "Schimmelreiter"in[1] atının kişnediği, bir kapının gıcırdadığı, ya da bir çocuğun benim gibi vızıldadığı sahneler...

İlkbahar ve yaz günlerinde beni ekseri villamızın bahçesine bıraktıkları, ve orada detektörlü radyomla eğlendiğim için, kendimi doğada yetiştiriyordum. Ancak orada duyduğum sayısız kuş sesleri, gökten ya da meyve ağaçlarının dallarından doğru gelmiyordu. İskete, karatavuk, ispinoz, sarıcık, sarıvelve ve tarlakuşu seslerini bana kulaklığımdan duyuran, hayvan seslerinin usta taklitçisi Dr. Hubertus'tu. Anne-babamın evlilik krizi yüzeyine çıkan anlaşmazlıklarını fark etmediğime şaşmamalı. Boşanmaları da bana pek acı gelmedi, çünkü Breslau'un banliyösündeki bahçeli villa, bütün mobilyalar ve tabiatıyla radyo ve

kulaklık annemle bana kalmıştı.

Detektörlü âletimizin bir alçak-frekans yükselteci vardı. Kulaklık için annem koruyucu yastıkçıklar aldı; bunlar kulakların ezilmesini azaltıyordu. Sonraları hoparlörlü radyolar çıktı. Bizim Blaupunkt markalı beş lambalı bir çanta-radyomuz vardı, sevgili detektörüm kenara atılmıştı. Şimdi artık (*Berlin yakınındaki*) Königs Wusterhausen radyo vericisini, hattâ Hamburg Liman Konserini ve Viyana Erkekler Korosunu dinleyebiliyorduk. Fakat kulaklıkla dinlemenin "mahremiyeti" artık yoktu.

Şu da var, "Şilezya Radyo-Saati," hoş bir üç-sesli akord ile ilk fasıla işareti kullanan verici oldu. Bütün Almanya sonradan bunu uyguladı. Benim radyoculuğa sadık kalmama kimse şaşırmasın – hem de meslek olarak. Böylece savaş sırasında Buz Denizinden Karadenize, Atlantik Savunma Hattından Libya Çölüne kadar bütün sevilen yayınların teknik sorumlusu bendim, örneğin Noelde bütün cephelerin havasını yansıtan yayınlarda. Ve bizim *1945'te* "sıfır saatimiz" çaldığında Kuzeybatı Almanya Radyosu'nda oyun yayınları uzmanlığında kendimi yetiştirdim – nesli artık tükenmekte olan o yayın türünde. Ama şimdi, çocukluğumdaki kulaklık, gençler arasında yeniden sevilip gitgide yaygınlaşıyor – prizlere bağlanmış gençler, içlerine sessizce kapanmış, sanki yoklar ve gene de tümüyle varlar.

1926

Hayalî bir görevlinin ağzından sürgündeki Kaiser'in (gerçek) ağaç kesme tutkusu.

Sayım listeleri benim elimle çizildi. Majeste İmparator sürgüne gitmek zorunda kalınca, düzeni korumak ödevi bana verildi: dört çizgi dikine, üzerine bir çizgi yanlamasına. Hollandadaki daha ilk konutumuzda, sonra da ormanlık içindeki Doorn Şatosunda kendi eliyle ağaçlar kesip devirmek Majestelerinin çok hoşuna gitti. Sayım listelerini yapmak birinci ödevim değildi, esas işim arabalıktaki faytonların bakımıydı. Doorn'da Majesteleri kötü havalarda bile benimle, bazen de yaveri Herr von İlsemann'la ağaç kütüklerini testereyle kulaç boyunda keserdi. Odunlar ana binadaki ve misafirhane olarak kullanılan Oranjeri'deki şömineler için saklanırdı. Küçük odunları ise yalnız o yarardı, tabiî sağlam eliyle.[1] Daha sabahın erken saatlerinde uşaklarla birlikte duadan hemen sonra, yağmur da yağsa, ormana gidilirdi. Gün be gün. Daha önceden (*savaşın son günlerinde*) 1918 Ekim sonu, (*General*) Ludendorff,[2] tâbir caizse, kovulup yerine General Groener geçtiğinde, (*Belçikada*) Spa'daki Başkarargâhta ağaç kesip devirmek Kaiser'in sakinleştirilmesi hizmetini görürmüş. Majestelerinin sonradan arabalıkta ağaçlara testere vururken nasıl küfrettiğini hâlâ duyar gibiyim: "Suç bu Ludendorff'tadır!" Ve ateşkesten ve onun arkasından gelen her şeyden suçlu

bulduğu diğerleri de vardı: tabiî Kızıllar. Fakat Baden Prensi Max da,[3] bütün nâzırlar da, diplomasi de, hattâ Veliaht da... Büyükamiral Tirpitz'e verdiği Büyük Kara Kartal-Nişanı'nı geçersiz ilan etmeyi tasarlıyordu, fakat danışmanları, başta Başmüşaviri, onun bir uyarıyla yetinmesini başardılar. Majesteleri gene de nişanlar dağıtırdı, söylememe izin verilirse, pek cömertçe. Diyelim, ağaç kesiminden hemen sonra ziyaretçiler ve bunların arasında, kendini sonradan ortada bırakacak olan birçok dalkavuk sökün ettiğinde... Her ne ise, haftalarca ve aylarca bu böyle sürdü.

Sayım listesi tutmak görevi bende olduğu için güvenle söyleyebilirim ki, Majestelerinin Hollanda himayesinde Amerong'da kesip devirdiği ağaçlar binleri bulmuştu. Daha sonra, Doorn'da onikibininci ağaç kesildiğinde, bunlar testere ile dilimlere ayrılmış, dilimlerin herbiri büyük bir W ile işaretlenmiş ve her bir dilim ziyaretçiler için çok beğenilen bir armağan olmuştu. Hayır, böyle şerefli bir hediye almak bana nasip olmadı.

Ama doğrudur! Onikibin ve daha çok ağaç. Sayım listelerini sakladım. Diyelim, ilerisi için, eğer İmparatorluk yeniden gelir ve Almanya nihayet uyanırsa diye... Ve ülkede şu sıralarda bir şeyler olduğu için, ne de olsa umut var. Bundan dolayı, sırf bundan dolayı Majesteleri devam ettiler. Geçenlerde prenslerin servetlerine el koyma tasarısı halk oyuyla şiddetle reddedilince ve, biz odunları kesmekteyken, bunu bildiren kısa fakat sevindirici telgraf bize sunulduğunda büyük bir umut ışığı doğdu. Ve Majesteleri hemen bildirdiler: "Alman milleti beni çağırırsa, ben derhal hazırım!"

Daha Martta, keşif gezgini isveçli Sven Hedin ziyarete geldiğinde ve ağaç kesmenin sabah seansında hazır bulunmasına izin verildiğinde Majestelerini hararetle destekledi: "Kim ki sağ eliyle kütük kütük ağaç devirir, o Almanyaya yeniden düzen getirebilir." Sonra, Doğu Türkistana, Tibete ve Gobi Çölüne yaptığı yolculukları anlattı. Ertesi sabah Majesteleri, ağaçların arasında, İsveçliye

birkaç kez, harbden ne kadar nefret ettiğini, ve kesinlikle harb istemediğini tekrarladı. Ben bunun tanığıyım. Özellikle sabahları odun keserken kendi kendine hep konuşurdu: "Fransızlar ve Ruslar tüfekleriyle hazırolda beklerken... Ben hâlâ Norveçte yaz tatilindeydim... Tamamen harbe karşıydım... Hep bir barış prensi olarak anılmak isterdim... Ama o ille olacaksa... Bizim filomuz dağınık yerlerdeydi... İngilizlerinki ise (*güney sahillerindeki*) Spithead'de... Evet, islim üstünde... Bir şey yapmalıydım..."

Bundan sonra Majesteleri konuyu ekseri Marne Savaşına[4] getirir, generallere veryansın ederdi, özellikle Falkenhayn'a. Genellikle odun yararak rahatlamak hoşuna gidiyordu. Her vuruşu – hep sağlam olan sağ eliyle – yerini buluyordu. Özellikle konu Kasım 1918'' ise... Önce, sadakatsiz Kaiserleri Karl ile Avusturyalılar paylarını alırlardı, sonra sıra cephe gerisindeki yan çizenlere, belirmeye başlayan itaazsizliğe ve izinli asker trenlerindeki kızıl bayraklara gelirdi. Ve her iki balta vuruşu arasında hükümeti, başta Prens Max'ı eleştirirdi: "Şu ihtilal Başbakanı!" Bundan sonra Majesteleri, odun yığını büyümekte iken, sözü kendini istifaya zorlamalarına getirirdi: "Hayır" diye bağırır, "kendi adamlarım beni zorladılar, sonra da Kızıllar... Şu Scheidemann'... Orduyu ben değil, ordu beni bıraktı... Berline dönüş artık yoktu... Bütün Ren köprüleri kontrol altında... İç savaşı göze almam gerekecekti... Ya da düşmanın eline geçecektim... Utandırıcı bir son olacaktı... Ya da kendime bir kurşun... Tek şey, sınırı aşmak kaldı..."

Beyim, bütün günlerimiz böyle geçiyor. Majeste Kaiser görünüşe göre yorulmak bilmiyor. Ama şimdi artık odunları yararken konuşmuyor. Sayım listeleri tutmak da artık görevim değil. Fakat Doorn çevresindeki ağaçsız kalan yerlerde yıl yıl yeni fidanlar büyüyor, körpe ağaçlar. Vakti geldiğinde Majesteleri onları da kesmeye istekli.

1927

O altın[1] Ekim ayının ortasına kadar annem[2] beni karnında taşıdı, ama dikkatli bakılınca altın olan sadece benim doğum yılımdı. Ondan önceki ve sonraki yirmili yıllar olsa olsa biraz ışıldıyorlardı ya da günlük yaşamın üstünü renkli çığlıklarla örtmeye uğraşıyorlardı. Benim doğum yılımı parlak yapan acaba neydi? Diyelim, Reichsmark (*1948'e kadarki alman parasının adı*) istikrara kavuştuğu için mi? Ya da "Sein und Zeit" (Varlık ve Zaman)[3] adlı, şatafatlı sözlerle piyasaya çıkması üzerine, her föyton[4] oğlanının gazetede "heideggerlemeye" başladığı kitab mı?

Doğrudur: Her sokak köşesindeki sakatların ve genelde fakirleşmiş orta sınıfın anımsattığı savaştan, açlıktan ve inflasyondan sonra, yaşam," Geworfenheit"[5] olarak kutlanıyor ya da "Sein zum Tode" (Ölüme giden Varlık) olarak köpüklü şarap veya hiç olmazsa bir kadehçik martini ile gevezelikle geçiştiriliyordu. Ama, kendilerini eksistensiyel bir finale yükselten bu şatafatlı kelimeler muhakkak ki altından değildiler. Onlardan daha çok, tenor Richard Tauber'in sesinde altın vardı. Ve, Tauberi oturma odasındaki gramofondan dinleyip onu uzaktan uzaktan gönülden seven annem, ben doğduktan sonra da hayatı boyunca – o çok yaşamadı – o zamanlar bütün operet sahnelerinde övgüyle izlenen "Zarewitsch"i (Çareviç'i) dudaklarından düşürmedi: "Volga kıyısında bir asker duruyor..." veya "Sen orada beni de

mi unuttun..." ya da "Yalnız, gene yalnız..."dan, acıklı-tatlı bitiş "Altın kafeste oturuyorum..."a kadar...

Ama bunların hepsi sadece altın varaktı. Gerçekten altın olanlar Kızlar'dı, yalnız Kızlar (Girls). Hattâ bizim (*Doğu Prusyadaki*) Danzig'de bile Girl'ler konuk-temsillerinde pırıltılı payetleriyle sahneye çıkarlardı – Şehir tiyatrosunda olmasa da, Zoppot'taki casinoda. Fakat varyetelerde epey başarıyla medyumu Susi ile sihirbazlık ve illuzyonistlik yaptığı için bavullarındaki bir sürü otel etiketiyle Avrupanın başkentlerini beraberinde dolaştıran, ve babamın erkek kardeşi Friedel'in okul arkadaşı olduğundan Max Amca dediğimiz Max Kauer, Danzigden geçen Girl'lerden sözedildiğinde sıkkın bir ifadeyle "Taklitçiliğin en ucuzu" derdi. Annem bana daha gebe iken, Kauer "Muhakkak bir kez Berline uğramalısınız. Orada daima bir şeyler olur." demiş ve sihirbaz parmaklarıyla Tiller-Girls'i, yani onların sonsuz uzun bacaklarını, yüzünde Chaplin'in mimikleri, taklit etmiş. Kauer, Girl'lerin bacaklarını anlatmayı iyi biliyordu. Ona göre onlar "mükemmel gelişmişler"miş. Sonra onlardaki kusursuz ritmden ve Admiralpalast'taki muhteşem saatlerden sözetmiş. O arada, ek programla ilgili olarak, ağzından, altına bürünmüş adlar da duyulmuş: "Yürekleri ferahlatan şu Trude Hesterberg küçük kumpanyasıyla, Schillerin 'Räuber'ini (Soyguncular'ını) nasıl da 'caz'ladı (verjazzt) ve onu dansıyla nasıl müthiş bir tuhaflığa sürükledi." Sonra sıra onun "Skala"da ya da "Wintergarten"de izlediği "Chocolate Kiddies"e hayran kalmasına gelmiş. "Ve yakında Josephine Baker, şu azgın tepeden-tırnağa tüm-dişi, konuk sanatçı olarak Berline gelecekmiş. Filozofun dediği gibi, dansı edilen 'Geworfenheit'[5]..."

Özlemlerini çekinmeden açığa vuran annem, bana Max Amca'nın hayranlıkla anlattıklarını aktardı: "Berlinde genelde çok dansediliyor, artık sade dansediliyor. Bir kez muhakkak gelme-

lisiniz ve altın işlemeli perdenin önünde danseden La Jana'sıyla orijinal bir Haller-Revue yaşamalısınız." Arkasından konuyu gene uzunbacaklı sihirbaz parmaklarıyla Tiller-Girls'e getirmiş. Beni karnında taşıyan annem herhalde gülümsemiştir: "İlerde belki. Dükkân daha iyi işlerse". Ancak, Berline kadar gitmek ona nasip olmadı.

Yalnız bir kere, otuzlu yılların sonuna doğru, yirmili yıllardan hiçbir altın tozunun artık titreşmediği günlerde, bakkal dükkânını babasına bırakarak, bir "Kraft durch Freude"[6] turu ile Alplere, ta (*Avusturyada*) Salzkammergut'a kadar gidebildi. Orada kısa deri pantolonlar çoğunluktaydı. Schuhplattler[7] dansı yapılıyordu.

1928

Bütün bunları sükunetle okuyabilirsiniz. Torunlarımın çocukları için yazdım. O zamanlar burada, Barmbek'te, ve her yerde' olanlara bugün artık kimse inanmıyor. Roman gibi okunur ama, hepsini yaşadım ben. Ne yapayım, üç oğlumun, Versmann Rıhtımında 25 numaralı depoda istifçi olarak çalışan babaları portakal sandıklarının altında ezilip ölünce, biraz emeklilik parasıyla ortada kaldım. Armatöre göre kendi kabahatiymiş. Ne manevî, ne maddî tazminat... O zamanlar büyük oğlum 46 numaralı karakolda polisti. Burada okuyabilirsiniz: "Herbert partiye girmedi, ama hep sol oy kullandı." Aslında hepimiz bir Sozi ailesiydik; babamdan ve kocamın babasından başlayarak... İkinci oğlum Jochen, kargaşalık ve bıçaklı dövüşler başlayınca birden sıkı bir komünist oldu, hattâ Kızıl Cephe Savaşçıları Birliğine bile katıldı. O aslında sessiz bir oğlandı, sade böcekleriyle, kelebekleriyle ilgilenirdi. Mavnaları limandan alıp Depolar Mahallesindeki Kehrwieder-Kanalına ya da başka yerlere çekerdi. Sonra birden bir fanatik olup çıktı. En küçüğüm Heinz gibi. O da burada ve başka yerlerde parlamento seçimleri yapılırken, küçük bir Nazi oldu, bana önceden hiçbir şey söylemeden... Birden SA[2] üniformasıyla nutuklar atmaya başladı. Neşeli bir oğlandı, herkes onu severdi. O da Depolar Mahallesinde çalışırdı, çiğ kahve sevkiyatında. Bazen benim için gizlice kahve aşırıp

getirirdi, kahveleri evde kavururduk. Bütün ev ve merdivenlik mis gibi kokardı. Ama sonra birdenbire, durup dururken... Gene de başlangıçta burası henüz sakindi. Pazarları üçü de mutfaktaki masada oturur ve ben ocak başında dururken... İkisi birbirine takılır, şakalaşırlardı hep. Fazla gürültü olup, masaya yumruklar filan vurulunca, büyük oğlum Herbert ortalığı yatıştırırdı. İzinde de olsa, üniformasını giymese de onu ikisi de dinlerdi. Fakat sonradan hep kavga eder oldular. Benim 17 Mayıs için yazdıklarımdan okuyabilirsiniz: Bizden iki yoldaş, ikisi de Reichsbanner[3] adamı, sosyaldemokrat muhafızlarından, toplantılarda, seçim sandıkları önünde göz-kulak olurlardı. İkisi de öldürüldüler, biri bizim Barmbek'te, öbürü Eimsbüttel'de. Yoldaş Tiedemann'ı komünistler propaganda otomobillerinden ateş ederek vurdular. Yoldaş Heidorn'u, Bundesstrasse caddesiyle Hohe Weide köşesinde duvara pankart yapıştırırken SA yakaladı ve işini bitirdi. Bilmezsiniz, mutfaktaki masa başında müthiş bir gürültü koptu. "Hayıır!" diye bağırdı Jochen, "Bu sosyalfaşistler[4] önce bize ateş ettiler ve kendi adamları Tiedemann'ı vurdular...". Bunun üzerine Heinz'im kıyameti kopardı: "Bu meşru müdafaaydı, tamamen meşru müdafaa. Bu Reich-yaygaracısı herifler[5] başladılar..." Burada tabiî polis raporunu bilen en büyüğüm, birden "Volksblatt" gazetesini masanın üstüne fırlattı. Gazete şunları yazıyordu – burada, okuyabilirsiniz, kendim oraya yapıştırdım – : "Mesleği marangozluk olup vurulan Tiedemann'a, başının ön tarafına yandan ve yukardan giren ve başın alt tarafından çıkan kurşunun yüksek bir yerden atıldığı anlaşılmıştır...". İşte belliydi ki, Komünistler yukardan aşağıya, ve de, Eimsbüttelde önce SA... Ama bunlar hiçbir şeyi değiştirmedi, mutfaktaki masa başı kavgası bitmedi: Heinz'im SA'cı rolünü üstlendi ve en büyüğüme "polis domuzu" diye bağırdı, ona ortancam Jochen arka çıktı ve en büyüğümün yüzüne, gayet âdîce çok kötü bir küfür

olan "sosyalfaşist" diye haykırdı. Ama en büyüğüm, gayet sakin, ki bu onun karakteridir, sadece buraya yazdığım gibi dedi ki: "Moskova, sizleri Komintern[6] kararıyla aptallaştırdığı için, kırmızı ile kahverengi'yi[7] bile birbirinden ayıramıyorsunuz...". Bir şeyler daha söyledi, eğer işçiler birbirlerini yerlerse kapitalistler oh çekerler, dedi. Ben de mutfaktan "tam böyledir" diye bağırdım. Evet, sonunda da böyle oldu, diyorum bugün hep. Sonuçta, Barmbek ve Eimsbüttel'deki katliam gecesinden sonra bütün Hamburgda huzur kalmadı, bizim mutfak masasında zaten hiç... Ta ki, Jochen'imin daha Hitler gelmeden önce Komünistleri bırakmasından ve ânîden işsiz kaldığı için Pinneberg'de SA'ya katılmasından ve kısa sürede orada, hububat silosunda iş bulmasından sonra burası ancak sakinleşti. Ama en küçüğüm, dışarıya karşı Nazi kaldıysa da, gitgide suskunlaştı ve hiç neşesi kalmadı. Sonra, olaylar gelişince, Eckernförde'de Bahriyeye girdi. Denizaltıcı olarak harbden eve dönmedi. Evet, ikinci oğlum da öyle. O Afrikaya kadar gitti, ama bir daha geri gelmedi. Ondan yalnız mektupları kaldı, hepsini buraya yapıştırdım. Ama en büyüğüm poliste kaldı ve harbi atlattı. Bir polis taburu ile Rusyaya, Ukrayna içine kadar gitmek zorunda kaldığı için orada kötü bir şeylere katılmış olabilir. Bunlardan hiç söz etmedi. Harbden sonra da. Ben de sormadım. Biliyordum, sonuna kadar, Herbert'imde ne olduğunu, 1953 sonbaharıydı polis hizmetinden çıktığında, kanseri olduğu için. Ve sadece birkaç ay... Monika'sına, o benim gelinimdir, üç çocuk bıraktı, evet, hepsi kız. Çoktan evlendiler ve şimdi çocukları var. Onlar bütün bunları ilerde okusun diye yazdım, yazmak acı verse de, bir zamanlar neler olduğunu. Ama siz sadece okuyun.

1929

Hessen şivesiyle fabrika işçisi anlatıyor.

Birden hepimiz Amerikalı[1] olduk. Evet. Bizi kolayca satın aldılar. İhtiyar Adam Opel çoktan öldüğü ve genç Opeller bizi artık istemedikleri için. Ama bizimkiler o montaj hattı (Fliessband) işini önceden biliyorlardı. Hepsi grup akkordunda[2] çalışıyordu. Ve ben önceden "Laubfrosch"ta (Yeşil Kurbağa'da) çalışırken parça başına ücret alıyordum... Ona böyle deniyordu, çünkü sokaktaki oğlanlar o iki-kişilik oto yemyeşil boyasıyla piyasaya çıktığında öğle bağırmışlardı: Laubfrosch. 1924 sonlarında onun seri imaline başlandı. Ben tornada Bremsexzenter'ler (fren eksantrikleri) yapıyordum. Bunlar ön dingilde kullanılıyordu. Ama 1929'da hepimiz Amerikalı olunca, artık sadece grup akkordu uygulandı. Laubfrosch için dahi, çünkü o tamamen monte edilmiş olarak banddan iniyordu. Fakat hayır, bütün herkes için değil. Zira onları işten attılar, Noelden kısa süre önce, çok kötü şey! Bizim "Opel-Prolet"te yazıldı ki, Amerikalılar kendi ülkelerindeki Ford sistemini bizde uygulayacaklarmış: her yıl işçileri dışarı atıp yerlerine ucuz acemileri almak. Böyle bir şey montaj hattında ve grup akkordunda olur. Fakat şu Laubfrosch bir harikaydı. Kapışılıyordu. Evet, evet. Bizim meslekten olanlar hemen çekiştirmeye başladılar: Fransızların Citroën'inin taklidiymiş, yalnız, Citroën sarıymış. Fransızlar dava açıp taz-

minat istemişler ama hiçbir şey koparamamışlar. Laubfrosch'a gelince, o alman topraklarının her yerinde yollardaydı, çünkü ucuzdu, hattâ sıradan kimseler için bile, öyle sadece şu bey sürücüler ya da şoförlü beyler için değil. Hayır, hayır, ben değil. Dört çocukla ve taksitleri bitmemiş evimle mi? Fakat, dikiş ipliği ve her türlü tuhafiye için gezgin temsilcilik yapan, her havada motosikletiyle dolaşmak zorunda olan erkek kardeşim, onu bırakıp bizim iki-kişiliğimizi satın aldı. Tam oniki beygirgücü! Değil mi, şaşırdınız! Sadece beş litre harcıyordu ve hızı altmışa çıkıyordu. Başlangıçta fiyatı dört-altı idi, ama kardeşim iki-yediye aldı, zira fiyatlar her yerde düşüyordu ve işsizlik gitgide kötüleşiyordu. Hayır, kardeşim nümuneler bavulu ve Laubfrosch'uyla uzun süre yollarda dolaştı durdu. Hep direksiyon başında, ta Konstanz'a kadar. Ve, o zamanki nişanlısı Elsbeth'le günlük gezintilerinde Heilbronn'a ya da Karlsruhe'ye gittiler. O kötü zamanlarda kardeşimin durumu iyiydi. Ben ise, bir yıl sonra hepimiz Amerikalı olunca, damgalamaya[3] gitmek zorunda kaldım. Fabrikamızın olduğu Rüsselsheim'da ve başka yerlerdeki birçokları gibi. Ne günlerdi değil mi! Ama kardeşim temsilcilik yollarında beni birkaç kere beraberinde götürdü, şoför muavini gibi. Bir keresinde Laubfrosch'la Bielefelde kadar gittik.Firması ordaydı. Porta Westfalica'yı gördüm ve Almanyanın ne kadar güzel olduğunu. Ve Cherusker'lerin[4] vaktiyle Teutoburg Ormanında Romalıları patakladıkları yeri. Orada ikindi kahvaltısı yaptık. Güzeldi. Fakat bunun dışında yapacağım bir iş pek yoktu. Bazen Bahçeler Müdürlüğünde, bazen Çimento Fabrikasında yardımcı olarak çalıştım. Hükümet devrilip Adolf *(Hitler)* geldiğinde ancak, Opel'de yeniden bazı işler açıldı. Başlangıçta Satınalma'da kalite kontrolörü (Reklamator) olarak çalıştım, çünkü uzun süre, daha Adam Opel devrinde, tornacılık yapmış, işi öğrenmiştim. Ama erkek kardeşim daha çok yıllar La-

ubfrosch'uyla temsilcilik seferlerini sürdürdü, hatta sonradan Autobahn'da, ta ki askere gidip savaş sonrası için Laubfrosch'u bizim sundurmaya çekinceye kadar. Ama o bugün hâlâ orada duruyor. Çünkü kardeşim Rusyada kaldı ve ben ondan ayrılamıyorum. Hayır, beni harb hizmeti için Riga'ya, tamir fabrikamızın olduğu yere, gönderdiler. Harbden hemen sonra kendi adamlarımızla yeniden Opel'de işe başladık. Amerikalı olmamız işe yaramıştı, az bomba yedik ve sonra fabrikamız sökülüp götürülmedi. Şanslıydık, değil mi?

1930

Berlin'de, Savigny Meydanı yakınında, Grollmann Sokağında, şehir treni altgeçitinden biraz önce bu ilginç lokal vardı. Franz Diener'in bira salonunun arasıra misafiri olarak ben, her akşam tanınmış kimselerin devamlı rezervli masasında, hangi büyüklü küçüklü olayların ıslak-neşeli[1] atmosferde konuşulduğunu öğrenirdim. Max Schmeling'in onbeş raund sonunda yenip tacını elinden almadan önce, yirmili yılların sonuna kadar alman ağır siklet boks şampiyonu olan Franz'ın lokalinde sadece birkaç eski veya hâlâ aktif boksörlerin müşteri olduğu sanılabilir. Ama öyle değildi. Ellili yıllarda ve altmışların başında, sahne oyuncuları, kabare ve radyo mensubları, hattâ yazarlar ve kendilerini entelektüel olarak ortaya süren, ama daha ziyade şüpheli figürler Franz'ın lokalinde buluşurlardı. Yani, sohbetlerin konusu Bubi Scholz'un başarıları ve Johnson'la dövüşündeki yenilgisi değil, tiyatro dedikoduları yıdı, örneğin sahne sanatçısı Gustaf Gründgens'in uzakta Filipinlerdeki ölümünün sebepleri üzerine spekülasyonlar, ya da herhangi bir SFB (Serbest-Berlin Radyosu) entrikası. Bütün bunların gürültüsü barmen tezgâhına kadar duyulurdu. Anımsadığıma göre, Hochhuth'un[2] "Der Stellvertreter"i ("Vekil"i veya "Temsilci"si) epeyce çekişme konusuydu, ama bunun dışında, politika dışarda bırakılıyordu – Adenauer devrinin açıkça sona yaklaşmasına rağmen.

Franz Diener, barında kendini ne kadar babayanî saf bir patron olarak gösteriyorsa da, onun onur ve melankolinin örttüğü bir boksör yüzü vardı. Onun yakınında olmak istenirdi. Emniyet aşılayan gizemli-trajik bir şey ondan dışarıya yansırdı. Hep böyle olmuştu: Boks sporu, sanatçıları ve entellektüelleri kendine çekiyordu. Güçlü dövüşen erkeklere eğilim duyan sade Brecht değildi; daha Amerikaya gitmeden ve orada manşetlere çıkmadan önce Max Schmeling'in etrafını anlı şanlı kişiler sarmıştı; onların arasında sahne artisti Fritz Kortner ve film rejisörü Josef von Sternberg de vardı, Heinrich Mann da kendini onun yanında göstermeyi bilmişti. Bundan dolayı, Franz Diener'in meyhanesinde içki verilen yerin ön tarafındaki ve tezgâhın arkasındaki duvarlarda sadece bilinen pozlarıyla boksörlerin değil, daha çok, kültür hayatının geçmişteki veya hâlâ tanınan büyüklerinin çerçeveli fotoları hayranlıkla seyrediliyordu.

Franz, bokstan kazandığı paraları bir ölçüde emin yerlere yatırmayı bilen ender profesyonellerdendi. Ne olursa olsun, ağzına kadar hep dolu olurdu. Devamlı rezervli (stammkisch'te) masada çok kez gece yarısından sonralara kadar boş yer olmazdı. Kendisi servis yapardı. Eğer istisna olarak söz boks maçlarına gelirse, nerdeyse hiçbir zaman Neusel'le veya Heuser'le yaptığı karşılaşmalar konu olmaz – Diener sözü kendi zaferlerine getirmeyecek kadar alçakgönüllüydü – daima sadece Max Schmeling'in Sharkey'e karşı otuz ve otuziki yıllarındaki birinci ve ikinci çarpışması konuşulurdu. O maçlarda Max ağır siklet dünya şampiyonu olmuş, fakat kısa süre sonra ünvanını bırakmak zorunda kalmıştı. Ayrıca, Cleveland'da Young Stribling'e karşı kazanılan maç da konuşulurdu. Stribling onbeşinci raundda nakaut olmuştu. Ama o yılların politika konuları yanında, bu çoğu yaşlı beylerin geçmişi anmaları, sanki bir hava boşluğu içinde cereyan ediyordu: Ne Brüning hükümeti hakkında, ne Nazi'le-

rin parlamento seçimlerinden bir hamlede ikinci büyük parti olarak çıkmalarının şoku üzerinde tek bir söz duyuluyordu.

Artık bilmiyorum, konuyu açan acaba "Der Teufels General" (Şeytanın Generali) filmiyle isim yapmış olan sahne artisti O. E. Hasse miydi, yoksa, tiyatro provaları için arasıra Berline gelen isviçreli tanınmış yazar Dürrenmatt mıydı; galiba barmenin tezgâhından doğru bunu yapan bendim. Olabilir, zira arkasından çıkan tartışmanın başkonusu, 13 Haziran 1930 sabahının saat üçünde bizde radyolardan duyulan, Amerikada 12 Haziranda kısadalga vericilerinin yayınladığı sensasyonel haberdi, ve ben Zehlendorf'taki Devlet Radyo İstasyonunun sorumlu teknisyeniydim. Geçenlerde kurulan kısadalga alıcımız ile yayınları optimal kalitede almamızı sağlamıştım, aynen daha önce – parazitli de olsa – Schmeling'in Paolino'yla yaptığı maçı yayına verdiğim, ve ondan da önce *New York havaalanı* Lakehurst'e ilk zeplin inişi yayınlanırken asistanlık görevi yaptığım gibi. Hava gemisi LZ 126'nın, Manhattan üzerinde yükseklerde uçuşarak yaptığı showu yüzbinler radyoda dinlemişti. Ama bu kez daha yarım saat sonra eğlence sona erdi: Üç raund boyunca hedefini bulan sol kroşeleriyle önde giden Sharkey, dördüncü raundda güçlü, fakat çok aşağı rastlayıp Schmelingi yere savuran mide kroşesi yüzünden diskalifiye edildi. Schmeling acıdan kıvranmakta iken ring hakemi tarafından dünya şampiyonu ilan edildi ve şiddetle alkışlandı, zira Schmeling New Yorkun Yankee Stadyumunda bile halkın sevgilisiydi.

O radyo yayını, Franz Dienerin masasındaki birkaç kişinin hâlâ kulağındaydı. "Ama Sharkey açıkça daha iyiydi" dendi. "Saçma. Max hep geç açılır. Daima beşinci raunddan sonra formuna girer...". "Doğru. Zira iki yıl sonra Sharkey'e karşı onbeş başarılı raunddan sonra gene de yenildiğinde herkes, hattâ New York Belediye Başkanı, protesto etti, çünkü Schmeling puan he-

sabıyla açıkça öndeydi."

Daha sonraki, "Kahverengi Bomba" ile dövüştüğü karşılaşmalarından – Max ilk maçı oniki raundda nakautla kazanmış, ama ikincisinde Joe Louis'e daha ilk raundda nakautla yenilmişti – kısaca sözedilirdi, aynı şekilde radyo yayınlarımızın iyice yükselen kalitesinden de. Daha çok konuşulan "Schmeling mitosu"ydu. Denirdi ki, o aslında çok üstün bir boksör değildi, ağır basan yanı daha ziyade uyandırdığı sempati idi. Onda gerçek büyük olan şey, yumruklarının vurucu gücüyle değil, kişiliği ile kendini gösteriyordu. Ve ona, istemeyerek de olsa, o yılların lânetli politikası da yardımcı oldu: göstermelik bir Alman. Savaştan sonra Hamburgda ve Berlinde Neusel'e ve Vogt'a yenilerek comeback'i (geri dönüşü) başaramamasına şaşmamalı.

Burada, tezgâhının arkasında duran ve boks maçlarını çok ender yorumlayan Fransız Diener konuştu: "Şampiyonluk ünvanımı Max'a karşı kaybetmiş olmamdan gurur duyuyorum. O bugün sadece bir tavuk çiftliği işletse de..."

Sonra tekrar bardaklara bira doldurdu, – tuzlu suda tutulmuş pişmiş yumurtaları ya da kaşık dolusu hardal sürülmüş tabaklara köfteleri koydu, kadehlere çizgisine kadar defalarca buğday rakısı (Korn) doldurdu. Ve devamlı rezervli masada yeniden tiyatro dedikodularına devam edildi, ta ki Friedrich Dürrenmatt suskunluk çökmüş gruba uzun uzadıya ve Bern usulüyle evreni bütün galaksileriyle, yıldız bulutlarıyla ve ışık yıllarıyla açıklayıncaya kadar: "Dünyamız üstünde, fikrimce, oraya buraya kıpırdaşan ve kendini önemli sayan ne varsa hepsi (ekmek) kırıntısıdır sadece!" dedikten sonra, herkes için tekrar içki doldurmasını barmenden istedi.

1931

Naziler geliyor

Parolamız: "Harzburg'a doğru, Braunschweig'e doğru..."

"Bütün bölgelerimizden (aus allen Gauen) geldiler. Çoğu trenle, ama biz Vogtland'lı arkadaşlar otomobil konvoyuyla yola çıktık..."

"Uşaklık sonuna yaklaşıyor! Yeni sancaklar kutsanıyor! Hattâ kıyıdan, Pommern sahilinden, Frankonyadan, Münihten, Ren topraklarından ulaştılar, kamyonlarla, otobüslerle, motosikletlerle..."

"Ve hepsi kahverengi tören giysisiyle[1]..."

"İkinci motorlular grubundan bizler Plauen'den yola çıktık, yirmi arabayla, şarkılar söyleye söyleye: Titriyorlar çürük kemikler..."

"Daha sabah karanlığında 'akınımız' Crimmitschau şehrini arkada bıraktı ve Altenburg üzerinden çok güzel bir sonbahar havasında Leipzige yöneldik..."

"Evet, arkadaşlar! Anıtın[2] heybetine ilk kez tanık oldum, kılıçlarına dayanmış kahramanların heykellerini gördüm, kavradım ki bugün bize, Uluslar Savaşından yüz yıldan fazla zaman geçtikten sonra kurtuluş saatinin çanları çalmaktadır..."

"Uşaklık bitsin!"

"Bu böyledir, arkadaş! O parlamento denen yakılıp yokedile-

si gevezelik barakasında değil, hayır, Almanyanın sokaklarında millet kendini nihayet bulacaktır..."

"Konvoyumuzun başında Bölge Şefimiz (Gauleiter) Saukel olduğu halde, güzel Thüringeni arkamızda bıraktıktan, ve sonra Halle ve Luther'in kenti Eisleben geride kaldıktan sonra Prusyada Aschersiebene girdik. Orada kahverengi gömleklerimizi çıkarmak zorunda kaldık ve bu kez beyaz gömlekler giydik, yani tarafsız..."

"Çünkü orada hâlâ Sozi'lerve onların yasakları..."

"Ve o Polis Bakanı olan köpekleri. Şu adı iyi belleyin: Severing!"[3]

"Ama Bad Harzburg'da, yani artık Braunschweig toprağında, baskılardan yeniden kurtulduk: kahverengi tören giysileriyle binler ve binler..."

"Aynen bir hafta sonra, polisi hâlâ bizimkilerin oluşturduğu ve düzen içinde yüzbinden fazla kahverengi gömleğin biraraya geldiği Braunschweigde olduğu gibi..."

"Orada ben Führer'in gözlerinin içine baktım."

"Önünden geçerken ben de!"

"Ve ben bir saniye, hayır, bir sonsuzluk kadar uzun..."

"Neler diyorsunuz, Arkadaşlar! Artık Ben yoktu, sadece büyük bir Biz vardı. O Biz, saatler boyunca kolunu kaldırarak alman selamıyla onun önünden geçti. Herkes, biz hepimiz onun bakışını içimize çektik..."

"Onun gözleri sanki beni kutsuyormuş gibi geliyordu bana..."

"Kahverengi bir ordunun geçişiydi o. Ve herbirimizin üstünde onun bakışı duruyordu..."

"Ama önceden o, hepsi sıraya dizilmiş dörtyüzden fazla erat arabasını, otobüsü, motosikleti şahsen teftiş etti, çünkü geleceğimiz sırf motorize birliklere..."

"Ve sonra Franz Alanı'nda tam yirmidört yeni sancağı sanki tunçlaşmış sözlerle takdis etti..."

"Sesi hoparlörlerden geliyordu. Sanki kader bize dokunuyor gibiydi. Sanki büyük savaşın çelik fırtınalarından, o, sıkı eğitim ve disiplinin Almanyası üstümüze ışıldıyordu. Sanki gelecek onun ağzından bize konuşuyordu. Sanki tunçtan dökülmüş o yeni..."

"Ama bazıları da diyorlar ki, bütün bunların nasıl yapılacağını Mussolini'nin faşistleri bize önceden göstermişler. Şu kara gömlekleriyle, hücum birlikleriyle falan..."

"Saçmalık bu! Herkes bilir ki bizim hiçbir latinlik yanımız yoktur. Biz almanca dua ederiz, almanca severiz, almanca nefret ederiz. Ve kim karşımıza çıkarsa..."

"Fakat şimdilik birkaç müttefike ihtiyacımız var, bundan önceki hafta güçlü Harzburg Cephesi kurulduğunda ve alman-milliyetçi (deutschnational) herifleriyle şu Hugenberg[4]..."

"Bütün o şapkalı ve silindirli darkafalılar ve para babaları..."

"Bunlar artık eskidi ve hepsi ortadan kaldırılacak, "Çelik Miğfer"ler de[5]..."

"Kesinlikle! Gelecek bizim, sade bizim ağzımızdan konuşacak..."

"Leonrod Meydanının Motor-SA'sı, kahverengi kitleleri sonsuz kafileler halinde Heinrich der Löwe'nin kentinden[6] tekrar bizim yakın ve uzak bölgelerimize getirdiğinde hepimiz, Führerin bakışının içimizde tutuşturduğu o ateşle geldik, yansın, yansın diye..."

1932

Bir şey yapılmalıydı. Ne olursa olsun, böyle âcil durum yönetmelikleriyle, ve durmadan yapılan seçimlerle iş yürümezdi. Ancak, esasta bugüne kadar çok bir şey değişmedi. Doğru ama, o zamanki "işsiz güçsüz" ve şimdiki "işsiz" biraz farklıdır. Eskiden "işim yok" denmez, onun yerine "damgalamaya gidiyorum" denirdi. Kulağa bir biçimde daha aktif geliyor. Kimse işsiz güçsüz olduğunu itiraf etmek istemez ki. Ayıp sayılırdı. Bana okulda ya da Monsenyör Watzek'in kateşizm dersinde sorulduğunda "babam damgalamaya gidiyor" derdim, şimdi ise torunumun oğlu yeniden ve gayet rahat "yardımla yaşıyor". Doğrudur, Brüning[1] o zamanlar iş başındayken altı milyona yakındı, ama şimdi gene beş milyondayız, doğru sayılırsa. Bunun için, bugün de para eskisi gibi çok tutumlu harcanıyor, yalnız en gerekli şeyler alınıyor. Yani prensipte hiçbir şey değişmedi. Şu var ki, damgalamaya gittiği üçüncü yıl 1932'de babamın sigortası, süresi dolduğu için, ödemeleri kesmişti ve sosyal yardım devamlı kısılıyordu. Haftada sadece üçbuçuk Mark alıyordu. İki erkek kardeşim de damgalamaya gittikleri, sadece kızkardeşim Erika Tietz firmasında satıcı olarak eve doğru dürüst para getirdiğinden, annemin eline ev masrafları için haftada yüz Mark bile geçmiyordu. Bu, ne ona, ne buna yetiyordu. Ama bizim semtte her yerde bu böyleydi. Birisi grip mrip olursa işi bitikti. Sırf hasta-

lık fişi için elli fenig istiyorlardı. Ayakkabı tamiri kasada delik açıyor, kömür briketinin elli kilosu için yaklaşık iki Mark gerekiyordu. Ama Havzada kömür yığınları büyümekteydi. Tabiî çalınmaya karşı korunuyorlardı, hem de çok sıkı, dikenli telle ve köpeklerle. Kış patateslerinde de durum berbattı. Bir şeyler yapmak lazımdı, çünkü bütün sistemde bir bozukluk vardı. Bu, prensipte bugün de başka türlü değildir. İş Bulma Kurumunda beklemek de... Bir keresinde babam beni de götürdü: "Böyle bir şey nasıl yürüyor, gör diye". Kimse damgalama düzenini bozmasın diye Kurumun önünde iki polis duruyordu, çünkü dışarda kuyrukta bekleniyordu, ve oturacak yerler yetmediği için içerde de. Ama dışarda olsun, içerde olsun ses çıkmıyordu. Çünkü herkes başı önde düşünüyordu. Bundan dolayı her damganın sesi, o kuru pat pat, çok iyi duyuluyordu. Beş ya da altı gişede damgalama yapılıyordu. Bugün hâlâ kulağımdadır. Ve birisi reddedildiğinde yüzünün halini çok iyi görüyordum. "Günü geçmiş!" ya da "Kâğıtlar eksik". Babamda her şey tamamdı: müracaat fişi, son çalışma belgesi, fakirlik ilmühaberi ve ödendi kartı. Çünkü o artık sadece sosyal yardım parası aldığı için fakirlik durumu inceleniyordu, evin içine kadar. Eğer evde çok yeni mobilya veya radyo görürlerse, yandın. Aklıma geldi; evler ıslak elbise kokardı, çünkü yağmur yağarken de kuyrukta bekleniyordu. Hayır, hayır, itişme ve kavga olmazdı, politik soydan bile. Doğaldır, herkes artık bıkmıştı ve herkes biliyordu: Bu böyle gitmez. Şimdi bir şeyler olmalıdır. Bir gün babam beni İşsiz Güçsüzler Yardımlaşma Bürosu'na götürdü, sendika binasına. Orada dayanışma çağrıları, pankartları ve kaşıklamaya da bir şeyler vardı; sıcak yemek, çok kez türlü çorbası. Oraya gittiğimizi annem bilmemeliydi. O, "Ben hepinizin her şeyine bakarım" der, sandviçime birazcık tereyağ sürerse güler, veya kuru ekmekten başka bir şey yoksa "Bugün sade karo var" derdi.[2] Tabiî bugün her şey

bu kadar kötü değil, ama bu da gelebilir. O zamanlar Sosyal Yardım Alan İşsiz Güçsüz denenler için zorunlu çalışma hizmeti vardı. Bizim Remscheid'da onlar baraj inşaatının yol yapımında çalıştırılırlardı. Babam da. Çünkü biz de sosyal yardımla yaşıyorduk. Atlar daha pahalıya geleceği için yirmi kadar adam yüzlerce kiloluk bir merdanenin önüne koşulur ve "Hüh!" denince çekmeye başlarlardı. Benim oraya gitmem ve bakmam yasaktı, bir zamanlar makina ustası olan babam oğlundan utandığı için. Ama evde babamın karanlıkta annemin yanında yatarken ağladığını duyardım. Annem hiç ağlamadı, ama sonunda Hitlerin iktidara gelmesinden az önce hep "Durum şimdikinden daha kötü olamaz" diyordu. Torunum şimdi olanlardan sadece hep şikâyet ettiğinde onu, artık bugün bizde böyle şöyler olmaz diye yatıştırdım. Kerata oğlan "Haklısın" diye karşılık verdi, "İşsizlik ne kadar kötü görünse de hisse senetleri yükseliyor, yükseliyor."

1933

Tayin haberi bizi, iş arkadaşım genç Bernd ile galeride bir şeyler yerken yakaladı. Yarım kulakla radyoyu dinliyordum. Demeliyim ki haber benim için sürpriz değildi. Schleicher'in[1] istifasından sonra her şey onu gösteriyordu. Sadece O sözkonusu olabilirdi. İhtiyar Cumhurbaşkanı bile Onun iktidar hırsına baş eğdi. Ben bir nükte ile tepkimi göstermeyi denedim: "Şimdi bir badanacı ressam olarak bizleri mutlandıracak", ancak, kendi deyimiyle politikaya kesinlikle boşveren Bernd şimdi kendini şahsen tehlikede görüyordu: "Gidelim! Gitmek zorundayız" diyordu.

Onun aşırı tepkisini alaya alıyordum ama, vaktiyle aldığım önlemi doğru buluyordum: Daha aylarca önce geleceğini sezdiğim Machtergreifung (iktidarı ele alma)[2] bakımından, bilhassa sakıncalı sayılabilecek resimlerimden bir kısmını Amsterdama göndermiştim, birçok Kirchner, Pechstein, Nolde gibi ekspresyonistler vs. Sadece, "Usta"nın[3] elinden çıkmış bazıları, onun son zamanlarının canlı-renkli bahçe resimleri henüz galeride duruyordu. Bunlar kesinlikle "soysuzlaşmış" (entartet[4]) kategorisine girmezlerdi. Ancak, karısı gibi kendisi de Yahudi olduğu için Usta tehlikedeydi, ama ben kendimi ve Bernd'i aksine inandırmayı deniyordum: "O sekseni çoktan aşmış. Ona dokunmaya cesaret edemezler. Olsa olsa Akademi Başkanlığından çekilmek

zorunda kalır. Ah, ne diyorum sanki, zaten üç dört ayda bu kâbus geçmiş olacak."

Gene de huzursuzluğum geçmemiş, hattâ çoğalmıştı. Galeriyi kapattık. Tabiî gözyaşlarına gömülen sevgili Bernd'imi biraz yatıştırabildikten sonra, akşama doğru yola koyuldum. Biraz sonra ilerlemek nerdeyse imkânsızlaştı. S-Bahn'a (şehir trenine) binmeliymişim. Her yönden yürüyen kafileler geliyordu. Hardenberg Caddesine çoktan ulaşmışlardı. Altılı saflar halinde Siegesallee'den geçiyorlardı. Her bir SA Birliğini diğeri, hedefi şaşırmadan, izliyordu. Sanki emici bir şey onlara Grosser Stern'e doğru yön gösteriyordu. Görünüşe göre bütün kafilelerin buluşacağı yer orasıydı. Yürüyüş tıkandığında yerinde sayılıyor, ilerlemek için Birlikler sabırsızlanıyordu: Durmak yoktu. Ah, bu çene kayışlarının gerdiği genç yüzlerdeki korkunç ciddiyet. Gitgide çoğalan meraklıların tıkamaya başladıkları yaya yolları... Hepsinin üstünde, bir ağızdan söylenen şarkılar... Bu durumda oradan gizlice sıvıştım, kararmaya başlayan Tiergarten'e saptım, ama yan yollardan ilerlemeye çalışan sade ben değildim. Hedefime tam yaklaşmıştım ki Brandenburg Kapısının normal geçişlere kapatıldığını gördüm. Fakat, kendisine neler anlattığımı artık bilmediğim bir polisin yardımıyla kapının hemen arkasındaki Paris Meydanına gitmeme izin verildi. Ah, defalarca ve nasıl bekleyişlerle buraya gelmiştik! Ne kadar kendi içine kapalı, ama tanınmış adres! Ustaya kimbilir kaç atölye ziyareti! Ve daima yüksek düzeyde, çok kez esprili sohbetler. Onun berlinvarî keskin humoru.

Büyük-burjuva tarzındaki ve onlarca yıldan beri ailenin malı olan binanın önünde, sanki bizi bekliyormuş gibi, kapıcı duruyordu. "Beyle Hanım tepedeki terastalar" dedi ve beni merdivenlerden yukarıya götürdü. O arada, sanki yıllardan beri talim edilerek dakikası dakikasına organize edilmiş o fener alayı baş-

lamış olmalıydı, zira çatı terasına ayağımı bastığımda alkışlar, çığlıklar, kafilelerin yaklaştığını bildiriyordu. Kesinlikle, iğrençti bu alt tabaka! Ama gene de yükselen bağrışlar insanı heyecanlandırıyordu. Bir anlık da olsa, büyülendiğimi bugün itiraf etmeliyim.

Fakat niçin kendini o kalabalığa maruz bırakıyordu? Usta ve eşi Frau Martha terasın en dış kenarında duruyorlardı. Sonradan, atölyede otururken anlattı: Oradan bakarak daha 1871'de Fransadan dönen, savaşı kazanmış alayların Brandenburg Kapısından geçişlerini seyretmiş, sonra 1914'te hâlâ Pickelhaube'li piyadelerin savaşa gidişlerini, 1918'de ayaklanan bahriyeli taburlarını... Ve şimdi, yukardan son bir bakışı göze almak istemiş. Bunlar hakkında tabiî bir sürü saçmalık söylenebilirmiş.

Fakat daha önce terasta duruyordu, suskun, ağzında sönmüş Havana purosu, ikisi de şapkalı, kışlık paltolarının içinde, sanki yolculuğa hazır. Göğün karşısında iki karanlık gölge. Heykel gibi bir çift. Brandenburg Kapısı da arada bir polis projektörlerinin taradığı kurşunî bir kitle idi. Sonra fener alayı bütün boyutuyla bir lav nehri gibi yaklaştı, aktı, kısa süre için Kapının sütunları tarafından bölünüp tekrar birleşerek, durmamasıya, önlenemez, törensel, alın yazısı gibi. Ve geceyi aydınlattı; üstündeki dört ata (Quadriga'ya) kadar ışığı Kapıya vurdu – tanrıçanın miğferine ve zafer işaretine kadar. Liebermann'ların evinin çatısının terasındaki bizler de o uğursuz şatafatın ışığına ve yüzbin ve daha çok meşalenin dumanına ve kokusuna yakalandık.

Utanıyorum! Ve istemeyerek itiraf ediyorum, bu sahne, hayır, bu devasâ tablo bir yandan beni korkutmuş, öte yandan içimi sarmıştı. Ondan, sanki kendine uyulmasını emreden bir irade taşıyordu. Üste çıkarak ilerleyen bu musibetin önüne hiçbir şey çıkarılmamıştı. Koparıp sürükleyen bir seldi. Ve sokağın her yerinden yukarıya taşan bu büyük neşe, belki benim ağzımdan da,

deneme mahiyetinde de olsa, bir "Sieg Heil"[5] çıkartacaktı, eğer Max Liebermann o lafı söylemeseydi, fısıldanan bir parola olarak sonradan kentin her yerine yayılan o lafı... Başını – cilalı parıltılı pek kocaman bir tarihî resimden çevirir gibi – aşağıdaki tarih yapmaya gebe sahneden çeviren Liebermann, Berlin ağzıyla şöyle dedi: "Kusmak istediğim miktarda yiyemem."

Evinin terasını terkederlerken Martha Ustanın koluna girdi. Ben bu ihtiyar çifti kaçmaya ikna için uygun kelimeler aramaktaydım. Fakat hiçbir kelime işe yaramıyordu. Onları yerlerinden alıp başka yere götürmek imkânsızdı; az sonra Bernd'le birlikte kaçtığımız Amsterdama bile... Şu var ki, sevdiğimiz resimler için – birkaçı Liebermann'ındı – az zaman sonra, pek sevilmese de, İsviçre bir dereceye kadar emniyetli bir yer oldu. Bernd beni bıraktı... Ah... Fakat bu artık başka bir öyküdür.

1934

Aramızda konuşalım: Bu iş daha iyi halledilmeliydi. Kendimi şahsî motiflere aşırı kaptırdım. Berbad durum, Röhm Darbesi[1] yüzünden aceleye getirilen yer değiştirme ile başladı: Emirle Dachau Toplama Kampından alındıktan sonra 5 Temmuzda Oranienburg Toplama Kampında görevlendirildik. Önceden bir Leibstandarte[2] komandosu orada görevli o gerçekten domuz sürüsü SA'lıların yerini almıştı. O komandodaki arkadaşlar birkaç gün önce Wiessee'de ve diğer yerlerde Röhm klikinin işini bitirmişti. Hâlâ açıkça bitkin, "Uzun Bıçaklar Gecesi"ni anlattılar ve Toplama Kampını ve oradaki birkaç SA komutanını bize teslim ettiler. Bunlar devri-teslimin bürokratik kısmında yardımcı olacaklardı, ama hiçbir işe yaramadılar.

Onların dövüşçü tiplerinden biri – adamın Stahlkopf (çelik kafa) olan adı anlamlıydı – bize emanet edilmiş tutukluları yoklama için toplattı ve içlerindeki Yahudilerin ayrı olarak dizilmelerini emretti.

Sadece bir düzine kadar kişi dizildi. Aralarında biri özellikle dikkati çekiyordu. Adı Mühsam'dı[3] ve hemen tanıdım. Unutulmayacak bir suratı vardı. Brandenburg ağır suçlular hapishanesinde bu eski Räterevoluzzer,[4] sakalı kesilip her bakımdan iyice pataklanmıştı ama, ondan gene de yeteri kadar birşeyler kalmıştı. Laf aramızda: en kibarından bir anarşist ve üstelik tipik bir

kahvehane edebiyatçısı. Benim eski Münih yıllarımda ise o daha ziyade acayib bir tip ortaya koyuyordu: mutlak özgürlüğün şairi ve tahrikçisi, ve tabiî, özellikle serbest aşkın. Ama şimdi önümde, kendisiyle neredeyse hiç konuşulamayan, çünkü sağır bir sefalet yığını duruyordu. Sağırlığının sebebini anlatmak için kısmen cerahat akan, kısmen kabuklaşmış kulaklarını gösterdi ve özür dilercesine sırıttı.

Yaveri olduğum tuğ-komutanı Eicke'ye, Erich Mühsam'ın bir yandan zararsız, öte yandan çok tehlikeli olduğunu rapor ettim. Zira komünistler bile onun arkası kesilmeyen kışkırtıcı konuşmalarından korkarlarmış: "Moskovada olsaydı onu çoktan temizlerlerdi."

SS Tugay komutanı Eicke bu işle ilgilenmemi söyledi ve özel işlem salık verdi. Bunun ne olduğu yeterince bilinir. Unutmamalı ki Röhm'ün işini bizzat Theodor Eicke bitirmişti. Ama yoklamadan sonra ilk hatâmı yaptım ve bu pis işi SA salağı Stahlkopf'a bırakabileceğimi düşündüm.

Aramızda konuşalım: Bu Yahudiye gereğinden fazla yaklaşmadan çekiniyordum. Üstelik sorgu sırasında kendine şaşılacak derecede hâkimdi. Her soruya şiir dizeleriyle cevap verdi, belli ki kendinin, fakat Schiller'inkilerle de: "... ve hayatı ortaya koymayın...". Birçok ön dişi eksikse de dizeleri tiyatro sahnesine yakışır düzeyde söylüyordu. Bu hem tuhaftı, hem de... Bundan başka, Yahudi burnuna tutturduğu kıskaçlı gözlük sinirime dokunuyordu... Daha da çok, her iki camdaki çatlaklar... Ve söylediği her dizeden sonra gülümsüyordu...

Her ne ise, Mühsam'a kırksekiz saat mühlet tanıdım ve bu süre içinde işi kendinin bitirmesini önemle tavsiye ettim. Bu en temiz çözüm olacaktı.

Ne diyelim, bize bu iyiliği yapmadı. Böylece Stahlkopf işe koyuldu. Belli ki onu helâ küvetinde boğmuştu. Bunun ayrıntı-

larını öğrenmek istemedim. Dikkatli bakılırsa, Stahlkopf işi yüzüne gözüne bulaştırmıştı. Sonradan duruma, kendini asarak intihar etmiş süsü vermek çok zordu. Eller atipik kasılmıştı. Dilini dışarıya çıkaramadık. Düğüm de çok ustaca atılmıştı, Mühsam bunu asla beceremezdi. Ve Stahlkopf, o salak, başka bir bokluk daha yaptı. Sabah yoklamasında "Yahudiler ipi kesmek için öne çıksınlar!" komutuyla işin açığa çıkmasına yol açtı. Tabiî, içlerinden ikisi hekim olan iki beyler, horozoğlu işi derhal anladılar.

Hiç gecikmeden tugay komutanı Eicke'den azarı yedim: "Yahu, Ehardt, siz bunu, Allah bilir, daha temiz becermeliydiniz."

Bu hepten doğruydu. Zira, aramızda kalsın, bu olay daha uzun süre başımıza kakılacaktı, çünkü sağır Yahudiyi susturmayı beceremediğimiştik. Her yerde deniyordu ki... Dış ülkeler Mühsam'ı şehit gibi kutsallaştırdılar... Hattâ komünistler... Ve Oranienburg Toplama Kampını kapatmak, içindeki tutukluları başka kamplara dağıtmak zorunda kaldık. Ben şimdi gene Dachau'dayım, zannederim, kendimi affettirmem bekleniyor.

1935

Yaşlı üye olarak babamın da bağlı olduğu bizim öğrenci birliği "Teutonia"[1] aracılığıyla, tıb öğreniminden sonra Dr. Brösing'e – ki o da eski bir Teuton'dur – işçi kamplarındaki hekimlik hizmetlerinde asistanlık yapmama imkân sağlandı. O kamplar, Frankfurt/Main ile Darmstadt arasındaki *yaklaşık 25 km'lik* ilk Devlet Otoban hattı (Reichsautobahn) yapımı için açık alanda kurulmuşlardı. O devirde şartlar çok ilkeldi. Üstelik Otoban işçileri arasında, özellikle kürekle çalışanların içinde, asosyal davranışlarıyla anlaşmazlıklar çıkaran pek çok kişi vardı. "Kargaşa çıkarmak" ve "abuk sabukluk yapmak" günlük olaylardı. Bundan dolayı hastalarımız sadece hat çalışmalarında kaza geçirenler değil, dövüşlerde yaralanan ne idüğü belirsiz serserilerdi. Dr. Brösing bıçak yaralarıyla uğraşırken sebebini sormuyordu. Olsa olsa onun şu standard lafını duyardım: "Fakat Beyler, kongre salonu dövüşlerinin zamanı aslında geçmiş olmalıydı."

Gene de işçilerin çoğu dürüst davranıyordu, ve büyük hizmeti dolayısıyla genelde Führer'e minnettardılar. Onun daha 1 Mayıs 1933'te ilan ettiği, bütün Almanyayı birbirine bağlayacak Otoban ağının inşası, binlerce genç erkeğe iş ve para getirmiş, daha yaşlılar için de yıllar sürmüş işsizlik sona ermişti. Fakat bu alışılmamış derecedeki ağır iş çok kişiye kolay gelmiyordu. Önceki yıllardaki kötü ve tek taraflı beslenme herhalde vücut yeter-

sizliğinin sebebi olmalıydı. Sonuçta, Dr. Brösing ve ben, çok hızlı ilerleyen yol inşaatı süresince o vakte kadar bilinmediği için araştırılmamış bir iş malûliyeti ile karşılaştık. Muhafazakâr olmakla beraber humorsuz olmayan Dr. Brösing buna "kürekçi hastalığı" diyordu. "Kürekçi çatırtısı" dediği de oluyordu.

Olan hep şuydu: Genç veya yaşlı olsun, işçi vücudunu aşırı zorlayınca, özellikle büyük toprak yığınlarını durmamasıya kürekleyince, iki kürek kemiği arasında o sözü geçen çatırtıyı hissediyordu. Bunun arkasından şiddetli ve çalışmayı imkânsız kılan acılar geliyordu. Çok uygun bir ad verdiği bu hastalığın kanıtını Dr. Brösing röntgen filmlerinde buldu: boyun/göğüs sınırındaki omur çıkıntılarında kırıklar, yani yedinci boyun ve birinci göğüs omurlarında.

Bu hastaları, aslında derhal "çalışamaz" raporu verip, işten çıkarmak gerekirdi. Fakat Dr. Brösing, şantiye şefliğince istenen çalışma temposuna "sorumsuz", hattâ benimle özel konuşurken "öldürücü" diyordu ama, diğer konularda politikaya ilgisiz görünüyordu. İşten çıkarmaları geciktiriyor, bu yüzden hasta barakaları devamlı aşırı dolu oluyordu. Hastaları adetâ biriktiriyordu, gerek "kürekçi hastalığı"nın seyrini incelemek, gerek sorumsuz çalışma şartlarına dikkat çekmek için...

Fakat işçi kıtlığı çekilmediği için, sonunda Devlet Autobahnı'nın ilk merhalesinin yapımı vaktinde bitirildi. 19 Mayısta, Führer ile yüksek düzeydeki partililerin huzurunda ve dörtbinden çok Autobahn işçisinin katılımıyla açılış töreni yapıldı. Hava berbattı, bir yağmur, bir dolu yağıyordu. Güneş çok seyrek çıkıyordu. Buna rağmen Führer açık Mercedes'te ayakta, ve sağ kolunu bazen uzatarak, bazen kıvırarak yüzbin meraklı seyirciyi selamladı ve inşası biten hattı teftiş etti. Tezahürat büyüktü. Arka arkaya Badenweiler marşı duyuluyordu. Baş İnspektör Todt'tan kürekçi kolonlarına kadar herkes bu büyük saatin bilin-

cindeydi. "Yumruk ve Kafa İşçileri"ne hitaben Führerin kısa teşekkür nutkundan sonra, inşaata katılanlar adına makinist Ludwig Droessler yüksek konuğu selamladı ve, diğerleri arasında, şu "tantanasız" sözü söyledi: "Otobanın yapılmasıyla, siz, Führerim, öyle bir eser ortaya çıkardınız ki, o eser yüzyıllar sonra bile çağımızın yaşam arzusunu ve büyüklüğünü ifade edecektir."

Daha sonra, hava biraz düzeldiğinde, Otoban otomobillerin gösteri geçişine açıldı. Geçişe epeski veya geçen yıllardan kalma arabaların hırlayarak, takırdayarak katılması halkı neşelendirdi. Dr. Brösing de, en azdan on yıllık, bir zamanlar yeşile boyanmış olması tahmin edilen iki-kişilik Opel'iyle onların arasındaydı. Ancak resmî törenlere katılmak zorunda olmadığı fikrindeydi; hasta barakasına akşama doğru bir göz atmak ona daha önemli geliyordu. Ama benim, onun deyimiyle "üniformalı saçmalığa" katılmama ses çıkarmadı.

"Kürekçi hastalığı" dediği konudaki tıbbî raporunu bir meslek dergisinde yayınlanmasına yazık ki izin verilmedi; hattâ bizim küçük "Teutonia" dergimiz de, sebeb göstermeden, raporu basmayı reddetmiş deniyor.

1936

Umut yaratanlar hiç eksik değildir. Bizim Toplama Kampı Esterwegen, "Lied der Moorsoldaten" (Bataklık Askerlerinin Şarkısı) ile epey ün kazanmıştı. Şarkının nakaratı "Spaten" (kürek) kelimesiydi. İşte orada, 1936 yaz başından beri dolaşan bir söylentiye göre, daha Berlindeki Olimpiyat Oyunlarının başlamasından önce çıkarılacak bir afla, Emsland'daki biz halk düşmanı haşaratın ve bataklıktan kürekle turba[1] çıkaranların sürdüğü perişan yaşam son bulacaktı. Bu söylenti, Hitlerin bile dış ülkeleri dikkate alacağı, halkı sindiren terörün artık bittiği, ve ayrıca, geleneksel bir alman faaliyeti olan turba çıkarmayı bundan böyle sadece çalışma hizmetlilerin[2] gönüllü olarak üstlenecekleri gibi safiyane bir fikirden doğuyordu.

Fakat sonra elli mahkûm, hepsi usta işçi, Berlin civarındaki Sachsenhausen'a gönderildi. Orada, kışlaya yerleştirilmiş Ölükafası Birliklerindeki SS'lerin[3] gözetimi altında bir "Büyük-Kamp" kurmakla görevlendirildik. Bu kamp, etrafı çevrilmiş yaklaşık otuz hektarlık bir alanda şimdilik ikibinbeşyüz kişi için planlanmıştı – geleceği olan bir kamp.[4]

Ben yapı teknik ressamı olarak, Sachsenhausen'a gönderilen turba çıkarıcılardandım. Prefabrike yapı elemanlarını bir Berlin firması verdiği için dışarıyla az da olsa kontakt kurabiliyor ve Başşehirde oyunların başlamasından önce yaşanan cümbüşten

biraz haberimiz oluyordu. Bütün dünyadan gelen turistlerin Ku'damm'ı, Friedrich Caddesini, Alex'i ve Potsdam Meydanını doldurduklarını duyuyorduk. Ama bunlardan fazlası bize sızmıyordu. Fakat, önceden hazırlanmış ve içinde şantiye şefliğinin de bulunduğu komutanlık barakasının nöbetçi odasına bir radyo konduktan sonra biz de ondan faydalanmaya başladık. Radyo sabahtan geç saatlere kadar Olimpiyat açılış töreninden haberler verdi ve sonra ilk yarışmaların sonuçlarını bildirdi. Ben tek başıma ya da başkalarıyla sık sık şantiye şefliğine gelmek zorunda olduğum için, bir ölçüde yarışmaların başlangıcını duyabiliyordum. Ve final yarışmalarının ilk sonuçları bildirildiği vakit, dışardaki yoklama meydanından ve civardaki inşaatlardan duyulacak derecede radyonun sesi sonuna kadar açılıyor ve madalyaların dağıtılmasını çoğumuz öğreniyordu. Bundan başka, şeref tribününde kimlerin oturduğunu yandaki odadan işitiyorduk: birçok uluslararası şahsiyet, aralarında İsveç Veliahtı Gustaf Adolf, İtalya Veliahtı Umberto, İngiliz Dışişleri Müsteşarı Vansittart, ve bir sürü diplomat, bunların arasında İsviçreden gelenler. Buna dayanarak, bu yoğun yabancı mevcudiyetinden, Berlinin kıyısında kurulmakta olan Büyük-Kampın gizlenemeyeceğini umanlarımız vardı.

Fakat dünya bizleri kaale almadı. Sportmen "dünya gençliği"nin yeteri kadar kendi işi vardı. Bizim kaderimizi ipleyen yoktu. Biz yoktuk. Böylece, nöbetçi odasındaki radyo dışında, günlük kamp hayatımız normal gidişini sürdürüyordu. Çünkü bu, yeşile çalan gri renkli, belli ki askeriyeden ödünç alınmış radyo, sadece, dikenli tellerin dışındaki bir gerçekliğin haberlerini veriyordu. Daha 1 Ağustosta gülle atmayı ve çekiç atmayı Almanlar kazandı. Ben Fritjof Tuschinski ile planlarda düzeltmeler yapmak için şantiye şefliğindeydim ki, ikinci altın madalyayı kazandığımız radyoda bildirildi ve yandaki odada paydos

yapan "Ölükafa" adamları sevinçten bağrıştılar. Tuschinski "yeşiller"dendi; biz, yeşille işaretlendikleri için âdî suçlulara öyle derdik. Tuschinski Ölükafa'lılarla birlikte bağırabileceğini sanıyordu ama, birden şantiye şefi Hauptsturmführer (bir SS rütbesi) Esser'in bakışıyla karşılaştı. Esser'in çok sert, fakat dürüst olma şöhreti vardı. Eğer ben de sevinçle bağıranlara katılsaydım kesinlikle ağır bir ceza alırdım, çünkü siyasî suçlu olarak, ki işaretim kırmızıydı, yeşil Tuschinski'den daha sert muamele görecektim. Ona sadece elli diz bükme cezası verildi. Ben ise, son derece disiplinim sayesinde, dışa karşı hiç kımıldamadan emir beklemeyi, ama içimden bu ve diğer alman galibiyetlerinde sevinmeyi başardım; daha birkaç yıl önce Spartakus Magdeburg takımında orta mesafe koşucusu olarak aktiftim ve hattâ üçbin metrede başarılı olmuştum ya!

Birlikte sevinme yasağına rağmen – Esser'in bize sezdirdiğine göre, alman galibiyetlerine açıkça katılmaya lâyık değildik – oyunların devamı sırasında, tutuklularla nöbetçileri arasında birkaç dakika için ânî yakınlaşmalar önlenemiyordu, örneğin Leipzig'li öğrenci Luz Long'un, yüz metre ve kısa süre sonra iki yüz metre koşusu galibi amerikalı Jesse Owens'le – o zenci ile – uzun atlamadaki heyecanlı çekişmesi ve sonunda Owens'in Olimpiyat rekoru olan sekiz metre altı ile galib gelmesi gibi. Sekiz onüçlük dünya rekoru zaten onundu. Ama Long'un gümüş madalyası gene de radyo yanında duran herkes tarafından alkışlandı: zalim ve vicdansız olarak tanınan iki SS Unterscharführer (bir SS rütbesi), biz siyasîleri aşağılayan ve her fırsatta onlara eziyet eden bir kriminel mahkûm gardiyan ve, orta seviyede bir KPD (Alman Komünist Partisi) fonksiyoneri ve bütün bunları ve daha çoğunu ölmeden atlatmış olup bugün iyi oturmayan diş proteziyle eski tatsız hatıraları çiğneyen, ben.

Olabilir ki, kamptaki o kısa süreli yakınlaşmaya yol açan şey,

birçok yarışmayı kazanan zenci ile Hitlerin – söylendiğine göre kendini alçaltarak – el sıkışmasıydı. Ondan sonra tekrar uzaklaşma geldi. Hauptsturmführer Esser raporunu verdi. Tutuklulara ve nöbetçilere disiplin yöntemleri uygulandı. Nizamlara uymayan radyo ortadan yokedildi, bu yüzden olimpik oyunların devamını kaçırdık. Sadece söylenti olarak duyduk ki, kızlarımız 4x100 metre bayrak yarışı finalinde elden ele verirken çomağı düşürmüşler. Ve oyunlar bittiğinde artık bir ümit kalmamıştı.

1937

Teneffüs bahçesindeki oyunlarımız zilin çalmasıyla değil, kestane ağaçlarının altında ve tek katlı helâ binasının önünde biter, teneffüsten teneffüse devamları oynanırdı. Helâya işeme odası derdik. Birbirimizle savaşırdık. Jimnastik salonunun bitişiğindeki işeme odası Toledo'daki Alcázar sayılırdı. Olay aslında bir yıl geride kaldıysa da, Falanj,[1] arkası kesilmeden okulun duvarlarını kahramanca savunurdu. Kızılların saldırıları hep boşa giderdi. Ancak, bu başarısızlıkları isteksizlikten gelmiyordu: Hiçkimse Kızıllardan sayılmak istemiyordu da ondan, ben[2] de öyle. Bütün öğrenciler kendilerini kahramanlar olarak General Franco tarafında görüyordu. Birkaç onuncu sınıflı, sonunda, kur'a ile bizi ikiye ayırdı. Diğer beşinci sınıflılarla ben Kızıl'ı çektim – bu rastlantının ilerdeki anlamını sezmeden. Görülüyor ki Gelecek kendini daha teneffüs bahçelerinde belli ediyor.

Böylece işeme odasını kuşattık. Ama ödün vermeden bu olmadı. Disiplin görevlisi öğretmenler, Tarafsızların, ve çarpışan öğrencilerin de, ateşkes sırasında işeme odasını kullanabilmelerini şart koştular. Çarpışmaların doruk noktalarından biri, Alcázar komutanı Albay Moscardó ile oğlu Luis arasındaki telefon görüşmesiydi.[3] Kızıllar Luis'i esir almışlardı ve eğer kale teslim olmazsa onu kurşuna dizmekle tehdid ediyorlardı.

Yedinci sınıftan, melek yüzü ve buna uyan sesiyle Helmut

Kurella, Luis'i oynuyordu. Benim rolüm kızıl milis komseri Caballo'yu temsil etmek ve telefonu Luis'e uzatmaktı. Bahçeden trompet sesi inceliğinde bir çağrı tınladı: "Hallo, baba." Bunun üzerine Albay Moscardó: "Ne var, oğlum?" – "Hiç. Diyorlar ki Alcázar teslim olmazsa beni vuracaklarmış." – "Bu doğruysa, oğlum, ruhunu Tanrı'ya emanet et, 'Yaşasın İspanya' diye bağır ve bir kahraman gibi öl!" – "Elveda, baba. Ve büyük bir öpücük!"

Melek yüzlü Helmut, Luis rolünde böyle bağırdı. Bunun üzerine, bir son sınıflının, son söz olan "Viva la muerte"yi (Yaşasın ölüm'ü) öğrettiği kızıl komser ben, cesur oğlanı çiçekler açmış bir kestane ağacının altında vurdum.

Hayır, ben mi ya da başka birinin mi idamı gerçekleştirdiğinden emin değilim, ama ben olabilirim. Sonra çarpışmaya devam edildi. Öbür teneffüste kalenin kulesi patlatıldı. Bu bağırarak taklid edildi. Fakat kaleyi savunanlar pes etmediler. Sonradan, İspanya İçsavaşı denen şey, biricik ve herzaman tekrarlanabilen bir olay olarak Danzig'in Langfuhr mahallesindeki Conradianum Lisesinin teneffüs bahçesine geçti. Doğal olarak sonunda Falanj kazandı. Kuşatma çemberini dışardan deldiler. Dokuzuncu sınıftan bir güruh aşırı derecede sıkı vuruştu. Arkasından, büyük kucaklaşma. Albay Moscardó, kurtarıcıları, meşhur "Sin novedad" (hiçbir yenilik yok) parolasıyla selamladı. Sonra bizi Kızılları, temizlediler.

Böylece, teneffüsün sonuna doğru işeme odası yeniden normal şekilde kullanıldı ama, daha ertesi gün oyunumuzu tekrar oynadık. 1937 yaz tatilinin sonuna kadar bu böyle gitti. Bask kenti Guernica'nın bombalanmasını da aslında oynayabilirdik. Die deutsche Wochenschau (sinemada gösterilen haftalık olaylar) Gönüllülerimizin bu tatbikatını bize göstermişti. 26 Nisanda o küçük kasaba yerle bir edilmişti. Bugün hâlâ motor uğultula-

rının arkasındaki fon müziğini işitiyorum. Ama perdede görünenler sadece Heinkel ve Junkers uçaklarımızın hedefe yönlenme, pike ve uzaklaşmasından ibaretti. Sanki talim yapıyorlardı. Bundan, teneffüs bahçesinde oynanabilecek bir kahramanlık sahnesi yapılamıyordu.

1938

Bizim tarih öğretmenimize kızgınlığımız, Berlinde Duvarın[1] birden açılıp halkın, *Doğu Berlinde* Pankow'da oturan ninemin de, elini kolunu sallayarak Batıya geçtiğini herkesin televizyonda seyretmesiyle başladı. Lise öğretmeni Herr Hösle, sade Duvardan sözederken değil, bize "Almanyada bir 9 Kasımda daha neler olduğunu biliyor musunuz? Örneğin, tam elli bir yıl önce?" diye sorarken de muhakkak iyi niyetliydi.

Herkes herhangi bir şekilde, ama şöyle böyle, bir şeyler bildiği için bize "Reichskristallnacht"ı[2] iyice anlattı. Ona böyle deniyormuş, çünkü bütün Alman Reich'ında meydana gelmiş, ve Yahudilere ait pek çok çanak çömlek, o arada pek çok kristal vazo kırılmış. Sahibleri Yahudi olan dükkânların bütün vitrin camları da parke taşları atılarak aşağı indirilmiş. Ve daha birçok değerli şey de anlamsızca imha edilmiş.

Herr Hösle'nin hatâsı belki, lafını bir türlü bitirmemesi ve bize birçok tarih dersi boyunca hep bundan söz etmesi ve tam kaç sinagogun yakıldığını ve doksanbir Yahudinin katledildiğini bildiren belgeleri okumasıydı. Bir alay acı olay, bir yandan da Berlinde, hayır, Almanyada her yerde, artık bütün Almanlar nihayet bir araya geldiklerinden dolayı büyük sevinç gösterileri... Fakat Herr Hösle için daima önemli olan, sadece, bu eski şeylere nasıl gelindiği idi. Ve onun buralarda o zamanlar olanlarla hepimizin

sinirine dokunduğu doğrudur.

Bilinen o ki, onun bu "geçmiş takıntısı" veliler toplantısında hemen hemen herkesçe kınandı. Aslında geçmişten çok söz eden babam bile, yani örneğin, daha duvar yapılmadan sovyet işgal bölgesinden kaçıp buraya (*güneybatı Almanyada*) Schwaben'e gelen ve uzun süre oraya yabancı kalan babam bile, Herr Hösle'ye aşağı yukarı şöyle dedi: "SA[3] sürülerinin her tarafta ve maalesef burada Esslingen'de de ne pis işler yaptıklarını kızımın öğrenmesine tabiî karşı çıkılamaz, ama lütfen, bu zamanında olmalı ve tam bizim şimdi bir kerecik sevinmemize bir vesile varken ve bütün dünya biz Almanları kutlarken değil..."

Bununla ilgili olarak biz öğrenciler, yurdumuz bu kentte, mesela yahudi yetimevi "Wilhelmspflege"de, o zamanlar neler olduğunu bir şekilde merak ediyorduk. Öğrendik: Çocuklar bahçeye çıkarılmışlar, bütün okul kitapları, dua kitapları, hattâ Tevrat rulelerinden bir yığın yapılmış ve hepsi yakılmış. Olanları görmeye zorlanan çocuklar kendilerinin de yakılmasından korkmuşlar. Ama sadece, öğretmenleri Fritz Samuel bayılıncaya kadar dövülmüş, jimnastik salonundan alınan lobutlarla.

Allaha şükür, Esslingende de yardım etmeyi deneyenler olmuş. Örneğin birkaç yahudi çocuğu Stuttgarta götürmek isteyen bir taksi şoförü. Ne olursa olsun, Herr Hösle'nin bize anlattıkları bir şekilde heyecan vericiydi. Hattâ sınıfımızdaki oğlanlar bu kez derste bize katıldılar, türk oğlanlar da, ve tabiî arkadaşım, ailesi İrandan gelen Şirin.

Aileler toplantısında tarih öğretmenimiz, babamın itiraf ettiği üzre, kendini pek güzel savunmuş. Ebeveynlerimize demiş ki: Duvar devrinin son bulmasını hiçbir çocuk tam kavrayamaz; eğer haksızlığın tam ne zaman ve nerede başladığını ve sonunda neyin Almanyanın bölünmesine yol açtığını bilmezse. Neredeyse bütün ebeveynler burada başlarını eğmişler. Fakat Re-

ichskristallnacht dersini Herr Hösle burda kesmek ve ileriye bırakmak zorunda kalmış. Aslında yazık.

Gene de bu konuda şimdi fazlasını biliyoruz. Mesela yetimevinde olanlar sırasında Esslingende nerdeyse herkes ses çıkarmadan sade bakmış ya da başını çevirmiş. Onun için, kürt arkadaşımız Yasir'in ailesiyle birlikte Türkiyeye geri gönderileceği dolayısıyla birkaç hafta önce Belediye Başkanına bir protesto mektubu yazdık. Herkes imzaladı. Ama yetimevi "Wilhelmspflege'deki yahudi çocukların kaderinden, Herr Höslenin tavsiyesi üzerine, bahsetmedik. Şimdi Yasir'in kalmasına izin verileceğini umuyoruz.

1939

Adada üç gün. Sylt[1] adasındaki Westerland'da ve civarında boş odalar olduğu ve büyük lobide gevezeliklerimiz için yeteri yer bulunduğu bize garanti edildiğinde, davet sahibi "Ozaman-ki"ye[2] teşekkür ettim. Yayıncılık yapan ve hali vakti yerinde davet sahibinin Sylt'teki damı saz örtülü Friesland (Bir tür tatil evi) evlerinden birinde oturmaya kesesi elveriyordu. Şubatta buluştuk. Davetlilerin yarısından çoğu geldi, hattâ aralarında radyoda ya da – eskiden olduğu gibi – başredaktör olarak söz sahibi olan birkaç kodaman da vardı. İddiaya tutuşuldu: Yüksek tirajlı bir resimli derginin şefi sallana sallana gerçekten geldi, biraz gecikerek de olsa ve sadece kısa süre için. Ancak, Ozaman-ki'lerin çoğu savaştan sonra altdüzeydeki redaksiyon odacıklarına razı olmuşlar ya da, benim gibi, serbest çalışıyorlardı. Onlar gibi benim de, savaşta propaganda birlikleri mensubu harb muhabiri olmamız, üstümüzde bir kusur ya da bir kalite kanıtı olarak duruyordu. Bundan dolayı burada hatırlatayım ki, arkadaşlarımızın kaba bir tahminle bini, İngiltere semalarında bir He-111 bombardıman uçağının cock-pitinde veya en ön cephe hattında muhabir olarak öldüler.

Hayatta kalan bizler için, birgün buluşma arzumuz giderek güçlendi. Sonunda, biraz düşündükten sonra, buluşmanın organizasyonunu üstlendim. Anlatacaklarımızda ölçülü olmayı ka-

rarlaştırdık. İsim verilmeyecekti, şahsî hesaplaşma olmayacaktı. Bütünüyle normal bir arkadaşlar toplantısı düşünülüyordu, tıpkı Ritterkreuzträger'lerin (şövalye-haçı nişanı alanların), şu veya bu tümenin mensublarının veya KZ (Konzentrationslager = toplama kampları) tutuklularının buluşmaları gibi. Ben en baştan beri, yani acemi-genç olarak Polonya seferinden itibaren işin içinde olduğumdan ve hiçbir şekilde Propaganda Bakanlığında yazmanlık yaptığımdan şüphe edilmediği için belli bir saygı görüyordum. Ayrıca, harbin başlamasından kısa süre sonra verdiğim ilk haberleri birçok arkadaşım hatırlıyordu. Onlarda, Bzura muharebeleri[3] sırasında 2. tank tümeninin 79. istihkâm taburundan, düşman ateşi altında köprü kurmaktan, tanklarımızın Varşova önlerine kadarki akınlarından ve çatışma sırasında piyadelerimiz için önemli olan Stuka[4] uçaklarımızın saldırılarından bilgiler vardı. Genelde sadece çarpışan birliklerden, zor durumdaki cephe savaşçılarından ve onların sessiz kahramanlıklarından haberler vermiştim. Alman piyadesi. Onun Polonyanın tozlu yollarında günlük katettiği mesafeler. Kuru, asker çizmesi öyküleri! Hep öne fırlayan tankların peşinde, çamurlar içinde, güneşten yanmış halde, ama – kısa bir çatışmadan sonra alev alev yanan bir köy, harbin gerçek yüzünü gösterse de – keyifler hep yerinde. Ya da tümden yenilmiş, esir düşmüş Polonya askerlerinin arkası gelmeyen kafilelerine benim kayıtsız kalmayan bakışım...

Gerçiden, verdiğim haberlerdeki bu zaman zaman düşündürücü ton, onların inandırıcılığına yarıyordu. Fakat bazılarını sansür kesip çıkardı, örneğin tanklarımızın öncü kollarının Mosty Wilkie'de Ruslara rastlamasına[5] biraz "silah arkadaşlığı" havası verdiğimde, ya da Polonyalı ihtiyar, kaftanlı Yahudilerin sakallarını anlatışım fazla sevimli-tuhaf kaçtığında. Her neyse, benim Polonya yazılarımın, anlam açıklığı bakımından, son zamanlarda büyük bir resimli dergiye, diyelim Laostan, Cezayirden veya

Yakındoğudan gönderdiklerimden farklı olmadığını, Westerlanddaki buluşmamızda eski arkadaşlarım doğruladılar.

Yerleşme sorunları çözüldükten sonra, kısa yoldan meslekî sohbetlere daldık. Sadece hava durumu lehimize değildi. Bir sahil gezintisi veya adanın sığ denizli tarafını dolaşmak düşünülecek gibi değildi. Kendimizi hertürlü iklime uydurmaya alışıktık ama, oda keyfine de düşkün kimseler olduğumuz birden ortaya çıktı. Davet sahibinin masaya bolca koydurttuğu grog ve punçlarımızla şömine ateşi önüne yerleştik ve Polonya seferini enine boyuna inceledik. Yıldırım harbini. Onsekiz günü.

Varşova tamamen bir yıkıntı haline gelip düştükten sonra, Ozamanki'lerden biri, ki söylendiğine göre sanat koleksiyoncusu ve başarılı bir iş adamı imiş, uzun uzadıya ve gitgide yükselen bir sesle bambaşka bir konuya geçti. Bir denizaltıda yazdığı ve sonra "Jäger im Weltmeer" (Dünyanın Denizinde Avcılar) adıyla kitab olarak, Büyükamiralin bir önsözüyle, yayınladığı raporlardan bize alıntılar okudu: "Kovan beş tamam!" – "Gemiye ortadan isabet" – "Kovanı yeniden doldur..." Bu tabiî, benim Polonyanın sonsuz yollarında tozlar içindeki piyadelerimden daha ilgi çekiciydi.

1940

Sylt'te çok şey görmedim. Önce de söylediğim gibi, havanın durumu ancak adanın kuzeyindeki List yönüne veya ters taraftaki Hörnum'a kısa sahil gezintilerine izin veriyordu. Sanki savaştaki geri çekilmeler zamanından beri ayakları bitikmiş gibi, bizim Ozamanki'lerin[1] o mahut grubu, sigaralarla, içkilerle şömine ateşi önüne çökmüştü. Herkes anılarını ortaya döküyordu. Birisi nasıl Fransadaki zafere katıldığını, diğeri Norveç fyordlarında ve Narvik'teki kahramanlıklarını anlatıyordu. Luftwaffe'nin (Hava Kuvvetlerinin) amentüsü "Adler" ("Kartal") dergisindeki veya ordunun pek gösterişli resimli dergisi "Signal"daki makaleleri sanki herkes geviş getirir gibi anlatmak zorundaydı. "Signal", renkli baskısı, modern layout'u ile kısa zamanda bütün Avrupaya yayılmıştı. Derginin şef katında Schmidt adlı birisi rotayı çiziyordu. Savaştan sonra da aynı kişi, tabiî başka adla, Springer yayınevinin "Kristall"inde etrafa hâkimdi. Ve şimdi bize onun inatçı mevcudiyetinin tartışmalı zevki nasib olmuştu. Adamın "elden kaçırılmış zaferler" vaazlarını dinlemek zorundaydık.

Söz konusu, fransız sahil kasabası Dünkirchen = Dunkerque idi; Fransadaki bütün ingiliz birlikleri oraya kaçmıştı, yaklaşık üçyüzbin asker âcilen gemilerle kurtarılacaktı. Bir zamanların Schmidt'i (onun en son adını bildirme iznimiz yoktur) hâlâ hid-

detten kuduruyordu: "Hitler eğer Abbeville'de Kleist'ın tank kolordusunu durdurtmasaydı, Guderian'ın ve Manstein'nın[1] tanklarının sahile kadar ilerlemelerine izin verseydi, kıyıları tutup çuvalın ağzını kapatsaydı, o zaman İngilizler bir ordunun – sade teçhizatını değil – tümünü kaybedeceklerdi. Savaş erkenden sonuçlanacaktı, evet, adalarına çıkmamıza karşı İngilizlerin yapacakları bir şey olmayacaktı. Fakat en büyük komutan[2] zaferi elden kaçırdı. İngiltereyi gözetmek gerektiğini düşünmüş olabilir. Müzakerelere inanıyordu. Evet, eğer tanklarımız o zaman..."

Bir zamanların Schmidt'i böyle sızlanıyor, sonra şömine ateşine gözünü dikip derin düşüncelere dalıyordu. Başkalarının hangi başarılı kuşatma manevraları ve gözüpek savaşma teknikleri ortaya koyabilecekleri onu ilgilendirmiyordu. Örneğin ellili yıllarda birisi vardı ki Bastei-Lübbe yayınevinde asker dergicikleriyle kendini su üstünde tutmuş ve şimdi netameli – "gökkuşağı basın" denen – yayın organlarına kendini satmış, ama vaktiyle Hava Kuvvetlerinin faaliyeti hakkında verdiği haberlerle "Adler"de büyük isim yapmıştı. Şimdi ise bize Ju 88'in, Stuka denen Ju 87'ye üstünlüğünü, pike uçuşundaki bomba atma usullerini, yani uçağın gövdesiyle nişan almayı, uçak en aşağı noktaya gelip tekrar yükselirken bombayı bırakmayı, bombaları seri halinde peşpeşe bırakırken atış aralıklarını kısa tutmayı ve dolambaçlı hareketlerle kaçmak isteyen gemilere karşı dış kavis saldırısını, el kol hareketleri ile açıklıyordu. Hem Junkers hem Heinkel 111 uçaklarında görev yapmıştı, cock-pitin penceresinden Londraya, Coventry'ye bakarak. Bunları oldukça nesnel anlatıyordu. İngiltere Hava Savaşını sırf rastlantıyla canlı atlatmasına inanıyorduk. Ne olursa olsun, grup halinde saldıran uçaklardan bombaların peşpeşe bırakılışını bize o kadar canlı – "silip yok etmek" kelimelerini kullanarak – anlattı ki, Lübeck'in.

Köln'ün, Hamburg'un, Berlin'in terör bombardımanlarında mahvoldukları günler tekrar gözümüzün önüne geldi.

Bundan sonra, şömine önündeki atmosfer tavsamaya yüz tuttu. Sohbet, alelâde gazeteci dedikodularıyla ayakta tutuluyordu: kim hangi başyazarın ayağını kaydırdı, kimin sandalyesi sallanıyor, *muhafazakâr* Springer yayınevi ya da *"Spiegel" yayıncısı* Augstein kime ne ödüyor... Sonunda kurtuluş bizim sanat ve denizaltı uzmanımızdan geldi. Bir yandan, uygun üslubla ekspresyonizm hakkında veya biriktirdiği resim hazineleri üzerinde gayet renkli sözlerle konuştu ya da sonra birden ânî ve gürültülü bir bağırışla hepimizi korkuttu: "Dalışa hazırlan!" Sanki su bombalarını duyar gibi olduk, "...henüz uzakta – altmış derecede kerteriz", sonra birden "periskop derinliğine gel..." ve tehlike: "Sancak yanda bir destroyer..." İyi ki ayağımız karadaydı, dışarda rüzgâr saldırıyor, kendi müziğini çalıyordu.

1941

Muhabirliğim sırasında, Rusyada olsun veya sonradan Çinhindinde ve Cezayirde olsun – bizler için savaş devam ediyordu – sensasyon haberleri vermek bana çok ender nasib oldu. Çünkü Polonya ve Fransa seferlerinde olduğu gibi, Ukraynada da çoğu zaman piyadelerle birlikte tanklarımızın arkasındaydım. Önce, Kiev'ten Smolensk'e kadar, bir kuşatmadan diğerine koştum, ve sonra çamur devri başlayınca bir istihkâm taburunun peşindeydim. Tabur malzeme ikmalini emniyete almak için çamura batmış yollara ağaç kütükler döşeyerek geçişi sağlıyor, batağa saplanan araçları çıkarıyordu. Bir deyimle: yavan bir asker çizmesi ve bezden ayak sargısı öyküleri. Buna karşı meslektaşlarım gevezelikte daha meşhur oldular. Onlardan biri sonradan, çok sonradan, kitlelerimizin gazetesine,[1] İsrailden "yıldırım harbleri" üzerine haber geçti, öyle ki, sanki o Altı-Gün-Harbi, "Barbarossa Operasyonu"nun[2] devamı imiş. Mayıs 1941'de o arkadaş bizim paraşütçülerle Girite atladı "... ve Max Schmeling[3] paraşütle indiğinde ayağını burktu." Başka biri, "Bismarck"ın binden fazla denizci ile batmadan önce, ingiliz savaş gemisi "Hood"u nasıl batırdığını, "Prinz Eugen" kruvazöründen seyretmişti. "Ve eğer uçaktan atılan torpil dümenine rastlayıp "Bismarck"ı manevra yapamaz duruma getirmeseydi, belki o gene de..." Ve "eğer köpek ...saydı, ozaman tavşanı ...caktı" cinsinden başka öyküler...

Şömine stratejisti Schmidt de onlardandı; kendisinin – sonradan Ullstein yayınevinin iri gövdeli kitab olarak bastığı – "Kristall" serisi ile milyonlar kaldırmıştı. Schmidt için, Balkan seferimizin Rusyada nihaî zaferimizi önlediği âşikârdı: "Sırf, Simowitsch adlı sırb generali Belgradda darbe yaptığı için, biz önce orayı düzene sokmak zorunda kaldık. Bu bize çok değerli beş haftalık zaman kaybettirdi. Ama neler olurdu, eğer ordularımız 22 Haziran'da değil de, 15 Mayısta doğuya ilerleseydi, yani General Guderian'ın tankları Kasım ortasında değil, beş hafta önce, çamur gelmeden ve don baba bizi vurmadan, Moskovaya son atağa geçseydi.."

Ve aklı yeniden, şömine ateşiyle sessiz bağlantı kurarak, "elden kaçırılmış" zaferlere daldı ve kaybedilmiş savaşları – ki Stalingrad ve El Alamein buna sonradan fırsat yarattılar – yeniden ele alıp kazanmayı denedi. Schmidt bu spekülasyonlarıyla tek başına kaldı, ama kimse, ben dahil, itiraza cesaret edemedi, zira ondan başka daha iki dipdiri Nazi – ki o zaman ve bugün ikisi de şefredaktör – gayet etkin pozisyonda, gaziler meclisimizde oturmaktaydılar. Kim kendinin ekmeğini vereni kızdırmayı göze alır?

Benim gibi, sadece cephe zavallıları perspektifinden haberler veren bir arkadaşımla birlikte, bu büyük stratejistlerin puslu çevresinden dışa çıkmayı başarmamdan sonradır ki, Westerland meyhanelerinden birinde bu "yapsaydı, olsaydı" felsefesini alaya aldık. Libyaya giden Rommel'in Afrika birliğine, o fotoğrafçı ben yazıcı olarak katılmak için hareket emrini aldığımızda, birbirimizi Ocak 1941'den beri tanıyorduk. Onun çöl fotoları, benim Sirenayka'nın İngilizlerden geri alınmasına ait haberlerim "Signal"de tantana ile yayınlandı ve epeyce dikkat çekti. Bunları meyhanenin tezgâhı başında yâdettik ve içkileri içimize boşalttık.

Arkasından, kafayı iyice çekmiş durumda Westerlandın, rüzgârın yandan vurduğu sahil gezinti yolunda durup, önce "Biz fırtınaları severiz, köpüren dalgaları..." şarkısını söyledik. Sonra sahile biteviye vuran denize suskun suskun gözümüzü diktik. Kapkara örtülmüş gecenin içinden geri dönerken, yeni adının açıklanmaması daha uygun olan, bizim bir zamanların Schmidt'imizin bir parodisini uydurmayı denedim: "Düşün bir kere. Birinci Dünya Savaşının hemen başında Churchil, planını uygulamayı başarmış ve üç tümenle Sylt'e çıkmış olsun. O zaman her şey daha önce bitmez miydi? Ve tarihin aklına başka bir gelişme gelmez miydi? Ne Adolf var, ne peşinden gelen belâlar, ne dikenli teller, ne boydan boya Duvar. Bugün hâlâ bir Kaiserimiz ve belki kolonilerimiz de olabilirdi. Ve başka hususlarda da daha iyi, çok daha iyi durumda olurduk..."

1942

Ertesi gün öğleden önce ağır aksak toplandık, görünüşte sohbetin hızı kesilmişti. Bulutlar sadece birkaç delikten güneşe izin verdikleri için Keitum yönüne azbuçuk bir gezinti mümkündü. Fakat, yüzyıllarca sürecek sağlamlık vaadeden rustikal tavan tahtalı oturma salonunda şömine tekrar – ya da hâlâ – yanıyordu. Davet sahibi şişkin çaydanlıklarda çay getirdi. Ama konuşmalar cansızdı. Halihazırdan bile bir konu çıkmıyordu. Konuşma tembeli meclisimizin cılız laf salatasından sadece sabırla Volhov ırmağı kuşatmasına, Leningrad çemberine ya da Buz Denizi cephesine şöyle bir dokunan, fakat onları bir olay yapmayan birkaç konu çıkarılabiliyordu. Birisi, Kafkaslardan, daha ziyade turistik bakımdan söz etti. Bir başkası, sanki tatil gezintisiymiş gibi, güney Fransanın işgalinde orada olduğunu anlattı. Ne de olsa Harkov alınmıştı: Büyük yaz saldırımız başlıyordu. Pek çok sıra dışı haber. Ancak durum yavaş yavaş kritikleşiyordu: Arkadaşlarımızdan birinin haberindeki Ladoga Gölünde donanları, diğerininkindeki Rostov önlerinde gerekli ikmalin gelmediğini sansürde silmişlerdi. Sonra bir ara susulduğunda ben konuştum.

O vakte kadar kendimi geride tutmayı başarmıştım. Olabilir ki, beni o kodaman şefredaktörler biraz sindirmişti. Fakat, o sanat ve denizaltı uzmanı ve takımı henüz ortada görünmediği için – herhalde Sylt'in ekâbir konaklarında daha çekici kimseler bul-

muş olmalılardı – fırsatı kaçırmadım ve konuştum, hayır kekeleyerek mırıldandım, zira konuşmada hiç iyi olmamışımdır: "Sivastopoldan izinli olarak Kölne gelmiştim. Neumarkt yakınında, kızkardeşimin yanındaydım. Her şey bir dereceye kadar sakin görünüyordu, hemen hemen eskisi gibi. Dişçime gidip çok ağrıyan bir azı dişimi gösterdim; dişi deldi, iki gün sonra da dolduracaktı. Ama buna fırsat olmadı. Çünkü Mayısın 30'unu 31'e bağlayan gece... Dolunay vardı... Çekiç vuruşu gibi... Royal Air Force'un bin kadar bombardıman uçağı... önce uçaksavarlarımızı tırpanladılar, sonra sayısız yangın bombası, üstüne tahrib bombaları, hava mayınları, fosfor bidonları... Sade iç şehre değil, dış semtlere de, hatta Ren'in öbür tarafındaki Deutz'a, Mühlheim'e... Nişan almadan, rastgele boşaltılan birarada sayısız bomba (Bombenteppich = bomba halısı)... Koskoca mahalleler... Bizim evde sadece çatıda yangın, fakat yanımıza tahrib bombası... Öyle olmayacak şeyler yaşadım ki... Üstümüzdeki katta iki yaşlı hanıma, yatak odalarındaki yangını söndürmeye yardım ettim; perdeler, yataklar alevler içinde... İşimi bitirirken ihtiyarların biri konuştu: "Şimdi, evimizi temizlemeye bize birini kim gönderecek?" Ama böyle şeyler hiç anlatılamaz, yıkıntı altında kalanları da... ya da kömürleşmiş cesetleri de... Friesen Sokağında dumanlar çıkan yıkıntılar arasında sarkan tramvay telleri karnavallarda atılan şerit konfetiler gibi. Breite Sokağındaki dört büyük işhanı demir iskelet kalmışlar... Yanmış, Agrippa binası, iki sinemayla. İlerde karım olacak Hildchen ile eskiden geldiğimiz, Çevre Yolundaki Café Wien... Emniyet Müdürlüğünün üst katları gitmiş... Ve Sankt Aposteln baltayla yarılmış gibi... Dom (Katedral) duruyor, dumanlar çıkıyor, ama duruyor, fakat her yer, Deutz'a giden köprü de... Ah evet, dişçimin binası da artık yok. Lübeck'i saymazsak, ilk büyük terör saldırısı. Ama tabiî, başlayan aslında bizdik, Rotterdam'da, Coventry'de,

Varşova bir tarafa. Ve bu böylece sürdü, Dresdene kadar. Hep bir başlayan olur. Ama bin uçakla, aralarında yetmişe yakın Lancaster, dört motorlu... Uçaksavarlarımız otuzdan fazlasını indirdi ama, olsun... Gitgide çoğaldılar... Trenler ancak dört gün sonra çalıştı. İznimi yarıda kestim – dişim hâlâ ağrısa da. Cepheye dönmek istiyordum. Orada insan hiç olmazsa neyi göze alacağını bilir. Ağladım, iyice ağladım, Deutz'dan doğru Kölnümü görünce. Hâlâ dumanlar yükseliyordu, yalnız Dom duruyordu..."

Beni dinliyorlardı. Bu her zaman olmaz. O kadar iyi konuşamadığım için değil sadece. Ama bu kez bendeniz sohbete hâkimdi. Bundan sonra birkaçı Darmstadt'ı, Würzburg'u, Nürnberg'i, Heilbronn'u filan anlattı. Ve tabi Berlini, Hamburgu... Bir sürü yıkıntı... Hep aynı öyküler... Aslında anlatılamaz. Ama sonra, öğleye doğru, arkadaşlarımız bir ölçüde tamamlanınca sıra Stalingrada geldi, artık yalnız Stalingrada, hiçbirimiz oradaki kuşatmada bulunmamış olsa da... Verilmiş sadakamız varmış.

1943

Davet sahibimiz kendini Allah Baba gibi dışta tutsa da, gene de, konuşmalarımızın ana hatlarıyla harbin gidişini izlemesini sağlamayı başardı. Böylece Stalingrad'dan ve El Alamein'den[1] sonra bahsedilecek şey sadece geri çekilmeler ya da, o zaman dendiği üzre, cephe hattı düzeltmeleriydi. Çoğumuzun haber yazmanın zorluklarından şikâyeti yalnız sansürün metinleri kısaltması veya yalana döndürmesi yüzünden değildi, genelde şundandı: kuşatma savaşları, Atlantikte budanan konvoylar ve Parisin Champs-Élysées'indeki zafer resmi geçitleri hakkında yazmanın; donmuş ayaklardan, Ukraynada bütün Donets havzasının boşaltılmasından veya Tunusta Afrika birliğimizden kalanların tümümün *13 Mayısta* teslim olmasından bahsetmekten daha çarpıcı olmasından. Kahramanlık, olsa olsa, İtalyada Monte Cassino'nun savunmasında gösterilmişti. "İyi, cür'etkâr bir beceri olarak Duce'nin kurtarılmasını[2] yazabiliriz, fakat başka?" Bundan dolayı, Varşova gettosundaki Yahudilerin ayaklanmasının bastırılmasından ve bu katliamdan, üstelik zafer olarak, bahsedilmesini isteyen bir öneri, eğer yersiz denmeyecekse, çok utandırıcı olarak algılandı.

Şimdiye kadar ağzını açmamış birisi, tombul, tepeden tırnağa avcı kılığında bir bey, sonradan öğrendiğime göre, Mayıs 1943'te etrafı duvarla çevrili bir alanda ellibinden fazla Yahudi-

nin top ateşi ve alev makinalarıyla ortadan kaldırılması sırasında, Leica markalı kamerasıyla oradaymış. Bundan sonra Varşova gettosu iz bırakmadan yok olmuş. Bu bey, mükemmel hayvan fotoları ve resimli safari reportajları ile av düşkünü müşterilerini mutlu edermiş.

Ordunun bir propaganda bölüğü mensubu olan beyi, sade temizleme operasyonu süresince, foto muhabiri olarak görevlendirmişler. Bundan başka – daha iyi bir deyimle, boş zamanlarında – o, süslü deri kaplı kara albümüne fotolarını yerleştirir ve albümü üç nüsha halinde Reichsführer SS Himmler'e,[3] *Polonya kenti* Krakau'da SS ve Polis komutanı Krüger'e ve SS Tugay Komutanı Jürgen Stroop'a iletirmiş. Bu albüm sonradan "Stroop raporu" olarak Nürnberg Askerî Mahkemesinin önüne konmuş.

Bey anlattı: "Altıyüze yakın resim çektim, ama sade ellidördü seçilip albüme kondu, hepsi özenle parlak Bristol kâğıdına yapıştırıldı. Aslında ruhu dinlendiren bir iş, titizler için. Ama elle yazılmış resim altları sadece kısmen bendendir. Orada Stroop'un yaveri Kaleske işime çok karıştı. Öndeki gotik harfli "Varşovada artık Yahudilerin oturduğu bir mahalle yoktur" ibaresi Stroop'un icadıdır. Başlangıçta sade gettonun boşaltılması söz konusuydu, güya salgın hastalığa karşı. Bunun üzerine, fotoların altına güzel yazıyla şöyle yazmıştım: "Çıkın işyerinden!" Ama adamlarımız dirençle karşılaştılar, kötü silahlanmış oğlanlar, aralarında karılar, bazıları o mahut Haluzzen hareketinden.[4] Bizim taraftan Waffen-SS[5] ve ordudan bir istihkâm takımı alev makinalarıyla harekete geçtiler. Ayrıca Trawniki adamları denen gönüllü Letonyalılar, Litvanyalılar ve Polonyalılar. Tabiî biz de kayıplar verdik. Ama onların resmini çekmedim. Genellikle resimlerimde çok az ölü vardır. Daha çok grup fotoları. İlerde her yerde tanınacak bir fotomda şu yazar: 'Bunkerlerden zor kulla-

nılarak çıkarıldılar.' Aynı derecede ünlü bir foto: 'Aktarma merkezinden sonra.' Çünkü hepsi yükleme rampasına gelmişlerdi. Oradan Treblinka'ya[6] yollanıldılar. Bu adı o zaman ilk kez duymuştum. Yaklaşık yüzellibini oraya götürüldü. Fakat alt yazısı olmayan fotolar da var, çünkü onların ne olduğu açıkça bellidir. Biri hoştur: Bir grup hahamla adamlarımız gayet neşeli sohbet ediyor. Ama harbden sonra en çok ün kazanan bir foto var. Onda ellerini kaldırmış kadınlar ve çocuklar görülür. Resmin sağında arka planda tüfeklerini doğrultmuş birkaç adamımız, ön planda küçük tatlı bir yahudi oğlan, kaymış kasketi, uzun çoraplarıyla. Bu resmi muhakkak bileceksiniz. Binlercesi basıldı. Bizde ve dış ülkelerde. Hattâ kitab kapağında. Onunla bayağı bir kult yaratıyorlar. Tabiî fotoğrafçısını hiç söylemiyorlar... Ben onun için bir fenig bile... Bir markçık bile... Telif hakkı da neymiş... ücret mücret yok... Bir kez hesapladım... Eğer baskı başına beş Mark alsaydım, bu foto için banka hesabımda... Hayır, bir tek kurşun atmadım. Ama hep öndeydim. Bunu bilirsiniz. Sadece bu fotolar... Ve tabiî el yazılı resim altları... Çok demode gotik harflerle... Çok önemli belgeler, bugün bilindiği üzre..."

Daha uzun süre kendi kendine bir şeyler konuştu. Onu dinleyen kalmamıştı. Dışarda hava nihayet düzeldi. Hepimiz taze havaya çıkmak istiyorduk. Onun için gruplar halinde ve tek tek, hâlâ sert esen rüzgâra karşı bata çıka kum tepelerinde dolaşmayı göze aldık. Küçük oğluma söz vermiştim. Ona birkaç istiridye kabuğu getirecektim. Birkaç tane buldum da.

1944

Kavga bekleniyordu. Ortada çok gergin bir hava olduğundan değil, bu cins toplantılarda bu olur. Artık sadece geri çekilmelerden söz edildiğinde – "Kiev, Lvov (Lemberg) düşüp, İvan[1] Varşova önlerine gelince..." – İtalyada Nettuno cephesi çöktüğünde, Roma savaşsız düşünce ve Fransaya büyük çıkarma "aşılmaz" Atlantik duvarını alay konusu yapınca, ülkede şehirler arka arkaya bombalarla yıkılınca, yiyecek bir şey kalmayınca, olsa olsa "Kohlenklau" ve "Feind hört mit"[2] afişleri küçük bir şaka için biraz işe yarayınca, bizim gaziler meclisimiz bile sonunda sadece "sonuna kadar dayanma" nükteleriyle yetinince; içimizden birisi – ki o, hiçbir askerî birlikte bulunmamış, sadece kaytarıcıların sığındığı tehlikesiz yerlerde yazı odası aygırı olarak kişnemeyi bilen ve sonra biraz değişik bir üslubla bestseller'ler imal eden harb muhabirlerindendi – çarpıcı "mucize silahlar" kelimesini sandıktan çıkardı.

Ona cevabı bağrışmalar verdi. Piyasaya hâkim o resimli derginin o Büyük Şefi "kendinizi gülünç duruma düşürmeyin!" dedi. Hattâ birkaç ıslık duyuldu. Ama artık yaşlanmış bey pes etmedi. Kışkırtıcı bir gülümsemeden sonra "Hitler destanı"na bir gelecek vaadetti. Saksonlar kasabı Karl'ı,[3] tabiî büyük Friedrich'i ve doğal olarak "vahşî hayvan Napoleon"u tanık olarak çağırarak "Führerprinzip"e[4] müstakbel bir anıt dikti. 1944 yazın-

da Partinin "Völkischer Beobachter" gazetesindeki mucize silahlar makalesini tek bir kelimesini atlamadan hatırlattı. O yazı sensasyon yaratmış ve – tabiî – halkın dayanma gücünü arttırmıştı.

Şimdi, arkasına şömine ateşini alarak, toparlandı ve konuştu: "Geleceği görerek Avrupaya kim yol gösterdi? Bolşevik seline, Avrupayı kurtararak, sonuna kadar kim karşı durdu? Atom başlıkları taşıyan sistemlerin geliştirilmesine götürecek olan uzaktan vuran silahlarla çığır açan ilk adımı kim attı? Yalnız o. Tarih önünde ayakta kalacak olan büyüklük, yalnız onunla bağlantılıdır. Ve benim 'Völkischer'deki makaleme gelince buradaki herkese soruyorum: Şu gülünç Federal Ordu bünyesinde de olsa, biz şimdi yeniden asker olarak aranmıyor muyuz? Biz aynı zamanda hem mızrağın ucu hem bir kale değil miyiz? Aslında Almanyanın harbi kazandığı – gecikmiş de olsa – bugün kanıtlanmıyor mu? Dünya haset ve hayranlıkla, başlamakta olan yükselişimizi görüyor. Kökten bir yenilgiden sonra, arta kalan enerjimizden bir ekonomik güç doğuyor. Biz yeniden birileriyiz. Yakında en önde olacağız. Ve aynı şekilde Japonya da başardı ki..."

Gerisi, bağrışmalar, kahkahalar, iddialar ve karşı iddialar içinde kayboldu. Birisi, yıllardan beri kitab piyasasındaki best-seller'inin adı "Deutschland über alles"i[5] adamın yüzüne haykırdı. Büyük Şef yüksek sesle protesto ederek, iriyarı gövdesini meclisimizin dışına çekti. Kışkırtmasının başarısı ise kitabın yazarını sevindirdi ve tekrar oturarak, bakışına, geleceği görme gücünün havasını verdi.

Davet sahibi ve ben, tartışmayı bir derece düzene sokmak için boşuna uğraştık. Bazıları ille, geri çekilmelerin ceremesini çekmek ve Minsk'teki kuşatılma felaketinden yeniden canlı çıkmak istiyor, Wolfsschanze'deki suikast,[6] diğer bazılarının aklına spekülasyonlar getiriyordu: "Eğer suikast başarılsaydı, o zaman

Batılılarla yapılacak bir ateşkes doğu cephesini sağlamlaştırırdı, böylece Amerikalılarla birlikte İvana karşı...", ama çoğu, Fransanın kaybedilmesine hayıflanıyor, Paristeki "güzel günleri", genel olarak "fransız yaşam tarzı"nı hayal ediyor, ve kendilerini, Normandiya sahillerine çıkarmanın başlamasından kaçırarak o derecede masal dünyasına dalıyorlardı ki, o büyük çıkarma haberini sanki ilk kez harb sonrası yıllarda ve amerikan cinemascope filmlerinden öğreniyorlardı. Tabiî bazıları kadın hikâyeleri anlatıyordu – bizim denizaltı ve sanat uzmanımızın fransız liman yosmalarının arkasından ağlaması gibi. Ama sonra gene düşmana karşı denize açılınıyor ve suyun altına dalınıyordu.

"Hitler destanı"nı kendine bir yürek işi yapmış olan ihtiyar ise, bir Almana kimya Nobel ödülü verildiğini hatırlatmakta ısrarlıydı. Şöminenin önünden – galiba biraz kestirmişti – hatırlattı: "Beyler, Aachen'in düşmesinden kısa süre sonra ve bizim sonuncumuz olan Ardenler saldırısından birkaç gün önce bu oldu: Tarafsız İsveç, büyük bilgin Otto Hahn'ı, atomun parçalanışını keşfeden ilk kişi olarak ödüllendirdi. Bizim için tabii çok geç. Ama eğer bizim Amerikadan önce – son anda bile olsa – bu mucize silahımız olsaydı..."

Gürültü kesildi. Sadece susuluyor, ve kaçırılmış fırsatın neler getirebileceği hakkında derin derin düşünülüyordu. Ahlamak, baş sallamak, hafifçe öksürmek – ama bunların arkasından hiçbir işe yarar fikir gelmedi. Bizim biraz gürültülü soydan duygusal insanımız olan denizaltıcımızın bile sermayesi tükenmişti.

Ama sonunda davet sahibimiz önümüze Friesland usulü grog (Bir tür içki) getirdi. Bu, sohbeti giderek canlandırdı. Birbirimize yaklaştık. Erken başlayan geceye çıkmayi kimse istemiyordu. Fırtına geleceği söylenmişti.

1945

Davet sahibinin söylediğine göre İslandadan İsveçe doğru büyük bir alçak basınç kasırgası yoldaymış. Bunu hava raporundan duymuş. Hava basıncı hızla düşüyor, oniki şiddetinde rüzgâr hamleleri bekleniyormuş. "Fakat korkmayın beyler, bu bina her fırtınaya dayanır."

Ve o Cuma, 16 Şubat 1962, saat 20'yi geçerken sirenler ötmeye başladı. Harbdeki gibiydi. Kasırga adayı bütün gücüyle boydan boya vurdu. Bu doğa olayının birkaçımızı pek canlandırdığı tahmin edilebilir. Cephedeki yıllar bizleri önde, mümkün olduğu kadar önde olmaya alıştırmıştı. Bu işte uzmandık, ben de.

Davet sahibinin uyarlamalarına rağmen, eski harb muhabirlerinden bir grup, fırtınaya dayanıklı olduğu bize garanti edilen binadan çıktık. Zorlukla, eğilerek, hattâ sürüne sürüne Westerlandın içinden çıkıp sahildeki gezinti yoluna ancak varabildik. Orada kopmuş bayrak direklerini, kökünden sökülmüş ağaçları, üstündeki sazlar yokolmuş damları, havalara savrulmuş sıraları ve çitleri gördük. Dalgalardan uçuşan su bulutları arasından ancak seçebildik: Adanın batı sahilini ev boyu dalgalar dövüyordu.

Elbe nehri boyunca, fırtına dolayısıyla kabaran suların Hamburgda, özellikle Wilhelmsburg semtinde neler yaptığını ancak çok sonra öğrendik: Su normal seviyesini üçbuçuk metre aşmış. Setler yıkılmış. Kum torbaları yetmemiş. Üçyüzden fazla ölü.

Ordu görevlendirilmiş. Sonradan Başbakan olan biri[1] emirler vermiş, felaketin daha büyümesini önlemiş.

Hayır, Syltte ölü yoktu. Ama batı kıyısının altmış metresi suya gömülmüştü. Hattâ adanın sığ doğu sahilini su basmıştı Keitum'un dik kıyısını sular aşmış, List ve Hörnum tehlikeye düşmüştü. Hindenburgdamm[2] üstünden tren de gelmiyordu.

Fırtına hafifleyince hasarı gözden geçirdik. Rapor vermek istiyorduk. Bunu öğrenmiş ve uzmanı olmuştuk. Ancak savaş sona ererken ve artık sadece zararlardan ve kayıplardan sözedilecekken, bizden istenen, olsa olsa halkı dayanmaya çağırmaktı – her şey bitinceye kadar. Doğu Prusyadaki, Ruslardan kaçan mülteci kafileleri hakkında yazılar gönderiyordum. Bu insanlar Heiligenbeil'den, donmuş lagun üstünden geçerek dar kara parçası Frische Nehrung'a ulaşmak istiyorlardı. Ama, "Signal" dahil, hiçkimse benim bu sefalet haberlerimi basmadı. Sivillerle, yaralı askerlerle, parti kodamanlarıyla ağzına kadar dolu gemilerin Danzig'in kuzey kıyısı Neufahrwasser'den denize açıldıklarını, ve torpillenerek batmasından üç gün önce "Wilhelm Gustloff" gemisini gördüm. Bunlar hakkında bir kelime yazmadım. Ve uzaktan Danzig'in alevler içinde yandığı görülürken, feryad eden, hüzünlü yazılar yazmayı başaramadım; onun yerine, kendimi birliklerinden savrulmuş askerlerin ve sivil mültecilerin arasında Vistül nehrinin ağzına attım. Toplama kampı Stutthof'un nasıl boşaltıldığını, Nickelswalde'ye kadarki yürüyüşten sağ kalabilen tutukluların mavnalara nasıl tıkıldıklarını, sonra nehir ağzında bekleyen gemilere bindirildiklerini gördüm. Yavan dehşet sahneleri değil, yeniden ısıtılıp öne sürülen "Götterdämmerung"[3] (Tanrıların Gurubu) değil. Bunların hepsini gördüm ve hiçbirini yazmadım. Boşaltılan toplama kampında kalan cesetlerin nasıl üst üste yığılıp yakıldıklarını gördüm. Elbing'den, Tiegenhof'tan gelen mültecilerin çıkınlarıyla boş ba-

rakaları nasıl doldurduklarını gördüm. Ama artık nöbetçiler yoktu. Sonra Polonyalı köylü işçiler geldi. Arada sırada çapulculuk da oldu. Ve hâlâ savaş vardı. Çünkü Vistül ağzındaki köprübaşı Mayıs ortalarına kadar dayanmıştı.

Bunların hepsi çok güzel bir bahar gününde oluyordu. Kıyıdaki çamların altında yatıyor, güneşleniyor, fakat tek bir satır yazmıyordum – çocuklarını kaybeden Mazuryalı köylü kadının, Frauenburg'dan buralara kadar kendini atabilen ihtiyar karı-kocanın, toplama kampında çok az kalmış tutuklulardan polonyalı profesörün, hepsinin, sefil halleriyle bana yalvarmalarına rağmen... Böyle şeyleri anlatmayı öğrenmemiştim. Bildiğim sözler yetmiyordu. Bu sayede, susmayı öğrendim. Son kalan sahil koruma gemilerinden olup Schiewenhorst'tan batıya giden biriyle ve birkaç uçak saldırısını atlattıktan sonra 2 Mayısta Travemünde'ye ulaşarak paçayı kurdardım.

Şimdi, ilerleyen ordularımız ve zaferlerimiz hakkında yazmaya ve ötesini söylememeye, bendeniz gibi, talimli olup badireden kurtulanların arasındaydım. Diğerlerinin yaptığı gibi, ben de Sylt adasındaki kasırga tahribatını kaydetmeye uğraştım ve sulardan zarar görenlerin şikâyetlerini dinleyerek not ettim. Başka ne yapabilirdik? Bizler, sonunda, haber vermekle yaşıyorduk.

Ertesi gün bizim güruhtakiler sıvışmaya başladılar. "Ozamanki"lerin içindeki as'lar zaten ada ileri gelenlerinin büyük sahil villalarında kalacak yer bulmuşlardı. Sonunda, soğuk kış günü ayazında anlatılması zor bir güneş batışı yaşadım.

Ve trenler tekrar işleyince, Hindenburgdamm üstünden Sylt'i terkettim. Hayır, birbirimizle bir daha karşılaşmadık.

Bundan sonraki ilk yazımı Cezayirden gönderdim. Orada yedi yıldan beri süren katliamdan sonra, Fransanın savaşı son demlerini yaşıyordu, ama bitmek bilmiyordu. Bu ne demek oluyor: barış mı? Bizler için savaş hiç bitmedi.

1946

Berlinli basit bir kadın, oranın şivesiyle anlatıyor.

Tuğla kırıntısı ve tozu, diyorum size, her taraf tuğla kırıntısı ve tozu. Havada, giyside, dişlerin arasında ve her yerde. Ama biz kadınlar buna aldırmadık. Önemli olan şudur: Nihayet barış geldi. Ve bugün bizler için bir anıt bile yapmak istiyorlar. Evet, evet! Bunun için doğru dürüst bir inisiyatif bile var: Berlinli Trümmerfrau (yıkıntı kadını)! Ama o zamanlar, her tarafta sadece harabeler, güçlükle yürünen yollarda molozlar dururken, iyi biliyorum, saatte yalnız altmışbir fenig veriyorlardı. Fakat bizler için verilen yiyecek kartları daha iyi idi, onlara iki numara deniyordu, işçi kartıydı. Çünkü evkadınlarının kartına günde sadece üçyüz gram ekmek ve yedi gram yağ veriliyordu. Böyle cık kadar şeylerle ne yapılabilir, sorarım size.

Ağır işti, yıkıntı temizlemek. Ben Lotte ile, o kızımdır, bir işçi grubunda çalıştık. Berlinin orta yerinde, nerdeyse her şey yıkık. Lotte hep çocuk arabasıyla gelirdi. Adı Felix'ti oğlanın, ama verem oldu, diyorum ki hep tuğla tozundan. Daha 1947'de ölüp gitti, kocası esaretten dönmeden önce. İkisi birbirini pek tanımıyordu bile. Savaş düğünü, yani uzaktan nikâhlanma, çünkü kocası önce Balkanlarda, sonra doğu cephesinde savaşmıştı. Evlilikleri de uzun sürmedi, birbirlerine içten yabancı kaldılar. Ve

kocası hiçbir şeyde yardım etmedi. Tiergarten'den[1] kesilen ağaçların kalan köklerini eve getirmedi bile. Durmadan yatıp tavandaki deliklere bakıyordu. Sanırım, Rusyada epey kötü şeyler yaşadığı için böyle olmuştu. Hep bizi kendine acındırmak istiyordu, sanki bombardıman geceleri biz kadınlar için bir eğlence olmuş gibi. Sızlanmasının bir yararı olmadı. Kendimizi işe verdik: yıkıntıya gir, yıkıntıdan çık! Ve bazen bombadan yıkılmış çatı aralarının ve apartman katlarının molozunu temizledik. Süprüntüyü kovaya doldur, beş kat aşağıya indir, çünkü çöpleri aşağı salacak oluklar yoktu.

Ve bir keresinde, hâlâ hatırlıyorum, az hasar görmüş boş bir dairede bir şeyler aradık. Hiçbir şey yoktu, sadece yırtılmış duvar kâğıtları sarkıyordu. Ama Lotte bir yerde oyuncak bir ayı buldu. Toz içindeydi. Tozlarını silkeledi. Yeni gibi olmuştu. Fakat birbirimize sorduk, oyuncağın sahibi çocuk ne olmuştur diye. Grubumuzdan hiç kimse ayıcığı istemedi, sonunda Lotte Felix için aldı, çünkü oğlan daha yaşıyordu. Ama en çok yaptığımız şey molozu dekovil arabasına boşaltmak[2] ya da sağlam kalmış tuğlaları, sıvasını döküp temizlemekti. Molozları başlangıçta bomba çukurlarına döktüler. Sonraları kamyonlarla yıkıntıların yığıldığı tepeye taşıdılar. O tepe şimdi yemyeşildir ve çok güzel görünür.

Tam öyle! Sağlam tuğlaları üstüste yığdılar. Lotteyle temizlediğimiz her tuğla başına para aldık. Bizim işçi grubumuz çok esaslıydı. Aramızda belli ki daha iyi günler görmüş kadınlar vardı, memur dulları ve hattâ gerçek bir kontes. Hâlâ hatırlıyorum: Adı von Türkheim'di. Doğuda şövalyeler devrinden kalma malmülkü vardı, sanıyorum. Ve bizler ne kılıktaydık! Ordu battaniyesinden yapılmış pantolonlar, yün artıklarından kazaklar, hepimizin tepemizde düğümlenmiş bir başörtüsü, toza karşı. Berlinde yaklaşık ellibin kişiymişiz deniyor. Yooo! Sadece yıkıntı ka-

dınları ve hiç erkek yok. Olanlar da ortalıkta dolaşırlar ya da karaborsayla uğraşırlardı. Pis işler onlara göre değildi.

Bir keresinde, iyi biliyorum, yeni bir yıkıntıya gelip büyük bir demir kirişi yerinden çıkarmaya uğraşırken elime bir ayakkabı geldi. Evet, ayakkabıya bir adam asılıydı, ama adamın ne olduğu pek belli değildi, sadece paltosundaki kollukta sivil silahlı birliklerden olduğu yazılıydı. Palto işe yarar görünüyordu: saf yün, harb öncesi malı. Adamı alıp götürmelerinden önce, haydi dedim, güzel parçayı arakladım. Düğmeleri bile duruyordu. Ceplerinden birinde de Hohner marka bir ağız mızıkası. Mızıkayı damadıma hediye ettim, biraz neşelensin diye. Ama çalmak istemedi. Çalsa da hep acıklı şeyler. Lotteyle ben ise bambaşkaydık. Ülkemiz herhangi bir şekilde ileri gitmeliydi. Gitti de, azar azar.

Doğru! Schöneberg Belediyesinin kantininde iş buldum. Lotte, ki savaşta Blitzmädchen'di (*muhabere birliklerinde yardımcı kızlar*), yıkıntılar epeyce kaldırılınca halk okulunda steno ve daktilo öğrendi. Boşandıktan sonra da kısa sürede iş buldu, kâtibe gibi bişeydir şimdi. Hâlâ iyice biliyorum, o zaman Berlin Belediye Başkanı olan Reuter'in hepimizi nasıl övdüğünü. Ve yıkıntı kadınları gene bi buluştuklarında ben de ekseri giderim. Tauentzien'de[3] Schilling Café'de kahve içer, pasta yeriz. Orada hep iyi eğleniriz.

1947

O görülmemiş kışta, eksi 20 derece soğukta titreşilirken ve nehir taşımacılığı yapılan Elbe, Weser, Ren'in donması sonucu Ruhr havzasının kömürü Batı bölgelerine[1] hiçbir şekilde sevkedilemezken, ben Hamburg şehrinin enerji ihtiyacını sağlamakla sorumlu senatörüydüm. Belediye Başkanı Brauer'in radyo konuşmalarında vurguladığı üzre, harb yıllarında bile, durum hiçbir zaman bu kadar umutsuz olmamıştı. Uzun süren don sırasında seksenbeş kişi donarak ölmüştü. Gripten kaç kişi öldüğünü bana lütfen sormayın.

Senatonun kentin her yerinde kurduğu ısınma salonları biraz yardımcı oluyordu, örneğin Eimsbüttel ve Barmbek'te olsun veya Langenhorn ya da Wandsbek'te. Bizim geçen yıldan depoladığımız kömürlere, ingiliz işgal makamlarınca askerî ihtiyaçlar için el konduğundan ve Hamburg elektrik santrallarının elindeki kömürler sade birkaç hafta yeteceğinden, çok sıkı kısıtlama önlemleri gerekiyordu. Böylece kentin bütün bölgelerinde elektrik kesintilerine gidildi. Şehir treni seferleri azaltıldı, tramvaylar da öyle. Bütün lokantalar saat ondokuzdan sonra, tiyatro ve sinemalar tamamen kapandılar. Yüzden fazla okulda dersler kesildi. Hayatî önem taşımayan işletmeler için kısa çalışma uygulamasından başka çare kalmamıştı.

Evet, açık konuşmak gerekirse, her şey daha da kötü oldu:

Hastanelerin de elektrikleri kesintiye uğradı. Sağlık İdaresi, Brenner Caddesindeki aşı merkezinde *yaygınlaşan vereme karşı yapılan* röntgen taramalarını durdurdu. Üstelik, halkın zaten eksik kalorili beslenme programı, geçen yıl yağlı tohum mahsulünün kıt olması yüzünden kâğıt üstünde kaldı: Kişi başına ayda yetmişbeş gram yağ dağıtılabildi. Ve ingiliz makamları, internasyonal balina avı filosuna katılmayı arzu eden Almanların bu arzusunu reddettikleri gibi, hollandalı Unilever Konserninin yerel margarin fabrikalarından yardım gelmesi de ümit edilmiyordu. Kimseden hayır yoktu. Açlık ve don her şeye hâkimdi.

Ama bana en çok kimlerin etkilendiğini sorarsanız, o zamanlar iyi durumda olanları suçlamam bir tarafa, bugün hâlâ şunları gösteririm: harabelerin bodrumlarına sığınan bombazedeleri ve, doğudan kaçıp bahçe evcikleri kolonilerine ya da Nissen barakalarına yerleştirilenleri. Ben senatör olarak mesken sorunlarıyla görevli olmasam da, Nissen barakası denen, dalgalı saçtan eğitilerek beton taban üstüne kurulan o âcil durum meskenlerini ve Waltershof bahçe evcikleri kolonisini gözden geçirmekten kendimi alamadım. Oralarda anlatılamayacak şeyler oluyordu. Buz gibi bir rüzgâr bütün deliklerde ıslık çalıyor, ama saç sobaların çoğu yakılmıyor, ihtiyarlar artık yataklarından çıkmıyordu. Karaborsada dört kömür briketi almak için bir yumurta veya üç sigara vermek gerekirken, değiştokuş edecek hiçbir şeyleri olamayan bu, zavallıların en zavallısı insanların bütün umutlarını yitirmelerine ya da kanunsuz işlere bulaşmalarına hiç şaşırmamalı. Özellikle evleri bombalananların ve yurtlarından kovulanların çocukları kömür vagonlarındaki hırsızlıklara katılıyorlardı.

Açıkça itiraf edeyim ki, daha o zamanlar kurallara uygun karar vermeye bir keresinde içim elvermemişti. Yüksek polis memurları yanımdayken, Tiefstack manevra istasyonunda bir şeyler döndüğünü gördüm: Gece karanlığında, her tehlikeyi göze

almış birileri, aralarında ergenler ve çocuklar, gölgelerden yararlanarak, ama arada bir kuvvetli lambaların ışığına yakalanarak geldiler. Birkaçı kömürleri vagonlardan aşağı attı, diğerleri atılanları topladı. Ve hemen uzaklaştılar, ağır yükleriyle ve herhalde mutlu olarak.

Demiryolu karakol görevlisinden, bu defa harekete geçmemelerini rica ettim. Fakat polis çoktan işe girişmişti. Projektörler etrafı aydınlattı. Hoparlörle emirler veriliyor, polis köpekleri havlıyordu. Hâlâ düdük seslerini duyar, korkmuş çocuk yüzlerini görürüm. Hiç olmazsa ağlayabilirlerdi, ama bunu bile beceremiyorlardı.

Hayır, neler hissettiğimi bana sormayın. Vereceğiniz haber için size yalnız şunu söyleyebilirim: Herhalde başka türlü olmuyordu. Kentin yetkilileri ve özellikle polis, olayları oluruna bırakmamaya kararlıydı. Marttan sonra ancak, soğuklar azaldı.

1948

Karım ve ben aslında ilk kez doğru dürüst tatil yapmak istemiştik. Reichsmark'ın[1] neredeyse hiç değeri kalmamış da olsa, az gelirli küçük emekliler olarak çok tutumlu olmak zorundaydık. Ama ikimiz de hiç sigara içmediğimiz için, sigara kartlarımızı – sigara ve tütün yalnız bu kartlarla alınabiliyordu – karaborsada satıyor, hattâ biraz da para biriktirebiliyorduk.

Böylece Allgäu'ya[2] doğru yola çıktık. Ama oralarda yağmurdan göz açamadık. Bu konuda karım, sonradan, dağlarda neler yaşadığımız ve başka neler olduğu hakkında gerçekten kafiyeli bir şiir uydurdu, hem de tam Rheinland (Ren bölgesi) şivesiyle, çünkü biz ikimiz de Bonn'luyuz. Şiir şöyle başlıyordu:

"Üç gün üç gece yağdı yağmur.

ne gök göründü, ne dağlar, ne de yıldızlar..."

Ama daha pansiyonda ve her yerde, artık gelmesi beklenen yeni paradan söz ediliyordu. "İki gün sonra her şey tamam" deninceye kadar bu böyle sürdü.

"Bu güzel bir tatil "hediyesi."[3]

Her derdin üstüne bir de bu para meselesi..."

diye karım şiirini sürdürdü. Ben hemen eski Reichsmark'larımla köyün berberine saçlarımı, hem de her zamankinden daha kısa, kestirdim. Karım saçlarını kestane rengine boyattı ve – fiyatına boş verip – perma yaptırdı. Ama eşyamızı toplamamız ge-

rekiyordu. Tatile son! Fakat bütün trenler, her yönde ve özellikle Rheinland'a – nerdeyse mal istifçiliği seferlerindeki gibi – dopdoluydu. Çünkü herkes bir an önce evine varmak istiyordu. Bunun üzerine Anneliese şöyle dedi:

"Tren tıkabasa doluydu.

İnsanlar yeni paranın delisiydi..."

Daha Bonn'a gelir gelmez hemen bankaya koştuk ve hesabımızda kalmış biraz parayı çektik. Ve sonraki ilk Pazar, tam 20 Haziranda paraların değiştirilmesi başladı. Önce kuyruğa girildi, üstelik yağmur altında. Çünkü her tarafta, sade Allgäu'da değil, yağmurlu bir gündü. Üç saat bekledik. Kuyruk bu kadar uzundu. Herkes kırk Mark aldı, ve bir ay sonra yirmi daha, ama Reichsmarklar değil, Deutsche Mark, zira zaten Reich diye bir şey kalmamıştı. Bunda adalet denen bir şey olmalıydı, ama yoktu – bizim gibi küçük emekliler için kesinlikle. Zira ertesi gün gördüklerimiz insanın başını döndürürdü. Birden, sanki birisi "hokuspokus" demişçesine, bütün vitrinler dolmuştu. Salam, jambon, radyolar, normal ayakkabılar, öyle tahta tabanlı değil, elbiseler – yünlüden! Her boyda. Bunlar tabiî önceden stok edilmiş mallardı. Bir sürü açıkgözlerdi bunlar, doğru dürüst para gelinceye kadar malları istifleyenler. Sonradan dendi ki, bütün bunları iri purolu Erhard'a[4] borçluymuşuz. Aslında yeni parayı gizlice basanlar Ami'lerdi.[5] Onlar, D-Markın sade Üçlü Bölgede[6] olmasını sağlamışlardı, sovyet bölgesinde değil. Bundan dolayı Rus kendi Markını bastırdı ve Berline giden bütün yolları kapattı. Bunun üzerine Hava Köprüsü[6] ortaya çıktı ve Almanyamız şimdi de para bakımından ikiye bölündü. Ama para çok geçmeden kıtlaştı. Küçük emekliler için zaten hep öyleydi. Bundan dolayı Anneliese şu şiiri söyledi:

"Bize hiç vermediler hakkımızı.

Parasız yaşamak, bu kimin harcı..."

Mahalle birliğimizden yoldaş Hermann'ın kızmasına şaşmamalı: "Bu kadar çok mal birdenbire nereden geliyor? Çünkü özel ekonomi ihtiyaç karşılamak için değil, sırf kâr için..." Haklıydı, sonradan her şey biraz iyileşse de. Ama biz küçük emekliler için kıtlık hep kaldı. Dolu vitrinlerin önüne geçip hayranlıkla bakardık, ama ötesi yoktu. Gerçekten iyi olan şey sadece taze meyve ve sebzenin olmasıydı, kilosu bir Marka kiraz, karnabahar, tanesi altmışbeş fenig. Buna rağmen hesaplı davranırdık.

Çok şükür, karım "Allgäudan Kaçış" adını verdiği kafiyeli şiirini bir yarışma için "Kölnische Rundschau" gazetesine yollamıştı. Yarışma konusu "En güzel tatil maceram" idi. Ne diyeyim: Karım ikinci oldu. Eline tam yirmi yeni Mark verdiler. Ve "Rundschau"da basılınca on Mark daha aldı. Markları bankaya götürdük. Genelde mümkün olduğu kadar para biriktirdik. Gene de paramız bütün gelecek yıllarda bir tatil yolculuğuna hiçbir zaman yetmedi. O zamanlar söylendiği gibi bizler "Yeni para mağdurları"ydık.

1949

... Ve tasavvur et, sevgili Ulli, bazı işaretler ve mucizeler olmakta, bak, geçenlerde eski günlerimle özel bir tarzda karşılaştım: O kız hâlâ var, güzel İnge, serin varlığı (doğası ve figürü) ile, biz Stettin'li[1] gençleri bir zamanlar – veya Adolf devrinde mi diyeyim? – ateşlendiren, içlerini kabartan veya kekeleten, yani başlarını iyice döndüren kız; hatta yüreğim titreşerek ona bir kol boyu yaklaşmış olduğumu iddia edebilirim. Hayır, kıyı gölü yanındaki çadırda değil, ama soğuktan titreyen doğu cephesi için beraberce kış yardımı organize ettiğimizde: Kazakları, donları, bilek ısıtıcıları ve diğer yün eşyayı toparlayıp paketlerken onunla altalta üstüste gelirdik. Fakat sonunda, kürk paltoların ve örme ceketlerin üstünde birbirimizle hüzünlü hüzünlü kucaklaşmaktan öte bir şey olmazdı. Arkasından berbad derecede naftalin kokardık.

Tekrar, günümüzdeki İngeye gelelim: Yaşlanmak, bizimle olduğu gibi onunla da oyununu oynamış. Fakat kırışık yüzüne ve gümüş rengi saçlarına rağmen Frau Dr. Stephan'dan, o zamanlar onu yüksek mevkilere taşıyan ve gençlik taşan enerji dışa vuruyordu. Sen herhalde hatırlarsın: terfi üstüne terfi. Sonunda İnge, BDM'de (Bund Deutscher Mädel = Alman Kızları Birliğinde) Kızlar Halkası Lideri olmuştu. Bizler ise fazla ilerleyememiştik. Ben Gençler Takım Liderinden, sen Flama Şefinden öte-

ye gidememiştik. Sonra bizi, hava kuvvetlerine yardımcı olarak alıp o üniformaya soktuklarında, kahverengi gömlekler, lider kordonları (bunlara maymun salıncağı da derdik), eşarplar devri zaten geçmişti. Fakat İnge, bana utanarak fısıldadı, komutasındaki kızları savaşın son günlerine kadar bir arada tutmuş: *Sonradan Polonyaya verilen* Arka-Pommern'den gelen mültecilere bakmışlar, asker hastanesinde şarkılar söylemişler. Ancak Ruslar geldikten sonra, tecavüze uğramadan, Alman Kızları Birliğini bırakmış.

Bu uzun mektubumu okurken sabrını taşırmadan söyleyeyim: Kitab Fuarı vesilesiyle Leipzig'de buluştuk. Fuarın çerçeve programında Duden Cemiyetinin,[2] İşçiler ve Köylüler Devletinin[3] göz yumduğu, meslekî bir konuşması vardı. Bu cemiyete iki cins Alman üyedir. Ben de onlardan biriyim, yakında (senin gibi) emekli profesör olacak olan, fakat dildeki titizliği, kılı kırk yarması Batı-Duden'ince ilgiyle aranmaya devam edecek olan, ben. Ve biz Doğu-Duden'iyle bir ölçüde arızasız bir işbirliği yaptığımız için, bu buluşma gerçekleşti, zira İnge de kanıtlanmış dil uzmanı olarak "tüm-alman dil-bozma-düzeltme-cemaatine" bağlıdır. Bu cemaatte Avusturyalıların da, Alman-İsviçrelilerin de bir miktar söz söyleme hakları vardır. Ama, bizim imlâ reformu çatışmalarımızla seni sıkmak istemem. Bu dağ uzun zamandır doğum sancıları çekiyor ve günün birinde bir farecik doğuracaktır.

İlginç olan sadece benim İngeyle baş-başa gelmemdi. Uslu uslu kahve içip pasta yemeye Mädler Pasajında buluşmak üzere anlaşmıştık. Ve onun ısmarladığı, bir sakson spesiyalitesi olan Eierschecke adlı pastayı atıştırmamdan ve kısa bir meslekî gevezelikten sonra, konuşmamız Stettin'deki gençlik yıllarımıza geldi. Hep bilinen öğrenci hikâyeleriyle başladık. İkimizin birlikte geçirdiğimiz, Hitler Gençliği[4] zamanının anı kırıntılarını

kurcalamaktan İnge çekiniyordu ve "Kandırılmanın o karanlık günlerinde..." tipindeki mecazlara başvuruyordu. Şöyle de konuşuyordu: "İdeallerimizi nasıl da kirlettiler ve inanç gücümüzü nasıl kötüye kullandılar." Fakat 1945 sonrası yıllara geldiğimizde, sisteminin ve aynı zamanda renginin, bir buçuk yıllık bir göz yumma devrinden sonra sosyalist yöne dönüşünü "Antifaşizme acılı bir geçiş" olarak yorumluyordu. FDJ (Freie Deutsche Jugend [Özgür Alman Gençliği]) örgütü üyeliğinde – her bakımdan kalifiye olduğu için – hızla kariyer yapmış. Doğu Almanyanın kuruluş merasimlerine katıldığını anlattı. Merasim 1949'da, bilindiği üzre, Göring'in[3] o zamanki Reich Havacılık Bakanlığı binasında yapılmıştı. Ondan sonra Dünya Gençlik Oyunlarına, 1 Mayıs geçitlerine de katılmış. Ama bu zorlama, onun deyimiyle "hoparlör gücüyle yürütülen akustik agitasyon", onda ilk kuşkuları uyandırmış. Buna rağmen bizim güzel İngemiz bugün hâlâ SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands [Almanyanın Sosyalist Birlik Partisi]) üyesidir ve, bana söylendiğine göre, o üyelikte kalacak, "partinin yanılgılarına yapıcı eleştirilerle karşı koyma"ya uğraşacakmış.

Sonra bunları bırakıp ailelerimizin doğudan kaçış rotaları konusuna geldik. Onun ailesi karadan Baltık sahilindeki Rostock'a gelip orada kalmış. Rostockta İnge kısa zamanda ve işçi çocuğu olarak – babası Vulkan Tersanesinde kaynakçıydı – yüksek öğrenimine ve gelecekteki parti kariyerinin yolunu tutmaya imkân bulmuş. Benim ailem ise, sen biliyorsun, deniz yoluyla önce Danimarkaya, sonra (*Almanyada*) Schleswig-Holstein'a, daha doğrusu, Pinneberg'e kendini atmış. İngeye dedim ki: "Görüyorsun, şansımdan, Elbe üzerinden, İngilizlerin beni enseledikleri Batıya sürüklendim." Sonra geçtiğim istasyonları saydım: Munster Kampında esirlik, Göttingen'de teyze, lise olgunluk sınavı, orada ilk sömestrler, Giessen'de asistanlık, Amerika bursum vs. vs.

Sohbet ederken, bizim Batılı kariyerimizin hem olumlu hem olumsuz gidişatı aklıma geldi. Kahverengi gömlek artık yoktu, ama bize mavi gömlek giydirilmedi.[7] İnge, "Bunlar yüzeysel şeylerdi, bizler bir şeye inanmıştık, sizde, kapitalizmde ise her türlü ideal yitirildi" dedi. Tabiî derhal karşı geldim: "Diyorum ki, ben kahverengi gömleğimi giyerken ve sen çiçek gibi beyaz bluzun ve diz boyundaki etekliğinle[8] dolaşırken iman gücümüz yok değildi!" - İngenin yanıtı şuydu: "Bizler çocuktuk, aldatılmıştık." Bundan sonra İnge katılaştı. Bunu eskiden de yapardı. Elimi onun elinin üstünde istemedi. Anlayışla karşıladım. Kendi içine doğru konuşurcasına itirafını fısıldadı: "Herhangi bir zamanda bizde bir şey ters gitti." Buna hemen katıldım: "Bizde de."

Bundan sonra sadece nesnel konuları, Duden Cemiyetini ve onun tüm-alman dil çatışmalarını konuştuk. Ve en sonunda imlâ reformuna geldik. İkimiz de bunun ya radikal olması ya da hiç etkili olmaması gerektiği fikrindeydik. "Asla yarım iş yapmamalı" diye söylendi ve yüzüne saçlarına kadar biraz renk geldi. Ben başımı eğdim, gençlik aşkımı düşündüm.

1950

Bir zamanlar, savaştan çok önceleri, fırıncı olduğum için Köln'lüler bana (kendi şiveleriyle) "Et jecke Hefeteilchen" (kaçık kurabiye) derlerdi, ama kötü niyetle değil. Zira ben, o büyük Ostermann Willi'den sonra, herkesten daha iyi karnaval valsi yapardım. 1939'daki son karnavalımızda "Kölle Alaaf"[1] diye bağırırken, "Du munteres Rehlein, du..." (Sen neşeli küçük karaca, sen...) şarkısı 1 numaraydı, ve bugüne kadar da hâlâ "Heidewitzka, Herr Kapitän..." şarkısı söylenir, bununla ben "Mülheimer Bötchen"i (Mülheim Kayıkçığı'nı) ölümsüzleştirmiştim.

Ama sonra her şey kapkaranlık oldu. Ancak savaş bittikten sonra ve sevgili Köln'ümüzden bize sade harabeler kalınca, işgal makamları karnavalımızı kesinlikle yasaklayınca ve geleceğimiz pek berbad gözükünce, ben "Wir sind die Eingeborenen von Trizonesien" (Biz Trizonezyanın yerlileriyiz"[2]) adlı şarkımla pek ünlendim. Çünkü Köln "Jecke"leri (Kaçıkları)[3] kesinlikle hiçbir yasağa gelemezler. Eski püskü şeyleri yıkıntıların üstüne attıktan ya da temizledikten sonra, karnaval heyetleri Hahnentor'dan yola döküldüler: "die Roten Funken" (Kızıl Kıvılcımlar denen karnaval organizatörleri), bütün çocuklar, hattâ "Prinzengarde"den (Prens Muhafızlarından) birkaç harb malülü. Ve 1949'da, savaştan sonra ilk "kaçık" üçlü-yıldız – "Prinz", "Bauer" (Köylü), "Jungfrau" (Bakire) – şehrin merkezindeki tü-

müyle yıkılmış Gürzenich binasından molozları kendi elleriyle toplayıp götürmeye başladı. Bu sembolik anlamdadır. Çünkü Gürzenich'teki oturumlar daima en güzelleri olmuştur.

İlk kez sonraki yıl karnavala resmen izin çıktı. O bir jübile yılıydı, çünkü eski Romalılar yıl 50'de kentimiz Colonia'yı kurmuşlar, bundan dolayı "Kölle, wie et es un wor, zick 1900 Johr" (1900 yıldan beri Köln, nasılsa ve ne idiyse) lafı günün dövizi olmuştu. Fakat yazık ki sezonun karnaval hit'inin sözlerini yazan ben değildim, ve bizim profesyonellerden de hiçbiri, ne Jupp Schlösser, ne Jupp Schmitz, hayır, yazan Walter Stein diye biriydi. Söylentiye göre "Wer soll das bezahlen, wer hat so viel Geld" (Bunu kim ödeyecek, kimin bu kadar parası var) şarkısı onun aklına traş olurken gelmiş. İtiraf edeyim, o zamanın havasını şu deyim tam yakalıyordu: "Wer hat so viel Pinkepinke, wer hat so viel Geld" (Kimin bu kadar Pinkepinkesi var, kimin bu kadar parası var [*Pinkepinke: "para" için alaylı tâbir*]). Ama bu Schunkellied'i (halkın kolkola girip sallana sallana söylediği şarkıyı) radyoda çalışan biri lanse etti, adı Feltz idi. Kurnaz şeytanın teki, çünkü Stein ve Feltz aynı kişi idi. Bu, kötü bir aldatmaca ve en halisinden kölnvarî bir oyundu ama, "Bunu kim ödeyecek, ..." parçası hep çalındı, çalındı, çünkü bu Stein veya Feltz doğru tonu bulmuştu, zira para reformundan sonra herkesin cebi boştu, en azından basit halkın. Ama bizim Prens Karnaval. Peter III'ün hep yeter mangırı vardı: patates toptancısıydı! Ve bizim "Bauer", Ehrenfeld'de mermer ticareti yapıyordu. (*Aslında Wilhelm Nasse adında bir erkek olan*) "Bakire Wilhelmine"mizin de hali vakti yerindeydi, yönetmeliğe göre o bir erkek olmalıydı, mücevherciydi, üstelik de altın kuyumcusu. Hal binasındaki Kadınlar Karnavalı pazarcı kadınlarla kutlanırken bu üçlü-yıldız etrafa müthiş para saçtı.

Fakat ben aslında Rosenmontagszug'u[4] anlatmak istiyorum.

Hava yağmurluydu. Buna karşın bir milyondan fazla insan gelmişti, hattâ Hollandadan ve Belçikadan. İşgalciler bile birlikte eğlendiler, çünkü nerdeyse her şeye yeniden izin verilmişti. Gösteri savaştan önceki gibiydi – eğer hâlâ hayalet gibi göze batan harabeleri aklından çıkarırsan. Eski Germenleri ve eski Romalıları gösteren o tarihî geçitte Ubi'ler de vardı. Ubi halkı, Köln'lülerin atalarıymış. Sonra sıra bacak savurmaya ve üniformalı karnaval kızlarına geldi. Önde mızıka yürüyordu. Ve bir sürü süslenmiş araba, elliye yakın. Daha geçen yıl "Mer sin widder do un dun, wat mer künne" (Biz gene varız ve yapabildiğimizi yapıyoruz) denirken, ki gerçekten yapabilecek bir şey pek yoktu, bu yıl arabalardan aşağıya çocuklara ve "kaçıklara" şöyle böyle 1250 kilo karamela atıldı. Tekerlekle çekilen bir fıskiyeden Eau de Cologne firması "4711" birkaç bin litre halis kolonyayı halkın üstüne püskürdü. Sallana sallana iyice dansetme zamanıydı: "Bunu kim ödeyecek,..."

Bu hit daha uzun süre kaldı. Rosenmontagszug'da politik şakalar pek yoktu. Çünkü işgal makamı durumu gözlüyordu. Geçitte sadece iki maske dikkati çekti, devamlı yanyanaydılar, hattâ birbirlerini öptüler ve beraber dansettiler, pek can-ciğerdiler. Bu tabiî biraz çirkindi ve kötü niyetle yapılmıştı, zira maskenin biri ihtiyar Adenauer'e, diğeri öbür taraftaki sivri sakala, yani şu Ulbricht'e tamamen benzetilmişti.[5] Bu, kurnaz Kızıldareli reisine ve Sibirya keçisine halkın gülmesi doğaldı. Fakat Rosenmontagszug'da "Bütün" - Almanya ile ilgili tek şey buydu ve hedef daha ziyade Adenauer'di. Köln "Kaçıkları" onu hiç sevmezler, çünkü daha savaştan önce, Köln Belediye Başkanıyken, karnaval aleyhine konuşmuştu. Onu Başbakan yapmayı karnaval muhakkak yasaklardı – hem de sonsuza kadar.

1951

Doğu Almanyada, eski Volkswagen işçisi kadın konuşuyor.

Volkswagen fabrikasının çok sayın beyleri!

Sizden hiçbir cevap almadığım için gene yakınmak zorundayım. İlgilenmemenizin sebebi, bizim, kaderimizden Alman Demokratik Cumhuriyetinde oturmamız mıdır? Küçük evimiz sınıra çok yakın Marienborn'dadır. Koruma duvarı maalesef yapılalı sınırı geçemiyoruz.

Eğer cevap vermezseniz, haksızlıktır bu! Kocam baştan beri sizde çalıştı, ben daha sonra. Daha 1938'de o Braunschweig'de VW'de (fau-ve okunur, Volkswagen) takımcılık öğrendi. Arkasından kaynakçı oldu, ve savaş sona erdiğinde derhal yıkıntıların kaldırılmasına yardım etti, çünkü fabrikanın neredeyse yarısı bombalanmıştı. Sonra, Herr Nordhoff idareyi ele alınca ve montaj işleri yeniden başlayınca, kocam kalite kontrolörü oldu, aynı zamanda işçi temsil kurulundaydı. Ekteki fotodan, 5 Ekim 1951'de ikiyüzellibininci VW'nin banddan indirilip teslim edildiğinde kocamın da orada olduğunu görürsünüz. Herr Nordhoff güzel bir konuşma yapmıştı. Hepimiz Käfer'in (= "böcek". *Türkiyede "Kaplumbağa" deniyor*) etrafında duruyorduk. Araba henüz – dört yıl sonra milyonuncunun törenindeki gibi – altın sarısına boyanmamıştı. Gene de tören üç yıl öncekine göre daha

iyiydi. Çünkü o zaman 50 000'incinin merasiminde yeteri sayıda cam bardak olmadığından plastik bardaklar kullanmıştık, bunun üzerine birçok davetli ve fabrika mensubu müthiş karın ağrısına tutulmuş, bazıları daha fabrikanın içinde veya dışarda kusmuştu. Ama bu kez doğru dürüst bardaklar vardı. Ancak yazık ki o yıl Profesör Porsche Stuttgart'ta ölmüş, törene katılamamıştı. Volkswageni icad eden – şu Hitler değil – Porsche idi. Eğer o, bizden kesilen tasarruf paralarının kartlarını görseydi bize muhakkak cevap verirdi.

Ben Wolfsburg'daki VW Fabrikasında ilk kez savaşta çalışmaya başladım, Stalingrad'dan[1] hemen sonra, herkes savaşta bir şey yapmaya mecbur kalınca. Herhalde biliyorsunuz, o zamanlar "kaplumbağa"lar değil, ordu için büyük sayıda Kübelwagen[2] imal ediyorduk. Saclarının preslendiği bölümde birçok rus kadın ücret tarifesi dışında çalıştırılıyordu. Onlarla konuşmak yasaktı. Çok pis bir zamandı. Ben orada bombardmanları da yaşadım. Ama sonra işler gene başlayınca montaj bandında bana daha kolay işler verdiler. Kocamla o zaman tanıştım. Ama ancak 1952'de, sevgili annem ölüp de Marienborn'daki bahçeli küçük ev bize kalınca Sovyet İşgal Bölgesine geldim. Kocam bir yıl daha, o ağır kazayı geçirinceye kadar, Wolfsburg'da kaldı. Belki buraya gelmemiz hatâydı. Zira kaderimiz bizim şimdi her şeyden ayrı kalmamızı istedi, mektuplarımıza bile sizden cevap gelmiyor. Bu âdil değildir!

Halbuki biz geçen yıl Volkswagen-tasarruf-anlaşmasına katıldığımızı zamanında beyan etmiş, size bütün belgeleri göndermiştik. Bir: kocam Bernhard Eilsen'in, Mart 1939'dan itibaren her hafta en az beş Reichsmark ödediğinin ve dört yıl süreyle, kara/mavi bir Kraft-durch-Freude arabası için – Volkswagen'in adı o zaman öyleydi – tasarruf kartlarını yapıştırdığının onayı. Kocamın tasarrufu böylece 1230 Mark olmuştu. Bu o zamanın

fabrika teslimi satış fiyatıydı. İki: Nasyonalsosyalist-Kraft-durch-Freude Topluluğunun yetkilisinin bir teyidi size ulaştırıldı. Fakat savaşta imal edilen az sayıda Volkswagen yalnız parti kodamanlarına tahsis edildiği için kocam açıkta kaldı. Bundan dolayı ve o iş kazası sakatı olduğu için, biz bir "Kaplumbağa" taleb ediyoruz, açıkyeşil ve ilave aksesuarsız bir VW 1500.

Artık şimdi beş milyondan çok "Kaplumbağa" banddan geçtiğinden ve siz üstelik Meksikalılara bir fabrika kurduğunuz için, bizim Volkswagen tasarruf hesabımızdan doğan talebimizi yerine getirmeniz mümkün olacaktır – devamlı DDR'de (Doğu Almanyada) oturacak bile olsak. Yoksa biz artık Alman sayılmıyor muyuz?

Sizin Federal Büyük Mahkemeniz geçenlerde Karlsruhe'de eski Volkswagen-tasarruflarıyla ilgili bir anlaşma yaptığı için, bize 600 DM'lik fiyat indirimi sağlanmaktadır. Kalan bedeli buranın parasıyla öderiz. Bu, sanırım mümkün olacaktır – yoksa değil mi?

Saygılarımla cevap yazınızı bekliyorum.

Elfriede Eilsen

1952

Müşteriler sorunca hâlâ şunu diyorum: Başlangıçta – sade "Hör zu" dergisinde değil – sihirli ayna denen televizyon bizi birbirimizle buluşturdu, aşk ise sonradan azar azar geldi. Bu, 1952 Noelinde oldu. Her yerdeki gibi bizim Lüneburgda da insanlar radyo mağazalarının vitrinleri önünde birikip ekranlarda ilk doğru dürüst televizyon programını seyrettiler. Bizim durduğumuz yerde sadece bir tek cihaz vardı.

Ama bu pek de öyle kendini kaptıracak bir yayın değildi. Önce içinde Noel şarkısı "Huzurlu gece, kutsal gece", bir öğretmen ve tahtadan İsa heykelcikleri yontan Mechior diye biri olan bir masal gösterildi. Arkasından, Wilhelm Busch'tan esinlenmiş, "Max und Moritz"in zıplayıp durdukları danslı bir oyun. Bütün bunlar, kendisine biz eski askerlerin, sade "Lili Marleen" değil, 1940'ın "Bomben auf Engeland" (İngiltere üstüne bombalar) şarkısını da borçlu olduğumuz, şu Norbert Schulze'nin müziğiyle. Ah evet, önceden Kuzeybatı Alman Radyosu müdürü Dr. Pleister adlı kişi, törensel bir şeyler de geveledi, bunun üzerine televizyon eleştiricileri onun adını "Scheibenkleister"e[2] kafiye yaptılar (*Kitabın arkasındaki açıklamaya muhakkak bakınız!*). Bir de çiçekli fistanlı bir spiker hanım vardı, nerdeyse utangaç davranıyor ve herkese, en çok bana, gülümsüyordu.

O, İrene Koss'tu, birbirimizi bu yolla birleştiren; çünkü rad-

yo mağazasının önündeki insan yığınında Gundel tesadüfen yanımdaydı. Sihirli ayna ne gösterdiyse hoşuna gidiyordu. Noel masalında gözyaşlarını tutamadı. Max und Moritz'in bütün yaramazlıklarını alkışladı. Nihayet, günün haberlerinden sonra – Papanın mesajı dışında, neler gösterildiğini hatırlamıyorum – cesaretimi toplayarak ona dönüp "Küçükhanım, fark ettiniz mi, spikere müthiş benzediğinizi?" dememe sadece işveli bir "fark etmedim"le karşılık verdi.

Buna rağmen ertesi gün, önceden sözleşmeden, insanların önüne yeniden yığıldığı vitrinin karşısında rastlaştık, hem de öğleden biraz sonra. Gundel, F. C. St. Pauli ve Hamborn 07 arasındaki futbol maçı yayınından sıkılsa da, gitmedi. Akşam, ama sırf spiker hanımın hatırı için, progamı izledik. O arada şansım yaver gitti: Gundel, benim "ısınmak için" bir fincak kahve davetimi kabul etti. Bana kendini *Polonyaya verilen* Şilezyadan kaçmış bir kız diye tanıttı. "Salamander" *ayakkabı firmasında* satıcı imiş. O zamanlar, tiyatro müdürü, en azından sahne oyuncusu olmak gibi yüksek planlar kuran ben, babamın pek işlemeyen lokantasında ona yardım ettiğimi, fakat aslında işsiz, ama fikirler dolu olduğumu Gundele itiraf ettim. "Sade olmayacak hayaller değil" diye de vurguladım.

Radyo mağazasının önünde, günün haberlerinden sonra, eğlenceli bulduğumuz bir yayın seyrettik. Noel kekinin nasıl yapılacağı anlatılıyordu. Hamurun yoğrulmasını, Peter Frankenfeld'in zeki nükteleri çevreliyordu. Frankenfeld sonradan "Kim ister, o yapar" adlı yetenek-arama-yayını ile popüler olmuştu. Ayrıca, ıslık çalan, şarkılar söyleyen İlse Werner'le, ama özellikle çocuk yıldız, o Berlinli yumurcak, Cornelia Froboess'le çok iyi vakit geçirdik. Froboess, kulaklardan çıkmayan "Pack die Badehose" (Mayo donunu al) ile ünlü olmuştu.

Ve işte böyle sürüp gitti. Hep vitrinin önünde buluşuyorduk.

Çok geçmeden el ele tutuşup seyretmeye başladık. Ama hepsi bu kadardı. Nihayet, yeni yıl başladığında Gundeli babama tanıttım. Onun, televizyon spikeri İrene Koss'a aynen benzemesi babamın, ormanın kenarındaki lokanta da Gundelin hoşuna gitti. Uzun lafın kısası: Gundel, oraya, "Heidekrug"a (Fundalık Testisi'ne) hayat getirdi. Kız, annemin ölümünden sonra cesaretini yitirmiş babamı, kredi alıp lokantanın büyük salonuna bir televizyon – öyle küçük bir masa üstü âleti değil – kocaman bir Philips cihazı koydurmaya kandırdı. Ve buna değdi: Mayıstan itibaren "Heidekrug"da her akşam hiçbir masa, hiçbir iskemle boş kalmadı. Çok uzaklardan müşteriler geldiler. Çünkü evine televizyon alanların sayısı çok uzun süre sınırlı kalmıştı.

Kısa zamanda, televizyon seyretmekten başka, epeyce bir şeyler de yiyip içen sadık müşteriler edindik. Ve televizyon aşçısı Clemens Wilmenrod popüler olunca, artık ayakkabı satmayı bırakan Gundel, nişanlım, "Heidekrug"un pek sudan yemek listesinin içine artık aşçının reçetelerini de soktu. 1954 sonbaharından sonra – bu arada evlenmiştik – televizyondaki "Familie Schölermann" dizisi, sayısı gitgide çoğalan seyirciler kazandı. Ekranda geçen, sürekli değişen olayları biz de, sanki dizideki ailenin havası bize vurmuş, sanki biz de Schölermann'larmışız gibi, müşterilerimizle birlikte yaşıyorduk. Sanki bizler de Schölermannlar, yani ekseri aşağılayıcı tonla söylendiği üzre: ortalama Almanlar'dık. Evet doğruydu. Tanrı bize iki çocuk verdi, üçüncüsü yolda. İkimiz de fazla kilolarımızın biraz üzüntüsü içindeyiz. Ben o yüksek planlarımı rafa kaldırdıysam da, ailede ikinci derecedeki rolümden yakınmıyorum. Zira şimdi "Heidekrug"u – Schölermannlardan görüp – pansiyon olarak da işleten Gundeldir. Her şeye yeni baştan başlamak zorunda kalan birçok mülteci gibi, onun da içi hep bir şeyler yapmak dürtüsüyle doludur. Bunu müşterilerimiz de söylüyor: Gundel ne istediğini bilir.

1953

Yağmurun hızı kesilmişti. Rüzgâr estiğinde tuğla tozları dişlerin arasında gıcırdıyordu. Bu Berlin için tipiktir dendi bize. Yarım yıldan beri Anna'yla[1] buradaydık. Anna İsviçre'yi terketmişti, ben de Düsseldorf'u arkamda bırakmıştım. O, *Berlin'in kibar semti* Dahlem'deki bir villada Mary Wigman'dan çıplak ayakla yapılan "iç yaşamı ifade dansı"nı öğreniyordu. Ben ise Stein Meydanındaki Hartung'un atelyesinde hâlâ heykeltraşlık öğrenmek istiyor, fakat kısa ve uzun şiirler yazıyordum – nerdeysem orada durarak, oturarak veya Anna'nın yanında yatarken. Sonra sanat dışı bir şey oldu.

Lehrte tren istasyonuna kadar şehir treniyle gittik. İstasyonun çelik iskeleti hâlâ duruyordu. Reichstag (Parlamento) harabesini, üstünden kızıl bayrağın indirildiği Brandenburg Kapısını geçtik. Postdam Meydanına geldiğimizde ancak, Doğu ile Batı sektörleri arasındaki sınırın batı tarafından baktığımızda, ne olduğunu ve o anda veya yağmur yağdığından beri neler olmuş olduğunu gördük. Columbus Binasından ve Haus Vaterland'dan dumanlar yükseliyordu. Küçük bir satış kulübesi alevler içindeydi. Rüzgârın dumanla birlikte yukarı savurduğu kömürleşmiş propaganda, gökten aşağıya doğru kapkara, lapa lapa kar gibi yağıyordu. İnsan kalabalıkları oraya buraya koşuşuyordu. Vopo'lar (polis)[2] görünmüyordu. Fakat kalabalığın arasına sıkışmış

sovyet tankları T 34'ler vardı. Bu tipi tanıyordum.

Sınırdaki tabelada uyarı yazısı "Dikkat! Amerikan Sektörünü terkediyorsunuz." okunuyordu. Gene de birkaç küçük delikanlı yaya veya bisikletle karşı tarafa geçmeyi göze aldı. Biz batıda kaldık. Bilmiyorum, Anna benden başka şeyler veya daha çok şeyler mi gördü. İkimiz de, sınır boyunca siper kazan rus piyadelerin çocuksu yüzlerini ve ilerde taş atanları gördük. Her yerde yeterli taş vardı. Tanklara karşı taş! Ben isterdim ki, taş atan bir vücudun şeklini çizeyim, taş atma üzerine, ayakta dururken uzun veya kısa bir şiir yazayım, fakat tek bir çizgi çizmedim, tek kelime yazmadım, ama gene de o taş atma tavrı aklımda kaldı.

On yıl sonra ancak, Anna ve ben çocukların baskısı altında ebeveyn olarak birbirimizi yaşadığımızda ve Postdam Meydanını artık sadece duvarla çevrili, bomboş (Niemandsland) olarak gördüğümüzde bir tiyatro parçası yazdım. Bu, alman dramı olarak "ayaktakımı ayaklanmanın provasını yapıyor" ("Die Plebejer proben den Aufstand") adıyla, her iki devletin tapınak bekçilerini kızdırıyordu. Dört perdelik oyunda konular şunlardı: kudret ve aciz, planlanmış ve spontan ihtilal, Shakespeare kendini değiştirtir mi sorusu, normların yükseltilmesi ve parçalanmış bir kızıl paçavra, sözler ve karşı-sözler, kibirliler ve yılgınlar, tanklar ve projektörler, yağmura tutulmuş – ve bastırılmasından hemen sonra, 17 Haziran tarihi verilip bir halk isyanı diye çarpıtılan ve bayram gününe yükseltilen, Batıdaki her kutlanmasında gitgide çoğalan trafik kurbanları verilen – bir işçi ayaklanması.[3]

Doğudaki ölüler ise silahla vurulanlardı, linç edilenler ve idam edilenlerdi. Ayrıca hapis cezaları vardı. Ağır suçlular hapishanesi Bautzen[4] tıka basa doldu. Bunlar ancak sonradan ortaya çıktı. Annayla ben sadece çaresiz kalmış taş atanları gör-

dük. Batı sektöründen bakarak kendimizi olaylardan uzak tuttuk. Birbirimizi ve sanatı çok seviyorduk, ve tanklara taş atan işçiler değildik. Ama o zamandan beri biliyoruz ki bu kavga hep olacaktır. Bazen, ama onlarca yıl gecikerek, taş atanlar bile kazanırlar.

1954

Bern'deki maçta yoktum ama, gene de, biz genç işletmecilerin benim Münihteki öğrenci odamda o gün kuşatmaya aldıkları radyodan, macar ceza sahasına Schäfer'in[1] gönderdiği ortayı yaşadım. Evet, bugün bile, Lüksemburg'daki bir danışmanlık firmasının yaşlı, fakat hâlâ sürekli meşgul patronu ben, herkesin "şef" dediği, Helmut Rahn'ın koşarak topu yakaladığını sanki görür gibiyim. Şimdi o, koşarken vuracak, hayır, karşısına çıkan iki hasmı çalımla geçiyor, diğer savunmacıları da aşıp ondört metreden fazla bir uzaklıktan sol ayağıyla bombasını kalenin sol alt köşesine indiriyor. Grosics'in[2] ulaşması imkânsız. Maçın bitmesine altı veya beş dakika kala durum 3:2. Macarlar saldırıyor. Kocsis'in bir pasına Puskás yetişiyor. Fakat gol sayılmıyor. Protestolar faydasız. Söylendiğine göre Honved[3] binbaşısı ofsaydmış. Son dakikada Csibor topu yakalıyor, yedi sekiz metreden ön köşeye nişanlıyor, fakat Toni Turek uçarak iki yumruğuyla kurtarıyor. Macarların son bir taç atışı. Hakem Mister Ling bitiş düdüğünü çalıyor. Dünya şampiyonuyuz, tekrar var olduğumuzu dünyaya gösteriyoruz, artık yenilenler değiliz. Bern'de şemsiyelerin altında marşımızı söylüyoruz, aynen Münihte odamda radyonun başında "...dünyada her şeyin üstünde"[4] diye haykırdığımız gibi.

Fakat öyküm burada bitmiyor. Aslında şimdi başlıyor. Zira

benim 4 Temmuz 1954 kahramanlarımın adı Czibor ya da Rahn değildir, Hidegkúti ya da Morlock değildir. Hayır, yıllarca, ekonomist ve yatırım danışmanı olarak işyerim Lüksemburg'dan doğru, idollerim Fritz Walter ve Ferenc Puskás'ın ekonomik sağlıkları için, boşuna da olsa, ilgilendim. Ama onlar yardımı kabul etmediler. Her türlü milliyetçiliği aşarak kurduğum köprüyü kullanmadılar. Aksine, büyük maçtan sonra birbirlerinin can düşmanı oldular, çünkü macar binbaşı, alman futbolcuları teuton'ca[5] büyüklük delisi olmakla, hattâ doping yapmakla suçladı. "Agızlarından köpük saçarak oynuyorlardı" bile demiş. Ancak yıllar sonra, Real Madrid'le mukaveleli iken, ama alman sahalarında ona hâlâ oyun yasağı varken, yazılı bir özür dilemeyle yetindi. Böylece Walter'le Puskás'ın ticarî bir ilişkiye girmelerine bir engel kalmamıştı ve benim firmam danışmanlık yoluyla buna aracı olmayı denedi.

Boşuna! Fritz Walter'e nişanlar verilmesine, "Betzenberg[6] Kralı" denmesine rağmen, onun Adidas için ve – şarap markalarına "Fritz Walter Onur İçkisi" gibisinden adlar veren – bir köpüklü şarap firması için yaptığı reklam hizmetlerine biçilen değer düşük kaldı. Ancak "Bundessepp"[7] ve Walter-Onbiri'nin büyük dünya şampiyonluğu bestseller'lerinin ona yüklü gelirler sağlaması sayesinde, Kaiserslautern kentinde kale harabesi yakınında, fuayesinde bir toto ve loto bürosu olan basit bir sinema sahibi oldu. Aslında fakirâne bir yatırımdı, fazla bir getirisi yoktu. Oysa o daha ellili yılların başında İspanyada paraya kavuşabilirdi. Atlético Madrid klübü bir transfercisini, bavula çeyrek milyon koyup ona göndermişti. Ama alçak gönüllü, daima aşırı alçak gönüllü Fritz reddetmişti. (*Almanyanın batısındaki*) Pfalz eyaletinde kalmak ve orada, yalnız orada kral olmak istiyordu.

Puskás bambaşkaydı. Kanlı macar ayaklanmasından sonra o

Batıda kaldı, çünkü o sırada millî takımla Güney Amerika'da yoldaydı. Budapeştedeki iyi iş yapan restaurantını gözden çıkardı ve sonradan ispanyol uyruğuna geçti. Franco rejiminde zorluk görmedi, zira Macaristandan önemli deneyimlerle geliyordu: iktidardaki parti – Çeklerin kendi Zátopek'lerine yaptığı gibi – Puskás'ı "Sosyalizmin Kahramanı" diye pohpohlamıştı. Real Madrid'de yedi yıl oynadı ve milyonlar topladı. Onları bir salami fabrikasına yatırdı:

"Salchickas Puskás" (*salchicas: ispanyolca sosis*) ihracat bile yapıyordu. Bir yandan da, fazla kilolarıyla hep savaşan o yemek düşkünü, "Pancho Puskás" adlı bir gourmet restaurantı işletiyordu (Pancho = Ferenc).

Benim her iki idolümün adlarını iyi sattıkları belli oluyor. Fakat menfaatlerini birleştirmeyi, yani kendilerini ikili-ambalaj (double pack) olarak satmayı kavrayamıyorlardı. Ben ve şirket birleştirme uzmanı firmam bile, Budapeşte varoşunun bir zamanki işçisini ve Pfalz'ın bir zamanki bankacılık stajyerini işortağı yapmayı, örneğin Puskás'ın salamilerini, "Fritz Walters Krönung" markalı yüksek kalite köpüklü şarapla birlikte pazara çıkarmalarını ve taşra kahramanı ile dünya vatandaşını menfaat düzeyinde barıştırmayı başaramadık. Her türlü birleşmeye kuşkuyla bakıp ikisi de reddetti veya reddettirdi.

Honved binbaşısı o zaman Bern'de ofsayd golü atmadığını, durumu 3:3 yaptığını herhalde hâlâ düşünüyordur. Belki de hakem Mister Ling'in, bir yıl önce Macarların kutsal Wembley stadında İngilizlere kendi sahalarında ilk yenilgiyi tattırıp onları 6:3 yenmelerinin öcünü aldığına inanıyordur. Öte yandan, Fritz Walter'in, "Betzenberg Kralı"nı şaşmaz bir ciddiyetle sakınan, sekreteri hanım, benim şahsen sunduğum "Puskás Salamı" hediyemi reddetti. Bu yenilgiyi içime hâlâ sindiremedim. Bundan ötürü olacak, arada bir aklımı şu düşünce çeliyor: Eğer Puskás

topu kaleye soktuğunda hakem ofsayd düdüğü çalmasaydı, veya biz uzatma dakikalarından yenik çıksaydık, ya da maçın tekrarında yenilip dünya şampiyonu olarak değil de, gene yenilmişler olarak sahayı terk etseydik, alman futbolu ne olurdu...

1955

Tek ailelik evimizin inşası daha geçen yıl bitmişti. Evin finansman kısmen – sanıyorum "Wüstentrot"la – yapılan anlaşmayla sağlanmıştı. Babam anlaşmayı, söylediğine göre, memur olduğu için, nisbeten sağlam malî durumda imzalayabileceğine inanmıştı. Ancak, beşbuçuk odalı ve içinde sade biz üç kız değil, annemin ve büyükannemin de rahat ettiği ev sığınaksız olarak yapılmıştı. Oysa babam ilave masraflardan çekinmediğini defalarca bildirmişti. Daha plan aşamasındayken müteahhit firmaya ve resmî yetkililere yazı üstüne yazı göndermiş, amerikan atom bombası denemelerinde göğe yükselen duman bulutlarının ve Hiroşima ve Nagazakide, kendi ifadesiyle, "oldukça sağlam kalmış basit sığınakların" fotolarını yazılarına eklemişti. Hattâ, altı ilâ sekiz kişilik, kapılı girişli, ayrıca basınca dayanıklı dış kapılı ve benzeri tarzda âcil-çıkış kapılı bir bodrum için çizdiği biraz acemice konstruksiyon resimlerini öneri olarak sunmuştu. Fakat, gene kendi tâbiriyle, "atom çağında sivil halkın büyük kısmı için son derece gerekli koruma yöntemlerinin" dikkate alınmaması, onda aynı derecede düş kırıklığı yaratmıştı. Zira, İnşaat Dairesinin bildirdiğine göre devletçe bu yönde hazırlanmış yönergeler yokmuş.

Şu var ki, babam öyle pek atom bombası karşıtı değildi. Dünya barışı Sovyetler tarafından tehdid edildiği sürece atom bom-

basının vazgeçilemeyecek bir kötü-şey olduğunu kabul ediyordu. Fakat Federal Şansölyenin[1] ilerdeki, sivil koruma üzerindeki her türlü tartışmayı önlemesini babam muhakkak ısrarla eleştirecekti. Onun şöyle diyeceğini duyar gibiyim: "Bunlar seçim taktiği dalavereleridir, halkı tedirgin etmek istemiyor, atom toplarını sadece topçuluğun bir gelişmesi olarak görüyor ve bunu yaparken kendini kurnaz zannediyor, o ihtiyar tilki.[1]"

Her ne ise, evimiz artık bitmişti. Komşular ona "üç kızlar evi"[2] diyordu. Bahçeye de artık öteberi ekilebiliyordu. Meyva ağaçları dikilirken yardım etmemize izin verildi. O sırada, sade annemin değil, biz çocukların da dikkatini çekti: Babam bahçenin gölgeli kısmında büyücek bir dikdörtgeni ayırmaya uğraşıyordu. Ancak büyükannem onu, âdeti olduğu üzre, sıkı bir sorgya çekince, planını açığa vurdu ve İsviçre Sivil Korunma Kuruluşunun edindiği en son bilgilere uygun, "oldukça ucuza çıkacak" bir yeraltı bunkeri tasarladığını itiraf etti. Ve arkasından, yaz geldiğinde birçok gazete, "Carte Blanche" ("Beyaz Kart", mecazen "Sonsuz Yetki") operasyonu adıyla ve bütün Batılı güçlerin katılımıyla 20 Haziran 1955'te yapılan, sade bizim Federal Cumhuriyeti değil, bütün Almanyayı bir atom savaş alanı olarak gösteren, kaba bir tahminle iki milyon ölü ve üçbuçuk milyon yaralı kaydedilen – tabiî Doğualmanlar sayılmadılar – bir atom savaşı manevrasının korkunç ayrıntılarını yazınca, babam harekete geçti.

Yazık ki girişimine kimsenin yardım etmesini istemedi. İnşaat Dairesine kızgınlığı, ona her şeyi artık tek başına yapma kararı verdirdi. Büyükannem bile onu durduramadı. Ve sonra, yıllardan beri dünyanın etrafında dolaşan ve düşündürücü derecede radyoaktiviteyle dolu bulutların nasıl bir tehlike oluşturdukları ve bunlardan her an yeryüzüne radyoaktif bir yağış beklendiği, daha kötüsü 1952'de radyoaktivite bulaşmış bulutların He-

idelberg ve çevresinin üzerinde, yani bizim üzerimizde, keşfedildikleri haberi yayılınca babam için artık beklemek yoktu. Büyükannem bile artık bu "bahçe kazma" dediği işin gerektiğine inandı ve büyük sayıda çimento torbasını finanse etti.

Babam yardım almadan mesai saatleri dışında – kendisi Kadastro Dairesinde kısım şefiydi – dörtbuçuk metre derinliğindeki çukuru kazdı. Yardım almadan daire biçimindeki temeli, bir hafta sonu betonladı. Dökme betonla giriş ve çıkışları ve bunların ara boşluklarını yapmayı başardı. Annem ki, cesaretlendirici sözler pek sarfetmez, babamı çok övdü. Belki de bundan dolayı olacak, kendi sözüyle "atoma karşı nisbeten dayanıklı aile bunkeri"mizin kubbesinin tahta kalıbını yapmak ve betonunu dökmek işinde de yardım istemedi. Görüşüne göre bu iş de başarılmıştı. Bunkerin iç tarafını gözden geçirmek için babam içine indiğinde olan oldu. Kalıp yıkıldı, bütün betonun üstüne çöktüğü babamı kurtaramadık.

Hayır, planını tamamlamadık. Plana karşı gelen sade büyükannem değildi. Fakat ben – babamın iyi gözle bakmayacağını bile bile – paskalyadaki antiatom yürüyüşlerine katıldım. Yıllar boyu atoma karşıydım. Ve yaşlandıktan sonra bile oğullarımla Pershing roketlerine karşı Mutlangen ve Heilbronn'daki gösterilerinde ben de vardım. Ama bunlar, bilindiği üzre, pek bir şeye yaramadılar.

1956

O matemli-donuk yılın Martında, alman filolojisi öğrencisi olup, iki devin gölgesinde gayretle şiirler imal eden ben, Kleist'in mezarının yanında, Wannsee'ye (*Berlinin batısındaki göle*) bakan o sapa yerde ikisine rasladım. Orada, rastlantı olsun, sözleşerek olsun, hiç duyulmamış soydan birçok karşılaşma olmuştu. Biri o yılın Temmuzunda yetmişikinci doğum gününden biraz sonra, diğeri daha altmışına gelmeden Ağustosta ölünce, bana dünya ıssız, sahne tümden boşalmış gibi geldi.

Sanıyorum ki, yeri ve saati onlar gizlice, ola ki aracı kadınların yardımıyla, saptamışlardı. Sırf tesadüfen orada olup da, kel kafalı buddhamsı olanı ile, çelimsiz ve hastalığın çizdiği haliyle diğerini, ikinci bakışta tanıyan bendim, arka plandaki o küçük öğrenci olan ben. Onlarla aramda bir mesafe tutmak bana zor geldi. Ama güneşli, buz gibi soğuk mart günü sapsakin olduğu için, birinin yumuşak-homurtulu, diğerinin ince ve biraz fısıltılı sesi gene de iyice duyuluyordu. Fazla konuşmuyor, sözlerine aralar veriyorlardı. Bazen ortak bir sehpa üstündelermiş gibi sımsıkı yanyana duruyorlar, sonra gene, onlar için öngörülmüş mesafeyi dikkatle koruyorlardı. Birisi kentin batısının edebî, dolayısıyla taçsız kralı, diğeri kentin doğu yarısının, istendiği anda kendinden alıntı yapılabilen mercii idi. O yıllar Doğu ile Batı arasında – soğuk da olsa – savaş olduğundan ikisi birbirine kar-

şı dikleştirilmişti. Çifte bir hileye başvurarak onların bu savaş düzeni dışındaki buluşmalarına bir yer bulunabildi. Rollerinden bir saatliğine sıyrılmak, idollerimin belli ki hoşuna gidiyordu.

Durum böyle görünüyordu, beraberlikleri böyle duyuluyordu. Ben, tam ya da yarım cümleler halinde nelere tamamlayıcı bir anlam verdiysem, bunlar birbirlerine karşı düşmanca yönelmiş değillerdi. Her biri ne söylediyse, bununla kendinin değil, diğerinin verdiği sözü tutmasını istiyordu. Seçtikleri şeyler, hoşluğu çift-anlamlı olmakta arıyordu. Biri, o kısa "Der Nachgeborene" (Sonradan Doğan) şiirini söyledi ve şiirin bitiş dizelerini, zevkle, sanki kendindenmiş gibi, tekrarladı:

"Yanılgılar tükenince
Eğlendirici son şey olarak
Karşımızda Hiç durur."

("Wenn die İrrtümer verbraucht sind
Sitzt als letzter Gesellschafter
Uns das Nichts gegenüber.")

Diğeri eski "Mann und Frau gehn durch die Krebsbaracke" (Erkek ve kadın kanser barakasının içinden geçiyorlar) şiirinden, biraz laübalî, son dizeleri söyledi:

"Burada tarla artık her yatağın üstünde kabarıyor.
Et kendini yatırıyor karaya. Kor ateş uzaklaşıyor.
Usare sızmaya başlıyor. Toprak çağırıyor."

("Hier schwillt der Acker schon um jedes Bett.
Fleisch ebnet sich zu Land. Glut gibt sich fort.
Saft schickt sich an zu rinnen. Erde ruft.")

Bu işi bilen onlar, kendilerinden zevkle böyle alıntılar yaptılar. O arada da birbirlerini övdüler ve biz öğrencilerin son derece tanıdığı sözcükleri alaylı alaylı etrafa savurdular. Biri, "Sizler, kendinize has tarzda yabancılaşmış olarak başardınız" derken, diğeri fısıldadı: "Sizin Batı morgunuz, benim epik tiyatroma hem monolog tarzda hem dialektik olarak yardımcı oluyor." Ve karşılıklı şakalaşma için daha birçok iğnelemeler.

Bundan sonra geçen yıl ölen Thomas Mann'la[4], onun yıpratılmaya dayanıklı laytmotif'lerini parodilendirerek alay ettiler. Arkasından, sıra Becher'e[5] ve Bronnen'e[6] geldi. Bunların adlarıyla dil oyunları yapılabiliyordu. Politik günahlarının kendiliğinden gelişmesine gelince, birbirlerini sade kısaca hedef aldılar. Biri, alaycı alaycı, diğerinin parti methiyelerinden iki satırı, "...ve Sovyet halkının büyük mahsul-lideri Josef Stalin dandan söz etti, gübreden ve kuraklık rüzgârından söz etti..."sini hatırlattı. Bunun üzerine diğeri, öbürünün Führer-devletine duyduğu hayranlığını , o devletin propaganda yazısı "Dorische Welt" (Dorların[7] Dünyası) ile ve faşist futurist Marinetti'nin[8] şerefine söylenmiş bir nutukla bağdaştırdı. Ve bu defa diğerinin "Die Massnahme"sini (Önlem'ini) ironik olarak "Ausdruckswelt eines wahren Ptolemäers" (Gerçek bir Ptolemeus'çunun ifade dünyası) diye övdü ve Kleist'ın mezarı yanında duran iki günahkârı, büyük şiir "An die Nachgeborenen"den (Sonradan Doğanlara'dan) bir alıntıyla hemen temize çıkardı.

"Sizler ki, yüze çıkacaksınız
Bizim içine battığımız sellerden
Düşünün

Bizim zaaflarımızdan sözettiğinizde
İçinden kaçıp kurtulduğunuz
Karanlık zamanı da."

("İhr, die ihr auftauchen werdet aus der Flut
İn der wir untergegangen sind
Gedenkt

Wenn ihr von unseren Schwächen sprecht
Auch der finsteren Zeit
Der ihr entronnen seid.")

Buradaki, "sizler"den kasıt belli ki bendim, kulak kabartan, kenardaki sonradan-doğmuş ben. Kendilerinin yol gösterici yanılgılarını daha belirgin tarzda kabul etmelerini idollerimden beklemiş olsam da, bu uyarma bana yeterli olmalıydı. Ama başkaca bir şey olmadı. Bir şeyi söylememeye talimli olarak, şimdi ikisi de sözü sağlık durumlarına getirdi. Biri, hekim olarak, diğeri için endişe ediyordu. (*Berlinin ünlü hastanesi*) Charité'de uzun süre yatmasını Brugsch adlı bir profesör kısa süre önce salık vermiş. O da bunu açıklamak için göğsüne vurdu. Biri, yetmişinci doğum gününde kopacak "resmî cümbüş"ten şimdiden endişeliydi: "Soğuk bir bira bana yeterdi." Bunun üzerine, diğeri vasiyet edilmiş ihtiyat gereğini vurguladı ve "hiçkimse, devlet bile, cesedini resmen katafalka koyup teşhir edemez" dedi. Mezarı başında hiçbir konuşma yapılmamalıydı... Biri diğerine hak veriyordu ama, gene de endişesi vardı: "İhtiyat iyidir, ama taklitçilerimizden bizi kim koruyacak?"

Politik durumdan hiç söz edilmedi. Ne Batıdaki, ne Doğudaki devletin yeniden silahlanması konuşuldu. Ölmüşler ve yaşayanlar hakkındaki son nüktelere gülerek ikisi de Kleist'ın mezarından ayrıldılar – yattığı yerde ölmezliğe mahkûm edilmiş şairden hiç söz etmeksizin, ondan hiçbir alıntı yapmaksızın. Wannsee istasyonunda biri; *Batıdaki* Schöneberg'de Bayerischer Platz'da oturanı, şehir trenine bindi, diğerini otomobil içinde şo-

förü bekliyordu, onu herhalde (*Berlinin güneydoğusundaki*) Buckow'a[2] ya da Doğu Berlindeki Schiffbauderdamm'a götürecekti.

Sonradan yaz geldiğinde ve ikisi de kısa arayla ölünce şiirlerimi yakmaya, alman filolojisini bırakmaya ve bundan sonra gayretle Teknik Üniversitede makina mühendisliği okumaya karar verdim.

1957

Sevgili dostum, okadar uzun sürmüş ortak faaliyetimizden sonra sana bu mektubu yazmaya beni iten bir şey var. Yollarımız ayrılmış da olsa, aramızda süregelen arkadaşlığa güveniyor ve bu mahrem mektubumun sana ulaşacağını umuyorum; bölünmüş vatanımızda böyle dikkatli davranmaya yazık ki mecburuz.

Benim bu arkadaşça beyanımın sebebine geleyim: Gerek sizdeki Federal Ordu'nun, gerek bizdeki Ulusal Halk Ordusu'nun (Nationale Volksarmee NVA'nın) kurulması aşamasının tamamlanmış sayılmasından sonra, bu yılın 1 Mayısında bana NVA'nın Bronz Hizmet Madalyası verildi. Çalışmalarıma törenle değer verilmesi sırasında, bu şerefin epeyce bir kısmının sana ait olduğu bilincine vardım: Alman çelik miğferinin geliştirilmesinde ikimizin de emeği geçti.

Yazık ki tören sırasında (anlaşılır sebeplerden) M 26 modelinin öyküsüne değinmek ihmal edildi. Unutmamalı ki, son dünya savaşı sırasında Thale Demir ve İzabe Fabrikası AŞ.de ikimiz çelik miğfer imalinde görevliydik ve Prof. Fry ve Dr. Hänsel tarafından şekillendirilen ve sonra üzerine ateş ederek denenen B ve BII miğferlerini geliştiren mühendislerdik. Hatırlayacağın üzre, Kara Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı M 35 miğferlerini ıskartaya çıkarmamızı bize, yazık ki, yasaklamıştı. Oysa bunların kusurları – çok dik kenar yüzeyleri ve 90 dereceye varan isa-

bet açıları – pek çok askerimizin kaybıyla açığa çıkmıştı. Daha 1943'te Döberitz Piyade Okulunda denenmiş olan yeni miğferler ise avantajlarını kanıtladılar: yatık eğim açıları sayesinde vurulmaya daha dayanıklıydılar, 2-cm-zırh-tüfeğinin, (soba borusu denen) 8-cm-piyade-havanının, topçu dürbününün ve "Dora" telsiz cihazının kullanılmasında açıkça kolaylık sağladılar. Bunlardan başka birçok ekspertiz raporunda da avantajları onaylandı: hafif olmaları, her türlü silah ve cihazı kullanırken kafanın hareket serbestliğinin daha büyük olması, yan seslerin olmaması sayesinde daha iyi işitme.

Yazık ki, sen de biliyorsun, sonuna kadar M 35 miğferinde kalındı. Ancak şimdi Ulusal Halk Ordusunun kurulmasıyla. VEB[1] Thale Demir İzabe Fabrikasında, yeniden denenmiş B ve B II modellerini benim daha da geliştirmeme ve NVA miğferi M 56 olarak seri imalata geçmeme izin verildi. İlk elde yüzbin adet düşünüyoruz. Miğferin iç donanımı VEB Taucha Deri ve Saraç Eşyası firmasına sipariş edildi. Bizim miğfer görülmeye değer. Orada burada duyulan alaylara – güya çek modellerine benziyormuş – gerçek dışı olduklarından kulak asmıyorum.

Sevgili dostum, tam aksi! Sen de görüyorsun ki, bizim cumhuriyetimizde (açıkça söylenmese de) miğfer ve üniforma modellerinde prusya geleneği esas alınır ve hattâ er ve subay çizmelerinde de bu böyledir. Sizde ise görülüyor ki o uğursuz "Amt Blank"[2] her türlü geleneğe veda etmek istemektedir. Böylece büyük bir itaatle amerikan miğfer modeline geçildi. Üniformaların eski gri-yeşilini, Bonn grisine çevirdiniz. Şu saptamayı yaparsam, umarım, incinmezsin: Sizin Federal Ordu dışa karşı gevşek ve mümkün olduğu kadar sivil görünmeye uğraşıyorsa da, o gülünç kıyafetine rağmen saldırganlığını gizleyemiyor. Ama o gene de, bizim de yapmayı kararlaştırdığımız gibi, ordunun güdümünde emekdar Wehrmacht[3] generallerini kullanıyor.

Şimdi bir kere daha, bana (prensipte sana da) verilen şerefe dönmek istiyorum. Bana 1 Mayıs törenleri çerçevesinde bronz madalya verildiğinde aklıma Hannover Teknik Yüksekokulundan Profesör Schwerd geldi. 1915'te önce Verdun'de,[4] sonra bütün cephelerde kullanılan çelik miğferi geliştiren ve bu sayede o acınacak Pickelhaube'yi[4] ortadan kaldıran sonunda Schwerd'di. Biz kendimizi onun öğrencileri olarak gördük. Sonuçta, ben (ve gizlice sen) bu kadar onurlandırılınca içim şükran doldu. Ancak sevincim tam değildi: İki alman ordusunun artık karşı karşıya durması üzücüdür. Vatanımız parçalandı. Yabancı güçler bunu istedi. Umalım ki, ulusal birliğimize çok uzak olmayan bir gün yeniden kavuşuruz. O zaman gençlik günlerimizdeki gibi Harz dağlarına birlikte hiçbir sınırın kısıtlamadığı yürüyüşler yaparız. Ve askerlerimiz, iki dünya savaşı süresince gelişmiş şekliyle, mermiyi azamî derecede saptıran ve aynı zamanda alman geleneğine uyan miğferi birlikte takarlar. Buna yardımcı olmak, sevgili dostum ve arkadaşım, bize nasip oldu.

Arkadaşın Erich

1958

Şu açıkça bellidir: Oburluk dalgasından sonra nasıl seyahat dalgası geldiyse, alman ekonomik mucizesiyle birlikte alman Fräulein[1] mucizesi geldi. Acaba ilk kapak kızları kimlerdi? "Stern" dergisinde daha 1957'de kim başyazı konusuydu? Fräulein mucizesi Atlantiği aştığında "Life" dergisi "Sensation from Germany"den gösterişli bir kapak yapınca, arka arkaya ortaya çıkan güzeller arasından hangisinin adı yazılmıştı?

Annelerini terk eden babalarını tatilde ziyaret için öteden, Saksonyadan, bizim tarafa geldiklerinde o İkizlere, daha ellili yılların başında, en yeni soydan dikizci olarak derhal aşık olmuştum. İkizler Batıda kaldılar ama, benim aracılığım sayesinde "Palladium" varyetesinde sahneye çıkmaya başladıklarında, Leipzig'de bıraktıkları bale okulunun arkasından biraz ağladılar. Çünkü Alice ve Ellen'in[2] gözleri daha yükseklerdeydi, rüyalarında Düsseldorf Operasında bir angajman yatıyordu: "Kuğu Gölü" ve daha ötesi.

İkisinin sevimli-tuhaf sakson şivesi ve mor çoraplarıyla onları Kö'nün[3] vitrinleri önünde dolaştırmam, başlangıçta bakışları çekti, sonra sensasyon oldu. Böylece, yetenekli sanatçı aramaya yollara düşmüş Lido yöneticileri tarafından keşfedildiler ve babalarına ricamın kabulü üzerine Parise alındılar. Bavullarımı ben de topladım. Zaten Düsseldorf'taki koşuşturmadan bıkmış,

sıkılmıştım. Ve annemin ölümünden sonra, işleri sıkıntıda giden bizim çamaşır tozu firmamızın denetleme kuruluna girmeyi istemediğimden, ayrılmam için şirket bana hakkımı o derece cömertçe ödedi ki, o vakitten beri parasızlık çekmedim ve en iyi otelleriyle, şoförü dahil Chrysler'iyle ve az sonra da Saint-Tropez yakınında bir şalesiyle tipik bir playboy yaşamı sürdürebildim. Ama sadece dıştan bakıldığında eğlenceli görünen bu rolü üstlenmemin sebebi aslında Kessler İkizleriydi. Onların çift güzellikleri beni çekti. Saksonyalı o iki damızlık yaratığa kapılmıştım. Olağanüstü abartılı uzun bacakları, benim işe yaramaz varlığıma bir amaç verdi, ancak ona hiç ulaşamadım, çünkü Alice ve Ellen, Ellen ve Alice bende sadece bir kucak-köpekçiği görüyorlardı, fakat ödeme güçlü bir kucak-köpekçiği.

Pariste onlara yaklaşmak zaten zordu. "Çan çiçeği", Miss Bluebell, asıl adı Leibovici, tam bir cadı, revüsündeki onaltı uzun bacaklı kızı manastır öğrencisi gibi elinde tutuyordu: Giyinme odasında erkek ziyaretçi yok! Lido müşterileriyle konuşmak yok! Ve temsilden sonra otele götürecek taksinin şoförü altmışın üstünde olacak. Arkadaşlar çevresinde – o zamanlar ben internasyonal bir şehvet düşkünleri klikiyle temastaydım – şu deniyordu: "Bir banka kasasını soymak, bir Bluebell kızını soymaktan daha kolaydır."

Hayranı olduğum ikiz yaratıkları Champs Élysées'de gezintiye götürmeye gene de fırsat buluyor veya sıkı disiplin şefi hanım buna izin veriyordu. Bundan başka o bana İkizleri hep teselli etmem görevini vermişti, zira teuton kökenleri dolayısıyla gardrobcu kadın onları görmezlikten geliyor, fransız kızlar onlara çirkince saldırıyorlardı. İki kız aşırı uzun boylarıyla, "boche"ların[4] bütün savaş suçlarının hesabını vermek zorundaydılar. Çok acı! Buna ağlamaları nasıl da yürek sızlatıcıydı! Gözlerinin yaşlarını nasıl bir "biriktirme hırsıyla" kuruluyordum...

Fakat sonra, başarılarıyla birlikte saldırılar da azaldı. Ve Amerikada "Sensation from Germany"ye hayranlığı bulandıracak bir aşağılama olmadı. Sonunda Paris de onları bağrına bastı. Maurice Chevalier veya Françoise Sagan, Sophia Loren ya da Monaco'dan Gracia Patricia, hepsi, Kessler İkizleri kendilerine takdim edilince hayran kalıyorlardı. Benim Saksonyalı zambaklarımın ince bellerine, tek bir Liz Taylor hasetle bakmış olabilir.

Ah Alice, ah Ellen! Onlar ne kadar arzulanısalar da, kızgın aygırların hiçbiri belli ki istediğine ulaşamamıştır. "Trapez" filminin çekilmesi sırasında bile Tony Curtis ve Burt Lancaster, birine ya da öbürüne el atmayı yorulmadan denediler, ama – benim bekçiliğime hacet kalmadan – başaramadılar. Gene de iyi arkadaş kaldılar, birbirlerine takılıp şakalaştılar. Film çekimi molalarında sette Ellen ve Alice görünür görünmez Hollywood yıldızları "İce-creams!" (Dondurmalar) diye mi bağırdılar, benim yaratıklarım hemen "Hot dogs" diye karışılık verirlerdi. Sonradan iddia edildiğine göre, Burt Lancaster onlardan birini uzunlamasına yatırmış bile olsa, bundan pek bir şey elde etmemiş ve ikisinden hangisi olduğunu bile fark edememiş olacaktır.

Onlar yalnız seyretmek içindiler. Ve benim, nerede ve ne zaman olursa olsun, buna iznim vardı. Onlar başarının açtığı kendi yollarına gidinceye kadar buna hakkı olan yalnız bendim. Onların parıltısı her şeyi, hattâ sadece alman ekonomisine atfedilen ve pek çok sözedilen mucizevî eseri bile ışıldatıyordu, zira bugün bizi hâlâ hayrete düşüren o sakson Fräulein mucizesi Alice ve Ellen ile başlamıştı.

1959

Bu öyküyü Grass iki sayfa uzunluğunda tek bir cümle ile anlatıyor – buradaki gibi.

Anna ve ben – bu 1953'teydi – Ocak-soğuğu Berlin'de "Eierschale"nin (Yumurta Kabuğu'nun) dans salonunda birbirimizi nasıl bulduysak, şimdi o ve ben Kitab Fuarının yirmibin yeni yayınından ve onbinlerce geveze insider'inden (işin içinde olanından) ancak fuar salonlarının dışında kurtulunacağı için yayınevi hesabına (o Luchterhand mıydı, yoksa S. Fischer'in fırından yeni çıkmış tazelikteki modern "Bienenkorb" [Arı kovanı] yayınevi binası mıydı, hayır, Suhrkamp'ın cilâlı parkeli lokali kesinlikle değildi, orası Luchterhand'ın kiraladığı bir yerdi kızışmış tabanlarımızla, vaktiyle birbirimizi dansederek arayıp bulduğumuzdaki gibi, gençlik yıllarımızın ritmini taşıyan bir müzikle – Dixieland'la[1] – dansettik – sanki biz bu kalabalıktan, gürültüden, kitab yığınlarından, bütün o önemli kişilerden ve onların "Başarı! Böll,[2] Grass, Johnson[3] kazanıyorlar..." laflarından ancak dans ederek kurtulunurmuş ve aynı zamanda "şimdi bir şeyin biteceği, şimdi bir şeyin başlayacağı, şimdi bir adımız olacağı" sezilerimizden, lastik bacaklarla, birbirimize sıkıca sarılarak ya da parmak ucu mesafesinde hızla dönerek sıyrılabilirmişiz gibi... zira şu arkası kesilmeyen fuar salonları fısıltılarını ("Bilar-

do, Zanlar, Teneke Trampet"), party dedikodularını ("O nihayet var, harb sonrası alman edebiyatı..."), ya da (Sieburg'a[4] ve FAZ'e [Frankfurter Allgemeine Zeitung'a] rağmen şimdi yarma hareketi başarıldı...) şeklinde askerî bulguları işitmemek, ancak böyle, dans düşkünlüğü ve kendimizi bırakmakla mümkündü, çünkü Dixieland'ın ve yüreğimizin çarpmasının sesleri daha gürdü, bizi canlandırıyor ve ağırlığımızı alıyordu, öyle ki yediyüzotuz sayfalık ağır kitabın yükünü, dans ederken duymuyorduk ve baskıdan baskıya, onbeş bin, hayır, yirmibin, güçleniyorduk ve birisi "otuzbin" diye bağırdığında ve Fransa, Japonya, Skandinavya ile lisans anlaşmaları beklediğini söyleyince, biz bu başarıyı da aştığımız ve artık yere değmeden dansettiğimiz için, birdenbire Annanın, alt baskısı tığla tırtıl tırtıl işlenmiş üç kat plili jüponu yere indik ve bel lastiği ya gevşemişti ya da bizimle birlikte her türlü çekingenliğini yitirmişti ki bunun üzerine, düşen çamaşırından kurtulup havalarda uçuşan Anna, onu ayağının ucuyla seyircilerin durduğu yere fırlattığında fuar görevlileri, hattâ kitab okuyanlar oradaydılar ve bizimle birlikte yayınevi (Luchterhand) hesabına, artık bestseller olmuş eserimizi kutluyorlar ve "Oskar!" diye bağrışıyorlardı, "Oskar dans ediyor", ama bu, "Jimmy der Tiger" (Kaplan Jimmy) dansını telefon idaresinden bir hanımla pistte döktüren Oskar Matzerath değildi, oğulları Franz ve Raoul'u[5] dostlarına bırakıp trenle Parise gelen Anna ve bendim; orada rutubetli bir izbedeki iki odamızı ısıtan sobaya benim kok kömürü attığım ve rutubet sızdıran duvarın önünde bölüm bölüm yazılar yazdığım ve, kendisine büyükannesinden miras kalan jüponu yere düşecek olan Annanın Place Clichy'de Madam Nora'nın bale dershanesinde her gün ter döktüğü Paris'ten son satırları daktiloda yazdıktan, düzeltmeleri işlediğim prova baskıyı *Orta Ren*'deki Neuwied'e Luchterhand yayınevine gönderdikten, üstündeki naif Oskarıyla kita-

bın kapağının boyanması bittikten ve yayıncının (adı Reiffers-cheid idi) bizi Frankfurt Kitab Fuarı'na davet etmesine kadar Paris'te kalmış, fuarda başarıyı yaşayıp tadını çıkarmış, o tadı önceden ve sonradan duymuştuk, ama Anna ve ben hep dansederdik ve, ilerde de, ikimiz bir isim yaptığımızda, fakat danstan dansa birbirimize gitgide daha az söyleyecek şeyimiz kaldığında da dans etmiştik.

1960

Ne yazık! Romada Olimpiyat Oyunlarına her iki Almanya bir kez daha birlikte katıldı ama, Adidas firması kesin olarak bölündü. Bu, Hary yüzünden oldu. Onun maksadı kardeşler arasında gene çatışma çıkarmak değildi, fakat buna rağmen aramızı daha da bozdu. Kardeşim burada, *Nürnberg bitişiğindeki* Fürth yakınında rakip Puma firmasını açtığı için yollarımız iş bakımından çok öncelerden ayrıldıysa da, Puma, Adidasın üretim hacmine hiç yaklaşamadı.

Doğrudur: Her iki firma dünyanın koşu ve futbol ayakkabıları piyasasına hâkim oldular. Ama şu da gerçektir ki, Armin Hary bizi birbirimize düşürmüştür. Çünkü kendinin rekor kıran koşularından birinde piste Adidas koşu ayakkabılarıyla çıktıysa, diğerinde Puma'nınkilerle çıkmıştır. Bunun bedelini her iki firma ödedi. Romada kardeşimin ayakkabılarıyla koştu ve müthiş derecesiyle altın madalyayı alınca şeref kürsüsüne Adidasla çıktı. Oysa Zürichteki on-saniye-dünya-rekoru koşusundan sonra Harynin ayakkabılarını müzemize almış ve geleceğin modeli olarak "9,9"u geliştirmiştim, ki Hary onunla koşsun diye,

Fakat yazık ki kardeşim, Hary'yi elimden aldı ve altın yağmurundan sonra – Hary 4x100 metre bayrak yarışını da kazanmıştı – aile çekişmemiz için tipik şekilde, onun adı yazılı sekiz Puma modeli spor basınına tanıtıldı. Modeller "Hary Startı" ve

"Hary Depanı" adlarıyla başlıyor, "Hary Zaferi" ile bitiyordu. Şu var ki, bunun için Pumanın kaç para ödediğini bilmiyorum.

Bugün ise, geri dönmek ve barışmak için artık çok geç olmasından, firmanın dışarıya satılması ve kardeşimin ölmesinden ve her türlü düşmanlığın bitmesinden sonra, ikimizin o gerçekten şüpheli oğlanla hiç ilişkiye girmemiş olmamız gerektiğini şimdi acı bir açıklıkla görüyorum. Cömertliğimizin faturası çok geçmeden ortaya kondu. O, sonunda onaylanan dünya rekorunu henüz kırmıştı ki, skandallar başladı. Daha Romada şımarık oğlan, bayrak yarıyışla ilgili olarak spor fonksiyonerleriyle tartışmaya girdi. Bir yıl sonra da sprinter kariyeri nerdeyse bitmişti, hem de kuyrukluyıldız gibisine bir yükselişten sonra. Ne demek yani, buna "trafik kazası" denemedi, olan, amatör spor kurallarını kabaca bozmaktı. Güya biz – Adidas ve Puma – zavallı genci bu duruma düşürmüşüz. Saçma! Ama itiraf etmeliyim ki benim o temiz bey kardeşim – ne pahasına olursa olsun – koşucuları kendi tarafına ayartmayı hep iyi bilmiştir. Fütterer mi, Germar ya da Lauer mi, denemediği yoktu. Ama iş Hary'ye gelince iyice çuvalladı; bugün ben, spor divanının fazla kılı kırk yaran bir karar verdiği ve böylece o eşsiz kısa mesafe fenomeninin – zenci Jesse Owens[1] beyaz Armin Harynin elini takdirle sıkmıştı – her türlü yeni zaferini ve rekorunu önlediği fikrinde olsam da...

Bunda ısrarlıyım! Yazık oldu! Bu koşucu dehânın gidişatı; yeteneğinin nasıl yetersiz bir ahlakî temele dayandığını; emlak komisyoncusu veya girişimci olarak nasıl skandallara karıştığını; ve sonunda, seksenli yılların başında, sendika kuruluşu *büyük inşaat holdingi* "Neue Heimat"ın ("Yeni Vatan"ın) ve Münih Başpiskoposluğu İdaresinin manevralarının ona emniyeti kötüye kullanmaktan ve dolandırıcılıktan iki yıl hapse malolan batağının içine onu nasıl soktuğunu gösterse de, gene de karşımda o büyük genci görüyorum, ve kardeşim de, yüz metreyi, en

uzunu iki metre yirmidokuz olarak ölçülen kırkbeş adımda alıp dünya rekorunu kıran bir zamanda koştuğunda herhalde onu böyle görüyordu.

Hele onun startı! Deliklerden fırlar fırlamaz herkesi, hattâ siyahları arkada bırakırdı. Bir beyazın bu son kısa mesafe rekoru birçok yıllar onda kaldı. Yazık ki kendisinin on virgül sıfır rekorunu kıramadı. Bunu yapabilseydi Adidas'ta kalır, ve eğer Pumaya ve kardeşime yanaşmasaydı muhakkak 9,9'u başarırdı. Söylendiğine göre Jesse Owens onun 9,8 bile koşabileceğini düşünmüş.

1961

Bugün artık kimseyi ilgilendirmese de veya hiç ilginç olmasa da, derim ki, dikkatli bakılırsa senin en iyi zamanın o olduğu görülür. Sen aranıyordun, isteniyordun. Bir yıldan fazla riskli yaşadın, korkudan tırnaklarını yedin, gelecek sömestrinin de mi acaba kaynayacağını fazla sormadan kendini tehlikeye attın. Anlatayım, ben Teknik Üniversitede öğrenciydim ve daha o zaman uzaktan-merkezî-ısıtma-tekniği ile ilgileniyordum ki, birden, bir günden öbürüne baştan başa Duvar yapılıverdi.

Amma da feryatlar koptu! Çok kişi gösterilere katıldı, Parlamento binası önünde ve başka yerlerde Duvarı protesto etti, ben değil. Daha Ağustosta, öte tarafta pedagoji okuyan Elke'yi bizim tarafa getirdim. Bir batılının pasaportuyla bu oldukça kolay oldu. Bu pasaport için gerekli formaliteler ve foto bakımından Elkeye sorun çıkmadı. Fakat daha ayın sonunda geçiş belgelerini tahrif etmek ve grup halinde çalışmak zorunda kaldık. Ben kontakt kurucuydum, Batıda Hildesheim'de – ki ben oralıyım – düzenlenmiş federal pasaportum sayesinde bu Eylül başına kadar iyi yürüdü. Ondan sonra Doğu sektöründen ayrılırken geçiş belgelerini polise geri vermek zorunluğu çıktı. Eğer birisi bize vaktinde tipik Doğu kâğıdı sağlasaydı belki bunun da altından kalkacaktık.

Bugün artık kimse bunları bilmek istemiyor, çocuklarım ke-

sinlikle. Ya duymazlıktan geliyorlar, ya da "iyi iyi baba. Sizler o zamanlar bizden bir klas daha iyiydiniz, bunu bilmeyen yok ki" diyorlar. Ama ilerde birgün torunlarıma, onların öte tarafta kalakalmış ninelerini nasıl buraya getirdiğimi ve sonra kendimizi gizlemek için "Seyahat Bürosu İşletmesi" dediğimiz işte nasıl benim de çalıştığımı anlatırsam, torunlarım belki...

Sahte mühür yapmak için, aramızda katı yumurta ile çalışan spesiyalistler vardı. Bazıları bunun en iyi, sivriltilmiş kibrit çöpleriyle yapılacağına inanıyordu. Çoğumuz yüksek okul öğrencisiydik, aramızda iyice solcular, öğrenci-dernekçileri ve – benim gibi – politikaya hiç ısınamayanlar vardı. Batıdaki seçimlerde, Berlin Belediye Başkanı Sosyaldemokratların adayıydı ama, ben ne Brandt[1] ve yoldaşlar ne de ihtiyar Adenauer[2] için çarpı işareti koydum, çünkü ideoloji ve savrulan büyük laflar bizde hiç geçmez. Sade filliyat geçer. Örneğin vesikalık fotoları bir yerden çıkarıp başka yere, hattâ İsveç, Hollanda pasaportu gibi yabancı belgelere koymak zorundaydık. Ya da benzer foto ve kişisel bilgiler – saç rengi, göz rengi, boy, yaş – içeren pasaportlar kontakt kurucularla organize edilirdi. Ayrıca uygun gazeteler, bozuk para, eski biletler, yani tipik öteberi, örneğin danimarkalı genç bir kadının çantasında olabilecek şeyler sağlanırdı. Delinin pösteki sayması gibi işler. Ve hepsi bedavadan veya maliyet fiyatına.

Fakat hiçbir şey bugün bedavadan yapılmadığı için, biz öğrencilerin para almadığına kimse inanmıyor. Doğrudur, sonradan tünel yapımında el açanlar vardı. Bundan dolayı da Bernau Caddesi projemiz aptalca aksadı. Şöyle ki, bir amerikan televizyon şirketinden üç açıkgöz film çekmek için haberimiz olmadan 30 000 Mark almış. Tüneli dört ayda kazdık. Brandenburg kumu![3] Dehlizin boyu yüz metreyi aştı. Sonra, yaklaşık otuz kişiyi, aralarında nineler, çocuklar, Batıya geçirirken film çekildi.

Filmin ilerisi için bir belgesel olacağını düşünüyordum. Fakat hayır, biraz sonra televizyonda gösterildi. İş ortaya çıkacaktı, eğer, çok pahalı pompayla-boşaltma-tertibatına rağmen, tüneli kısa süre önce su basmasaydı. Ama biz gene de başka yerlerde işimize devam ettik.

Hayır, bizlerden ölen olmadı. Bilirim. Böyle haberler daha ilginçtir. Birisi sınırdaki evin üçüncü katından pencereden atlayıp ve aşağıda itfaiyenin açtığı atlama brandasını tam tutturamayıp yere çakıldığında gazeteler bu haberle dolmuştu. Ya da bir yıl sonra *18 yaşındaki* Peter Fechter, Checkpoint Charlie'den[4] bu tarafa geçmek isterken vurulduğunda ve kimse yardım etmediğinden kan kaybından ölünce... Bizim anlatacak böyle şeylerimiz yoktur, çünkü biz işi hep sağlama alırdık. Fakat size gene de, o zamanlar çoğunun bize inanmak istemediği çok şeyler anlatabilirim. Örneğin kaç insanı yeraltı su kanallarından kaçırdığımızı ve oraların nasıl amonyak koktuğunu. Kentin ortasından Kreuzberg (kroytsberg) semtine giden bir kaçış yoluna "Glockengasse 4711"[5] diyorduk, çünkü herkes, biz ve kaçırdıklarımız, dizimize çıkan pislikli sulardan geçmek zorundaydık. Ben sonradan "kapakçı" oldum: Herkes kaçıp gidince mazgalın kapağını yerine oturtuyordum, çünkü son kaçanlar paniğe kapılıyor, kapağı yerine koymayı unutuyordu. Kentin kuzeyindeki Esplanaden Sokağının altından geçen yağmur suyu kanalında şu oldu: Birkaç kişi Batıya çıkar çıkmaz müthiş bir gürültü kopardı. Sevinçten tabiî, anlaşılır şey. Fakat öbür tarafta nöbet tutan Vopo'lar durumu çaktılar ve kanala göz yaşartıcı bombalar attılar. Ya da mezarlık olayı: Oranın duvarı, kenti bölen duvarın bir kısmını oluşturuyordu. Oradan, kum zeminde, sürünerek geçilen destekli bir tünel kazmıştık. Tünel direkt, yakılan ölülerin küllerinin bir kap içinde konduğu mezarlığa çıkıyordu. Böylece ellerinde çiçekler ve diğer mezar süsleri olan masum görünüşlü

müşterilerimiz birdenbire kayboluveriyorlardı. Bu iş birkaç kere pürüzsüz yürüdü. Fakat küçük çocuğuyla öteye geçmek isteyen genç bir kadın çocuğun arabasını tünelin ağzında bırakınca hile derhal ortaya çıktı.

Böyle aksilikleri daima hesaba katmak gerekiyordu. Ama şimdi isterseniz her şeyin yolunda gittiği başka bir olay. Yetti mi dediniz? Anlıyorum. Böyle şeylerden bıkılmasına alışığım. Birkaç yıl önce, Duvar daha dururken böyle değildi. Uzaktan-merkezî-ısıtma-tesisinde birlikte çalıştığım arkadaşlar, pazar günü sabah birası buluşmamızda bazen sorarlardı: "Nasıl olmuştu Uli? Anlat bakalım, Elkeyi bu tarafa geçirirken olanları..." Ama bugün kimse bunları duymak istemiyor, hele burada Stuttgartta zaten hiç kimse... Zira *güneybatılı* bu Schwab'ların daha 1961'de nerdeyse hiçbir şeyden haberleri yoktu, baştanbaşa Berlinin ortasına çekilen... Sonra Duvar birdenbire yokolunca, daha da az... Onlara kalsa Duvarın durması daha iyi olurdu, diyelim, çünkü Duvar yok olduktan beri ödemek zorunda oldukları Soli[6] olmayacaktı. Onun için artık bunlardan söz etmiyorum, o günler hayatımın en güzel günleri olsa bile – kanallarda dizimize kadar pisliğe battığımız... sürünme tünelleri kazdığımız günler. "O zamanlar sen bambaşkaydın. O zamanlar biz iyice yaşadık..." diyen karım haklıdır, ne olursa olsun.

1962

Holocaust'tan kurtulmuş bir Yahudi konuşuyor. Bozuk almancasının bozukluğunu türkçeye aktarmak olanaksız, ama bir şeyler denendi.

Nasıl ki bugün Papa yolculuğa çıkıp cemaatini Afrikada ya da Polonyada görmek ister, ama başına kötü bir şey gelemezse, büyük sevkiyat şefi de,[1] bizde mahkeme önünde bir kafese sokulmuş halde otururdu, fakat kafes üç tarafa doğru kapalıydı. Hâkim beylerin masasının olduğu tarafa onun cam hücresi açıktı. Bunu Emniyet böyle şart koştu ve onun için ben kutuyu özel camla, o kırılmaz camdı, yalnız üç yanlı kapattım. Biraz şansla firmam siparişi aldı, çünkü bizim hep çok özel arzuları olan müşterilerimiz olmuştur; yani, bütün İsraildeki, çok değerli şeyler dolu vitrinlerini gösteren ve onları her türlü şiddete karşı emin yapmak isteyen banka şubeleri ve *Tel-Aviv'deki* Dizengoff Caddesindeki kuyumcular. Fakat, bir zamanlar gözel bir kent olan ve eskiden bütün ailenin yaşadığı Nürnbergde babam kendi camcı dükkânının ustası beydi, Schweinfurt'a ve İngolstadt'a kadar mal satardı. Yani, her tarafta çok şey tahrib edilen 1938'e[2] kadar – tasavvur edersiniz, niçin – , orada yeter iş vardı. Genç oğlan olarak, âdil Tanrı der, babam çok sert olduğu ve ben gün be gün gece vardiyasına konduğum için, küfrederdim.

Sadece biraz talihimiz sayesinde biz, küçük erkek kardeşim ve ben, paçayı sıyırdık. Tek biz. Bütün diğerleri, artık savaş olduğunda, en son kızkardeşlerim ve bütün kuzinlerim, önce Theresienstadt'a ve sonra, biliyorum nereye, Sobibor'a, Auschwitz'e[3] olabilir, gittiler. Yalnızca, annem önceden, nasıl denir, tamamen doğal şekilde öldü, yani kalb yetersizliğinden. Ama, Gerson, o benim erkek kardeşimdir, sonradan nihayet barış olduğunda Franken'de ve her yerde etrafa kulak verdiğinde kesin bir şey öğrenemedi. Sadece sevkiyatın tam gününü buldu, zira ailemin eskiden beri yaşadığı Nürnbergden dolu dolu trenler kalkıyordu.

İşte, bütün gazetelerin "Ölümün Sevkiyatçısı" dediği o, benim cam kutumun içinde orada oturuyordu. Kutunun kurşun geçirmez olması gerekiyordu, öyleydi de. Özür dilerim, benim almancam biraz kötüdür belki, çünkü küçük kardeşimle onun elini tutarak Filistine gemiyle gittiğimde ondokuz yaşındaydım, ama kutuda oturup kulaklığını kurcalayan durmadan, daha da kötü konuşuyordu. İyi almanca konuşan hâkim beylerin hepsi onlar da, o yılan gibi uzun cümleler söyleyip bir şey anlaşılmayınca, böyle dediler. Sıradan dinleyicilerin arasında oturan ben şu kadarını iyi anladım ki, o her şeyi sadece emir aldığı için yapmış. Ve emir alarak hepsini yapan daha pek çokları varmış, ama onlar şimdi bir miktar şansla serbest dolaşabiliyorlarmış hâlâ. İyi ücret alıyorlarmış, hattâ, bizim Ben Gurion'un[4] para pazarlığı yapmak mecbur olduğu Adenauer'in müsteşarı da.

O zaman kendime dedim: Dinle, Jankele! Sen yüz, hayır bin tane böyle kırılmaz camlı hücreler yapmalıydın. Kendi firmanla ve birkaç fazla işçi ile bunu becerirdin, bütün kutuları bir kerede yapmasan da. Yani, her defasında yeni birinin adı geçince, bu Alois Brunner olabilir, içinde sadece bir isim plakası olan ufacık bir cam kutu, Eichmann'ın cam kutusu ile hâkimler kürsüsü arasına biraz sembolik şekilde konabilirdi, çok özel bir masanın üs-

tüne. Masa kısa sürede dolardı, sonunda.

Bunun üzerine çok yazıldı, yani kötülük üzerine ve bunun biraz banal olduğu hakkında. Ancak boynundan asılmasından sonradır ki, daha az yazıldı. Ama dava yürürken ve yürürken bütün gazeteler onunla doluydu. Sadece Gagarin, şu ünlü sovyet adamı, feza kapsülünün içinde bizim Eichmann'a rakip çıktı, öyle ki bizimkiler ve Amerikalılar Gagarini kıskandılar. Fakat ben kendime dedim o zaman: Jankele, onlar birbirine benzer durumda değil mi? İkisi de kendi içine kapatılmış. Şu var ki, Gagarin daha yalnızdır, çünkü Eichmann'ımız, bizim adamlar onu tavuk yetiştirdiği Arjantinden alıp getirdiklerinden beri durmamasıya konuşacağı birini buluyor, zira durmadan konuşmayı seviyor. En çok sevdiği de, Yahudileri gaza değil, Madagaskara göndermeyi çok istediğini söylemekti. Ve Yahudilere karşı azıcık bir kötü niyeti de yokmuş. Hattâ dedi ki, siyonizm fikri dolayısıyla bize hayranmış, çünkü böyle gözel bir fikir iyi organize edilebilirmiş. Ve eğer sevkiyat emri almasaymış yahudi milleti ona bugün belki teşekkür edecekmiş – kitleleri göç ettirmek için şahsen böyle ilgilendiğinden.

O zaman kendime dedim: Jankele, sen de o birazıcık şans için Eichmann'a teşekkür etmelisin, çünkü Gerson'un, o senin küçük kardeşindir, otuzsekizli yılda dışarıya gitmesine izin verildi. Sadece, ailenin kalanı için teşekkür etmeyebilirsin, baban için ve bütün teyzelerin, halaların, amcaların, dayıların, kızkardeşlerin ve güzel kuzinlerin için etmeyebilirsin, sayıları yaklaşık yirmi kişi. Bu konuda onunla konuşmayı mümkünse isterdim, çünkü o biliyordu, yani, sevkiyatın hedefini ve kızkardeşlerimin, sert huylu babamın sonunda nereye gittiğini. Ama konuşmama izin verilmedi. Yeteri tanık vardı. Ayrıca onun emniyetini sağlamama müsaade edildiği için memnundum. Kırılmaz camlı hücresini belki beğenmiştir. Biraz gülümsediği zaman öyle görünüyordu.

1963

İçinde barınılabilen bir rüya. Yerinde kalmış, demir atmış bir görüntü. Ah, nasıl da hayran kalmıştım! Bir gemi – ki o hem cüretle tasarlanmış bir yelkenli, hem müzikli bir buharlı gemidir – her şeyi ayıran çirkin duvarın önünde somon rengiyle duruyor, ıssız bir çevrede karaya oturmuş durumda, barbarlığa karşı öne uzanmış pruvasıyla direniyor ve, sonradan görüldüğü üzre, yakınındaki – ne kadar modern olursa olsun – birçok binanın gerçeğinin üstüne çıkıyor.

Sevincim için biraz gençkızca abartılı dendi ama, hayranlığımdan utanmadım. Benden yaşlı gardrobcu kadınların alayına sabırla, ve belki de kibirli bir aldırmazlıkla dayandım, çünkü Wilstermarsch'lı[1] bir köylü kızı ve sadece arada bir para için gardrobculuk yapan ve burs yardımıyla gayretle müzik okuyan biri olarak, iddiacı-küstah bir çokbilmişliğe hakkım olmadığını biliyordum. Zaten gardrop tezgâhının arkasında çalışan, benden olgun arkadaşlarımın bana takılmaları iyi niyetliydi. "Flütçü kızımız gene en yüksek tonları talim ediyor" derler, benim yanflütümü ima ederlerdi.

Gerçekten; insanlığa hizmet eden bir ideye veya Philharmonie (filharmoni) adlı karaya vurmuş bir gemiye duyulan hayranlığa canlı bir ifade vermeye bizi, hayranlığa eğilimli öğrenciler olarak beni ve muhakkak başkalarını cesaretlendiren kişi, çok

saydığım ustam Aurèle Nicolet[2] idi. Onun da kıvırcık saçlarının alevlendirdiği ateşten bir kafası vardı. Bence o saçlar yüzüne ayartıcı bir çekicilik veriyordu; benim "karaya vurmuş gemi" benzetmemi o hemen fransızcaya aktardı: "Bateau échoué".

Buna karşı, Berlinliler bir kez daha nüktelerini çalıştırdılar ve binanın çadır biçimindeki elementleri ile, orkestra şefinin ortadaki yerini birbirine harman ederek, o büyük tasarıyı ucuz "Zirkus Karajani" (Karajan Sirki) düzeyine indirdiler.[3] Övenler de oldu, homurdananlar da. Mimarların meslektaş kıskançlığı ifadesini buldu. Sadece, aynı ölçüde saygı duyduğum Profesör Julius Posener şu ifadesiyle biraz isabetli bir şey söyledi: "Piranesi-vari[4] bir mekân inşa etmek ve onun hapishane karakterini bir şatafata dönüştürmek yalnız Scharoun'a[5] mahsustur..." Gene de fikrimi değiştirmiyorum: O bir gemidir, isterseniz bir hapishane gemisi deyin, içinde müziğin – buna, mekânın yakalayıp aynı anda koyuverdiği müzik diyebilirsiniz – yaşadığı, ruh kattığı, hâkim olduğu bir gemi.

Ya akustik? Herkes, nerdeyse herkes bunu övdü. Akustik denendiğinde ben de vardım, orada olmama izin verilmişti. Açılış töreninden az önce – Karajan tabiatıyla *Beethoven'in* Dokuzuncusunu göze almıştı – izin istemeden, karartılmış konser salonuna gizlice sokuldum. Koltuklar zar zor seçiliyordu. Sadece en alt podyum projektörlerle aydınlatılmıştı. Birden karanlığın içinden kalın-iyiniyetli bir ses beni çağırdı: "Kız! Öyle etrafta dolaşma! Bize yardım gerek, çabuk podyuma çık!" Karşılık vermekten geri kalmayan, dik kafalı köylü kızı ben, hemen boyun eğdim, merdivenleri koşa koşa indim, biraz oraya buraya dolandıktan sonra ışığın içine girdim, sonradan akustiker olduğunu öğrendiğim adam elime bir toplu tabanca tutuşturdu ve ne yapacağımı kısaca anlattı. Arkasından, her yönü kat kat bölümlü konser salonunun karanlığında gene o kalın ses duyuldu: "Beş atış arka

arkaya. Kızım, korkma, hepsi kurusıkı. Haydi diyorum, şimdi!"

Dediğini yaptım, toplu tabancayı hiç korkmadan kaldırdım. Sonradan dediklerine göre o sırada "melek gibi güzel" görünmüşüm. Akustik ölçüleri yapılsın diye tetiği beş kere arka arkaya çektim. Ve işte: Her şey yolunda gitti. Karanlıktan gelen kalın ses, mimar Hans Scharoun'undu. Ona o andan beri aynen eski flüt hocama olduğu gibi saygı duyuyorum. Bundan dolayı – ve herhalde içimden gelen bir çağrıya uyarak – müziği bıraktım ve şimdi şevkle mimarlık okuyorum. Ama arada bir – artık burs almadığım için – Filharmonide gardrobcu kadın olarak yardımcılık ediyorum. Böylece konserden konsere, müzikle inşaatçılığın birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılamayı nekadar başardıklarını görüyorum, özellikle bir gemi inşaatçısının müziği esir aldığı ve aynı anda özgürlüğe taşıdığında.

1964

Doğru, geçmişte olan o korkunç şeylerle ve ilgili ne varsa onlarla, ilk kez çok sonraları karşılaştım, yani gebe olduğum için alelacele evlenmek zorunda olduğumuzda-ve Frankfurtun evlendirme memurluğunun bulunduğu *Belediye binası* Römer'de yolumuzu iyice şaşırdığımız zaman. Evet, bir sürü merdiven ve heyecan. Her ne ise, bize "Siz burada yanlış yerdesiniz. Orası iki kat aşağıdadır. Burada dava görülüyor" dediler. "Ne davası?" diye sordum. "Söyleyelim, Auschwitz[1] faillerine karşı. Siz gazete okumuyor musunuz? Hepsi bununla dolu."

Böylece tekrar aşağıya, nikâh şahitlerimizin beklediği yere indik. Annemle babam yoklardı, çünkü başlangıçta evlenmemize karşıydılar, ama Heiner'in annesi ordaydı, çok heyecanlıydı, bir de telefon idaresinden iki kız arkadaşım. Nikâhtan sonra hepimiz Heinerin bir masa ayırttığı Palmengarten'e gittik, orada iyice eğlendik. Fakat bundan sonra dava aklımdan hiç çıkmadı. Mahkeme duruşmayı Frankenallee Caddesine aldığında ve ben beşinci ya da altıncı ayıma geldiğimde de Halkevi Gallus'taki duruşmalara hep gittim. O binada mahkeme salonu oldukça büyüktü, çok yer vardı, özellikle dinleyiciler için.

Heiner benimle hiç gelmedi, hattâ, yük trenleri istasyonunda gece çalıştığı günler gelebilirken bile. Ama oradan anlatılabilecek olan ne varsa ona anlattım. Bütün o milyonlara varan kor-

kunç sayıları anlamak mümkün değildi, çünkü bütün diğer sayılar kesin olarak bildirilirken, gazla ya da başka yollarla öldürülenlerin sayısı için bazen üç milyon, bazen en çok iki milyon deniyordu. Mahkeme önüne gelen o diğer şey bunlar gibi kötüydü veya daha da kötüydü, çünkü göz önüne getirildiği için onu Heinere anlatabiliyordum. Ama Heiner sözümü kesti: "Artık bırak. Bunlar olurken ben dört, en çok beş yaşındaydım. Ve sen o zaman daha henüz doğmuştun."

Doğru. Ama Heinerin babası ve amcası Kurt, o aslında çok hoş biriydi, ikisi de askerdiler, Heinerin annesinin bana bir kere anlattığına göre, Rusyanın ta içlerinde. Beate'nin, bütün ailenin nihayet bir araya geldiği vaftizinden sonra Gallus binasındaki davadan, Kaduk ve Boger'den[2] söz etmek istediğimde hep şunu dinledim: "Bizim bundan hiç haberimiz olmadı. Bu ne zaman olmuş? Kırküç? O sıralarda artık hep çekilmekteydik..." Kurt Amca ekledi: "Kırımı boşaltmak zorunda kaldığımız sıralarda, nihayet izinli geldiğimde evimiz bombalanmıştı. Ama Ami'lerin ve İngilizlerin bizlere uyguladıkları terörden kimse sözetmiyor. Durum açık, çünkü onlar savaşı kazandılar ve suçlu olan daima diğerleridir. Artık bunları bırak, Heidi!"

Ama Heiner beni dinlemeliydi. Onu buna bayağı zorladım, zira nikâhlanacağımız gün Römer'de yolu şaşırıp Auschwitz ile, daha da kötüsü, fırınların olduğu Birkenau[3] ile "karşılaşmamız" belli ki rastlantı değildi. Başta, Heiner bunların hiçbirine, örneğin sanıklardan birinin kamptaki bir tutukluya kendi babasını suda boğmasını emretmesi üzerine tutuklunun bayağı aklını kaçırdığı için, sırf bunun için, sanığın onu hemen vurduğuna inanmak istemedi. Ya da Blok 11 ile Blok 10 arasındaki kara duvarda olanlara. Kurşuna dizmelere! Yaklaşık binlerce. Çünkü kesin sayıyı duruşmada kimse bilmiyordu. Genelde hatırlamak zaten hep zordu. Adını bu Wilhelm Boger'den alan "salıncağı"

Heinere anlattığımda önce kavrayamadı. Tutukluları konuşturmak için Boger bu âleti icad etmişti. Tanığın biri sırf bu dava için âletin modelini yapmış, hâkimlere onun neye yaradığını duruşmada göstermişti. Kâğıda bunun resmini ayrıntılarıyla çizip Heinere gösterdim. Modelde, *konsentrasyon kamplarında tutuklulara giydirilen mavi* çizgili giysileri olan bir bebek sırığın üst tarafına bağlanmıştı, öyle ki, Boger bebeğin bacaklarının tam ortasına ve husyelerin üstüne kolaylıkla vurabiliyordu. Evet, tam husyelere. "Tasavvur et Heiner" dedim, "tanık bütün bunları hâkime anlatırken, sanık kürsüsünün sağ tarafında, yani tanığın arkasında oturan Boger, ağzını yaya yaya gülümsüyordu..."

Doğru! Kendime de sordum! Bu bir insan mıdır? Buna rağmen, Boger'in görevine oldukça düşkün biri olduğunu, Komutanlıktaki çiçeklere çok iyi baktığını söyleyen tanıklar da vardı. Sadece Polonyalılardan çok nefret edermiş. Yahudilerden bile daha çok. Şu var ki, gaz odalarını ve, özel barakalara sokulan, gazlanan çingenelerin bulunduğu ana kamptaki ve Birkenau'daki ceset yakma fırınlarını anlayabilmek, salıncağı anlayabilmekten çok daha zordu. Fakat, bu Boger'in, özellikle öyle masum masum baktığında, Heinerin amcası Kurt'la belli bir benzerliği olduğunu tabiî anlatmadım. Yoksa bu, tamamen zararsız ve hoş bir kişi olan Kurt Amcaya karşı âdilik olurdu.

Gene de bu salıncak ve diğer ne olduysa, benim ve Heinerin aklımızdan hiç çıkmadı, öyle ki, her evlenme yıldönümümüzde, o zaman Beate'ye gebe olduğum için, "Umalım ki bebek bunlardan bir zarar görmemiştir" derdik. Fakat geçen kış Heiner bana "Yazın izin alınca belki Krakau'a ve Kattowitz'e[4] şöyle bir seyahat yaparız. Annem bunu uzun zamandır istiyor, çünkü o Yukarı Şilezyalıdır. Ben Orbis'e uğradım, yani Polonya seyahat bürosuna..." dedi.

Ama bilmiyorum, bu bizim için iyi olur mu ve, şimdi çok kolay vize alınıyorsa da bu yolculuk mümkün müdür? Doğru. Auschwitz Krakau'dan uzak değilmiş, hattâ ziyaret edilebilirmiş, prospekt böyle yazıyor...

1965

Dikiz aynasına baka baka, *güneydoğu uçtaki* Passau ile *kuzeydeki* Kiel arasında bir kez daha kilometrelerce yol almak, etrafı kolaçan edip oy avlamaktı yaptığımız. Kiraladığımız DKW markalı otomobilin direksiyonuna sarılan Münster'li öğrenci Gustav Steffen, "ikinci öğrenim-yolu"nda,[1] mekanik ustası öğrenimini ve akşam lisesini "arşınlamıştı" ve şimdi benim gibi, Sosyaldemokratlara hava basmak için "Biz başkayız. Biz geç kalmayız" parolasıyla akıllıca, vaktini tam tutarak seçim kampanyası yollarında uğradığı yerleri işaretliyordu: "Dün Mainz'te, bugün Würzburg'a. Pek çok kiliseler, çanlar. Kenarları akçıllaşmış kara yuva[2]..." Gustav pek iyi aileden gelmiyordu, katolik-proleter çevrede büyümüştü, babası vaktiyle Merkezcilerdendi.

Nihayet Würzburg'daki Hutten[3] salonlarının önünde park ettik. Junge Union'lu,[4] saçlarını pek düzgün ayırmış oğlanların, Pfingsten (Pentecost) yortusu mesajıymış gibi yukarıya kaldırdıkları pankartı, etrafı dikiz aynasından görebildiğim için önce tersten, sonra düzden okudum: "Aziz Killian'ın[5] kentinde o ateist ne arıyor?", ve ancak; farklı renkli Bierzipfel'leriyle (takılarıyla) tanınan örgütlü üniversite öğrencilerinin ön sıraları işgal ettikleri, iyice dolmuş salona girdiğimde onların ıslıklarını biraz susturan bir yanıt aklıma geldi, "Tilman Riemenschneider'i[6] arı-

yorum!" diye bağırdım. Onaltıncı yüzyılın köylü isyanları sırasında piskoposluk-prenslik üst-sınıfının iki elini de sakatladığı, Würzburgun o heykelci Belediye Başkanını böyle açıkça çağırmam, nutkuma her paragrafında rahatlama ve belki de dinlenilme sağladı: "Seni şarkı diye söylüyorum, demokrasi!" – Walt Whitman,[7] seçim kampanyası için hafifçe değiştirilmiş şekliyle...

Dikiz aynasından değil, sırf anıdan okunan şey şudur: Bu yolculuğu organize edenler Sosyaldemokrat Yüksekokul Federasyonu ve Liberal Yüksekokul-Öğrencileri Federasyonuydu. Bunlar Kölnde olsun, Hamburgda veya Tübingende olsun, işe yaramaz kalabalıklardır, ve her şey sadece umut-ağırlıklı bir plan durumuna gelince, ben onlar için *Berlinde* Friedenauer Ned Sokağında[8] komplocu bir tencere dolusu mercimek çorbası pişirmiştim. O zamana kadar SPD (Alman Sosyaldemokrat Parti) hakketmediği şansından habersizdi, fakat sonradan, yola çıktığımızda en azından Es-Pe-De diye öten horozlu plakatımı başarılı buldum. Yoldaşlar da, giriş ücreti almamıza rağmen, salonların tepeleme dolu olmasına şaşırmışlardı. Ancak bazı şeylerin içeriği onların hoşuna gitmedi, örneğin her tarafta sözü edilen, Oder-Neisse Sınırını[9] artık tanımamız gerektiği talebim, yani Doğu Prusyadan, Şilezyadan, Pommernden – ve bana özellikle acı veren – Danzigden vazgeçmek. Bu, bütün parti kararlarının dışına çıkıyordu, ve de benim 218. maddeye[10] karşı yürüttüğüm polemik. Gene de, "Diğer yandan, birçok genç seçmenlerin geldiği görülüyor, örneğin Münihte..." deniyordu.

Münihteki Krone Sirki bugün üçbinbeşyüz koltuğuyla tıka basa doluydu. Burada da sağaçık-güruhun yaygın ıslığına karşı benim "Buhar kazanı etkisi" adlı tuluat şiirim işe yarıyor, her yerde olduğu gibi burada da havayı canlandırıyordu: "Şu halka bakın, ıslık cızırtısında birleşmiş, ıslık-man, ıslık-pleks, ıslık-fil, zira ıslık eşitler, pahalı değildir ve ısıtır. Ama bu esprili ve ıslık-

çı eliti yetiştiren para kimin..." Ne iyi, burada Zirkus Krone binasında geriyi gösteren aynada dostları otururken görüyorum, içlerinde bu arada ölenler de var. Beni edebiyatta yetiştiren Hans Werner Richter,[11] başlangıçta, yolculuğa çıkmamdan önce endişeliydi, ama sonradan "Git bakalım. Bunların hepsi arkamda kaldı. *Sol-demokrat, partiler-üstü* Grünwald Grubu, atom-ölümüyle savaş. Şimdi yıpranma sırası sende..." dedi.

Hayır dostum, yıpranmak yok! İşi öğreniyorum, uzun süredir birikmiş piskokuyu inceliyorum, salyangoz izindeyim, Otuz Yıl Savaşları'nın[12] hâlâ kudurduğu yerlere geliyorum, şimdi örneğin Vilshofen'den ya da Biberach an der Riss'ten daha kara Cloppenburga. Gustav Steffen bizi ıslık çalarak Kuzeybatı Almanyadaki dümdüz Münsterland ovasından geçiriyor. İnekler, her yerde, dikiz aynasında giderek çoğalan ve acaba buranın inekleri bile katolik midir dedirten inekler. Ve üstlerindeki insanlar gitgide artan, bizim gibi Cloppenburga giden traktörler. Bunlar, *kongre için* kiraladığımız Münsterland Salonunda şeytan konuşurken orada olmak isteyen kalabalık köylü aileleridir.

"Seçimi bekliyor" konulu nutkumu bitirinceye kadar iki saat harcadım, oysa o başka yerde bir saatten az sürer. "Willy'ye[13] övgü" nutkumu da kâğıttan haykırarak okuyabilirdim ya da "Kaiserin yeni giysileri"ni. Ama bundan kopacak yaygarayı İncilden bir parça okumak bile yatıştıramazdı. Atılan yumurtalara tepkim "hebâ edilen" tarım subvansiyonlarına işaret etmek oldu. Bu ıslıklanmadı, ama daha esaslı tepkiye yol açtı. Bana yumurta atan ve rastlatan birkaç köy delikanlısı, dört yıl sonra taraf değiştirmiş genç-sosyalistler olarak beni ikinci raund için Cloppenburga davet ettiler, ama bu defa yumurta atanları, bataklık çukuru kadar derin katolik bilgisiyle uyardım: "Delikanlılar, bırakın bunu! Yoksa gelecek cumartesi papazınız efendinin kulağına eğilip günah çıkarmak zorunda kalırsınız..."

Olay yerini, bize hediye edilen yumurta sepetiyle terk ettiğimizde – Vechta ve Cloppenburg yöresi çok kalabalık tavuk çiftlikleriyle tanınır – ve ben otomobilde üstüm başım bulaşmış halde, birkaç yıl sonra trafik kazasında genç yaşta ölen Gustav Steffen yanımda otururken, dikiz aynasına bakarak "Seçim muhakkak ters gidecek. Ama burası çok oy getirdi!" dedim.

Berline döndüğümde derin bir uykudayken ev kapımız yandı ve Anna'yı, çocukları korkuttu. O vakitten beri Almanyada bazı şeyler değişti – kundaklama dışında.

1966

Şu ulu kelimeler "das Sein" ya da "das Seyn"[1], y'siz veya y'li yazılmış, anlamlarını birden yitirdiler. Sanki varlık, temel, bütün olan şeyler ve "das nichtende Nichts" sırf kelime çınlamalarıymış gibi, birdenbire kendimden kuşkulandım ve burada tanıklık etmeye kendimi çağrılmış hissettim. Bu kadar uzun süredir kaçıp giden yıllardan sonra, ve şu sıradaki hareketlilikte birbirine uymayan bir sürü önemli şey – örneğin Deutsche Mark'ın elli yıl önce piyasaya çıkması ve o tedirgin edici altmışsekiz yılı – bir mevsim sonu satışı gibi geçiştirildiği için, bu yaz sömestrisinin bir ikindi vaktinde başımdan geçenleri kâğıda döküyorum. Zira; "Todesfuge"[2] ve "Todtnauberg"[3] şiirleri arasındaki metin uygunluklarına çekingence işaret ederek çarşamba seminerine giriş konuşmamı yapmamdan, ama bunu yaparken o filozof ile o şair arasındaki dikkate değer karşılaşmayı önce atlamamdan sonra, birdenbire – kız ve erkek öğrencilerimin ilk yazıları henüz herhangi bir anlama çekilebilirken – içimin derinliklerinde sorularla karşılaştım. Bunlar, aslında, eksistensiyel değerlendirilemeyecek kadar zamana bağlıydılar: O zaman ben kimdim? Bugün ben kimim? O, vaktiyle varlığı-unutulmuş (seinsvergessen),[1] fakat ne de olsa radikal altmışsekizli – daha iki yıl önce, Berlinde ilk kez anti-vietnam protesto şekillenirken, rastlantı da olsa, orada olan altmışsekizli – ne oldu?

Hayır hayır – tamamen önceden haber verip izin alan – ve Stein Meydanından kalkıp Hardenberg Caddesi boyunca kolkola, bağırarak Amerika Evi'ne yürüyenler, beşbin değil, olsa olsa ancak ikibin kişiydiler. Çeşit çeşit gruplar, grupçuklar, SDS (Sosyalist Alman Üniversite Öğrencileri Birliği), SHB (Sosyaldemokrat Yüksekokul Birliği), Liberal Öğrenci Birliği, Argument Club ve Protestan Öğrenciler Cemaati halkı protestoya çağırdı. Bazıları, bu arada tabiî bende, önceden Tereyağcı Hoffmann'ın dükkânına gidip en ucuz cinsinden aldıkları yumurtaları o "imperyalizm yuvası" dedikleri binaya fırlattık. Sadece laf anlamaz köylülerde değil, öğrenci çevrelerinde de yumurta atmak o zaman moda olmuştu. Evet, ben de attım ve öbürleriyle birlikte "Amis,[4] çık Vietnamdan!" ve "Katil Johnson!" diye bağırdım. Aslında bir tartışma yapılmalıydı, hattâ Amerika Evi'nin Müdürü, kendini liberal gösteren bir adam, tartışmaya hazırdı, ama yumurtalar çoktan uçuşmaya başlamıştı. Hep beraber yaptığımız atışlardan sonra, polis işe karışmadan, Kurfürstendamm Caddesinden ve Uhland Sokağından geçip Stein Meydanına geri döndük. Bazı pankart yazılarını hatırlıyorum, örneğin "Ledernacken Sachen packen!" (Derienseler, eşyanı topla!" ve "Einig gegen den Krieg!" (Beraberce harbe karşı!). Fakat bazı SED[5] fonksiyonerlerinin öteden gelip protesto korteJine katılarak bizi – boşuna da olsa – kışkırtmaları üzücüydü. Ancak orada SED'nin olması Springer Basının[6] ekmeğine yağ sürdü.

Ama ben? Nasıl olup da o yürüyüşe katılmıştım, kolkola girmiştim, sesim kısılasıya bağırmıştım, öbürleriyle birlikte yumurta atmıştım? Gelenekçi denen ve burjuva koşullarda büyümüş, Taubes[7] nezdinde din bilgisi ve biraz felsefe okumuş, Husserl'i[8] denemiş, Scheler'in[9] tadını çıkarmış, Heidegger'i[10] tenefüs etmiş, kendimi onun tarla yolunda terk edilmiş görmüş, her

türlü tekniğe, içeriksiz "çerçeve"ye karşıt, ve o vakte kadar bütün "akla yakını", örneğin politikayı, "varlığı-unutulmuş" (seinsvergessen) olarak bırakmış ben! Fakat şimdi, birden, taraf tutuyor, Amerika Başkanını ve onun müttefikleri Güney Vietnam diktatörü Thieu'yü, onun generali Ky'yi yeriyordum. Ancak henüz Ho-Ho-Ho-Chi-Minh çığlıklarıyla kendimi tamamen kapıp koyvermeye hazır değildim. Yani, otuz yıl önceki o zamanlar ben aslında kimdim?

Seminer konuşmalarım, iki-üç rapor, dikkatimin sadece yarısından azını çekerken, bu soru peşimi bırakmıyordu. Öğrencilerim profesörlerinin kısmî dalgınlığının farkına varmış olabilirler. Ancak, bir kız öğrencinin direkt bana yönlendirdiği önemli bir soru beni normal üniversite günlüğüne geri getirdi. Soru şuydu: Todtnauberg şiirinin ilk metnindeki "Bir düşünenden gelen (geciktirmeden gelen) söze, bugün, beslenen umut" ibaresini yazar acaba niçin kısalttı, zira "Lichtzwang" kitabında parantez içine alınmış kelimeler şiirin son metninde artık yoklar? Bu, bana bu kadar kabaca dosdoğru sorulduğu için, henüz genç bir insan olarak içine düştüğüm bir durum yarattı: 66/67 kış sömestrisi daha başlamadan, gürültülü ve gitgide büyüyen protesto gösterilerinin hayat verdiği Berlin yollarını terkedip okumaya Freiburga gittim.

Oradan geldim. Ayrıca, germanist Baumann'ı beğenmiştim. Geri gelişimi heideggerce "*keskin bir dönüş*" ("Kehre")[11] olarak yorumlamayı denedim. Ancak, bana meydan okurcasına yöneltiği sorusu, beni "geciktirilmeden" verilecek yanıta zorlayan kız öğrencime, o tartışmalı filozofun Führer Devletine geçici yakınlığına[12] ve kendi hertürlü "marifetini" örten susuşuna işaret eden, kaçamak ve belli ki yetersiz bir cevab verdim. Soruyu hemen arkasından yeniden sadece kendime sordum.

Evet evet, Freiburga kaçtığımda aradığım şey, o büyük şamana yakınlıktı. Kendisi ve karizması beni çekmişti. Çok erken-

den, yüksek düzeydeki kelimelere alışıktım, çünkü daha çocukken, Karaormanlardaki bir sanatoryumun başhekimi olan ve kısıtlı boş zamanını yürüyüşlerle geçiren babam beni Todtnau'dan Todtnauberg'e (Todtnau Dağına) götürür ve filozofun oradaki mütevazı kulübesine işaret etmeyi hiç ihmal etmezdi.

1967

Açık pencerede yolunu şaşıran bir kelebek dışında, benim sürmekte olan çarşamba seminerim yalnız orta derecede ilgi çekiyor görünüyorsa da, onun inişi, gene de, durmamasıya yaşı geçmiş varlığımla ilgilenmeme ve kendimi yüksek kalibreli sorulara muhatap kılmama yetecek kadar hızlıydı: Beni Berlinden uzaklaştıran – aslında – neydi? Haziranın 2'sinde orada olmalı değil miydim? Protestocularla Schöneberg Belediye binası arasındaki yerimi aramam gerekmiyor muydu? İran Şahından nefret ettiğimi düşündüğüm ben de, çatı tahtalarıyla etrafa saldıran tezahüratçı *Şah yanlısı* İranlıların uygun bir hedefi olmayacak mıydım?

Bütün bunlar, biraz kısıntılarla, doğrulanacak şeylerdi. Kuşkusuz, üstünde "İranlı öğrencileri serbest bırakın!" yazılı bir pankart yardımıyla ben de dayanışma içinde olduğumu ilan edip kendimi polise belli edebilirdim. Ve, Şahın ziyaretiyle aynı anda, Belediyede bir Parlamento komisyonu üniversite harçlarının yükseltilmesini konuştuğu için, şu budala "Wer soll das bezahlen?" (Bunu kim ödeyecek?) karnaval hit'ini diğer göstericilerle koro halinde söylemek benim için çok kolay olacaktı. Ve akşam Şah, Farah Diba'sıyla, devleti temsilen *kentin Belediye Başkanı* Albertz refakatinde, Bismarck Caddesinde Deutsche Oper'i ziyaret ettiğinde, eğer korkup Freiburga sıvışmasaydım, polis

beni de Krumme ve Sesenheimer Sokakları arasındaki "oluğa" sıkıştırıp – Operada tören programı devam ederken – coplarla kovalayacaktı. Evet diye kendime sordum ya da en içten soruldum, polisin "tilkiler avı" planı uygulandığında, germanistik ve romanistik öğrencisi Benno Ohnesorg yerine ben kısa mesafeden vurulamaz mıydım?

Benim gibi o da kendini pasifist görüyordu ve Protestan Öğrenciler Cemaati üyesiydi. O da benim gibi yirmialtı yaşındaydı ve yazları benim gibi çorapsız ve sandalla dolaşıyordu. Evet, aynen bana rastlayıp hayatımı söndürebilirdi. Fakat ben oradan gitmiştim ve, "dönüşü"nden ("Kehre"sinden[1]) sonra kendini sükûnete, soğukkanlılığa terk etmiş bir filozofun yardımıyla kendimi ontolojik[2] mesafeye getirmiştim. Sonunda beni değil, onu coplayıp yıktılar. Ve sonunda, sivil polis Kurras'ın emniyetini açtığı PPK markalı tabancasını doğrulttuğu kafa benimki değildi, kurşun Benno Ohnesorg'un sağ kulağının üstünden girip beynini geçti ve kafatasını parçaladı.

İki önemli şiiri yorumlayan öğrencilerimi, bundan duydukları mutluluğu birden yüksek sesle keserek, şaşalattım: "Ayıp! Polis Kurras iki davada beraat etti ve emekli oluncaya kadar Berlin Zabıtasının telsiz merkezinde çalıştı..." Sonra yeniden sustum ve sözünü ettiğim kız öğrencinin bana kışkırtıcı, alaycı bakışını gördüm, hattâ o bakışı en içimde hissettim ve, daha çocukluk günlerimden beri yılgın varlığımı sıkıştıran sorular, buna rağmen içimi kapladılar. Ne zaman olmuştu, benim "dönüşüm" ("Kehre"m)? Sırf-Varolandan veda etmemi isteyen neydi? Ve, yıl boyunca tam ne zamandan beri, o Büyüklük (das Erhabene) bir daha asla terketmemek üzre – arada yüz çevirse de – beni sarmıştı?

. Uzun hastalığından iyileştikten sonra şairin Freiburga gelmesi, bir ay sonra, o 24 Temmuzda olmuş olabilir. Orada, başlan-

gıçtaki tereddüdünü aşmıştı ve, hepimize seremoniyle şiirlerinden okumadan önce, kuşkulu geçmişi kendini tedirgin eden o filozofla gene de buluşmuştu. Fakat Heidegger'le birlikte resminin çekilmesini Paul Celan[3] istemiyordu. Ama sonra buna gene de razı oldu; ancak, bu unutulmaz buluşmaya uygun pozlar için vakit kalmamıştı.

Kendimi sorgulamaktan artık kurtulmuş olarak, ikindi seminerimde bu anekdotu ve başkalarını anlattım, zira özellikle o kız öğrenci, konuşmaya ustaca katılışlarıyla beni geriye yönelik yükümlülüklerden kurtarmayı ve benim, o karmaşık çatışmanın tanığı olarak adetâ sohbete dalmamı başarmıştı. Zira Profesör Baumann'ın direktifiyle Freiburg kitapçılarının vitrinlerini incelemesine izin verilen kişi bendim. Filozof, şairin bütün şiir kitablarının şereflerine uygun şekilde sergilenmesini istemişti. Ve bakın, ilk "Mohn und Gedächtnis"ten "Sprachgittere"e ve "Niemandsrose"ye[4] kadar, akıl almaz ama, hepsini satın alabilirdiniz; ender özel baskılar bile, benim uğraşmam sayesinde, görülebiliyordu.

Böylece, Karaorman'ın tepesinde filozofun kulübesinin bulunduğu yere şairin sabah erkenden ziyaretini özenle hazırlamak işi de bana verilmişti. Ama Celan, tekrardan, Heideggerin o karanlık günlerdeki davranışını kınadı. Hattâ ona, kendi deyimiyle, "Almanyadan bir usta" ("ein Meister aus Deutschland") demiş ve bununla – sade dışta bırakarak da olsa – işin içine ölümü de sokmuş.[4] Bu durumda daveti kabul edip etmeyeceği belirsiz kaldı. Uzun süre karar veremedi ve kimseyle konuşmadı.

Havanın iyice kapanmasına rağmen gene de erkenden yola çıktık. Kulübeyi ziyaretten ve o ilginç görüşmeden veya susuştan sonra St. Blasien'de bir caféde toplanıldı. Kulübedeki buluşmaya, ben dahil, kimse alınmamıştı. Caféde bir yadırgama sezilmedi. Görünüşe göre şair artık düşünüre ısınmıştı. Biraz sonra

ikisi Horbach Bataklığının yolunu tuttular. Oranın doğu kenarından hepimiz, yere konmuş yuvarlak odunlara basa basa bir süre yürüdük. Fakat hava düzelmediği için ve şairin papuçları fazla şehirvarî, veya onun deyimiyle "yeterince rustikal (köyvarî) olmadığı" için yürüyüşe birazdan son verildi ve bir lokantanın Herrgottwinkel'inde[4] rahat ve huzur içinde öğle yemeği yendi. Hayır hayır, günlük politika, örneğin Berlindeki karışıklıklar ve bir üniversitelinin kısa süre önce öldüğü haberi hiç konuşulmadı. Bitkiler üzerine sohbet edildi ve orada görüldü ki, şair en azdan düşünür kadar, belki de daha çok sayıda otun adını biliyordu. Üstelik Paul Celan birçok bitkinin sade latince değil, rumence, macarca hattâ yiddiş (jiddisch[5]) adını da söyleyebiliyordu. Çünkü o Czernowitz'ten geliyordu, bilindiği üzere orası çok-dilli Bukovinadadır *(Karpatlarda)*.

Bunları ve daha birçok dikkate değer şeyleri öğrencilerime ifşa ettim. Ancak özel bir yerden yöneltilen soruya, yani kulübede ne konuşulduğu veya konuşulmadığı sorusuna, sadece "Todtnauberg" şiirine işaret ederek yanıt verebildim. Orada bazı bilgiler vardır. Örneğin iyi bir bilgiyle "göz tesellisi" denen arnika (yaban papatyası, öküzgözü) hakkında birçok yorum yapılabilir. Ve, üstünde tipik Sternwürfel (yıldız küp'ü) olan kulübenin önündeki çeşmenin de pek çok ilintisi olduğu söylenir. Bunlara ilaveten şiirde merkezî yerde, âdetâ canevinde, bir konuklar kitabından söz edilmektedir ki, şair kendini onun içine şu korkak "kimin adını benimkinden önce yazdı" sorusuyla kaydetmiştir, tabiatıyla "yüreğinde, bir düşünenden gelen söze, bugün, beslenen bir umutla"[6]... ve, burada bir kere daha söylenmeli ki parantez içinde olup şairin sonradan sildiği "geciktirmeden gelen" kelimeleri, onun, bilindiği üzre yerine getirilmemiş olan arzusunun ivediliğinin gerektirdiği ifade olmuştur. Fakat kulübede daha nelerden sözedildiği veya edilmeyip susulduğu bilinmiyor,

tahminde kalıyor, tam sezilemiyor, fakat yarayı âdetâ açık tutuyor.

Öğrencilerime aşağı yukarı bunları söyledim, ama onlara ya da adı geçen kişiye, kulübedeki görüşmeyi hayalimde ne sıklıkta canlandırdığımı açıklamadım. Zira bir yeri olmayan şairle "Almanyadan bir usta" arasında; sarı yıldızlı[7] Yahudi ile Freiburg Üniversitesinin, yuvarlak, fakat yokedilmiş parti rozetli eski rektörü arasında; açıkça söyleyenle söylemeyip susan arasında; ve de durmamasıya kendine öldü diyen canlı-kalanla, Varlığı (das Sein'ı) ve gelen Tanrıyı bildiren (haber veren) arasında, nice kelimeler bulunmalıydı, ama bir tane bile bulunamadı.

Ve bu susuş susmaya devam etti. Ben de Berlinden kaçışımın nedenlerini seminerden sakladım; hiç aldırmıyormuşum gibi yaparak, o kız öğrencinin bakışıyla beni yoklamasına karışmadım; ve neyin beni geçici olarak o Büyüklüğe (das Erhabene'ye) yabancılaştırdığını, ve daha bir yıl sonra, gene kaçırırcasına, beni Freiburgdan alıp Frankfurtun hercümercine neyin ittiğini kimseye söylemedim. O Frankfurt ki, orada Paul Celan, üniversite kentçiğimizi terk eder etmez "Todtnauberg" şiirinin ilk metnini yazmıştı.

1968

Seminerim sakinleşti görünüyor, ama benim huzursuzluğum sürüyordu. Bana usulca sağlanmış olan otorite sayesinde o kulübe şiirini[1]; "Todesfuge"[2] şiirine geç bir yankı olarak duymayı, ve önemli fakat aynı zamanda ölüm kişiliğindeki "Almanyalı usta"ya[3] meydan okuyuş olarak algılamayı ancak başarmıştım ki, birden kendimi gene son derece derinden sorguladım: Gelecek yılın paskalya yortusundan hemen sonra seni Freiburgdan kaçıran neydi? O vakte kadar kelimeler arasındaki sususa kulak veren ve ihtişamlı (erhaben) fragmanlarla ve Hölderlin'in yavaş yavaş susmasıyla[4] uğraşan seni, hangi dönüş (Kehre) radikal altmışsekizli yaptı?

Seni, en azından ağızdan, ihtilalci yapan, herhalde, gecikerek, üniversite öğrencisi Benno Ohnesorg'un[5] öldürülmesi değilse eğer, o zaman muhakkak Rudi Dutschke'ye[6] karşı girişilen suikast idi. Bu, senin, "kendi ağzınla" konuşmanı (Jargon der Eigentlichkeit'ı[8]) bırakıp başka bir ağızla, diyalektiğin ağzıyla atıp tutmanla başladı. Kendime durumu aşağı yukarı böyle açıklıyordum ama, dil değişikliğinin derin nedenini tam kestiremiyor, ve çarşamda seminerim kendi kendine yürüdükçe, yanılgılarımın ânî heyecanını yatıştırmaya uğraşıyordum.

Her ne ise, Frankfurtta germanistik ile ilgimi – şimdilik – kestim ve bu defaki dönüşümü (Kehre'mi) kanıtlarcasına sosyo-

lojiye geçip üniversitede Habermas'ı[7] ve Adorno'yu[8] dinlemeye başladım. Ancak biz – ve ben yeni SDS (Sozialistischer Deutscher Studentenbund) üyesi olarak – Adorno'ya konuşma hakkı pek tanımıyorsak da, onu gene de, kendine itiraz edilebilir bir otorite olarak görüyorduk. Her tarafta, özellikle Frankfurtta çok şiddetli olmak üzre, öğrenciler öğretmenlere baş kaldırdılar ve üniversiteyi işgal ettiler. Fakat Adorno, o büyük Adorno, polisi çağırmak zorunda kaldı ve üniversite kısa süre sonra boşaltıldı. Bizim en güçlü konuşmacılarımızdan biri olan Hans-Jürgen Krahl – onun hitabet gücüne o reddetme ustası bile hayrandı –, daha birkaç yıl önce faşist Ludendorff-Bund'una, sonra reaksiyoner Junge Union'a[9] üyeydi, ama şimdi keskin bir dönüşle kendini Dutschke'nin halefi ve güçlü otorite görüyordu. O kargaşada Krahl tutuklandı, fakat birkaç gün sonra serbest bırakıldı. Ve hemen arkasından, olağanüstü hal kanunlarına karşı olsun, her şeye rağmen çok saygı gösterilen öğretmenine karşı olsun, yeniden faaliyete geçti. Böylece, Kitap Fuarının son günü olan 23 Eylülde elli yıl önce ilk Auschwitz davasının sona erdiği Gallus Binasındaki podyum tartışması – ki sonunda Adorno bunun kurbanı oldu – kargaşa içinde dağılma tehlikesi geçirdi.

Ne dehşetli günler! Gayet sakin seminerimde emniyet içinde olup sadece çok inatçı bir hanımın kışkırtıcı sorularıyla huzuru kaçan ben, her birini tek tek yaşayıp arkamda bıraktığım otuz yılı atlayıp, artık yüksek mahkeme durumuna gelen tartışmada yerimi almaya uğraşıyordum. Zorlu sözler ne hoş! Kalabalığın içinde ben de bağırarak laflar atıyor, yırtıcı kelimeler buluyor, Krahl'dan daha gayretli olmalıyım diyordum. Onunla ve diğerleriyle birlikte, artık ezilmiş ve sıkıntı içinde söyleyecek söz bulamayan ve her sorunu çelişki içinde çözen diyalektiğin yuvarlak kafalı ustasını[10] iyice soymanın peşindeydik, ve bunu başardık. Nitekim kısa süre önce göğüslerini açıp Adorno'ya göstere-

rek dersini kesmeye onu zorlamış olan üniversiteli kızlar, şimdi onun ayaklarının hemen dibinde oturuyorlar ve bu defa o hassas insanı çıplak görmek istiyorlardı. Tam burjuva tarzında giyinen o tıknaz adamın örtüleri açılmalıydı. Daha da kötüsü: Kendini koruyan teorisini teker teker terk etmeli ve biraz önce ayaklar altına alınan otoritesini, az buçuk onardıktan sonra ihtilalin hizmetine bırakmalıydı – bunu Krahl ve ötekiler istiyordu. Bize yararlı olmalı deniyordu. Yakında her yönden gelinip Bonn'da birleşilecek yürüyüşte ona ihtiyaç vardı. Hâkim sınıf karşısında onun otoritesinden yararlanmak zorunlu görülüyordu. Ama prensipte o bertaraf edilmeliydi.

Bu son lafı ben söylemiştim. Ya da, içimden kim veya ne bunu söylemişti? Şiddetin sözcülüğünü yapmamı benden isteyen neydi? Devam eden Celan seminerinde ortalama bir çabayla seminere başarıyla katıldıklarının belgelerini alan öğrencilerimin yüzleri yeniden gözümün önüne geldiğinde, bir zamanki radikalliğimden şüphe ettim. Belki bizler, ben, şaka yapmıştık. Ya da benim aklım karışmış, baskıcı tolerans deyimi gibi bazı fettanca seçilmiş lafı yanlış anlamıştım, tıpkı her türlü varlığın unutulmasına karşı ustanın verdiği hükmü yanlış yorumlamam gibi.

Adornonun en yetenekli öğrencisi sayılan Krahl, tuzak kurmayı ve biraz önce henüz donuk olan o kavramı ifrata taşımayı severdi. Tabiî, karşı sözler de duyuluyordu. Örneğin Habermas. Fakat o sol-faşizm tehdidine karşı Hannover Kongresinden beri hep duyulan uyarılarıyla bizleri tamamen yitirmişti. Ya da kendini Es-Pe-DE'ye[11] satmış olan ve şimdi bizi "gözü kararmış aksiyonizm"le suçlamaya hakkı olduğunu söyleyen o posbıyıklı yazar.[12] Salon kaynıyordu. Benim de gürültü kopardığımı kabul etmeliyim. Fakat, ağzına kadar dolu salonu vaktinden önce bırakıp gitmemin nedeni neydi? Yeteri kadar radikal olmamak mı?

Tek gözlü olduğu için hep güneş gözlüğü takan Krahl'ın bakışına artık dayanamamak mı? Yoksa aşağılanan Theodor W. Adorno'nun acıklı görünüşünden mi kaçmıştım?

Salonun çıkışında halkın sıkışık durumda bekleştiği yerde, görünüşe göre kitab fuarı ziyaretçisi olan yaşlıca bir bey, hafif aksanlı diliyle bana hitap etti: "Çok saçma konuştunuz. Bizde Pragda bir aydan beri sovyet tankları duruyor ve siz burada halkın kollektif öğrenme-süreçlerinden söz ediyorsunuz. Güzel Bohemyaya hemen bir seyahat yapın. Orada bir kollektifin içinde öğrenirsiniz, güç nedir, güçsüzlük nedir. Bir şey bildiğiniz yok, ama her şeyi daha iyi bildiğinizi sanıyorsunuz..."

"Ah evet" dedim, ve iki şiirin metin yorumlamasından başlarını korkuyla kaldıran öğrencilerimin üstüne doğru konuştum: "altmışsekiz yazının sonunda bir şey daha oldu. Çekoslovakya işgal edildi. Alman birlikleri buna katıldılar.[13] Ve bir yıldan az sonra Adorno öldü: Kalb yetmezliği dendi. Ayrıca, Şubat yetmişte bir trafik kazasında Krahl da öldü. Ve aynı yıl, Paul Celan, Heidegger'den umduğu sözü almadan, kalan yaşamını Pariste bir köprüden aşağıya suya attı. Tam gününü bilmiyoruz..."

Bundan sonra çarşamba seminerim dağıldı. Sadece sözü edilen kız öğrenci kaldı. Onun da artık soracağı bir şey olmadığı için ben de susuk kaldım. Benimle bir süre yalnız kalmak ona yetiyor olmalıydı. Böyle, beraberce sustuk. Ancak, giderken sona bıraktığı iki cümlesi vardı: "Şimdi gidiyorum. Sizden gelecek bir şey zaten kalmadı."

1969

Bana o çağımda zor bir çocuk dense de, pek hareketli bir zaman olmuş olmalı. Hep söylerlerdi. "Carmen zordur" ya da "çok zordur" veya "Carmen sorunlu bir çocuktur". Ama bu sade annemin boşanmak üzere olmasından ve babamın daha çok dışarlarda montajda çalışmasından değildi; bizim çocuk yuvasında sorunlu başka çocuklar da vardı, hattâ öyleleri ki, onlar büyümüş sayılmalıydı, örneğin bizim *Bochumdaki* Ruhr Üniversitesi öğrencilerimiz. Bunlar yuvayı önce sırf çocuğuna tek başına bakan kız öğrenciler için açmışlardı ve her şeyi, ama tamamen her şeyi "antiotoriter" (otorite kullanmadan) idare etmeyi, çözmeyi istiyorlardı, hattâ (oraya geldiğimizde bize denen) proletarya çocuklarını bile. Bu önce kavgalara sebep oldu, zira biz sıkı terbiyeye alışmıştık, anne-babamız ise zaten. Sadece, annem sonraları, eskiden büro muymuş neymiş, öyle iki odaya temizleyiciliğe gittiğinde – çünkü öğrenci anneler bu iş için fazla kibarmışlar – komşudaki başka annelere demiş ki: "Bırakalım, Kızıllar bu işin nasıl olduğunu bir denesinler". Çünkü Bochumdaki yuvayı, "alt-imtiyazlılar" (Unterprivilegierte)[1] denenlerin çocukları için de kullanmak isteyen inisiyatif grubu ekstrem sol zihniyetliydi. Sonuçta, annemin anlattığına göre hep bölünmeler oluyormuş ve çok kez gece yarısını geçene kadar süren aile toplantıları neredeyse her defasında sonuçsuz kalıyormuş.

Fakat o zamanlar, sade biz çocuklarda değil, genel olarak ortalıkta kaos gibi bir şey vardı. Toplumda nereye bakılsa anlaşmazlık, kavga. Üstelik seçim kampanyası sürüyordu. Bizim yuvanın önünde, annemin hatırladığına göre, üstünde "Seçim kavgası yerine sınıf kavgası!" yazılı bir pankart asılıydı. Bu kavga yuvamızda zaten vardı. Devamlı dövüşler oluyordu, çünkü herkes, özellikle biz proletarya çocukları, solcu üniversitelilerin yuvamız için topladıkları oyuncakları kendisine almak istiyordu. Hele ben, annem diyor, pek açgözlü imişim. Ama bizler seçim kampanyasından hemen hemen hiçbir şey duymadık. Yalnız bir keresinde üniversiteliler bizi bir gösteriye götürdüler, dev gibi bir beton yığını olan üniversitenin önüne. Orada başkalarıyla beraber "Bize kim ihanet etti? – Sosyaldemokratlar!" diye bağırmaya zorlandık. Ama Sosyaldemokratlar Willy'leriyle[2] seçimi bir ölçüde gene de kazandılar. Biz çocuklar bunu tabiî öğrenemedik, çünkü televizyonda yaz boyunca bambaşka bir şey gösteriliyordu: Aya iniş. Hepimiz evde veya ben komşumuz Frau Pietzke'lerde televizyona baktığımızdan, aya iniş bizler için seçimlerde ne olduğundan daha ilginçti. Böylece, büyük renkli kalemlerle ve karıştırılabilen tüp boyalarla, tamamen antiotoriter, yani herkes ne isterse, yuvanın bütün duvarlarına aya inişe benzer bir şeylerin resimlerini yaptık, tabiî o komik kıyafetleriyle o iki adamın da. Ve de, almancası "Adler" (Eagle=kartal) olan ay gemisinin resmini. Bu aslında pek zevkli bir şey olmalıydı ama, ben sorunlu çocuk olarak, aile toplantısında gene dırdıra sebep olmuşum. Çünkü o iki adamın – adları Armstrong ve Aldrin idi – eciş bücüş resimlerini duvara çizip sade üstlerine boya sıvıştırmamış, bir de televizyonda açıkça gördüğüm gibi, üstündeki birçok yıldızla ve şerit biçimindeki çizgilerle ayda dalgalanan amerikan bayrağının resmini yapmıştım. Böyle bir şeyi bizim üniversiteliler, hele iyice sol'dakiler tabiî hazmedemediler. Ar-

kasından büyük bir pedagojik faaliyet geldi! Ama bana nasihatla hiçbir şey yaptırılamazdı. Annem hatırlıyor, aile meclisinin kararıyla benim resmim, yani annemin hâlâ "Stars und Stripes" dediği şey, çocuk yuvasının duvarından tamamen radikalce yıkanıp silinmiş ve buna sadece ne maoist ne de başka türlü ihtilalci olan antiotoriter öğrenciler karşı oy vermişler. Hayır, buna azıcık olsun ağlamadım. Ama, öğrencilerden biri – doğru, o bugün Bonn'da müsteşar filan gibi bir şey – ayın üstüne kıpkırmızı bir bayrak dikmeye beni razı etmeye uğraştığında direnmişim, yapmamışım. Bu benim için sözkonusu olamazdı. Hayır, kırmızıya hiç karşı değildim, fakat sırf televizyonda kırmızı değil, başka bir... O öğrencinin vazgeçmemesi üzerine, ben ortalığı karıştırmış, bütün o güzel renkli kalemleri, boya tüplerini, diğer çocuklarınkileri de, tepinerek ezmişim, öyle ki, her gün yuvayı temizleyen, bunun için, kendileri de anne olan kız öğrencilerden para alan annemin bütün boya bulamacını yerden kazımaktan canı çıkmış. Bundan dolayı annem bugün bile, o zamanki annelerle buluştuğunda hep "Benim Carmen bir zamanlar tam bir sorunlu çocuktu" der.

Ne olursa olsun, ben çocuklarımı, eğer olurlarsa, kesinlikle başka türlü, yani normal terbiye edeceğim – aya inilen ve hemen arkasından annemin oyunu Willy'ye verdiği o yıl, çok hareketli bir zamana rastlamış da olsa ve ben bugün hâlâ bizim çocuk yuvamızı, tamamen canlı gibi, bazen hayal etsem de.

1970

Gazetem bunu asla kabul etmez. Benden istedikleri şöyle herhangi bir esaslı iltifat yazısı. Örneğin "Bütün suçu üstüne aldı" gibi, ya da "Şansölye[1] birdenbire diz çöktü...", veya daha da tumturaklı "Almanya için secde etti!"

Birdenbireymiş, buna kim inanır. Hepsi ince ince planlanmıştı. Eminim, o düzenbaz, ya da onun laf taşıyıcısı ve aracısı diyelim, öz-be-öz alman toprağından o utanılacak vazgeçişi[2] bize kazanç diye yutturmayı, bu özel numarayı onun kulağına fısıldamıştır. Ve de şimdi onun şefi, o ayyaş, katolik yöntemini uyguluyor. Diz çöküyor. Aslında o hiçbir şeye inanmaz. Hepsi showdur. Ama, seremoninin başlangıcı olarak, gazeteci gözüyle, tam bir başarıydı. Bomba gibi patladı. Güzelce protokol dışı yürüdü. Herkes sandı ki tören âdet üzere seyredecek: Yani, karanfil çelengi koy, şeritleri düzelt, iki adım geri, başı eğ, çeneyi tekrar kaldır, uzun uzun uzaklara bak. Ve arkasından hemen mavi ışıkla bas gitsin Willanów Şatosuna, şişeciklerin, konyak kadehlerinin beklediği o kibar ikametgâha. Fakat hayır! O, başka, özel bir yöntem seçiyor: Hiç de riskli olmasa da birinci basamağa değil, direkt ıslak granitin üstüne, eline dayanmaksızın, ustaca kendini yere bırakıyor, heriki eli torbanın önünde birbirine kenetlenmiş, yüzünde Karfreitag[3] ifadesi, sanki kendisi Papadan daha papaymış gibi, fotoğrafçılar sürüsünün çıt sesini bekliyor,

sabırla bir dakika öyle kalıyor ve sonra – önce bir, arkasından öbür bacağıyla emin şekilde değil, hayır – birden sanki günlerce ayna önünde talim etmişçesine, hop diye kalkıyor, duruyor ve, sanki Kutsal Ruh ona şahsen görünmüşçesine bakışını hepimizin üstünden geçiriyor: sade Polonyalılara değil, hayır, bütün dünyaya fotojen af dilemek nasıl olur, gösterir gibi. Ne diyeyim, bu gerçekten ustacaydı. Berbad hava bile duruma uydu.

Ama, böyle saygısız-alaycı bir yazıyı gazetem kesinlikle basmaz – şef bölümümüzdekilerin, bu Dizçökme-Şansölyesinin devrilerek mi ya da seçilmemekle mi veya başka nasıl olacaksa, başımızdan daha dün gitmesini istemelerine rağmen!

Böylece yazıya yeniden girişlim ve büyük laflar döktürdüm: Vaktiyle Varşova gettosunun bulunduğu yerde, 1943 Mayısında anlamsızca tahrib edilip zalimce yokedilen o yerde, bir anıtın önünde, gün-be-gün olduğu gibi bu ıslak soğuk Aralık gününde de bronzdan, uzun ayaklı iki şamdandan rüzgârın titrettiği alevler fışkırırken, Alman Şansölyesi, yapyalnız, diz çöktü, pişmanlığı, Almanlar adına işlenmiş bütün kötülüklerden pişmanlığı ifade ederek o muazzam suçu üstlendi; o, şahsen suçlu olmayan o, gene de diz çöktü.

İşte oldu. Bunu herkes basar. Yükü üstlenen Adam, acılı Kişi! Belki ek olarak biraz da yerel renkler katılmalı mı? Birkaç küçük "Nicklickeiten"[4]. Zarar etmez. Örneğin, yüksek devlet konuğunun, Polonyanın millî kutsal yeri olan Meçhul Asker Anıtında değil de, tam da Yahudilerin önünde diz çökmesini Polonyalıların yadırgaması üzerine birkaç laf. Sadece biraz soruşturmalı, deşmeli, gerçek Polonyalının antisemit (Yahudi düşmanı) olduğu hemen ortaya çıkar. Hiç okadar eski değil, iki yıldan biraz önce Polonyalı üniversiteliler, tıpkı bizdeki ya da Paristekiler gibi kargaşa çıkarabileceklerini düşündüler. Fakat derhal milis, başta İçişleri Bakanı Moczar, "siyonist provokatör" de-

diklerini coptan geçirdi. Birkaç bin parti fonksiyoneri, profesörler, yazarlar ve diğer aydınlar, çoğu Yahudi, işten kovuldu. Bavullarını toplayıp kapağı İsveçe ya da İsraile attı. Burada bundan sözeden artık yok. Ama bütün suçu bize yüklemek kibarlık gereğidir. Norveç üniformasıyla biz Almanlara karşı savaşmış vatan haini buraya büyük maiyeti – Krupp meneceri Beitz, birkaç solcu yazar ve diğer büyük akıllılar – ile gelip Polak'lara[5] bizim Pommerni, Şilezyayı, Doğu Prusyayı tepsiyle sunduğunda ve üstelik sirkteymiş gibi derhal diz çöktüğünde, abuk sabuk, "Her Polonyalının kalbini titreten katolik davranış"tan söz ediliyor.

Anlamı yok. Basılmayacak. Gazetem en iyisi susar, bundan bahsetmez. Kısa bir ajans haberi, tamam. Hem, bunlardan bana ne? Beni heyecanlandıran ne? Breslau mu, Stettin mi, Danzig mi?[6] Bana vız gelmeli. En iyisi, atmosfer hakkında yazacağım: Polonyaca el öpüş hakkında, kentin eski yerlerinin ne güzel olduğu, Wilanów ve birkaç başka muhteşem binanın yeniden inşa edildiği, ama nereye bakılsa berbad ekonomik durum... Vitrinlerde hiçbir şey... Bütün kasapların önünde kuyruklar... Niçin bütün Polonyanın bu Dizçökme-Şansölyesinin komünist dostlarına vaadettiği milyarlık krediyi beklediği... Bu mülteci! Nasıl da sinirime dokunuyor. Evlilik dışı doğduğundan filan değil... Böyle şey olur... Ama diğerleri... Bütün o yapmacık tavırları... Ve çiseleyen yağmurda diz çöküşü... İğrenç... Nasıl da nefret ediyorum ondan.

Göreceğiz, yurda döndüğünde çok şaşıracak. Onu ve onun Doğu-Anlaşmalarını parça parça edecekler. Sade benim gazetemde değil – Ama gene de çok ustacaydı şu pat diye diz üstüne düşmek.

1971

Gerçek, bir roman yazılabilirdi. O benim en iyi kız arkadaşımdı. Birlikte en delice, bazen tehlikeli, şeyler tasarlardık, fakat bu felaketi değil. Felaket, her yerde diskoteklerin açılmasıyla ve, o zamanlar artık hastalıklı olan annemin tiyatro abonmanını etraflıca kullanan benim, Uschi'yi (Uşi'yi) bir kez birlikte başka bir şey dememize ikna etmemle başladı. Şöyle kısaca bir burnumuzu sokup bakalım dedik, fakat karşımıza çıkan ilk diskoda takılıp kaldık.

Uschi kıvırcık kızıl saçlarıyla ve çilli küçük burnuyla gerçekten sevimliydi. Schwaben (*Güneybatı Almanya*) şivesiyle konuşuyordu. Biraz yaramaz, fakat yaramazlığında espriliydi. Oğlanlara, işi herhangi şekilde ciddîye götürmeden, nasıl serbestçe yaklaştığına gıpta eder ve kendimi onun yanında ekseri her lafa önem veren, yavaş kanlı hantal biri olarak görürdüm.

Ve sonunda disko uğultusuna daldım: "Hold That Train..." Tabiî Bob Dylan. Fakat Santana, Deep Purple da vardı. Pink Floyd'u pek tutardık, bizi nasıl da sarhoş ederdi. "Atom Heart Mother..." Fakat Uschi Steppenwolf Grubunu tercih ederdi – Born To Be Wild..." Kendini buna tümden bırakabiliyordu. Benim hiç başaramadığım bir şey.

Hayır, işi sonuna kadar götürmüyorduk. Herkese bir joint, bir tane daha, o kadar. Ve açık konuşalım, o zamanlar kim esrar iç-

miyordu ki? Gerçek bir tehlike söz konusu değildi. Benim durma sınırım zaten çok alçaktı; çok yakında hosteslik bitirme-sınavım olacaktı, iç hatlarda da çoktan çalışmaya başlamıştım. Böylece diskolara hemen hemen zaman kalmıyordu ve Uschi'yi biraz gözden kaybetmiştim. Bu üzücüydü ama çaresi yoktu, hele 1970 Ağustosundan itibaren sık sık British European Airways'le Londraya uçuyordum ve Stuttgart'a daha seyrek gelebiliyordum. Annemin durumu gerçekten daha kötüleştiği için orada beni başka sorunlar bekliyordu, hele babam... Ama bunu bırakalım. Benim yokluğumda Uschi daha sert maddeler kullanmaya başlamış olmalıydı, muhtemelen Nepal-Shit. Sonra birden heroine (eroin) başladı, iğneye dadandı. Ben ancak iş işten geçtikten sonra, Uschi'nin anne-babasından – gerçekten hoş, dikkat çekmeyen insanlar – işin aslını öğrendim. Fakat durumun çok kötüye doğru gitmesi; gebe kalması ve çocuğun kimden olduğunu bile bilmemesi üzerine başladı. Bu onun için büyük şanssızlıktı, çünkü kız daha öğreniminin içindeydi, tercüman okuluna gidiyordu, ama aslında benim gibi hostes olmak istiyordu. "Uzaklarda dolaşmak, dünyayı görmek!" Tanrım, kızın benim meşakkatli işimden haberi var mıydı, hele uzun mesafe uçuşlarındaki zorluklardan? Ama Uschi en iyi arkadaşımdı. Onun için kendisine cesaret verdim: "Belki başarırsın, daha çok gençsin, değil mi..."

Sonra şu oldu. Uschi bebeği doğurmak istiyordu ama, heroin iptilâsı yüzünden gene de aldırmaya karar verdi ve doktor doktor dolaştı. Tabiî boşuna.[1] Ona yardım etmek, Londraya göndermek istediğimde, çünkü orada üçüncü aya kadar bir binlikle, daha sonra zamla, bir şey yapılabiliyordu ve bir meslektaşım vasıtasıyla adresleri bildiğim için, örneğin Cross Road'da Nursing Home, ve bundan başka gidiş-dönüş uçak biletini ve oradaki olağan masrafları üstlenmeyi teklif ettiğimde, istemedi, isteme-

di. Onunla anlaşmak, benim suçum olmaksızın, giderek zorlaşıyordu.

Güneybatı Almanyada Schwäbisch Alb'da bir yerde o şarlatanlardan birine çocuğu aldırttı – gerçekten pek aşırı bir yöntemle: sabunlu su, kocaman bir injektör, direkt rahim ağzından içeriye. Uzun sürmemiş. Fetus çıktıktan sonra hepsi helâ küvetine ve sifonu çek. Bir oğlanmış.

Bunlar Uschi'yi heroin iğnelerinden daha çok sarstı. Her ikisi, kendini kurtaramadığı o iğne ve "Engelmacher"ler (bebeklerden melekler yapanlar), kızcağızı dayanmanın sınırına getirdi denebilir. Gene de cesaretle buna karşı koymayı denedi. Fakat tamamen clean (temiz) olamadı. Uschi için, Paritätischer Wohlfahrtsverband[2] üzerinden, Bodensee (Konstans Gölü) yakınında bir adrese ulaşmayı başardım. Orası bir tedavi köyü, hayır, aslında büyükçe bir çiftlikti. Orada gerçekten iyi insanlar olan bir antropozoflar[3] grubu, tedavi merkezi gibi bir şey kurmaktaydılar. Rudolf Steiner'in[3] metodlarıyla, yani Heileurythmie,[3] resim yapmak, biyolojik-dinamik sebze yetiştirmek ve benzer hayvancılık çalışmalarıyla, uyuşturucu bağımlılarından bir ilk grubu iğneden uzaklaştırmak istiyorlardı.

Uschi'yi oraya yerleştirdim. Orası onun hoşuna bile gitti. Tekrar biraz gülmeye başladı ve çiftlikteki birçok başka türlü kargaşaya rağmen yaşama iyice geri döndü. Sığırlar hep kaçıyorlar, her şeyi ezip geçiyorlardı. Ve tuvaletlerin hali! En gerekli şeyler yoktu, çünkü Stuttgarttaki Eyalet Meclisi her türlü para yardımını reddediyordu. Ve daha birçok şey aksıyordu, özellikle grup konuşmalarında. Ama bunlar Uschi'yi rahatsız etmiyor, olanlara sadece gülüyordu. Hattâ tedavi merkezinin ana binasında yangın çıktığında bile – sonradan anlaşıldığına göre, fareler yuva yaparken üstü örtülü bir soba borusunun üstüne samanları yığmışlar, için için yanan samanlar birden alevlenmiş –

orada kaldı, iğreti barınma yerleri yapılırken yardım etti. Şu büyük resimli-dergilerden biri o gayet tantanalı başyazısıyla yayınlanıncaya kadar, evet o vakte kadar, her şey gerçekten yolunda gidiyordu. Derginin kapağında şu yazılıydı: "Bizler çocuk aldırdık!"

Yazık ki, bir ziyaret gününde o dehşetli kapak resmiyle bol resimli röportajı ona gösteren bendim. Yüzlerce kadının, bazıları fotoları ve adlarıyla, aralarında Sabine Sinjen, Romy Schneider, Senta Berger v.s. gibi VİP listemizdeki büyük film yıldızlarının kendilerini böyle tanıtmaları Uschi'ye yardım eder diye düşünmüştüm. Böyle bir şey yasak olduğu için Savcılığın araştırma yapması gerekecekti. Yaptı da. Ama itirafçı kadınlara bir şey olmadı. Pek kalburüstüydüler. İşler işte böyle yürüyor. Ama benim Uschim – kendi dediğine göre – kadınların bu kadar cesareti karşısında "bayağı high" olmuştu ve eyleme katılmak istiyordu. Bunu, özgeçmişini ve vesikalık fotosunu ekleyerek derginin redaksiyonuna yazdı. Derhal red geldi. Onun anlattığı ayrıntılar – heroin artı Kurpfuscher[4] – çok ekstrem imiş. Bu derecede aşırı bir olayı yayınlamak eylemin amacına zarar verirmiş. Belki ilerde olurmuş. 218. maddeye karşı yürütülen mücadele daha sona ermemişmiş.

Akıl alacak şey değil. Bu, duygudan yoksun rutin! Bukadarı Uschi için fazlaydı. Red haberinden birkaç gün sonra kayboldu. Her yerde aradık. Ebeveyni ve ben. Görevimden ayrılabildikçe yollara düştüm, bütün diskoları taradım. Kız kayıptı ve kayıp kaldı. Sonunda onu Stuttgart Garında bulduklarında, kadınlar helâsında yerde yatıyordu. Olağan aşırı-doz, "Altın Vuruş" denen şey.

Kendimi tabiî suçluyorum, hâlâ. Sonunda o benim en iyi arkadaşımdı. Onu elimin altında daha sıkı tutmalıydım, birlikte Londra'ya uçmalı, onu orada Cross Road'da gerekli yere teslim

etmeli, bedelini peşin ödemeli, sonra oradan teslim almalı, korumalı, ruhen desteklemeliydim, değil mi Uschi?

Aslında küçük kızımıza Ursula[5] adını verecektik, fakat, gerçekten anlayışlı olan ve çocuğumuzla candan ilgilenen kocam, ben hâlâ British European Airlines'te uçtuğum için, Uschi üzerine yazmamın daha iyi olacağı fikrindeydi.

1972

Öyküyü anlatan kişi, "o" dediği kimseyle kendinin aynı kişi olduğunu söylüyor. İkisi bazen birleşiyor, bazen ayrılıyorlar. Bu "o"yu, diğer olağan o'lardan ayırt etmek için büyük O ile yazdık.

Ben şimdi O'yum. O, Hannover-Langenhagen'de oturuyor, ilkokul öğretmeni. O'nun – şimdi artık ben değil – yaşamı hiç kolay geçmedi. Lisede yedinci sınıftan sonra paydos. Arkasından ticaret öğrenimi bitirilmedi. Sigara sattı, askerde çavuş rütbesine yükseldi, yeniden özel bir ticaret okulunu denedi, ama liseyi terkettiğinden bitirme sınavına sokulmadı. Yabancı dilini ilerletmek için İngiltereye gitti. Orada otomobil yıkayıcısı oldu. Barcelonada İspanyolca öğrenmek istedi. Ama ancak Viyanada bir arkadaşı başarı-psikolojisi gibi birşeyle ona güç vermeyi deneyince cesaretini topladı. Yeni bir atılımla Hannovere gidip İdarecilik Akademisine başvurdu, ve becerdi, lise olgunluk diploması olmadan orada okumasına izin verildi, öğretmenlik sınavını başardı. Ve şimdi Eğitim ve Bilim Sendikası üyesidir, hattâ Genç Öğretmenler Komisyonu Başkanıdır, toplumu adım adım değiştirmek istiyor ve bir yerden ucuza kapattığı hurda kulaklı-koltuğunda bunun rüyasını gören pragmatik bir solcudur. Ve birden, Walsroder Sokağında ikinci kat sağdaki dairesinin zili çalıyor.

Ben, O olarak, kapıyı açıyorum. Kumral uzun saçlı bir kız kapıda duruyor, benimle konuşmak istiyor, soruyor: "İki kişi sizlerde kısaca geceyi geçirebilir mi?" Kız "sizler" diyor, çünkü, O'nun veya ben'im, kız arkadaşımla beraber yaşadığımı birisinden öğrenmiş. O ve ben evet diyoruz.

Daha sonra O içine şüphe düştüğünü söylüyor, kahvaltıda kız arkadaşımın da düşmüş. Arkadaşım, "bu durumda yalnız tahmin yapılabilir..." dedi. Fakat ikimiz de önce okullarımıza gittik, zira o da benim gibi ders veriyor, ama Gesamtschule'de.[1] Benim programımda öğrencilerle kuş parkına gitmek vardı. Orası Walsrode'nin yakınındadır. Bunlardan sonra ikimizin de şüphesi geçmedi: "Onlar bu arada çoktan daireye yerleşmiş olabilirler, çünkü uzun saçlıya anahtar vermişim..."

Bundan dolayı O bir arkadaşıyla, benim de iyi bir arkadaşla konuşmuş olabileceğim gibi konuşuyor. Arkadaş, kız arkadaşımın kahvaltıda söylediğini söylüyor: "110'a telefon et!" O (benim rızamla) numarayı çevriyor ve hattı özel-komando BM'ye[2] bağlatıyor. Özel-komandodakiler dikkatle dinliyorlar. "Bildirdiğiniz şeyi inceleyeceğiz" diyorlar. İncelemeyi sivil kıyafetle yapıyorlar. Kapıcıyla merdivenliği gözetlemeye başlıyorlar. Merdivenleri çıkan bir kadınla genç bir erkek onlarla karşılaşıyor. Kapıcı kimi aradıklarını soruyor. Öğretmene gitmek istiyorlarmış. Kapıcı "evet" diyor, "O ikinci katta oturur, ama herhalde evde değildir." Sonra genç adam çıkıyor, dışarda bir telefon kulübesi arıyor. Paraları cihazın deliğine atarken tutukluyorlar. Üstünde bir tabanca çıkıyor.

Öğretmen politik bakımdan muhakkak benim solumdadır. Bazen, hurda koltuğunda otururken ileriyi hayal eder. "Alt-imtiyazlıların emansipasyon (haklarına kavuşması) süreci"ne inanmaktadır. Sol çevrelerde nerdeyse filozof Habermas kadar tanınmış olan ve BM çetesi hakkında "Bombalarıyla vermek istedik-

leri ateş sinyali gerçekte aldatıcı ışık parıltılarıdır" dediği söylenen Hannoverdeki bir profesörle öğretmen hemen hemen aynı fikirdedir: "Bu kimseler, Solcuların bütün spektrumuna iftira etmek için gereken argümanları Sağcılara teslim ettiler."

Bu benim fikrime uyuyor. Bundan dolayı; O ve ben, O öğretmen ve sendikacı olarak, ben serbest meslekçi, 110'u çevirdik. Bu sayede Eyalet Kriminal Polisinden memurlar, öğretmenin oturduğu ve içinde hurda bir kulaklı-koltuk duran daireye geldiler. Polisler kapıyı çaldıktan sonra kapıyı açan, çitişmiş kısa saçlı, hastalıklı görünen sıska kadın polisteki arama-fotosuna hiç benzemiyordu. Belki aranan kadın o değildi. Onun hakkında defalarca öldü denmişti, beyin urundan ölmüş, gazeteler yazdı.

Kadın tutuklanırken "domuz herifler!" diye bağırdı. Ama ne zaman ki memurlar öğretmenin dairesinde, içinde aranan kişinin kafa röntgen resmi olan bir dergi buldular, özel-komando o zaman yakaladığı kişinin kim olduğundan emin oldu. Memurlar sonradan öğretmenin dairesinde başka şeyler de buldular: cephane, ateşli silahlar, el bombaları ve içinde dörtbuçuk kiloluk bir bombayla Royal markalı bir kosmetik çantası.

Öğretmen daha sonra bir röportajda "hayır" dedi, "böyle yapmaya mecburdum." Ben de onun bu işe kız arkadaşıyla birlikte karıştığı fikrindeyim. Ve sonra kız arkadaşıyla ilgili şunları anlattı: "Buna rağmen içimde kötü bir his vardı. Eskiden, o daha bomba işine başlamadan önce onunla bazen aynı fikirde olurdum; örneğin, Frankfurttaki Schneider alış-veriş merkezine saldırıldıktan sonra kız arkadaşımın 'konkret' dergisine yazdıklarıyla: 'Yangın çıkarmanın genelde kötü yanı, tehlikeye düşmek istemeyen insanların tehlikeye düşebilmeleridir...' Fakat o sonra Berlinde Baader'in hapisten kurtarılmasına gene de katılmış, olayda küçük bir müsdahdem ağır yaralanmıştı. Kız arkadaşım bundan sonra saklandı. Bundan sonra iki taraftan ölenler

oldu. Bundan sonra bana geldi. Bundan sonra ben... Ama aslında o artık yaşamıyor zannediyordum."

İçinde kendimi gördüğüm O, öğretmen, 110'u çevirdiği için kanunen yüksek bir ödül hakkeden O, açılacak davaya sanık olarak katılmak istiyor, ki şimdiye kadar yakalananların – bu arada terorist kadın Gudrun Ensslin'in – Hamburgda şık bir butiğe geldiğinde tanınmıştı – davaları dürüst şekilde görülsün. Öğretmenin dediğine göre bu davalarda "toplumsal bağlantılara işaret edilecek..."

Ben bunu yapmazdım. O kadar paraya yazık. Avukatlar, *solcu* Schily[3] ve daha kim ise, bundan niçin yararlansınlar? Parasını kendi okuluna ya da başka okullara versin daha iyi, okadar ilgilendiği alt-imtiyazlıların yararına... Ama parayı kime verirse versin, ilkokul öğretmeninin canı gene de sıkkın olacak, çünkü yaşamı boyu O artık 110'u çeviren adam kalacak. Ben de benzer durumdayım.

1973

Kim demiş şifa getiren şok diye! Siz benim damatlarımı, dört tane, iyi tanımazsınız. Onlar kızlarımla değil, gizlice otomobilleriyle evlenmişler. Her yanlarını hep temizlerler, yıkarlar, hattâ pazarları bile. Ufacık bir ezik yüzünden sızlanırlar. Durmadan pahalı arabaları, Porsche falan, konuşurlar. Şöyle kendileriyle kısa bir kaçamak arzulanan enfes piliçlere yan gözle bakar gibi, gözleri hep onlardadır. Ama şimdi her benzincinin önünde birden uzun kuyruklar oluştu. Petrol krizi! Müthiş bir darbeydi bu, diyorum size. Bir şoktu, ama şifalı değil. Bizimkiler tabiî benzin istiflediler. Dördü de. Ve aslında sağlık tellalı gibi konuşan – "Allah korusun, sakın et yemeyin! Sakin hayvanî yağ olmasın" diyen – ve ekşi mayasız Graham ekmeğini yeğleyen Gerhard, tedarik ettiği bir sürü yedek bidona benzin aktarırken hortumu okadar çok emmiş ki az daha benzin zehirlenmesi geçirecekti. Midesi bulandı. Başı ağrıdı. Litrelerle süt içti. Hattâ Heinz-Dieter banyo küvetine benzin doldurdu, bütün ev pis pis koktu, küçük Sophie baygınlık geçirdi.

Damatlarım beyler! Diğer ikisi de daha iyi değildi. Hız sınırı yüz kilometre yüzünden durmadan sızlandılar. Horst'un bürosunda oda sıcaklığı 19 dereceyi geçmemeliymiş. Bu yüzden donmuş tavuk gibi titremesi gerektiğini sanıyordu. Ve sonu gelmeyen küfürleri: "Kabahat o devecilerde, Arablarda!" Arkasın-

dan sıra İsraillilere geldi, gene savaş çıkardıkları ve zavallı Suudîleri kızdırdıkları için. Horst: "Anlıyorum, petrol musluğunu kapatmalarını, buralarda kıtlaşsın ve belki de hep kıt kalsın diye..." Bunun üzerine Heinz-Dieter nerdeyse ağlamaklı oldu: "Yeni BMW için para biriktirmeye değmeyecek, herkes otobanlarda saatte yüzle, karayollarında seksenle sürünecekse..." – "Bu, sosyalist usulü herkesi eşitlemek demektir. Kendine Ulaştırma Bakanı diyen şu *sosyaldemokrat* Lauritzen'in pek işine gelir bu..." diye en yaşlı damadım Eberhard köpürdü, bağırdı ve, o da otomobil delisi, fakat "yoldaş" olan Horst'la kavgaya tutuştu: "Bekleyin! Seçimler nasıl olsa gelecek, o zaman göreceksiniz..." Birbirleriyle iyice atıştılar.

"Hepiniz beni dinleyin! Becerikli kaynananızın çok iyi bir fikri var" dedim. Çünkü kocamın ölümünden beri, kızlarım daha tam havalanmadan, ailenin reisi bendim. Gerektiğinde hep dırdır ederdim ama, evi de ayakta tutan bendim ve âcil durumlarda, örneğin Club of Rome' adamlarının ısrarla uyardıkları o büyük enerji krizi başımıza gelirse ve herkes saçmalıklar yapmaya kalkarsa ne yapılacağını bilirim. Telefonda "öyleyse hepiniz beni dinleyin" dedim, "biliyorsunuz, bu ekonomik büyümenin sonu geleceğini ben hep görmüşümdür. Şimdi belaya ulaştık. Ama üzülmeye henüz gerek yok, yarınki pazar "Ölüler günü" olsa da. O gün zaten, her pazar olduğu gibi, kesin otomobil yasağı var. Onun için bir aile gezintisi yapalım. Tabiî ki yaya olarak. Önce 3 numaralı tramvaya bineriz, son duraktan başlayarak yürürüz. Kassel'in her tarafında okadar güzel ormanlarımız var. Doğru Habicht Ormanına!

Hemen vızlamalar başladı. "Ya yağmur yağarsa?" – "Gerçekten sağnak gelirse Wilhelmshöhe Şatosuna gider, orada Rembrandt'lara ve başka resimlere bakarız, sonra tekrar yaya..." – "Biliyoruz, biliyoruz, o eski lenduhâ tabloları." – "Hem Ka-

sımda kim ormanda dolaşır, ağaçlarda tek yaprak yokken?" – "Eğer ille aile günü yapacaksak, hepimiz sinemaya gidelim..." – "Ya da Eberhardt'ta buluşalım, şömineyi bir güzel yakalım, oturup keyif çatalım."

"Olmaz" dedim, "bahane sökmez. Çocuklar çoktan sevinmeye başladılar bile." Ve öylece hepimiz çiseleyen yağmurun altında, gamselelerimizin içinde, ayağımızda lastik çizmeler, son tramvay durağı Druseltal'dan Habicht Ormanına daldık. Ağaçları çıplak bile olsa oranın kendi güzelliği vardır. İki saatte tırmandık ve indik. Bize gözlerini diken, sonra birden kaçan karacaları bile uzaktan gördük. Çocuklara ağaçları tanıttım. "Bu bir gürgendir. Burada da meşe. Ve yukarlardaki, tepeleri kelleşmiş çamlar. Bu, sanayiden ve sürülerle otomobillerden oluyor. Eksost gazlarından, anlıyor musunuz?

Sonra çocuklara meşe palamutlarını, kayın palamutlarını (Buchecker'leri) gösterdim ve savaşta meşe ve kayın palamutlarını nasıl topladığımızı anlattım. Ağaçlarda yukarıya aşağıya atlayan sincapları gördük. Ne kadar güzeldi! Sonra yağmur şiddetlenince koşarak bir misafirhaneye sığındık. Orada ben, kötü kaynana ve iyi büyükanne, büyüklere pasta ve kahve ikram ettim. Çocuklar kahve yerine limonata içtiler. Ve tabiî içki de vardı. "Bugün otomobilcilere de içki var" deyip damat beyleri kızdırdım. Çocuklara, savaşta sade benzin değil, daha nelerin çok kıt olduğunu ve kayın palamutlarından, kabuklarından çıkarıp pres ederek, nasıl sıvı yağ çıkarıldığını anlattım.

Ama sonra ne olduğunu bana sormayın. Çünkü damatlarımı iyi tanımıyorsunuz. Teşekkür etmek nerde! Pis havada aptalca dolaştık diye homurdanıp durdular. Ayrıca, "kıtlık içindeki hayatı duygulu duygulu methetmem"le çocuklara hatâlı bir örnek vermiştim. Heinz-Dieter "taş devrinde yaşamıyoruz!" diye bağırdı. Ve, her olmayacak fırsatta kendine liberal diyen Eberhard,

en büyük kızım Gudrun'la iyice kavga etti ve sonunda yatak odalarından yatağını yorganını dışarı taşıdı. Şimdi bilin bakalım, zavallı nerede uyudu? Doğru! Garajda, durmadan her pazar temizlemekten bıkmadığı eski Opel'inin içinde.

1974

İnsan[1] kendini TV ekranında çift yaşarsa, bu nasıl bir şeydir? Çift iz bırakmaya talimli olan, özel vesilelerde kendi Ben'i ile yer yer karşılaşırsa aslında şaşırmamalıdır. Bu ona sadece biraz sürpriz olur. Yalnız o yorucu ve zor yetişme-safhasında değil, pratikte de kendini, bu iki ayrı Ben'i, idareli kullanmak öğrenilebilir. Ve ancak, Rheinbach Cezaevinde dört yıl yattıktan ve bitmek bilmeyen bir prosedürden sonra, Ceza İnfaz Dairesinin kararıyla kendi televizyon cihazını kullanma izni nihayet verildiğinde, hayatımızın iki taraf arasında nasıl gidip geldiğinin insan çoktan farkındaydı. Fakat yetmişdörtte, daha Köln-Ossendorf hapishanesinde tutukluyken Dünya Futbol Şampiyonası süresince hücremde bir televizyon cihazı bulundurma isteğim kolaylıkla yerine getirildiğinde, ekrandaki olaylar aklımı gene de birçok yönden karıştırdı.

Polonyalıların tufan gibi yağan yağmur altında mükemmel bir oyun çıkarmalarında değil, Avustralyaya karşı kazanıldığında ve Şiliye karşı hiç olmazsa bir beraberliğe ulaşıldığında da değil, hayır, Almanya Almanyaya karşı oynarken bu oldu. Hangi taraf tutuluyordu? Ben ya da ben hangi tarafı tutuyordum? Hangi taraf için sevinilmeliydi? Hangi Almanya kazandı? *Doğu Almanyalı* Sparwasser golü attığında, içimde ne tür bir çatışma çıktı, hangi güç alanları beni kendilerine çekiştirdiler?

Golü bizim için mi atmıştı? Bize karşı mı atmıştı? Beni her öğleden önce Bad Godesberg'e sorgulamaya götürdüklerinden, bu ve benzeri ruhsal eziyetlerin bana yabancı olmadığını Federal Kriminal Dairesi bilirdi. Ama bunlar aslında ruhsal eziyetler değildi, daha ziyade alman çift-devletliliğine uygun bir tutumdu ve buna göre davranmak çifte ödevdi. Şansölyenin (Başbakanın) en güvendiği danışmanı, ayrıca onun, yalnız kaldığı durumlarda konuşabildiği kimse olarak, bu iki yönde başarımı göstermeme olanak tanındığı sürece, bu gerginliğe dayanabiliyor ve bunu bir sorun olarak yaşamıyordum, hele sadece Şansölyenin benim başarılarımdan memnun olması değil, ayrıca, irtibat görevlileri üzerinden, Berlindeki Merkez de memnuniyetini bildiriyor ve en yüksek makam olarak Yoldaş Mischa[2] faaliyetimi övüyordu. Kendisini "Barış Şansölyesi" olarak gören onunla, "Barış Araştırmacısı" ödevini yerine getiren benim aramızda verimli bir uyuşma olduğundan herkes emindi. Şansölyenin yaşam verileri ile onun danışmanının zaman programlarının, barış konusunda birbirine denk geldiği iyi bir çağdı o. Her birimiz gayretle diğerinin hizmetindeydik.

Fakat 22 Haziranda Hamburgun Volkspark stadında DDR-BRD (Doğu Almanya-Batı Almanya) maçı altmışbin seyirci önünde başladığında nekadar kararsız olduğumu gördüm. İlk yarı golsüz geçmişti ama, küçük, çevik Müller 40. dakikada Federal Cumhuriyeti tam öne geçirecekken topu direğe çarptırdığında birden gol oldu zannedip galeyana gelecek, gol, gol, goool! diye coşkuyla bağıracak, hapisteki hücremde Batılı Öbür-Devletin avantajını kutlayacaktım. Diğer taraftan DDR'li Lauck, Overath'ı çalımlayıp Netzer'i de arkasına taktığında da sevinçten uçacaktım, ama Lauck Federal Cumhuriyetin kalesini az farkla tutturamadı.

Birbirine ters duyguların nasıl da etkisinde olunuyor. Urugu-

aylı hakemin kararlarını bile insan, bir o, bir bu Almanya lehine diye taraf tutarak yorumluyor. Kendimi disiplinsiz, bir deyişle ikiye bölünmüş buluyordum. Bu arada öğleden önce, Kriminal-Başkomser Federau beni sorgularken, önüme sürülen metinde kalmayı tamamen başardım. Oldukça sol eğilimli Güney-Hessen bölgesi SPD'sindeki faaliyetim sözkonusuydu. Orada beni aslında çalışkan, ama gene de muhafazakâr bir yoldaş olarak değerlendiriyorlardı. Sorguda, Sosyaldemokratların daha ziyade pragmatik eğilimli sağ kanadından olduğumu memnuniyetle kabul ettim. Sonra karşıma, elkonulan foto laboratuvarı malzemelerimi çıkardılar. Böyle durumlarda itiraz edilir, daha önceki profesyonel fotoğrafçılık faaliyetine, tatillerde çekilen resimlere ve insana kalan bu son hobby'ye işaret edilir. Ama sonra çok güçlü super-8 dar-film kameram ve içlerinde ekstra-iri granüllü çok hassas filmleriyle iki kaseti gösterdiler. Onlara göre bunlar "özel ajan faaliyeti"ne yararmış. Evet ama, bu bir kanıt olamazdı, olsa olsa bir ipucuydu. Sonunda metnin içinde kalmayı başardığım için gönül rahatlığıyla hücreme döndüm ve zevkle maçı bekledim.

Ne burada, ne ötede kimse benim bir futbol düşkünü olduğumu tahmin etmezdi. O vakte kadar Jürgen Sparwasser'in Doğu Almanyada Magdeburg takımında başarıyla oynadığını bile bilmiyordum. Ama şimdi onu yaşamış, 78. dakikada Hamann'ın pasından sonra kafayla topu düzelttiğini, savunmadaki Vogts'un, bu sert oğlanın, yanından kaçıp, Höttges'i de aşıp – Kaleci Maier için tutalamayacak – topu ağlarda patlattığını görmüştüm.

Almanya 1-0 kazandı. Hangisi? Benimki mi, yoksa benimki mi? Evet, hücremde ben gol, gol, gool! diye bağırdım, ama aynı zamanda diğer Almanyanın yenilmesi içimi sızlattı. Beckenbauer durmamasıya saldırılar kurmayı denedikçe federal-alman

onbiri için heyecanlandım. Ve Şansölyeme, onu tabiî bizler düşürmemiştik – düşürenler Nollau ve herkesten önce Wehner ve Genscherdi – bir kart yazarak maçın sonucu dolayısıyla üzüntümü bildirdim. Ona sonradan bayram günlerinde ve doğum günü olan 18 Aralıkta yazdım. Ama cevab vermedi. Eminim ki, Sparwasser'in golünü o da karışık duygularla yaşamıştır.

1975

Diğerleri gibi bir yıl mı? Ya da artık kendi bağrışmamızdan sağırlaşmışçasına, zaman ve biz kurşun ağırlığıyla[1] çöküyor muyuz? Bulanık olarak, veya olsa olsa o amaçsız huzursuzluğu, ancak hatırlayabiliyorum, zira

> *Berlinin mahallesi* Friedenau'da olsun, *Hamburgun kuzeyinde* Stör ırmağı kenarındaki Wewelsfleth *kasabasında* olsun, benim çatımın altında aile huzuru kaçmıştı, çünkü Anna, çünkü ben,[2] çünkü Veronika, çocuklar yaralanmışlar, yuvadan gitmişler ve ben manuskriptime – başka nereye olacak? – kaçıp sünger gibi şişen, kabaran "Butt"un[3] içine dalıp saklanmış, yüzyılların merdivenlerinden iniyor ve bana, bazen sert bazen anlayışla hükmeden dokuz ve daha çok kadın aşçının yanında vakit geçiriyordum ve die Gegenwart (şimdiki zaman, prensent time) benim kaçış izlerimin ötesinde azgınlığını sürdürüyor ve her yerde, *Stuttgarttaki* Stammheim hapishanesinin hücreler bölümünde olsun, ya da atom santralı inşaat alanı Brokdorf'ta olsun, şiddet, yöntemlerini daha da geliştiriyordu,[4]

ama *Şansölye* Brandt'ın gitmesinden ve *Helmut* Schmidt'in yeni Şansölye olarak hepimizi nesnelleştirmesinden başka fazla bir şey olmadı; sadece ekranda izdiham vardı.

Fikrimi değiştirmiyorum: Özelliği olan bir yıl değildi, ya da özelliği sadece biz dört-beş Batılının sınırda kontrol edilmesi, sonra Doğu Berlinde beş-altı Doğuluyla buluşmamızdı. Onlar da yüreklerindeki manuskriptle gelmişlerdi, hattâ Halle *kentinden* Rainer Kirsch ve Heinz Czechowski. Başlangıçta Schädlich'lerde, sonra Sarah Kirsch ya da Sibylle Hentschke'de; kahve ve pastadan (ve bilinen Doğu/Batı sataşmalarından) sonra birbirimize kafiyeli ve kafiyesiz şiirler, aşırı uzun konular ve kısa öyküler okumak için oturduk. Bunlar o sırada duvarın iki tarafında üzerinde çalışılan ve ayrıntıda dünyamız anlamındaki şeylerdi.

Sonunda bütün bu merasim, yani

> ağır aksak yürüyen sınır kontrolu, buluşma yerine (Rotkäppchen Yoluna veya Lenbach Sokağına) gidiş, bazen şakadan bazen hüzünlü küçük çatışmalar ve Bütün-Almanya üzerine ağıtlar, bunlar hakkında yazma-delisi yazarların akıttıkları mürekkeplerin okunması, arkasından, okunanların kısmen hiddetli, kısmen ağız-tembeli eleştirilmesi, Gruppe 47'nin[5] mahreme indirgenmiş o kopyası, ve nihayet, gece yarısından biraz önce aceleyle Doğu Berlinden çıkış – sınır kontrolu Friedrich Sokağı tren istasyonunda –

bu yılın takviminde iz bırakacak tek olay mıydı?

Uzaklarda ve yakınımızda, televizyonda, Saigon düştü. Elçiliklerinin damından son Amerikalılar panik içinde Vietnamı terkettiler. Ama bunun geleceği görülüyordu ve Streuselkuchen ve Bienenstich pastalarının başındaki bizler için bu bir konu değildi. Ya da RAF[6] terörü sırf Stockholmde (rehine alış)[7] değil, şimdi Stammheim'de tutukluların arasında da günlük olay olmuştu, ta ki, gelecek yıl *terorist kadın* Ulrike Meinhof hücresinde kendini asıncaya kadar veya asılıncaya kadar. Hattâ bu uzun-ömür-

lü soru bile, bir araya gelmiş biz kalem-tutucularına öyle pek dokunmamış olacaktı. Yeni olan, olsa olsa, yaz kuraklığında Lüneburger Heide'deki geniş orman yangınları ve orada alevler arasında kalan beş itfaiyecinin ölmesiydi.

Ama bu da bir doğubatı konusu değildi. Fakat biz, Mayısta kentin Batı tarafında manşetlere çıkan aşağıki olayı kendimize bir yenilik olarak sunduk; ondan önce Nicolas Born kendinin "Erdabgewandte Seite"sinden (Dünyaya arkasını dönmüş taraf'ından)[8] bölümler okumuş, Sarah yazdığı "märkische Geschichten"i (Brandenburg Öyküleri'ni) berlin şivesiyle anlatmış, Schädlich sonradan Batıda "Versuchte Nähe" (Denenmiş Yakınlık) adıyla yayınlanan öykülerinden biriyle aklımızı karıştırmış ve ben "Butt"tan bir parçayı sunmayı denemiştim: Kreuzberg semtinde Gröben kıyısında sınır geçiti Oberbaum köprüsü yakınında beş yaşındaki bir türk çocuğu, Çetin, Spree nehri kanalına düşmüştü. Kanal kentin iki yanı arasındaki sınırı oluşturuyordu. Bundan dolayı hiç kimse – ne Batı Berlin polisi, ne Doğunun Halk Ordusunun devriye botundaki bahriyelileri – çocuğa yardıma koşmadı ya da koşamadı. Ve, Batıda kimse suya girmeye cesaret edemediği ve Doğuda yüksek rütbeli bir subayın kararının beklenmesi gerektiğinden çok vakit kaybedildi, sonunda Çetin için yapacak bir şey kalmadı. İtfaiyenin cesedi sudan çıkarmasına nihayet müsaade edildi. Batı kıyısındaki türk kadınları uzun süre ağıt yaktılar. Sesleri Doğunun içlerine kadar duyulmuş.

Diğer yıllar gibi geçen o yılda, kahve ve pasta başında anlatılacak başka ne olabilirdi? Eylülde yeniden manuskriptlerimizle buluştuğumuzda, Etiyopya İmparatorunun ölümü – cinayet miydi, prostat kanseri miydi? – bir çocukluk anımı anlatmama fırsat verdi. Sinemada sesli "Fox" haftalık haberlerinde, içimdeki sinema seyircisi, Negus Haile Selassie'nin bir motorbotla tipik çisentili havada bir limanı (Hamburg'unkini mi?) ziyaretini

görmüştü. Kısa boylu, kafasında fazla büyük tropik şapkası, bir uşağın tuttuğu şemsiyenin altında duruyordu. Kederli veya düşünceli görünüyordu. Bu, Mussolininin askerlerinin, o zaman Habeşistan denen Etiyopyaya girdikleri 1935 yılı olmalıydı. Ben çocuk olarak Negus'un arkadaşı olmayı, ve onun İtalyanın üstün gücünden, o ülke bu ülke kaçmak zorunda kaldığında ona refakat etmeyi istemiştim.

Hayır, bizim batıdoğu buluşmamızda Negus'tan, hele Mengistu'dan, Etiyopya'nın o en yeni ve komünist hükümdarından, sözettiğimizden emin değilim. Kesin olan şey, gece yarısından önce *Doğu Berlinden Batıya dönerken* sınır kontrol salonunda – oraya "Gözyaşları Sarayı" deniyordu – kimliklerimizi ve giriş belgesini göstermek zorunda olmamızdı. Aynı şekilde kesin olan, benim tam bitirilmemiş "Butt"umla kafamı sokacak bir yer aradığım Batı Berlinde ve Wewelsfleth'te ailemizin huzurunun kaçtığıydı.

1976

Doğu Berlinde nerede buluşursak buluşalım, bizi dinlediklerine inanıyorduk. Her yerde, sıvanın altında, tavan lambasının içinde, hattâ saksılarda özenle yerleştirilmiş "böcekler" olduğunu düşünüyor, bu çok vesveseli devletle ve onun doymak bilmez emniyet kaygısıyla alay ediyorduk. Kolay yazsınlar diye, gayet açık ve yavaş, şiirin ilkesel yıkıcı karakterini meydana çıkaran ve şartlı ifade kipi'nin (Konjunktiv'in) maksatlı kullanımına komplocu niyetler sokuşturan sırlar açığa vuruyorduk. İşçiler ve Köylüler İktidarında mahremce "Firma" denen İstihbarat Dairesine (Staatssicherheit, "Stasi"ye); eğer bizim intelektuelce sivri buluşlarımızın ve yozlaşmış mecazlarımızın (dekadente Metapher'lerimizin) sırlarını çözmenin, yalnızca, sınırları aşarak, yani bütün-alman[1] işbirliğiyle mümkün olabileceği görülürse, Batıdaki rakibinden (Münihin dibindeki Pullach veya Köln'den) idarî yardım rica etmesini önerdik. Stasi ile kibirli kibirli oyun oynuyor ve – yarı ciddî, yarı keyif olsun diye – meclisimizde en azdan bir ispiyon olduğunu tahmin ediyor ve birbirimize, "prensipte" herkesin şüphe altında olduğunu arkadaşça söylüyorduk.

İki on yıl sonra, şimdi "Gauck"[2] adını taşıyan dairedeki, kendisiyle ilgili bütün Stasi araştırmalarını filtreden geçirmiş olan Klaus Schlesinger[3] bizim (yetmişli yılların ortasındaki) konspiratif buluşmalarımıza değinen birkaç ajan raporunu bana gön-

derdi. Ama onlarda okunanlar sadece şöyle şeylerdi: hangi kişinin kiminle Friedrich Caddesindeki kitabcı dükkânının önünde buluştuğu, kimin kimi selamlarken öptüğü ya da konuğun armağan olarak örneğin renkli ambalajlı şişeler getirdiği, ve kimin, Trabi'siyle[4] (plaka numarası) sözkonusu kişileri nereye götürdüğü, gözlenen bütün kişilerin hangi binada (sokağı, kapı numarası) hangi saatte kayboldukları ve – altı saati geçen obje kontrolünden sonra – hepsinin ne zaman obje denen binayı terk ettikleri ve – Batılı şahısların Doğu Berlinden çıkış kapısına giden – birkaçının, belli ki alkol etkisiyle, gülüşerek çeşitli yönlere dağıldıkları...

Görülüyor ki "böcekler" yoktu. Aramızda ispiyon yoktu. Okuduklarımız üzerine tek kelime yazılmamıştı. Patlayıcı madde mahiyetindeki kafiyeli ve kafiyesiz şiirler hakkında hiçbir şey... – nekadar düşkırıcı! Ve, kahve ve pasta başındaki komplocu sohbetlere değinen hiçbir uyarma. Böylece Batılı kişilerin geçenlerde Ku'damm'daki (Kurfürstendamm'daki) sinemalardan birinde oynayan "Beyaz Köpekbalığı" filmi hakkında hangi sensasyonlar anlattıkları aktarılmamış oluyordu. Cunta albaylarına karşı Atinada görülmekte olan davalar üzerindeki tahminler de dikkati çekmediler. Brokdorf atom santralı dalaşması hakkında, oraları bilen ben[5] dahil biz, arkadaşlarımıza bilgi verdiğimizde Doğu Emniyeti, Batı polisinin operasyonlarının etkisi hakkında da bilgi edinmeyi ihmal etti. O savaşta polis, Amerikada denenmiş "kimyasal sopa"yı[6] ilk kez ve derhal başarılı olarak kullanmış, arkasından, alçaktan uçan helikopterlerle onbinlerce sivili (*Holstein'in Elbe kıyısındaki*) Wilstermarsch'ın dümdüz tarlalarında kovalamıştı.

Yoksa, sakın meclisimizde Brokdorf'tan hiç konuşulmadı mı? Olabilir mi ki, duvarın ötesindeki meslektaşlarımızı sakınmış, onlardaki epeyce sağlıklı Batı imajını bozmamış, kimyasal

sopanın ve dayak atan, kadınları ve çocukları bile pataklayan polis memurlarının bezginlik verici tasvirinden onları korumuş olalım? Daha ziyade sanıyorum ki, Born ya da Buch veya ben; Brokdorfta kullanılan spray kutularına doldurulmuş olan o dil dolaştırıcı adlı gaz (klorasetofenon) hakkında, daha Birinci Dünya Savaşında "beyaz haç" adıyla kullanılmış olan gazla bağlantılı olarak gayet nesnel sözetmeyi bilmiştik, ve bunun üzerine Sarah ya da Schädlich veya Rainer Kirsch, Doğunun Halk Polisinin henüz o düzeyde donatılmış olmadığı, fakat daha çok döviz elde edildiğinde bunun değişeceği, zira Batının başardığı bir şeyin prensipte Doğu için de arzuya değer olduğu fikrini ileri sürmüşlerdi.

İşe yaramaz spekülasyonlar. Bunlardan hiçbiri Schlesinger hakkındaki Stasi kâğıtlarında yoktu. Ve orda olmayan, kesinlikle zaten olmamış demekti. Fakat zamanı bildirilen, yeri söylenen ve kişinin tarifinin kısaca kâğıda geçtiği her şey bir olguydu, ağırlığı vardı ve gerçeği söylüyordu. Bu şekilde, Schlesinger'in hediyesinden – bu, fotokopilerdi – okudum ki, her defasında ev kapıma kadar gözetlenen Doğu Berlin ziyaretlerimden birinde bir kişi – kadın, uzun boylu, kıvırcık sarı saçlı – bana refakat etmiş, o kişi, sınır kontrolunun eklediği üzre, Baltık Denizi adası Hiddensee'de doğmuş, yün örgü malzemesini beraberinde getiriyormuş, fakat şu ana kadar edebiyat çevrelerinde tanınmıyormuş.

Ute[7] böylece dosyalara girdi. Ondan itibaren o artık bir olgudur. Hiçbir rüya onu benden alamaz. Zira bundan böyle benim, her defasında evin huzurunun kaçtığı oraya buraya koşuşmam gerekmiyordu. Ve Ute'nin himayesi altında "Butt"un taş gibi sert derisinin üstüne bölüm üstüne bölüm yazdım ve arkadaşlara, beraber oturur oturmaz, "Schonische[9] ringa balıkları" üzerine gotik bir şey olsun, barok bir allegori olan "Von der Last bö-

ser Zeit"tan (Kötü Zamanın yükü'nden) olsun, okumaya devam ettim. Fakat Schädlich'in, Born'un, Sarah'nın ve Rainer Kirsch'in veya benim değişen yerlerde okuduklarımız, Schlesinger hakkındaki kâğıtlarda yoktu, yani onlar hiç olmamıştı ve ne Stasi'nin ne Gauck Dairesinin onayını taşıyorlardı. Olsa olsa düşünülebilir ki, Ute bir olgu olunca, ben "Die andere Wahrheit" (Diğer Gerçek) masalını okumuşumdur ve Schädlich bize daha o zaman ya da onu izleyen yılda "Tallhover"inin, o ölümsüz ispiyonun öyküsünün, ancak baş tarafını okumuştur.

1977

Bu sonuçsuz kalmadı. Ama ne sonuçsuz kaldı ki? Terör kendine karşı-terör icad etti. Ve, yanıtsız kalan sorunlar. Bugüne kadar hâlâ bilmiyorum, o iki tabanca ve kurşunlar – bunlarla Baader ve Raspe'nin Stammheimde[1] kendilerini vurdukları söyleniyor – hapishanenin emniyet kanadına nasıl girdi, ve Gudrun Ensslin nasıl kendini hoparlör kablosuyla asabildi?

Bu sonuçsuz kalmadı. Ama ne sonuçsuz kaldı ki? Örneğin şarkı yapan ve söyleyen Wolf Biermann'ın[2] DDR vatandaşlığından çıkarılması. O böylece, duvarla sıkıca çevrili İşçiler ve Köylüler Devletini ve – Batı sahnesinde şarkılarını söyleyince – rezonans tabanını yitirdi. Bugünkü güne kadar onu Berlinde Friedenau'daki Nied Sokağında görüyorum. Devletince izin verilen transit ziyaretinde oradaki yemek masamızda, önce nükteli ve neşeli, kendinden, gerçek komünizmden, sonra yeniden kendinden sözetmiş, sonra benim atelyemde küçük bir dinleyici topluluğu – Ute, bir sürü çocuk ve onların arkadaşları – önünde gitarıyla, lütfen izin verilen Köln'deki büyük konser programının provasını yapmıştı. Arkasından onu televizyonda ertesi gün yeniden "canlı" yaşamıştık. O her şeyi, diyorum ki her şeyi, önceden talim etmişti. İktidar partisinin keyfîliğine karşı her haykırışı, halk-malı ispiyonluk sistemiyle alay eden her gülüşü, ileri gelen yoldaşların ihanetine uğramış komunizmin arkasın-

dan her hıçkırışı, her bozuk akordu ve acının verdiği her boğuk sesi – sesinin kısılacağının ilk belirtilerini taklide kadar, birden geliverecek lisan hatâsının metnine kadar, her göz kırpışı, yüzüne vereceği her palyaço görünüşünü ve her ıztırab ifadesini aylardan, yıllardan beri, "Ständige Vertretung"[3] (Daimî Temsilcilik) karşısındaki mağarasının dışında her türlü sahneye çıkışının kesin yasaklanması onu susturuncaya dek – prova etmiş, sahneye o büyük çıkışının numara numara talimini yapmış; zira Köln'de onu dinleyen seyircileri heyecandan sarsan bütün bunları o, daha bir gün önce küçük bir grup dinleyici önünde uygulamış, planının isabetini garanti etmek için onu iyi etüd etmişti. Ve Biermann'ın böyle denenmiş cesareti sahneden etrafa taştı.

Vatandaşlıktan daha henüz çıkarılmıştı ki, hepimiz bu derece cesaretin sonuçlar vereceğini, Batıda da bu cesareti deneyeceğini ummuştuk. Ama ortaya pek bir şey çıkmadı. Sonra, çok sonra, duvar devrildiğinde, bu onun katkısı olmadan gerçekleştiği için incindi. Geçenlerde onu millî ödülle onurlandırdılar.

Biermann'ın vatandaşlıktan çıkarılmasından sonra arkadaşlarla kentin doğusunda son kez buluştuk. Kunert'in pek çok kedili evinde başlangıçta, (eskisi gibi) birbirimize yazdıklarımızdan okuduk. Ama sonra, Biermann'ın vatandaşlıktan çıkarılmasını açıkça protesto etmiş olan başkaları da bize katıldı. Bunlar şimdi protestolarından doğacak sonuçlarla uğraşıyorlardı. Sonuçlardan biri, çoğunun (hepsinin değil) kendilerini ülkeden dışarıya çıkış müsaadesi için başvurma zorunda görmesiydi. Kunert'ler kedileriyle, Sarah Kirsch ile Jochen Schädlich çocuklarıyla ve ev eşyalarıyla *Batıya* gittiler.

Bu da sonuçsuz kalmadı. Ama ne sonuçsuz kaldı ki? Sonradan Nicolas Born hepimizi bırakıp öldü. Sonra, çok sonra, arkadaşlıklarımız koptu: birleşme hasarları. Ama, defalarca birbiri-

mize okuduğumuz yazılarımız piyasaya çıktılar. Butt da yüzüp kurtuldu. Ah evet, yetmişyedinin yılsonunda Charlie Chaplin öldü. Paytak paytak ufka doğru yürüdü, kendine halef bulmadan çekip gitti.

1978

Çok doğru, Muhterem Peder, daha önce gelmeliydim, içimi size dökmeliydim. Ama kesinlikle inanıyordum, bu çocukların durumu yoluna girecektir diye. Kocam ve ben, içimiz rahattı, onların hiçbir eksiği yoktur diyor, ikisini de çok seviyorduk. Ve, kayınpederimin villasında, tabiî onun isteğiyle, oturduğumuzdan beri, mutluymuşlar, en azından memnunmuşlar gibi görünüyorlardı. Bina gayet geniş. Eski ağaçlarıyla büyük bir mülk. Orası biraz sapa bir yer ise de, bildiğiniz üzre, Muhterem Peder, gene de kent merkezine uzak değiliz. Okul arkadaşları onları hep ziyarete gelirdi. Bahçe eğlenceleri çok neşeli geçerdi. Hattâ kayınpederim, çocukların çok sevdikleri o dedeleri, bu eğlencelerden hoşlanırdı. Ama şimdi ikisi de birdenbire bambaşka oldular. Bu, Martin'le başladı. Ve Monika da erkek kardeşini geçmek derdine düştü. Oğlan, birden, alnının üstündeki bir tutam dışında, bütün saçlarını tıraş etti. Kız, o güzel sarı saçlarının bir kısmını mor, bir kısmını zehir yeşiline boyadı. Bunu görmezden gelebilirdik, öyle de yaptık, fakat ikisi de o korkunç kılıklarıyla karşımıza çıkınca ikimiz de – kocamdan çok ben – şoke olduk. O vakte kadar biraz züppece giyinen Martin şimdi paslı bir zincire asılı, delik deşik kot pantolonla dolaşmaya başladı. Buna yakışan şey, perçin çivili, göğsündeki koskoca bir asma kilitle önü biraraya getirilen kara bir ceketmiş. Ve Moni'miz bir nevi

pörsük bir deri uniforma ve bağlı çizmelerle dolaşıyordu. Üstelik her iki odadan öyle bir müzik geliyordu ki buna yalnız saldırgan bir gürültü denebilir. Okullarından gelir gelmez gümbürtü başlıyordu. Büyükbabalarını hiç kaale almıyorlardı. Adamcağız emekli olalı beri sadece sükûnet arıyordu, diye düşünüyorduk...

Evet, Muhterem Peder. Bu kulak işkencesine "Sex Pistols"[1] (seks tabancaları) ya da böyle bir şey deniyor. Onlar böyle şeyleri iyi biliyorlar. Fakat tabiî. Her şeyi denedik. Güzellikle konuşmak, ama katı da olmak. Kocam, aslında sabrın kendisidir; harçlıklarını kesmeyi denedi. Hiç fayda etmedi. Hep dışardalar ve kötü çevrelerle birlikteler. Okul arkadaşları, hepsi iyi aile çocukları, tabiî bizden ayaklarını kestiler. Ev cehenneme dönmüştü, çünkü şimdi o tipleri, punk'ları eve getiriyorlardı. Hiçbir yerde onlardan kurtuluş yoktu. Halıların üstüne çökmek, hattâ salondaki deri koltuklara kaykılmak, ve ilaveten o pis dışkı-dili. İşte böyleydi, Muhterem Peder. Durmamasıya şu no future[2] gevezeliği, ta ki, nasıl söyleyeyim, bizim büyükbaba birden aklını kaçırıncaya kadar. Yani bir günden ertesi güne. Kocam ve ben ne yapacağımızı şaşırdık. Çünkü kayınpederim...

Siz onu tanırsınız. Şu nazik, bakımlı bey – ince-kişilik örneği – yaşlı beyfendi-çekiciliğine ve hafif, asla incitmeyen bir şakacı mizaca sahib, bütün banka işlerinden çekildikten sonra sevgisini sadece klasik müziğe hasretmiş olan, odasından neredeyse hiç çıkmayan, gayet seyrek bahçe terasında oturan, o yüksek pozisyondaki bankacılığı – siz bilirsiniz, Muhterem Peder, o Deutsche Bank'ın ileri gelenlerindendi – sanki bütünüyle arkasında bırakmışçasına düşüncelere dalan, kendinden ve uzun sürmüş faaliyetinden hiç sözetmeyen – Diskretion in Nadelstreifen[3] (ince çizgiler içinde ketumiyet) – , zira ona, yeni evliyken, o korkunç harb yıllarındaki meslekî faaliyetinin ne olduğunu

sorduğumda – kendi tarzına uyarak – hafif bir ironiyle "Bu banka sırrıdır" demişti, ve hattâ Erwin bile, ki o da bankacılık işindedir, çocukluğunun istasyonlarını pek bilmez ve babasının kariyerini daha da az bilir, işte o baba şimdi birdenbire, size demiştim, bir günden ertesi güne, sanki gitmiş, yerine başkası gelmişti...

Şunu tasavvur edin: Kahvaltıda korkunç kılığıyla bizi şaşırtıyor, hayır, şoke ediyor. İleri yaşına rağmen sık, güzel gri saçlarını, havalara doğru dikilmiş bir orta şerit dışında traş etmişti, ve ne kaldıysa onu da tilki kırmızısına boyamış ve buna gerçekten uyan, belli ki gizlice, siyah/beyaz bez parçalarını birbirine tutturarak yaptığı bir gömleği, kendinin eskiden banka yönetim kurulu toplantılarında giydiği çizgili setre pantolonunun üstüne giymişti. Hapis mahkûmuna benziyordu. Hepsi, bez parçaları, hattâ pantolonunun önü çengelli iğnelerle tutturulmuştu. Ve kulak memelerine de – bana sormayın, nasıl yapmış – iki koskoca çengelli iğne batırmıştı. Bundan başka, nasıl becerdiyse bir çift kelepçe tedarik etmişti. Ama onları sadece dışarı çıktığında takıyordu.

Fakat doğrudur, Muhterem Peder. Onu kimse tutamıyordu. Hep dışardaydı, sadece burada Roth'ta değil, bize bildirildiğine göre, *Düsseldorfun çok kibar caddesi* Königsallee'de de kendini halkın alay konusu yapmıştı. Kısa zamanda bu punk'lardan bir sürü onun etrafını aldı, onlarla birlikte kayınpeder ta Gerresheim'e kadar bütün çevrede faaliyetteydi. Hayır, Muhterem Peder, Erwin'in onu uyardığı durumlarda bile, dediği şuydu: "Herr Abs[5] şimdi çıkıyor. Herr Abs'ın Böhmische Unionsbank'ı ve Wiener Creditanstalt'ı üstüne alması gerekiyor. Bundan başka, Herr Abs yakında Pariste ve Amsterdamda ünlü iş merkezlerini ârîleştirmek[4] zorundadır. Herr Abs'a rica edildi, burada da, Mendelssohn Bankasında olduğu gibi, gizli davranılsın. Herr Abs'ın

ne kadar gizli davrandığı bilinir ve o artık başka şey sorulmamasını arzu etmektedir..."

Bunları ve daha çoğunu dinlemek zorundaydık, gün be gün, Muhterem peder. Haklısınız: Belli ki sade harb sonu yıllarının yeniden kuruluş safhasında değil, harb zamanında da eski şefiyle, evet evet, Herr Hermann Josef Abs[5] ile – Bu kişi bir zamanlar önemli sorunlarda Federal Şansölyenin müşavirliğini yapmıştı – en sıkı bağlantıda olduğunu bildiren büyükbabamız kendini onunla tamamen özdeşleştirmektedir. İ.G. Farben'le[6] ilişkili rahatsız edici tazminat sorunları olsun, ya da İsrailden gelen ck talebler olsun, bunların müzakerelerinde Şansölye Adenauer'e daima yardım etmek zorunda kaldığını söylüyor. Sona büyükbabayı dinlemeye devam ediyoruz: "Herr Abs bütün talebleri reddediyor. Herr Abs kredi itibarımızı korumak için gereğini yapacaktır..." O korkunç punk'lar da, bizimki villadan çıkar çıkmaz öyle bağırdılar: "Papa Abs!" Ve o gülümseyerek punk'ları yatıştırdı: "Endişeye sebeb yok. Herr Abs sadece bir iş yolculuğuna çıkıyor."

Ve çocuklar? Muhterem Peder, inanmayacaksınız. Bir günden ertesi güne düzeldiler, büyükbabaları onları o derece şoke etmişti. Monika üstündeki deriyi ve o çirkin çizmelerini çöp tenekesine tıktı; şimdi lise bitirme ve olgunluk sınavına hazırlanıyor. Martin ipek kravatlarını yeniden keşfetti. O, Erwin'den duyduğuma göre Londra'ya gidip orada bir koleje girmek istiyormuş. Aslında, işin trajik yanı bir tarafa bırakılırsa, yaşlı beyefendiye teşekkür etmeliyiz, torunlarının aklını başlarına getirdiği için.

Doğrudur, Muhterem Peder. O çok sert görünen kararımızı vermek bize zor geldi. Çocuklarla birlikte saatlerce çözüm yolu aradık. Evet, o şimdi Grafenberg'dedir: Oradaki bakım evinin iyi bir şöhreti var. Onu düzenli olarak ziyaret ediyoruz. Tabiî ço-

cuklar da geliyor. Hiçbir eksiği yoktur. Ancak, maalesef kendini hâlâ "Herr Abs" diye tanıtıyor, fakat bakıcıların anlattığına göre diğer tedavi görenlerle gayet arkadaşça geçiniyormuş. Hattâ geçenlerde, kendini "Herr Adenauer" diye takdim eden biriyle dostluk kurmuş. İkisinin beraber boccia[7] oynayıp eğlenmelerine izin verilmiş.

1979

Artık bırak bu sormaları. Bu ne demek oluyor: "benim en büyük aşkım"? Sen tabiî benim epey güçlü Klaus-Stephan'ımsın ve ben senin için... Peki, tamam, bu ısrarlı soruların sonu gelsin. Sen galiba aşk denince, yürek titremesi, terlemiş eller, abuk sabuk laflardan önceki kemkümü düşünüyorsun. Evet bir kez, onüçümdeyken, birden tutulmuştum. O zaman, şaşıracaksın, balonla gelen birine kendimi kaybedesiye âşık olmuştum. Daha doğrusu, baloncunun oğluna, veya daha doğrusu balonculardan birinin büyük oğluna, zira iki erkektiler, aileleriyle – ne zamandı mı? Oniki yıl önce, Eylül ortası – *Doğu Almanyada* Thüringen'den sıcak hava balonuyla bize Franken'e uçmuşlardı. Saçma, eğlence gezisi değildi! Ya hiçbir şey anlamıyorsun, ya da anlamak istemiyorsun. Sınırı aşmışlardı. Dikenli tellere, mayınlara, otomatik ateşli silahlara, arazideki ölüm bölgelerine yakalanmaksızın, korkmadan bize doğru. Eğer hatırlarsan, ben Franken'deki küçük Naila kasabasındanım. Ve, bize elli kilometreden daha yakında, o zamanki öbür Almanyada Pössneck vardır, işte oradan o iki aile kaçtı. Sana diyorum, bir balonla, hem de onu kendileri dikmişler. Bunun üzerine Naila meşhur oldu, bütün gazetelere, hattâ televizyona geçti, balon, tabiî kapımızın önüne değil ama, kasabanın kenarındaki ormanın çayırlığına indiği için. Dört büyük, dört çocuk. Bunlardan biri Frank'tı, daha

yeni onbeş olmuştu. İşte tutulduğum, ânîden âşık olduğum oydu. Bu; biz öbür çocukların, çekilen kordonun arkasında durup iki ailenin televizyon için balonun sepetine yeniden binip arzu üzerine el salladıklarını seyrederken. Benim Frankım el sallamadı. Yüz ifadesi hiç değişmedi. Bunlar onu sıkıyordu, kalabalıktan, yaygaradan hoşlanmamıştı. Hele medyanın işgüzarlıkları. Sepetten inmek istiyordu, ama önlüyorlardı. Ben orada, o anda tutuldum. Ona doğru gitmek ya da ondan kaçmak istedim. Evet, bu, seninle olandan, o her şeyin ağır ağır geliştiği ve neredeyse hiçbir şeyin birden, kendiliğinden oluşmadığı ilişkimizden bambaşkaydı. Frankla olan, bir bakışta âşık olmaktı. Onunla konuşmuş muyum? Hem de nasıl! O daha sepetten iner inmez laf açtım. O ise hemen hemen hiçbir şey söylemedi. Oldukça tutuktu. Ne kadar tatlı değil mi? Ama ben konuşmakta direndim. Her şeyi bilmek istiyordum, bütün olanları. İki ailenin daha önce de denediğini, ama sis olduğu için balonun ıslandığını ve sınıra az kala öbür tarafta yere indiğinde içindekilerin nerede olduklarını bilmediklerini... Şansları varmış, yakalanmamışlar. Sonra Frank bana anlattı. İki aile, değil vazgeçmek, daha metrelerce yağmurluk kumaşı alıp geceleri kadın erkek iki dikiş makinasıyla yeni balonu bölüm bölüm dikmişler. Kumaşları DDR'deki birçok yerlerden tedarik etmişler. Bu tabiî kolay olmamış.

Kaçış başarıldığında Singer firması onlara derhal iki yepyeni dikiş makinası hediye etmek istemiş, zannetmişler ki balonu iki demode, pedallı Singer makinasında... Fakat yanlış. Makinalar Doğu malıymış, hattâ elektrikli. Böyle olunca super hediyeler de verilmemiş. Belli! Çünkü olayın reklam değeri yoktu. Hiç'e karşı Hiç. Bunları bana Frank, balonun indiği çayırlıkta gizlice buluştuklarımızda anlattı. O aslında çekingen bir çocuktu. Batıdakilere hiç benzemiyordu. Öpüştüğümüzü mü soruyo-

run? Başlangıçta olmadı, ama sonra. Babamla zorluklar oldu. Diyordu ki, pek de haksız değildi, ebevenylerin balonla kaçmaya girişmeleri sorumsuzluktu, ailelerini tehlikeye attılar. Ama ben buna tabiî katılmadım. Babama, bu da pek yanlış değildi, dedim ki: Sen kıskanıyorsun, çünkü bu adamlar senin korkup yapamayacağın bir şeye cesaret ettiler... Neler oluyor! Şimdi de benim yürekten, her şeyden çok sevdiğim Klaus-Stephan bir de kıskançlığa başladı, hır çıkarmak, ilişkimizi belki bu sefer de bitirmek istiyor, sırf ben yıllar önce... diye. Kabul. Yalan söyledim. Bir şeyler uydurdum. Onüç yaşımla Frankla gevezelik edemeyecek kadar pısırıktım. Ona sadece baktım, hep baktım, hattâ sonraları sokakta onu görünce de. Bizim çok yakınımızdaki Naila ilköğretim okuluna gidiyordu. Okul Albin-Klöver Sokağındadır. Balonla indikleri çayırlığa orası çok uzak değildir. Sonradan bizler Nailadan ayrıldık, evet, daha güneydeki Erlangen'e taşındık. Babam orada Siemens'in reklam bölümünde işe başladı. Fakat Frank... Hayır, sadece biraz tutulmak değil, senin hoşuna gitsin ya da gitmesin, onu sevdim, ateşli ve içten. Ve, onunla aramızda hiçbir şeycik olmamış da olsa, hâlâ seviyorum, Frank'ın bundan hiç haberi olmasa bile.

1980

Karısı bana telefonda "Bonn'dan sade bir adım ötede" dedi. Bu kişilerin ne kadar naif olduğunu tasavvur edemezsiniz, Müsteşar Bey. Sonra dostane ekledi: "Şöyle kısaca bir uğrayın, görün, bizde sabahtan akşama kadar filan neler olduğunu..." Bu durumda, sırf gerekirse size rapor vermek için de olsa, ilgili dairenin şefi olarak gidip görmeye kendimi görevli hissettim. Gerçekten, Dışişleri Bakanlığından sadece bir adım uzaktaymış.

Olacak şey değil, onların Merkezi veya ne denecekse, alelâde sıra-apartmanlardan birinde bulunuyor. Ve düşünüyorlar ki, oradan dünyanın gidişatına el koyacaklar ve gerekirse bizi bir şeyler yapmaya zorlayacaklar. Nitekim karısı bana, ev işlerine ve üç küçük çocuğa rağmen, "bütün organizasyon ıvır zıvırını" kendisinin yürüttüğünü söyledi. Bunu kolayca beceriyormuş. Güney Çin Denizindeki gemiyle devamlı bağlantı halindeymiş ve bir yandan da hâlâ bolca akan yardım paralarını yerlerine dağıtıyormuş. Zorluklar, diyor, sadece bizimle, "bürokrasiyle" çıkıyormuş. Ve, kocasının şu sözüne göre davranıyormuş: "Makul olun ve makul olmayana cesaret edin!" Bu lafı yıllarca önce, altmışsekizde Pariste kapmış, üniversite öğrencileri henüz cesaretle... v.s. Bu ilkeye uymayı bana da öneriyormuş, yani Dışişleri Bakanlığına, çünkü politik cesaretle davranılmadıkça giderek daha çok boat people (*botlarla kaçan Vietnamlılar*) boğulacak

ya da o fareler adası Pulau Bidong'da[1] açlıktan ölecekmiş. Ne yapılacaksa yapılsın ve kocasının bol yardımlar sayesinde daha birkaç ay süreyle Vietnam için kiralayabildiği gemiye nihayet izin verilmeliymiş ki, başka gemilerdeki kaçanları, örneğin danimarka gemi şirketi Maersk Lines'a ait bir yük gemisinin denizden topladığı o zavallı insanları zorluk çıkarılmadan bordasına alabilsin. Kadın bunu talep ediyordu. Bu bir insanlık emriymiş filan.

Kadına durumu açıklamamış olur muyum? Defalarca, ve tabiî verilen talimata uyarak, Müsteşar Bey. 1910 tarihli deniz hukuku anlaşması, bu müşkül durumda tek dayanağımızdır. Onun metnine göre, ki bunu kadına defalarca anlattım, gemi kaptanları deniz kazasına uğramış insanları gemilerine almak zorundadırlar, ama sadece denizden alabilirler, başka gemilerden alamazlar. Bu durum, ucuz Singapur bayrağı altında seyreden ve yirmi kazazadeyi denizden kurtarmış olan, fakat o insanları derhal başından atmak isteyen "Maers Mango" gemisinde karşımıza çıkıyor. Telsizle bildirildiğine göre, gemi çabuk bozulacak tropik meyveler yüklemiş, bundan dolayı rotasını değiştiremezmiş v.s. Buna rağmen, kurtarılan boat people'ın doğrudan "Cap Anamur" gemisine aktarılmasının uluslararası deniz hukukuna aykırı olacağını kadına durmamasıya bildirdim.

Ocak başında tencereye havuç doğrarken bana güldü ve bu usullerin Titanic devrinden kalma olduğunu söyledi. Bugünün felaketleri bambaşka boyuttaymış. Daha şimdiden, botlarla kaçarken boğulmuş, susuzluktan ölmüş üçyüzbin insanı düşünmeliymiş. "Cap Anamur"un şimdiye kadar bu insanların yüzlercesini kurtarmayı başarması yeterli değilmiş. Bunların sadece kaba tahminlere dayanan sayılar olduğunu söylememe ve birtakım başka itirazlarıma karşı "Boş söz!" dedi, "Kaçanların arasında karaborsacıların, kadın tüccarlarının, belki de kriminel suçlula-

rın ya da Amerikalılarla işbirliği yapmış olanların bulunması beni ilgilendirmez" diye ekledi. Onun için önemli olan, her gün boğulan insanlar varken Dışişleri Bakanlığının, genelde bütün politikacıların bilmem hangi yıldan kalma yönetmeliklere sarılmasıymış. Daha bir yıl önce bu sefalet başladığında bazı "Eyalet Prensleri" Hannoverde ve Münihte televizyon karşısında birkaç yüz "komunist terörünün kurbanları" denen kişileri kabul etmişken, şimdi birdenbire sadece "ekonomi sığınmacıları"ndan ve "sığınma hukukunun utanmazca istismarı"ndan sözedilmekteymiş...

Hayır, Müsteşar Bey, bu kadın teskin edilemiyordu. Yani, fazla sinirli filan değildi, daha ziyade keyifli, soğukkanlıydı, durmadan bir şeyler yapıyordu, ocaktaki tencere yemeğiyle olsun – "kaburga kemiği etiyle sebze" olduğunu bana söyledi – , ya da telefonla olsun, devamlı meşguldü. Ayrıca ziyaretçilerin arkası kesilmiyordu. Aralarında hizmete hazır olduklarını bildiren hekimler vardı. Bekleme listeleri, tropik iklime dayanıklılık, aşılar v.s. üzerinde uzun uzun konuşuluyordu. Bu arada da durmamasıya o üç çocuk. Dediğim gibi, mutfakta duruyordum. Gitmek istedim ve gitmedim. Oturacak boş iskemle yoktu. Birkaç kere, yandaki oturma odasında telefon ederken, kadın benden bir tahta kaşıkla yemeği karıştırmamı rica etti. Sonunda çamaşır sepetinin üstünde yer bulduğumda, bir lastik örde ğin üstüne oturmuşum. Çocukların oyuncağıymış. Ezilince gıcırtılı sesler çıkardı. Herkes gülüştü. Hayır, alay ederek değil. Müsteşar Bey, bu insanlar kaosu seviyorlar. Bu onları yaratıcı yapıyormuş, diye duymuştum. Bu olayda karşımızda idealistler vardı, talimatlara, kaidelere falan boş veriyorlardı, ve, o sıra-apartmanında oturan kadın gibi, sarsılmaz bir iradeyle dünyayı yerinden oynatabileceklerine inanıyorlardı. Aslında takdire değer buldum, bir yandan da Dışişlerindeki fonksiyonumla insanlık bilmez, dur-

madan hayır demek zorunda olan biri olarak görünmek hiç hoşuma gitmedi. Hiçbir şey, yardımı geri çevirmekten daha çok insanı üzmez.

Bana çok dokunan, fakat aynı zamanda utandıran bir şey oldu: Çocuklardan biri, bir kız, veda hatırası olarak bana gıcırtılı sesler çıkaran ördeği hediye etti. "O yüzer" dediğini duydum.

1981

Bana inanabilirsin, Rosi, bu yolculuk benim için hoş bir şey değildi. Daha önceden hiç bu kadar çok Ritterkreuz'u[1] (Şövalye Haçı'nı) birarada görmemiştim; sadece fotolardan Konrad Amcanın boynundakini biliyorum. Burada ise şimdi bir sürüsü boyunlarındaydı, bazısı Eichenlaub'luydu[1] (Meşe Yapraklı'ydı). Kabristanda yanımda duran büyükannem bunları bana oldukça yüksek sesle – çünkü ağır işitir – öğretti. Telgraf ondan gelmişti: "Derhal Hamburg trenine bin. Sonra şehir treniyle son durak Aumühle'ye. Orada Büyük Amiralimiz[2] son istirahatgâhına..."

Emir çok açıktı. Sen ninemi tanımazsın. O "derhal" dedi mi, derhal'dir. Ben kimseden buyruk almazsam da ve, bildiğin üzre, ben *Berlinde* Kreuzberg'de bina işgalcilerindenim,[3] hergün şu *Belediyede İçişleri Senatörü* Lummer'in polislerini bize göndermesini – Bina Boşaltma Komandosu Hermsdorf Sokağına! – hesaplamam gerekiyordu. Aynı dairede oturduklarıma telgrafı biraz utanarak gösterdim. Büyük Amiral sözü yüzünden bana demediklerini bırakmadılar. Her neyse, orada büyükannemin yanında, ve Mercedes'lerini kabristanın önüne çekmiş bütün o büyükbabaların arasında durdum. Bunlar, nerdeyse yarısı çenelerinin altındaki Şövalye Haç'larıyla, ama sivil giyinmiş, küçük kiliseden mezarın başına kadar büyükannemin deyimiyle karşılık-

lı saf halinde dizilmişlerdi. Üşüyordum. Fakat ihtiyarların hemen hemen hepsi, yerdeki kara ve güneşli havada buz gibi ayaza rağmen paltosuzdu. Ama siperli kasketleri, bahriyevarî, kafalarındaydı.

Bunların hepsi denizaltıcılardı. İçinde Büyük Amiraliyle ve üstünde siyah-kırmızı-altınsarısı bayrağıyla tabutu önümüzden geçiren bunlar ve babamın ağabeyleri iki amcam gibi, babam da denizaltıcıydı, ama harbin sonlarında, silahlandırılan yaşlı sivillerdendi sadece. Amcalarımdan biri Kuzey Buz Denizinde, diğeri Atlantikin bir yerinde şehit oldu veya büyükannemin deyimiyle "denizcilerin serin mezarını buldu". Biri Deniz Önyüzbaşıydı, yani kaptan gibi bir şey, diğeri, Karl Amca, sadece Deniz Başgedikliydi.

Sen buna inanmayacaksın, Rosi. Toplam otuzbine yakın denizcimiz, yaklaşık beşyüz denizaltının içinde dibi boylamış. Hepsi de, aslında bir harb suçlusu olan o Büyük Amiralin emriyle. Hiç olmazsa babam böyle diyor. Ve çoğu, onların arasında ağabeyleri de, o "yüzen tabutlar"a gönüllü olarak girmişler. Büyükannem Noel sıralarında daima kendinin "ölmüş kahraman oğulları" kültünü uyguladığında, bu, benim gibi babamın da hoşuna gitmiyor, bu yüzden aralarında hep kavga çıkıyor. Büyükannemi artık yalnız ben arada bir *Baltık kıyısındaki* Eckernförde'deki küçük evinde, eskiden olduğu gibi harbden sonra da Büyük Amirali saygıyla andığı o yerde, ziyaret ediyorum. Bunu bırakırsak, o tamamen okeydir. Aslında onunla babamdan daha iyi anlaşıyorum. Ev işgal etmem tabiî babamın hoşuna gitmiyor. Bundan dolayı büyükannem telgrafı babama değil, bana, Hermsdorf Sokağı No.4'e çekti. Orayı biz aylardan beri sempatizanlarımızın – hekimler, solcu öğretmenler, avukatlar v.d. – yardımıyla iyice rahat oturulacak şekilde düzene sokmuştuk. Herbi ve Robi'ye – geçenlerde sana yazmıştım, bunlar en iyi ar-

kadaşlarımdır – telgrafı gösterdiğimde belli ki hiç hoşlanmadılar. Giysilerimi toplarken Herbi "Sen galiba aklını kaçırmışsın" dedi, "Eski bir Nazi daha gitti!" Onlara, "Siz büyükannemi tanımıyorsunuz. O 'derhal gel' derse, hiçbir bahane sökmez" dedim.

Ve aslında – bana inanabilirsin, Rosi – kabristandaki hengâmeyi iyi ki gördüm diyorum. Denizaltı savaşından arta kalanların nerdeyse hepsi oradaydı. Mezarın başında, sanki hâlâ düşmana karşı seferdeymişler ve ufukta baca dumanı arıyorlarmış gibi tavırlarla hepsinin marşlar söylemeye başlaması gerçekten tuhaf, biraz korku verici, fakat epeyce de nahoştu. Büyükannem de şarkılara katıldı, tabiî epeyce bağırarak: önce "Dünyada her şeyin üstünde"[4], sonra o eski asker şarkısı "Bir arkadaşım vardı"[5]. Tüyler ürperticiydi. Ayrıca şu "sağdan-kundaklanmış" (rechtsgewickelt)[6] trampetçi oğlanlardan birkaçı da vardı, o soğukta kısa pantolonlarıyla. Ve mezarın başında çok nutuklar söylendi, birçok konuda, en çok da sadakat üzerine. Ama tabut aslında göz doldurmuyordu, gayet sıradan görünüşlüydü. Düşündüm, acaba bir nevi mini-denizaltı, tabiî tahtadan, yapılamaz mıydı, ama savaş gemisi gibi boyanmış olarak? diye, ve Büyük Amiral rahatça onun içine tabutlanamaz mıydı?

Sonra, orayı bıraktığımızda ve Şövalye-Haçı-adamları Mercedes'leriyle basıp gidince, Hamburg garında bana pizza ısmarlayan ve cebime epeyce yol parası sıkıştıran büyükanneme dedim ki: "Gerçekten inanıyor musun, büyükanne, Konrad Amcanın ve Karl Amcanın şu denizci-mezarı olayına değdi mi?" Ama, arkasından ona böyle direkt sorduğum için üzüldüm. En az bir dakika hiçbir şey söylemedi, fakat sonra konuştu: "Ne diyeyim oğlum, herhalde bir anlamı olmuş olmalı".

Tabiî bu arada duydun, daha Berline yeni dönmüştüm ki Lummer'in polisleri binayı boşalttılar, oldukça copvarî şekilde.

Şimdi Kreuzberg'de birkaç başka evi işgal ettik. Büyükannem de, bir sürü dairenin boş bırakılmasına büyük edepsizlik diyor. Ama Rosi, eğer istersen, evimi gene boşaltırlarsa, ikimiz büyükannemin küçük evinde onunla beraber oturabiliriz. Buna dehşetli sevinirmiş; öyle dedi.

1982

Benim "perfides Albion" ("kalleş İngiltere")[1] sözümden doğan yanlış anlamalar bir yana bırakılırsa, Howaldt tersanesi[2] ile AEG Denizcilik Tekniği bölümünün Wedel'deki şubesi için yazdığım "Falkland Savaşının Sonuçları" adlı raporumdan tamamen memnunum – bugünün açısından bile. Varsayalım ki, HDW[2] Tersanesinin Arjantine iki tanesini sattığı ve elektronik torpedo yöneltme sisteminin optimal sayıldığı 209 tipi denizaltılar bir vuruşta ingiliz deniz birliklerine karşı başarı kazanmış olsunlar, yani, diyelim, uçak gemisi "İnvincible"i ve, aynı şekilde, tamamen yüklü asker nakliye gemisi "Queen Elizabeth"i batırmış olsunlar; böyle bir durumda bu çift başarı bizim Federal Hükümet için, o tarihlerde vakti çoktan gelmiş Şansölye değişimi dışında, korkunç sonuçlar doğururdu – Hükümetin, Nato "Çifte Kararı"na[3] olumlu yaklaştığını açıklamış olmasına rağmen. Denecekti ki, "Alman silah sistemleri başarılı olduklarını Nato müttefikine karşı operasyonda kanıtlıyorlar!" "Akla bile getirilmemeli!" diye yazmış ve şuna işaret etmiştim: "Sheffield" destroyerinin ve "Sir Galahad" çıkarma gemisinin fransa kökenli arjantin uçakları tarafından batırılması bile, alman malı denizaltıların olası bir başarısını ikinci plana atmayacaktı. Kesindir ki, İngilterede zahmetle üstü örtülen Alman düşmanlığı açığa çıkar, bize yeniden "Hunlar" derlerdi.

Şansımıza, Falkland Savaşı çıktığında Howaldt denizaltılarından biri, "Salta", makina arızası dolayısıyla limanda yatıyordu; öbür gemi, "San Luis", sefere katıldı ama, iyi yetiştirilmemiş mürettabatın, AEG'nin torpedo yönlendirme sisteminin karmaşık tekniğini kullanamadığı görüldü. Bunun üzerine raporumda şöyle yazdım: "Böylece Britanya Deniz Kuvvetleri ve millet olarak biz, işi ucuz atlattık", hele efsanevî Koramiral Graf von Spee komutasında o vakte kadar başarılı Alman Doğuasya Filosunun, çok üstün Britanya Kuvvetleri tarafından yok edildiği 8 Aralık 1914'teki ilk Falkland Savaşı, gerek biz gerek İngilizler tarafından hâlâ şanlı bir olay olarak hatırlanmaktayken.

Raporumun tarihî olgulara dayanması nedeniyle, silah tekniğini aşan düşüncelerimi desteklemek için, o kuru analizlerime bir yağlıboya tablonun fotoğrafını ekledim. Bu, sekiz yıl önce Schmidt'in gidip, Kohl[4] ile "dönüş" başlandığında oldu. Tablo, denizcilik konularının ünlü ressamı Hans Bordt'un elinden çıkma bir "deniz sahnesi"dir ve yukarda bahsettiğim deniz savaşı sırasında bir zırhlı kruvazörün batışını gösterir. Arka fonda gemi kıç taraftan batmakta, ön fonda bir alman deniz eri geminin kenarına tutunmuş, dokunaklı bir ifadeyle sağ elinde bir bayrak – belli ki batan kruvazörün bayrağını – tutmaktadır.

Bu, gördüğünüz gibi, özel bir bayraktır. Bundan dolayı, sevgili dostum ve arkadaşım, size bukadar etraflı ve gerilerden alarak yazıyorum. Dramatik resimde İmparatorluk Harb Bayrağını görmekteyiz. Aynı bayrak geçenlerde Leipzig'deki pazartesi-gösterileri[5] vesilesiyle yeniden günün olaylarına girdi. Yazık ki o gösterilerde çirkin dayak sahneleri vardı. Buna üzülüyorum. Zira iki Almanyanın birleşme süreci hakkında – taleb üzerine – yazdığım raporda önerdiğim şekilde o birşey ifade etmeyen "Halk biziz!" (Wir sind das Volk!) sloganı yerine, görüleceği üzre, politikayı başarıya itecek olan "Biz bir halkız!" (Wir sind ein

Volk!) tamamen barışçıl, evet, edepli olurdu. Diğer yandan şükretmeliyiz ki, kafalarını kazıtmış ve her şeye kararlı, genelde skinheads diye bilinen o gençler, pek çok sayıda organize ettikleri İmparatorluk Harb Bayrağıyla, Leipzig pazartesi sahnesine baskın şeklinde hâkim olmayı ve Almanyanın birliği çağrısına – itiraf etmeli ki çok bağırgan bir üslubla – ağırlık vermeyi başardılar.

Böylece, tarihin hangi dolambaçlı yollardan geçebildiği görülüyor. Şu var ki, bazen ona yardım etmek gerekmektedir. İyi ki vakti gelince, benim eski Falkland Savaşı raporumu ve o deniz sahnesi resmini hatırladım. O zamanlar AEG firmasının beyleri, genelde olduğu gibi, her türlü tarih bilgisinden yoksun olduklarını gösterdiler ve dolayısıyla benim cesurca yaptığım zaman sıçraması için anlayışsız kaldılar ama, İmparatorluk Harb Bayrağının derin anlamı kafalarına artık girmiş olabilir. O bayrağı giderek daha sık görüyoruz. Genç, yeniden heyecanlanabilen insanlar onunla birlikte görünüyor, onu yüksekte tutuyorlar. Ve, birleşme artık tamamen yerine oturduğu için, en iyi dostum size itiraf edeyim ki, tarihin uyarısını anladığım ve yeniden millî değerleri hatırlamak ve nihayet ne düşündüğünü açıkça söylemek sözkonusu olduğunda, raporumla buna yardımcı olduğumdan dolayı içim gurur doluyor.

1983

Yoğun bir hiciv, ironi ve skandallar. O yılların Almanyasını içinden yaşamamış okuyucuya kitabın arkasındaki 18 açıklama rehber olabilir.

Böyle birini bir daha bulamayız! Onun[1] orman içinde bir av partisinde – başka nerede olacak ki? – son bir av borusunun sesini artık yaşayamamasından, işitememesinden, duyamamasından, pek candan dostu et-peynir-bira müteahhidinin[1] de gitmesinden ve artık sadece, tam vaktinde o taraftan bu tarafa kapağı atıp *Güney Bavyera* Tegernsee kıyısındaki villasını bütün ağırlığıyla işgal eden grup üçüncüsünün[2] elimizde kalmasından beri biz kabareciler için konu azaldı, zira halen hükümet eden ağır siklet[3] bile o üçlünün yerini dolduramaz. O vakitten beri hep can sıkıntısı. Sadece Süsmuth[4] yağcılığı, Blümchen[5] kahvesi, kaş nükteleri[6] ve benzeri boş şeyler. Gülecek bir şey kalmadı. Neticede, ulusun profesyonel eğlendiricileri bizler, oturup durumu iyice görüşmemiz gerektiğini düşündük. Doğal olarak bir bavyera misafirhanesinde. Epey zaman önce de, başkalarının hışırdayan kâğıtlarıyla, az veya çok ödüle-lâyık toplantılar yaptıkları o tatsız kasabaya Grossholzleute deniyor. Adıgeçen toplantıda biz şaşkın şaşkın, bir yerlerde oturduk. Büyük bir ciddiyetle bir de rapor okundu: "Büyük Franz Josef'in[7] aramızdan ayrılması-

nın arkasından – ve hemen sonra gerçekleşen Almanyanın birleşmesini özellikle dikkate alarak – alman kabaresinin bugünkü durumu." Fakat bu, havayı pek neşelendirmedi. Ciddî ciddî toplanmış biz komikler olsa olsa gülüşmelere konu olduk.

Ah, onu ne kadar arıyoruz! Strauss, Franz Josef,[8] artık emekliliği gelmiş mizah uzmanlarına iş ve konu sağlayan kutsal kişi, seni arıyoruz! Dalaverelerin bizim günlük ekmeğimizdi. Hangisi olursa, ister her yanı yağlanmış[9] piyade panzerleri (pantserleri okunur), parçalanmış ayna[10] camı, karmaşık amigo olayları (*eş dosta avantalar*) olsun, ya da dünyanın bütün diktatörleriyle aşk maceraların olsun, her birinden seçkin bir eser çıkarılabiliyordu. Sarsalanmış zavallı muhalefetin yükünü azaltmak gerektiğinde alman kabaresinin daima hizmete hazır olduğu bilinir. Her zaman seninle, boynu olmayan o erkekle,[11] ilgili bir şeyler bulurduk. Ve, ne zaman ki güçlü bir çekim atının eksikliği ortaya çıksa, Wehner'i[12], o ihtiyar fındıkkırıcıyı, senin yanına koşardık. Ama artık o da, piposu da ilgi çekmiyor.

Sana ve bize her zaman güvenilirdi. Yalnız bir kere, seksenüçte, o milyarlık olayda – gayet açık: Doğudaki zavallı erkek ve kız kardeşlerimiz için hayırseverlik babında – Güney Bavyerada Rosenheim'da Spöck Otelinde, eşi olmayan o triumvirat (üçlü) toplanırken biz uyumuş olmalıyız, hiçbir şey duymadık. Şurada tıkız Strauss, öbür tarafta Doğu kuryesi Schalck, ortalarında dünya çocuğu olarak et-peynir-bira müteahhidi März. En iyi amaçlarla donanmış bir düzenbaz ve vurguncu üçlüsü,[2] ilkel bir tuluat tiyatrosu komedisi olabilecek bir piyeste sahneye çıktı. Zira Batı kasasından gelen dokuz sıfırlı meblağ; sadece döviz fakiri Doğu devletine yaramayacak, aynı zamanda halk-malı[13], şimdi mezbahalık olmuş öküz sürülerinin, Bavyeranın toptancı ithalatçısı olarak konuklarını ağırlayan evsahibinin bıçağının altına girmelerini sağlayacaktı.

Biraderler birbirlerini sayarlar. Eğer el altından et-peynir-bira hesabı denk getirilirse ve adı geçen Schalck – şöyle laf arasında – devletinin en büyüğü Dachdecker'e[14] (Dam aktarıcıya) birinci elden en yeni Kohl nüktelerini aktarırsa, ne demek oluyormuş "komunist yiyici" ve "kapitalist düşmanı" lafları! Birbirlerini kucaklamak değil ama, bir birleşmiş-alman gözkırpmasının vakti gelmişti. Gizli tutulan yerlerdeki büyük olaylarda işler böyle yürür. Herkesin vereceği bir şey vardır: piyasa avantajları, köylü sevimliliği, Bonn iç organları, uzun süre dinlendirilmiş devlet sırları, kelepir kesilmiş-domuz gövdeleri, ve seksenli yılların her birinin kendi tarafının gizli servisini sevindirecek derecede asit içeren pis kokularından eşantiyonlar.

Bu bir göz, burun, kulak ziyafeti ve bir birleşmiş-alman eğlencesi olmuş olmalı. Tabiî yemek ziyafeti de vardı: et, peynir, bira. Ama bizi masaya çağırmadılar. Kendileri zaten yeter hicivdi. Bizim profesyonel ses imitatorumuz bugün bile Strauss'un takır tukur sesli konuşmasını herkesten iyi taklit edebiliyordu. Schalck'ın fısıltılı dudak sesini zorlukla becerebiliyor, öküz çobanı März ise, sadece sayıları bilen parmak dili ustası olarak sezilebiliyordu. Böylece milyarlık krediye bizlersiz gelindi. Aslında yazık oldu, zira bütün olayı sonradan alman birleşmesinin uvertürü olarak "Bir emanetçi öbür emanetçiyi temizler (yıkar)"[15] parolasıyla sahneye koyabilirdik, fakat Strauss ve ihtiyar März duvar yıkılmadan önce sahneden çekildiler ve bizim hepimizin Schalck'ı[16] – onun KoKo firmaları hâlâ başarıyla gizli gizli işliyorlar – Tegernsee'deki villasında güven içinde oturmaktadır, çünkü o, Bavyeranın mavi/beyaz[17] sağlığına iyi gelecek olandan daha fazlasını bilmektedir ve susması altın değerindedir.

Biz gaziler meclisimizin böyle köyvarî ve aptalca toplantısında şu dendi: Alman kabaresini artık toptan unutabiliriz. Ama

Münihin yeni büyük hava limanına Franz Josef'in adı verildi, sadece onun avcı ehliyetinden[18] başka pilot ehliyeti de olduğundan değil, her kalkışta ve inişte o hatırlansın diye. O aynı anda birçok şeydi: Bir yandan en kilolu alay ve mizah figürümüzdü, diğer yandan, 1980'de Şansölye olmak istediğinde öyle bir rizikо idi ki, biz ihtiyatlı seçmenler ve korkak kabareciler olarak o riski göze almak istememiştik.

1984

Biliyorum, biliyorum! Şu "Ölüleri anın" talebi pek kolaylıkla söyleniveriyor, ama aslında bunun için organizasyonla ilgili çok şeye gerek var. Bundan dolayı artan bir gayretle, Verdun'ün[1] eski savaş alanında pek çok yürüyüş yolları işaretleniyor; bu iş, özellikle gerek Başkanın[2], gerek Şansölyenin[3], 1984 yılının o ünlü 22 Eylülünde Kemikhanenin[4] önünde sembolik şekilde el ele tutuşmak için anlaşmalarıyla hız kazandı. Bizim gibiler yürüyüş hedefini gösteren iki dilde yazılmış işaretler koyarak çalışmalara yardım ediyoruz, örneğin Ölü Adam'a (Toter Mann'a = Mort Homme'a) giden yolda. Üstelik orada ve kanla sulanmış Kargalar Ormanı (Rabenwald = Bois des Corbeaux) yakınında üstünü artık yeşillikler kaplamış kraterlerle dolu arazide daha hâlâ mayınlar ve patlamamış top mermilerinin bulunduğu sanılıyor. Bundan dolayı uyarma levhalarının üstündeki fransızca "Buraya girmeyin" sözünün yanına bizim dilimizle "Girmek yasaktır"ı eklemek gerekmişti. Belli noktalarda, diyelim, Fleury köyünün yıkıntılarının sezildiği ve şimdi küçük bir kilisenin bizleri barıştırmaya çağırdığı yerde ve gene, 1916 Mayısı ile Ağustosu arasında defalarca hücumla ele geçen, sonra karşı hücumla geri alınan 304 rakımlı tepede (Cotê 304) ve meydan savaşının daha birçok yerindeki yürüyüş hedeflerinde saygılı davranılmasını uygun işaretlerle usulca hatırlatmaktan çekinilmemelidir.

Bu uyarmanın belli ölçüde bir âciliyeti var, zira Şansölyenin bizim asker mezarlığımız Consenvoye'yi ve arkasından Fort Douaumont arazisindeki fransız mezarlığını ziyaretinden beri, ki orada Cumhurbaşkanıyla tarihî el sıkışma gerçekleşmişti, ziyaretçi akını sürekli artıyor. Kalabalık otobüslerle geliniyor ve bazı grupların çok aşırı turistçe davranışları şikâyetlere yol açıyor. Örneğin, kubbesi top mermisine benzeyen bir kule ile yükseltilmiş olan Kemikhane çirkin gösterilere sahne olmaktadır. Yüzotuzbin şehit Fransızın kemiklerinin ve kafataslarının yalnız küçük bir kısmının görüldüğü pencerelerin önünde sık sık gülüşmeler, daha da kötüsü çok kaba laflar duyulmaktadır. Şansölyenin ve Başkanın etkileyici bir jestle desteklemeye uğraştıkları, milletlerimiz arasındaki bu büyük barışma sürecinin henüz hiç de tamamlanmadığı bazen çok ağır sözlerle ifade ediliyor. Örneğin, gözden kaçmayan bir durumu, yani fransız şehitler, üstlerinde "Mort pour la France" (Fransa için öldü) yazısı olan onbeşbin beyaz mezar haçı ve her birinin önüne dikilmiş bir gül ağacıyla anılırken, bizim şehitlerimiz için çok daha az sayıda, kara, yazısız haçlar konmuş ve hiçbir çiçek dikilmemiş olmasını bizim tarafımız haklı olarak hoş görmemektedir. Burada söylenecek tek şey, bu şikâyetlere yanıt bulmanın bize çok zor geldiğidir. Savaş kurbanlarının sayısı sorulduğunda da çaresiz kalıyoruz. Tarafların her birinin üçyüzellibin civarında şehit verdiği uzun süre söylendi. Otuzbeş kilometrekarede bir milyon kurban verildiği lafını abartılı buluyoruz. Toplam kayıp sadece yarım milyon olmuş olmalı; yani savaşın odak noktalarında – Fort Douaumont'u, Fort Vaux'u ele geçirme çarpışmalarında, Fleury'de, 304 rakımlı tepede, ve bütün Verdun savaş alanının killi, çorak arazisini temsil eden Soğuk Toprak'ta (Kalte Erde'de = Froideterre'de) metrekare başına yaşamını yitiren yedi-sekiz insan. Askerî çevrelerde genel olarak zaten "yıpratma savaşı" terimi kullanılıyordu.

Şu var ki, kayıplar ne kadar yüksek olmuş olursa olsunlar, bizim Şansölyemiz ve Fransanın başkanı, Kemikhane (Ossuaire) önünde el ele dururlarken, her türlü sayıdan daha üstün bir mesaj veriyorlardı. Bizim gibiler, delegasyonun genişletilmiş bölümüne ait olsalar da – buna ihtiyar yazar ve bukadar anlamsız görünen kendini-kurban-edişin tanığı Ernst Jünger'de dahildi – her iki devlet adamını sadece arkadan görüyorlardı.

Daha sonra ikisi birlikte bir Bergahorn (dağ akçaağacı) fidanı diktiler. Oranın hâlâ mayınların bulunduğu arazi olup olmadığının önceden araştırılmasının sebebi bu sembolik fiildi. Programın bu kısmı genelde beğenildi. Ancak yakın bir bölgede aynı zamana rastlayan alman-fransız ortak manevrası pek anlayış görmedi. Fransa yollarında bizim tanklarımız ve Tornado uçaklarımızın Verdun üzerinden alçaktan uçup geçmeleri burada hoş karşılanmadı. Eğer – manevra yapmak yerine – Şansölyemiz işaretlenmiş yollardan birinden, diyelim, 23 Haziran 1916'da bavyera alaylarıyla fransız dağcı birliklerinin ele geçirmek için çok çetin ve ağır zayiatla çarpıştıkları Dört Bacalar (Vier Schornsteine = Abri de Quatre Cheminées) adlı yeraltı sığınağına yürüseydi, bu daha anlamlı olurdu. Her türlü semboliğin ötesinde Şansölyenin orada – mümkün olduğu kadar protokol dışında – düşünceye dalmış halde bir süre durması çok uygun olurdu.

1985

Sevgili çocuğum, benim seksenli yılları nasıl geçirdiğimi bilmek istiyorsun. Böyle kişisel bilgiler senin magister[1] sınavındaki "Yaşlıların günlük yaşamı" adlı tezin için önemliymiş. Sana seve seve yardım ederim. Ama şimdi bana yazıyorsun ki, tezinde "Tüketici tutumundaki noksanlar" da varmış. Bunda fazla yardımcı olamam, çünkü büyükannenin şikâyet edeceği pek bir şey yoktur. Kimsenin yerini tutamayacağı sevimli insan, büyükbaban, dışında benim hiçbir eksiğim olmadı. Başlangıçta gücüm yerindeydi, komşudaki ekspres temizleyicide yarım gün yardım ediyordum, hattâ kilise cemaatinde de çalışıyordum. Ama eğer boş zamanlarımı sorarsan, seksenli yılları, dürüstçe itiraf edeyim, kısmen televizyon başında harcadım, kısmen eğlenceli geçirdim. Hele bacaklarım beni artık taşımamaya başlayınca neredeyse sokak kapısından dışarıya çıkmadım, şu veya bu soydan arkadaşlıklardan zaten hiçbir zaman hoşlanmadım. Bunu sevgili annenle baban sana doğrular.

Başkaca zaten pek bir şey olmadı. Hep sorduğun politikada ise hiçbir şey. Sadece bilinen vaadler. Bu konuda komşum Frau (Bayan) Scholz'la daima aynı fikirdeydik. İlave edeyim, o hanım bütün yıllar boyunca benimle çok ilgilendi, çok yardım etti, dürüstçe itiraf etmek zorundayım, kendi çocuklarımdan daha fazla, baban maalesef hariç değil. Sadece Frau Scholz'a güve-

nirdim. Bazen, Postadaki işinde eğer erken vardiyada ise, daha ikindi vakti gelir, kendi pişirdiği çöreklerden getirirdi. O zaman birlikte oturup hoş vakit geçirir, akşam saatlerine kadar televizyonda ne varsa seyrederdik. "Dallas"ı çok iyi hatırlıyorum ve "Schwarzwaldklinik"i (Karaormanlar Kliniği'ni). Oradaki Profesör Brinkmann, İlse Scholz'un hoşuna gitti, benim pek değil. Ama sonra, seksenli yılların ortasında – şimdi hâlâ gösterilen – "Lindenstrasse" (Ihlamur Sokağı) dizisi başlayınca, Scholz'a "Bu şimdi başka bir şey" dedim. Sanki yaşamın içinden alınmıştı, orada normal olarak nasılsa tıpkı öyle. O bitmeyen kargaşa, bir neşeli bir üzgün, bir kavga bir barışma, pek çok dert ve yürek acısı, aynı burada Bielefeld'de Gütermann Sokağındaki gibi, Bielefeld tabii Münih olmasa da ve köşemizdeki meyhane yıllardan beri lokanta olarak, dizideki gibi bir Yunanlı tarafından değil, bir italyan aile tarafından gayet düzenli işletilse bile. Fakat bizim kapıcı kadın aynen 'Lindenstrasse numara üç"teki Else Kling gibi kavgacıdır. Durmadan kocasını haşlar ve epey hain ve sinsi olabilir. Buna karşı dizideki Beimer Anne iyilik örneğidir. Başkalarının sorunlarını hep dinler, tıpkı çocuklarıyla derdi başından aşkın olan komşum Frau Scholz gibi. Kızı Jasmin'in, Beimerlerin Marion'u gibi, bir yabancıyla, açıkça söyleyeyim, epey sorunlu bir ilişkisi var.

Her ne ise, galiba Aralıktan itibaren gösterilmeye başladığından beri diziyi seyrediyoruz. Orada daha Noel yayınında Henny ile Franz arasında ufacık Noel ağacı yüzünden kavga çıktı. Ama sonra barıştılar. Marion ille Vasily'siyle beraber Yunanistana gitmek istediği için Noelde Beimerler üzüntülüydüler. Fakat sonra Hans Beimer eve kimsesiz iki çocuk getirince ve yapayalnız yaşayan Vietnamlı Gung da davet edilince sonunda gene de güzel bir bayram oldu.

Frau Scholz'la "Lindenstrasse"yi seyrederken bazen eski ev-

lilik yıllarımı hatırlardım. O zamanlar büyükbaban ve ben, içinde televizyonu olan bir lokantada "Familie Schölermann" dizisini seyrederdik. Tabiî siyah/beyaz. Bu ellili yılların ortası olmalıydı.

Ama sen magister tezin için, seksenli yıllarda başka ilginç neler olduğunu bilmek istiyordun. Doğru, tam Frau Beimerin Marionu başında kanlı bir yarayla eve çok geç geldiği yılda, daha önceden o Boris ve Steffi[2] "tiyatrosu" başlamıştı. Ben tenisle, o durmaksızın bir oraya bir buraya ile, pek ilgilenmem, ama Leimen'li ve Brühl'lü dedikleri tenisçiler gitgide yükseldiklerinde bakmaya başladık, bazen saatlerce. Frau Scholz kısa zamanda o servis ve return denen şeylerin ne olduğunu öğrendi. Ben tie-break'in ne demek olduğunu bir türlü kavrayamadım, onun için sık sık sormak zorunda kaldım. Ama Wimbledon turnuvası başladığında ve bizim Boris, Güney Afrikalı birini yenince ve öbür yıl herkesin yenilmez dediği Çekoslavakyalı Lendl'i de mağlub edince, daha 17'sini yeni bitiren Bobbele'm[3] için gerçekten içim titredi, onun için dua ettim. Ve seksendokuz yılında, politikada nihayet kımıldama olduğunda, gene Wimbledon'da bu kez İsveçli Edberg karşısında üç sette zaferi kazanınca, artık gerçekten ağladım, komşum hanım da öyle.

Frau Scholz'un hep "Fräulein Vorhand"[4] dediği Steffi'ye kanım bir türlü kaynamadı, hele o pis maceraları olan, vergi kaçakçısı babasına hiç. Ama benim Bobbele'm dürüstlükten sapmadı, bazen bayağı pervasız olur, bazen lafını esirgemezdi. Ancak onun vergi ödememek için Monacoya göçmesini ikimiz de beğenmedik. "Bu olmalı mıydı?" diye Frau Scholz'a sordum. Ve sonra onun ve Steffi'nin yıldızları yavaş yavaş sönünce, Boris Nutella reklamlarında bile görünmeye başladı. Televizyonda bıçağı yalayıp yaramaz çocuk gibi gülünce çok tatlı oluyordu ama, buna kesinlikle gerek yoktu, çünkü zaten harcayabileceğinden

fazlasını kazanmıştı.

Fakat bunlar doksanlı yıllardaydı. Sen ise, sevgili yavrum, benim seksenli yıllarımı bilmek istiyordun. Benim Nutella ile ilişkim daha altmışlı yıllarda başladı. Bütün çocuklarımız, bu ayakkabı boyasına benzettiğim sıvışık şeyin ekmeklerine sürülmesini istiyordu. Babana sor bakalım, küçük kardeşleriyle bu yüzden hergün ne kavgalar olduğunu hatırlıyor mu. Evimizde gürültü az değildi, kapıları vurup çıkmalar filan. Neredeyse "Ihlamur Sokağı"ndaki gibi. O dizi hâlâ oynuyor.

1986

Biz Oberpflaz'lılar[1] için, her şeye pek ses çıkarmazlar denir, ama bu kadarı fazlaydı. Başımıza, şu şeytan işi şeyi yeniden kullanmaya hazırlamak[2] istedikleri yer olan Wackersdorf'tan[3] sonra bir de Çernobil çıktı. Mayıs ortalarına kadar oranın bulutu bütün Bavyeraya yayıldı. Ayrıca Franken'e ve daha nerelere... Sadece kuzeyde daha azdı. Fakat bulut batıya doğru giderken, Fransızların dediğine göre, sınırdan öteye geçmemiş.

Ne diyeyim, inanan inanır, bizleri daima koruyan Aziz Florian'a güvenenler var. Bizim Amberg'de ise Sulh Hâkimi, WAA'ya, yani tam adıyla Yeniden-kullanmaya-hazırlama-tesisi'ne (Wiederaufbereitungsanlage'ye) devamlı karşıydı. Bundan dolayı, WAA'yı koruyan çitin önüne kamp kuran ve demir çubuklarla çite vurup gürültü çıkaran genç oğlanlara – bu gürültüye gazeteler "Eriha'nın borazanları" adını verdiler – Pazar günü esaslı bir kahvaltı ikram etti. Bunun üzerine Asliye Mahkemesindeki, hep azgın köpeklik yapan şu Beckstein denen kişi, ki sonradan bu yüzden İçişleri Bakanı oldu, o sulh Hâkimine kötü iftira attı – "Hâkim Wilhelm gibi kişiler kökten yokedilmelidirler" – ve ona müthiş düşman kesildi.

Bütün bunlar Wackersdorf yüzünden. Çernobil bulutunun bütün Oberpfalz'ın ve güzelim Bavyera Ormanının (Bayerischer Wald'ın) üstüne çökmesinden sonra bütün ailemizle oraya

gittik. Dendi ki, yaşlı günlerimde bunlara aslında okadar üzülmemeliymişim, ama, bizim geleneğimizdir, eskiden beri sonbaharda ormana mantar toplamaya gideriz. Şimdi ise "dikkat!" dendi, hattâ alarm verildi. Bu şeytan işi sezium (caesium) denen şey ağaçlardan aşağıya yağıp ormanın zeminine, yosunlara, yerdeki yapraklara korkunç derecede radyoaktivite bulaştırdığı için benim de gözlerim açıldı. Elime bir demir testeresi alıp çite doğru gittim. Torunlarımın "Bırak, büyükbaba, bu sana göre değil!" demelerine aldırmadım.

Ama, dedikleri doğru olabilir. Çünkü gençlerin arasına karışıp ben de "plutonium mutfağı, plutonium mutfağı!" (Plutoniumküche!)[3] diye bağırınca, Regensburg kentinin beylerinin oraya gönderdiği su fışkırtıcı beni yere yıktı. Suyun içinde tahriş-edici-madde dedikleri berbad bir zehir vardı, ancak bu, Çernobil bulutundaki, mantarlarımızın üstüne damlayıp artık hep orada kalan sezium kadar kötü değildi.

Bundan dolayı Bavyera Ormanında ve Wackersdorf civarındaki ormanlarda bulunan sadece Parasol[4] ve Flaschenboviste gibi yenebilen lezzetli mantarların değil, diğer hepsinin de radyoaktivite bulaşma derecesini ölçtüler, çünkü ormandaki hayvanlar bizim yemediğimiz mantarları da yiyip zehirlenirlerdi. Bunlara rağmen mantar toplamak isteyen bizlere, bazı cetveller üstünde ekimde çıkan ve çok lezzetli Maronenröhrling'in en çok sezium içeren mantar olduğunu gösterdiler. En az sezium bulunan Hallimasch mantarıymış, çünkü o toprak üstünde değil, kesilmiş ağaçların kalan köklerinde parazit olarak yaşarmış. Filizken çok lezzetli olan Tintenschöpfling'e de fazla bulaşmamış. Derim ki, bugün bile Ziegenlippe, Rotfussröhrling, Blutreizker mantarları – bunlar genç çam ağaçlarının altını severler – hattâ Birkenpilz, daha az olarak Rotkappen, ve yazık ki Eierschwamm ve bazı yerlerde Pfifferling denen Cantharell mantarları

gayet yüksek dozda sezium içeriyorlar. Adına Steinpilz de denen ve eğer bulunursa Allahın lütfu olan Herrenpilz'e de kötü derecede sezium bulaşmış.

Ama sonunda Wackersdorf planı suya düştü. Çünkü atom sanayiinin beyleri o şeytan işi maddelerinin işlenmesini Fransada daha ucuza yaptırabiliyorlar ve orada öyle Oberpfalz'taki gibi gürültü kopmuyor. Burada şimdi sessizlik var. Ve bugün kimse Çernobilden ve üstümüzü saran buluttan sözetmiyor. Fakat artık ailem ve torunlarım mantar toplamaya gitmiyor; böylece aile geleneğimiz son buldu ama, böylesi daha iyi.

Bana gelince, ben hâlâ gidiyorum. Çocuklarımın beni tıktıkları yaşlılar evinin her yanı ormandır. Oralarda ne bulursam topluyorum: Semmelpilze ve Braunkappen, daha yazdan Herrenpilz ve ekim geldiğinde Maronenröhrlinge. Bunları odamdaki ufacık gömme mutfakta kendime ve evimizdeki artık güçlerini yitirmiş diğer yaşlılara tavada kızartıyorum. Hepimiz yetmişimizi epey arkada bırakmışız. Sezium bize artık ne yapabilir ki, günlerimiz nasıl olsa sayılı olduktan sonra, diye birbirimize soruyoruz.

1987

Kalküta'da ne arıyorduk ki?[1] Beni oraya ne çekti? İçimde "Dişi Fare"nin[2] ve alman et ziyafetlerinin bıkkınlığı, dağ gibi çöp yığınlarının, sokakta uyuyanların, Tanrıça Kali'nin[3] utancından dilini nasıl çıkardığının[3] resmini yaptım, yığılmış hindistan çevizi kabukları üstündeki kargaları, yeşillikler sarmış harabelerde İngiliz İmparatorluğundan kalma şatafatın akislerini gördüm ve her şeyin pis kokusu tam anlamıyla havalara yükselirken söyleyecek söz bulamadım. Ve orada rüyamda...

Fakat böyle sonuçlar-dolu rüyamdan önce, yıpratıcı kıskançlığımı itiraf etmeliyim, çünkü, durmadan ve çeşitli şeyler okuyan Ute, gitgide zayıflayarak, Kalkütaya dayanabildiği sürece bir Fontane[4] romanının arkasından bir diğerini okuyordu, çünkü Hindistan günlerine karşı denge sağlasın diye bagajımızda birçok kitabla gelmiştik. Ama Ute niçin sade onu, o hugenot Prusyalıyı[4] okuyordu? Niçin bu kadar ihtirasla ve çalışan vantilatörün altında Mark Brandenburg'un[5] o sohbetçi kronistini? Niçin Bengal göğünün altında ve ille Theodor Fontane'yi? Orada, öğleyin rüyamda...

Bu uzun rüyayı anlatmadan önce, yazar Fontane'ye ve onun romanlarına hiçbir, kesinlikle hiçbir şekilde karşı olmadığımı söylemeliyim. Onun eserlerinden birkaçını gecikerek okuduğumu hatırlıyorum: Salıncakta Effi[6], Havel nehrinde kürek partile-

ri,[6] Bayan Jenny Treibel ile Halensee'de gezintiler,[6] Harz'ta yaz tatili[6]... Ute bunların hepsini biliyordu, papazların dediklerini, her yangının sebebini, sonuçta Tangermünde kasabasını alevlerin sarması olsun, "Unwiederbringlich"te ("Geri getirilemeyen"de)[6] için için tutuşmanın bir yangına dönüşmesi olsun, hepsini... Hattâ elektrikler uzun süre kesilip bütün Kalküta karanlığa gömülünce durmuş vantilatörün altında mum ışığında "Kinderjahre"yi ("Çocukluk yılları"nı)[7] yeniden okur, Batı-Bengal'e inat olsun diye *Baltık kıyısındaki* Swinemünde'nin istihkâmlarına sığınır ya da Arka-Pommern'in Baltık sahillerine doğru benden kaçardı.

Öğleyin cibinliğin içinde yatarken rüyamda kuzey ülkelerine mahsus serin bir şey gördüm: Çatı arasındaki atölyemin penceresinden aşağıya, Wewelsfleth'teki meyva ağaçlarının gölgelediği bahçeye bakıyordum. Bu rüyayı önceden de sık sık ve çeşitli variyaslonlarda değişik kimselere de anlatmıştım ama, Wewelsfleth köyünün, Schleswig-Holstein bölgesinde, Elbe'nin bir kolu olan Stör ırmağı yanında olduğunu bildirmeyi bazen unutmuştum. Her ne ise, rüyamda Holstein'daki bahçemizi ve orada, gölgesindeki yuvarlak bir masada bir erkeğin karşısında Ute'nin oturduğu, armutlarla dolu ağacı görüyordum.

Biliyorum rüyaları – hele cibinlik altında terler içindeyken görülenleri – doğru dürüst anlatmak zordur, her şey aşırı mantıklıymış gibi görünür. Ama bu rüyayı hiçbir yan olay bozmadı, hiçbir ikinci veya üçüncü film rüyalara-uygun biçimde araya girmedi, aksine, rüya dümdüz sürüp gitti, ama gene de çok sonuçlar doğurdu, çünkü armut ağacının altında Ute'yle yarenlik eden adam bana tanıdık gibi göründü: Ute'nin sohbet ettiği, ve sohbet ederken gitgide güzelleştiği, beyaz saçlı bir beyfendi.

Kalkütada muson yağmurları sırasında hava rutubeti yüzde doksansekizi bulur. Onun için, vantilatörün ancak biraz kımıl-

dattığı cibinliğin içinde rüyamda kuzeye mahsus serin bir şey görmeme şaşmamalı. Fakat, armut ağacının altında gülümseyerek ve pek samimî Ute'yle sohbet eden o yaşlı bey ille Theodor Fontaneye mi benzemeliydi?

Evet, o oydu. Ute onunla flört ediyordu. Ancak ilerleyen yaşında roman üstüne roman yazan, romanlarının bazısının konusu zina olan o ünlü meslektaşımla Ute'nin arasında bir şey vardı. Rüyadaki bu olayda o vakte kadar ben yoktum ya da çok uzaktan seyreden biriydim. Ama aralarındaki ilişki açıktı ve rüyamda kıskançlık başladı. Bu durumda bana rüyamda akıllılığın ya da kurnazlığın emrettiği şey, başlayan kıskançlığımı belli etmemem, bilge ya da hileci davranmam, yani yanımdaki iskemleyip alıp merdivenlerden inerek bahçedeki armut ağacının hoş, sakin gölgesinde o çiftin, Ute'nin ve onun Fontane'sinin, yanında oturmamdı.

O andan itibaren – bu rüyayı her anlatışımda hep derim – üçlü bir evlilik başlattık. O ikisinden kendimi koparamadım. Hattâ bu çözüm Ute'nin hoşuna gitti. Ve ben Fontane'ye giderek daha çok yaklaşmaya, ve, evet, daha Kalkütadayken onun yazdıklarından elime ne geçirebildiysem okumaya başladım, örneğin onun Morris adlı bir İngilize yazdığı mektupları. Bunlarda Fontane dünya politikasını iyi bildiğini gösteriyordu. Birlikte bir rikşa ile kentin merkezine – Writers Building'e (Yazarlar Binası'na) – doğru gittiğimiz sırada ona, Britanyanın geçmişteki sömürgeciliğinin ve Bengal eyaletinin Bangladeş ve Batı-Bengal olarak bölünmesinin ilerdeki etkileri hakkında ne düşündüğünü sordum. Onunla aynı fikirdeydim: Bu bölünme şimdiki alman bölünmesiyle çok zor kıyaslanabilirdi ve Bengal'de bir birleşme düşünülemezdi. Sonradan dolaşık yollardan Stör ırmağı yanındaki Wewelsfleth'e döndüğümüzde onu iyi niyetle yanımda getirdim, yani, hoşsohbet, ara sıra mizahçı bir ev arkadaşı olarak

ona alışmış, bir Fontane hayranı olarak davranmaya başlamıştım. Ondan kopuşum, ancak Berlinde ve başka yerlerde bu hikâye artık temcit pilavına döndüğünde, ve Ute'nin dostane izniyle, onun başarısız varlığını, bitmekte olan yüzyılımızın içine doğru devam ettirmem sözünü ondan bir sohbet sırasında aldığımda oldu. Onun – "Ein weites Feld" ("Geniş bir Alan") romanında yakalanıp – kendi ölümsüzlüğü için yaşamasından beri, hele öykünün sonuna doğru Fonty olarak genç birisince ayartılmış halde, Cevenne'lerde[8] ve orada yaşayan son Hugenot'lar[9] arasında saklanmasından beri, rüyalarımın rahatını kaçırmayı başaramıyor.

1988

...Ülkeyi bölen duvar daha ortadan kalkmadan, *birleşmeden sonra* birbirimize yabancı gözüyle bakmamızdan önce ve her yerde müthiş sevinç varken, devrilmiş çamların, köklerinden kopmuş gürgenlerin, ölmüş odunların – bunları görmemek imkânsızdı – resimlerini çizmeye başlamıştım. Birkaç yıldan beri, başlangıçta fazla önem vermeksizin, orman ölümünden söz ediliyor, bu konuda raporlar ve karşı-raporlar veriliyordu. Motorlu araçların eksost gazları ormanlara zarar verdiği için taleb edilen yüz kilometrelik hız sınırı bir kez daha boşa gitmişti. Yeni sözcükler öğrenmiştim: asitli yağmur, korku dürtüleri, kök çürümesi, çamların iğnelerinin sararması... Ve hükümet her yıl "Orman Hasar Raporu" yayınlıyor, ama sonra bunun adına, daha az tedirgin edici "Orman Durumu Raporu" deniyordu.

Ben sadece resmi yapılabilen şeylere inandığım için, Göttingen'den yola çıkıp Yukarı Harz' bölgesine gittim. Orada yaz tatili geçirenlerin, kayakçıların kaldığı, nerdeyse boş bir otele yerleştim ve sibirya kömür-kalemiyle (bu bir ağaç mamulüdür), yamaçlarda ve sırtlarda devrilmiş ne varsa resmini çizdim. Ormancıların hasarı kaldırdıkları, devrik ağaçları çekip götürdükleri yerlerde üstü kesik kökler kalmıştı, bunlar seyrek mezarlı bir kabristan düzeninde, geniş alanlar kaplıyordu. Sınırı işaretleyen tabelalara kadar yürüdüm, ve orman ölümünün sınırın ötesine

yayıldığını, dere tepe demeden çekilmiş dikenli telleri, mayın tarlalarını, sade Harz tepelerini değil, bütün Almanyayı, hattâ Avrupayı bölen "Demirperde"yi aştığını gördüm – sessizce ve tek kurşun sıkılmadan. Çıplak tepelerin üzerinden öte taraf (*Doğu Almanya*) görünüyordu.

Hiçkimseye rastlamadım, ne cadılara ne yapyalnız bir kömür işçisine. Hiçbir hareket yoktu. Her şey olup bitmişti. Hiçbir Goethe, hiçbir Heine şiiri beni bu Harz yolculuğuna hazırlamamıştı. Kullandığım tek malzeme, kaba resim-kâğıdı, bir küçük kutu dolusu kömür-kalem çubuğu ve iki kutu fiksatifti. Bunun kullanma talimatında iddia edildiğine göre basınçlı kötü bir gaz içermiyormuş ve çevreye zarar vermiyormuş.

Bunlarla donatılmış olarak Ute ile az bir zaman sonra ve vur emrinin[2] hâlâ sürdüğü günlerde, *Doğu Almanyanın büyük kenti* Dresden'e gittik. Vize almamıza, oradan bize yazılan bir davetiye yardım etmişti. Bizi çağıranlar, ciddî bir ressamla neşeli bir dansöz, Erzgebirge'deki[3], içinde rahatça oturulabilen bir kulübenin anahtarını verdiler. Çek sınırı yakınında – sanki yeteri şey görmemişim gibi – orada da, ölmekte olan ormanın resimlerini hemen çizmeye başladım. Yamaçlarda ağaçlar, nasıl devrildilerse öyle yerde yatıyorlardı. Sırtlarda rüzgâr kurumuş ağaçları adam boyu yerlerinden koparmıştı. Burada da Dresdenli ressam Göschel'in kulübesinde farelerin üremesinden başka bir hareket yoktu. Diğer her şey zaten olup bitmişti. Eksost gazları ve halk-malı iki sanayi havzasının geniş alanlara yayılmış atıkları sınırı aşarak epey iş becermişlerdi. Ben sayfa üstüne sayfa resimler çizerken Ute okuyordu, ama artık Fontane'yi değil.

Bir yıl sonra, Leipzig'de ve diğer yerlerde gösteriler yapan halkın pankartlarında "Kodamanları kesip atın, ağaçları koruyun" yazısı okunuyordu. Ama iş daha bu kerteye gelmemişti.

Devlet güçlükle de olsa halkına hâkimdi. Sınırı aşan hasar ise kalıcı görünüyordu.

Aslında oralardan hoşlanmıştık. Erzgebirge köylerinin evlerinin çatıları Schindel (ince tahtacıklar) ile kaplıydı. Buralara uzun süre fakirlik hâkim olmuştu. Köylerin adları Fürstenau, Gottgetreu ve Hemmschuh idi. Yakındaki sınır kasabası Zinnwald'dan Prag'a giden transit yolu geçiyordu. Bu yoldan geçenler sadece turistler değildi, yirmi yıl önce bir ağustos gününde, *Doğu Almanyanın* Ulusal Halk Ordusu'nun motorize birlikleri aldıkları "ilerle emri"ne uydular, ve elli yıl önce 1938 yılının bir ekim gününde (*Alman Ordusu*) Wehrmacht birlikleri aynı hedefe doğru yol aldılar.[5] Böylece Çeklerin zaman zaman hatırlamak zorunda kaldıkları şeyler oldu. Tarih ve Tekerrür. Tek ambalajda iki şiddet. Tarih böyle tekrarlamaları sever, o zamanlar her şey başka türlü idiyse de; örneğin o zamanlar ormanlar henüz duruyordu.

1989

Otomobille Berlinden *Batıdaki* Lauenburg yönüne dönerken, televizyonda hemen hemen hep Üçüncü Programı izlediğimiz için, haberi gecikerek otomobildeki radyo üzerinden aldık. On-binlercesi gibi ben de sevinç ve şaşkınlıkla "Olacak şey değil"[1] diye bağırmış olmalıyım, ve sonra, direksiyondaki Ute gibi, ileriye ve geriye yönelik düşüncelere kendimi kaptırdım. Duvarın öbür tarafında oturan ve çalışan, Sanat Akademisinin arşivinde, eskiden olduğu gibi şimdi de, ölmüşlerin mirasını koruyan bir tanıdığım da haberi, bir deyişle zaman ayarlı bomba gibi gecikmeyle almış.

Onun bildirdiğine göre jogging'den ter içinde Friedrichshain mahallesinden geliyormuş. Bu normaldi, çünkü Doğu Berlinliler bu arada kendilerine böyle amerikan usulü eziyet etmeye alışmışlardı. Käthe-Niederkirchner/Bötzow Sokakları kavşadığında bir tanıdığına rastlamış. O da koşmaktan nefes nefese ve ter içindeymiş, koşmayı kesip yerinde sayarak randevulaşmışlar. Akşama buluşup birlikte, tanıdığının evindeki geniş salonda bira başına oturmuşlar. "Malzeme İmalatı" denen işinde tanıdığının durumu sağlammış. Bundan dolayı benim tanıdığım, onun tanıdığının dairesindeki yepyeni parke tabanı görünce şaşırmamış. Ancak, arşivde sadece kâğıtların yerini değiştirmek ve olsa olsa dipnotlar yazmakla görevli kendisi için böyle bir parke ta-

bana kavuşmak olanaksızmış.

Bir Pilsner bira, arkasından bir tane daha içmişler. Sonra masaya Nordhausen rakısı gelmiş. Eskileri, büyüyen çocukları ve veliler toplantılarındaki ideolojik engelleri konuşmuşlar. Geçen yıl, sırtlarında kurumuş ağaç resimleri çizdiğim Erzgebirge kökenli tanıdığım, tanıdığına, gelecek kış karsıyla oraya kayak kaymaya gitmek istediğini, ancak, iyice aşınıp, profili nerdeyse yokolmuş ön ve arka lastikli Wartburg'uyla[2] sorunları olduğunu söylemiş. Şimdi, tanıdığı yardımıyla yeni kış lastikleri bulmayı umuyormuş. Kim ki, diyormuş, gerçek sosyalizmin yaşandığı bir yerde evine özel olarak parke zemin yaptırabilir, ozaman M + S işaretli "çamur ve kar" için denen lastiklere de ulaşabilir.

Yüreğimizde sevinçli haber, biz *Batıdaki* Behlendorf'a yaklaşmaktayken; tanıdığımın tanıdığının "Berlin Odası" dediği odada sesi nerdeyse sıfıra kısılmış televizyon çalışıyormuş, bira ve rakı eşliğinde ikisi oto lastiği problemini konuşurlarken ve parke tabanın sahibi, yeni lastiklere prensipte ancak "doğru para"yla[3] ulaşılabileceğini söyleyip, kendinin Wartburg için ancak karbüratör memeleri teklif edebileceğini bildirerek başkaca bir şey için umut vermezken, sessiz çalışan televizyona kısaca gözü kayan tanıdığımın dikkatini ekrandaki görüntü çekmiş. Orada, görünüşe göre, bir film gösteriliyormuş. Filmde gençler duvara çıkmışlar, ata biner gibi duvarın üstüne oturmuşlar, ve sınır polisleri bu eğlenceye karışmadan bakıyorlarmış. Rejimi koruma duvarına karşı böyle saygısız davranıldığına dikkati çekilince, tanıdığımın tanıdığı "Tipik bir Batı filmi" demiş. Sonra ikisi ekranda oynayan zevksizliği yorumlamışlar: "Belli ki bir Soğuk Savaş filmi". Ve gene kabaklaşmış yaz lastikleri ve bulunamayan kış lastikleri konusuna dönmüşler. Arşiv ve az veya çok ünlü yazarların orada depolanmış mirasları hiç konuşulmamış.

Biz gelmekte olan duvarsız günlerde hayalen yaşamaya baş-

lamışken, ve eve varır varmaz televizyonu açarken, duvarın öbür tarafında, tanıdığımın tanıdığının yepyeni parkeler üstünden birkaç adım yürüyerek televizyonun sesini iyice açmasına kadar bir miktar zaman geçti. O andan itibaren kış lastikleri üzerine tek kelime konuşulmadı. Bu problemi artık yeni takvim ve "doğru para" çözecekti. Rakıdan kalanı bir yudumda içip hemen çıktılar, İnvaliden Sokağına yönlendiler. Oraya otomobiller – Wartburgdan çok Trabantlar – yığılmışlardı, çünkü hepsi sınır kapısına gitmek istiyordu, kapı mucizevî şekilde açıktı. Ve dikkatle dinlendiğinde, yaya veya Trabi'siyle Batıya geçmek isteyen herkesin, hemen hemen herkesin, "Olacak şey değil!" diye bağırdığı ya da fısıldadığı duyuluyordu – tıpkı benim Behlendorf'a varmadan kısa süre önce "Olacak şey değil!" diye bağırdığım, ama sonra düşüncelere daldığım gibi.

Tanıdığıma nasıl, ne zaman ve hangi parayla nihayet kış lastiklerine kavuştuğunu sormayı unuttum. Ve de bilmek isterdim, o acaba seksendokuzdan doksan yılına geçerken karısıyla – karısı DDR devrinde başarılı bir buz pateni yarışçısıydı – yılbaşını Erzgebirgede geçirdi mi. Zira yaşam şöyle veya böyle devam ediyordu.

1990

Leipzig'te buluşmamız, sadece oylar sayılırken orada olmak için değildi. Jakob ve Leonore Suhl[1] Portekizden gelmişler ve gar yakınındaki Hotel Merkur'a inmişlerdi. Ute ve ben, Doğu Almanyanın Baltık kıyısındaki Stralsund'dan gelip, kentin Wiederitsch banliyösünde, Leipzig Yuvarlak Masa Toplantılarından tanıdığımız bir drogeri[2] sahibinin yanında kalacak yer bulmuştuk. Bütün öğleden sonrayı Jakobun geçmişinin izleri üzerinde geçirdik. Jakob, eski adı Oetsch olan, şimdi Markkleeberg denen bir işçi sitesinde büyümüş. Önce, Yahudi Lisesinde almanca ve yiddiş (Jiddisch) öğretmeni olan babası Abraham Suhl, küçük erkek kardeşleriyle Amerikaya göçmüş. Jakob 1938'de, onbeş yaşındayken, onlara katılmış. Sadece anneleri, aile geçimsizliği yüzünden Oetsch'te kalmış. Ama o da sonra Polonya, Litvanya ve Letonya'lara kaçmak zorunda kalmış. Orada, 1941 yazı sonlarında Wehrmacht'ın (Alman Ordusu'nun) eline geçmiş, ve – sonradan dendiğine göre – kaçarken bir nöbetçi komandosu tarafından vurulup öldürülmüş. New York'taki kocası ve oğulları, giriş vizesi için gerekli parayı toparlayamadıklarından kadıncağızı son ümidi olan Amerikaya getirememişler. Jacob bu boşuna uğraşıdan bazen, duraklayarak, sözediyordu.

Artık gücü tam yerinde değildi, ama gene de bize kirada

oturdukları evi, çamaşırlar asılı arka avluyu, okulunu ve yan sokakların birindeki jimnastik salonunu gösterdi. Arka avludaki dövmek için halıların asıldığı demiri gördü, tanıdı. Gençliğinin bu kalıntısı Jakobu neşelendirdi, defalarca ondan bahsetti. Başını eğiyor, gözlerini kapatıyor, sanki halıya vuruşların sesini dinliyordu – arka avluda sanki hâlâ hayat varmış gibi. Ve, üstünde 1 Mayıs 1982 tarihi, onun altında "Markkleeberg şehrinin örnek ev topluluğu" okunan resmî övgü yazılı mavi bir emayye plakanın altında, Leonore tarafından fotosunun çekilmesini istedi. Sonra, jimnastik salonunun yazık ki kapalı mavi kapısının önüne geldi. Kapının üstündeki bir niş'ten, Genç Almanlar Jimnastik Hareketi'nin kurucusu jimnastik hocası Jahn'ın[3] büstü sert sert uzaklara bakıyordu. Jacob "hayır" dedi, "iç-kentteki kürklü zengin Yahudilerle bizim ilişiğimiz yoktu. Burada, Yahudi olsun, olmasın, hattâ Nazi'ler, herkes, küçük müsdahdemler ve işçilerdi." Sonra gitmek istedi, ona yetmişti.

Seçim fiyaskosunu "Demokrasi Evi"nde yaşadık. Orayı, genç bir inşaat teknisyeniyle birlikte Bernhard-Göring Sokağında bulmuştuk. "Vatandaş Hakları Harekâtı"nın orada bir süreden beri büro odaları vardı. Önce Yeşillerle, sonra Bündnis 90'lılarla[4] idik. Televizyonların önünde duran, oturan, çömelen gençler vardı. Leonore burada da resimler çekti. Onlarda, ilk sonuç tahminlerinin yarattığı sessizlik ve korku bugün hâlâ görülüyor. Genç bir kadın elleriyle yüzünü kapamıştı. Herkes CDU'nun (muhafazakâr "Hristiyan Demokratik Birlik" partisinin) ezici zaferinin gelmekte olduğunu görüyordu. Jakob "Ne yapalım" dedi, "demokraside işler böyle gidiyor."

Ertesi gün, önünde, geçen yılın sonbaharında ilk "Pazartesi Gösterileri"nin başladığı Nikolai Kilisesinin yan kapısının karşısındaki bir inşaatın dalgalı sac perdesine tutturulmuş bir plaka bulduk; mavi çerçeve içinde mavi yazıyla bir sokak adı levhası-

na benzetilmişti. Üstünde şunu okuduk: "Aldatılmışlar Meydanı"; altında küçük yazıyla "Ekim Çocuklarından selamlar. Evet, biz daha varız." okunuyordu.

"Hristiyanlara" oy veren drogericiyle – "Tatlı para hatırı için. Şimdiden pişmanım..." – vedalaşırken, sosyalizmde bile pek faal kalmış Saksonyalının gönülden gelen gururuyla bize yüzme havuzlu, bahçeli evini gösterdi. Ufacık bir havuzun önünde birbuçuk metre boyunda, bronzdan bir Goethe kafası gördük. Şairin muazzam kafasını eriteceklerken, son anda, büyük miktarda bakır tel vererek kurtarmış. Bahçede duran çok kollu bir şamdana hayran kaldık. Drogericinin aklına, onun tozunu almak ya da onun tâbiriyle saklamak gelmeseymiş o, diğer şamdanlarla birlikte döviz karşılığı Hollandaya satılacakmış. Aynı şekilde, labrador taşından iki sütunu ve porfir taşından bir küveti, dozerle yerle bir edilecek bir kabristandan kurtarıp bahçesine maletmiş. Her tarafta taştan oyulmuş ya da dökme demirden oturacak yerler vardı, ama o hiç oturmadığı için kullanılmıyorlardı.

Sosyalizme rağmen bağımsız kalabilen drogericimiz bizi üstü kapalı yüzme havuzuna götürdü. Havuzun suyu nisandan itibaren güneş kollektörleriyle ısıtılacakmış. Fakat, takas yoluyla elde ettiği bu Batı mallarından çok, bizi, kumtaşından yontulmuş, normal-üstü boydaki İsa ve onun altı havarisi şaşırttı. Bu heykelleri, diğer Leipzig kiliseleri gibi Markus Kilisesinin de "komünist barbarlar" tarafından tahrib edilmesinden önce son anda kurtarmış. Şimdi, 19. yüzyıl sonları stilinde şekil verilmiş "İsa", artık türk mavisi pırıltılı yüzme havuzunun etrafında birkaç havarisiyle yarım daire şeklinde dizilmiş durumda ayakta duruyor ve havuzun fayans duvarlarını gayretle silen iki robotu (japon kökenli) takdis ediyordu, ve 18 Marttaki ilk serbest Halk Meclisi (Volkskammer[5]) seçimi tarafından düş kırıklığına uğratılmak için Leipzige gelen bizleri de takdis ediyor, ve belki ge-

lecek Birleşme'yi de takdis ediyor, ve, narin "dor stili sütunların" (drogerici bunu da biliyor) taşıdığı bir çatının altında takdis eder durumda duruyordu. Drogerici "pratik sakson davranış burada hellenistik ve hristiyan elementlerle birleşiyor" dedi.

Dönüş yolculuğunda, Unstrut ırmağı boyunca üzüm bağlarından geçerek Mühlhausen üzerinden sınır yönüne giderken, Leipzig-Oetsch'e geri dönüşünden bitkin düşen Jakob Suhl uyudu. Yeteri şeyler görmüştü.

1991

Ölüler görülmüyor. Sadece kıpırdayan koordinatlar ve isabetler, güya hedefin tam üstüne. Çocuk oyunu gibi sürüp gidiyor...

"Tabiî, CNN bu savaş için televizyon hakkını aldığından, ve şimdiden gelecek savaş ve ondan sonraki için de..."

"Ama yanan petrol kuyuları görülüyor..."

"Çünkü olanlar petrol için, yalnız petrol için..."

"Bunu zaten sokaktaki çocuklar bile biliyor. Bazı okullar tamamen boş, öğrencileri yollarda, çoğu yanlarında öğretmenleri olmadan, Hamburgda, Berlinde, Hannoverde..."

"Hattâ *doğudaki* Schwerin ve Rostockta. Ellerinde mumlarla, çünkü iki yıl önce bizde her tarafta..."

"...burada biz hâlâ altmışsekizin gevezeliğini yaparken, o zamanlar Vietnamdaki savaşa karşı, napalm'a karşı ve saireye ve saireye ve saireye karşı çok sert..."

"...fakat bugün kıçımızı kaldırmıyoruz, halbuki ötede çocuklar..."

"Kıyaslanamaz. Bizim hiç olmazsa bir perspektifimiz vardı, ve devrimci konsept gibi bir şeyimiz, onlar ise sadece mumlarla..."

"Fakat Saddamı Hitlerle karşılaştırmak; bu yapılabilir değil mi? İkisini bir paydanın üstüne koyarsın, ve herkes derhal bilir,

ne iyidir, ne kötüdür."

"Evet ama, bu daha ziyade mecazî anlamda düşünülmüş. Aslında durum görüşülmeliydi, çok daha uzun süre görüşülmeliydi ve Güney Afrikaya yapıldığı gibi, ekonomik boykot uygulamalıydı, zira savaş ile..."

"Ne savaşı be! Hepsi CNN'in Pentagonla düzenlediğ show, sokaktaki adamın ekranda gördüğü, havaî fişek şenliğine benziyor, tam oturma odası için sahneye konmuş. Tertemiz, ölü yok. Bilim kurgu gibi seyredersin ve kıtır kıtır batonsale yersin."

"Ama petrol kuyularının yandığı ve İsraile düşen roketler görülüyor, öyle ki halk sığınakta gaz maskesiyle..."

"Ve, Saddamı kim yıllarca İrana karşı silahlandırdı? Aynen. Amiler ve Fransızlar..."

"... ve alman firmaları. İşte burada, uzun bir liste, kimin neler gönderdiği: en mükemmelinden bir sürü şey, roket parçaları, reçeteleriyle birlikte bir alay zehir imalathanesi..."

"...bundan dolayı şu Biermann bile savaş yanlısı. Bense onu hep pasifist olarak görürdüm. Hattâ diyor ki..."

"Bir şey dediği yok, ama kendi çizgisinde olmayan herkesi gammazlıyor..."

"...ve barış isteyen, mum tutan çocukları; onlara gözü sulular diyor..."

"Çünkü bu çocukların sosyal hedefi yok, perspektifi ve argümanları yok, bizler ise o zamanlar..."

"...fakat, 'petrol için kan yok'un gene de bir anlamı var..."

"Ama bu yetmez. Biz Vietnam Savaşına karşı çıktığımızda..."

"...hadi hadi, 'Ho Ho Ho Şi Min!' de öyle pek esaslı bir argüman değildi..."

"Ne olursa olsun, çocuklar şimdi sokaklarda ve meydanlarda. Artık Münihte de, Stuttgartta da. Beş binden fazla. Hattâ

oyuncak mağazalarından çıkıp katılıyorlar. Sessiz yürüyüşler, arada bir haykırmalar. 'Korkuyorum! Kokuyorum!! diye bağırıyorlar. Hiç olmamıştı, Almanyada birinin böyle açıkça *korktuğunu* itiraf etmesi... Fikrimce..."

"Fikirleri boş ver! Şu çocuklara bir bak. Altları Adidas, üstleri Armani. Şimdi birdenbire, şık giysiler için içleri titreyen şımarık kızlar. Biz ise altmışsekiz ve sonrası, Batı Start-Pisti[1] olayında ya da daha sonra Pershing II roketleri[2] kavgalarında Mutlangen'de ve başka yerlerde... Çok zor günlerdi o zaman. Ve şimdi bu çocuklar mumlarıyla sallana sallana geliyorlar..."

"Ne olmuş yani? Leipzigte de böyle başlamadı mı? Ben de vardım, her pazartesi Nikolai Kilisesinden doğru uslu uslu. Her pazartesi diyorum, yukardakilerin dizleri titreyinceye kadar..."

"Bugünle karşılaştırılamaz."

"Fakat Hitler ve Saddam. Bir posta pulu üstünde ikisi. Bu yapılabilir, değil mi?

"Her ne hal ise, petrol kuyuları yanıyor..."

"Ve Bağdadda sivillerle dolu bir sığınağa..."

"Ama CNN'de gösterilen film bambaşka...

"Artık anlasan a! Gelecek artık böyle. Daha savaş yokken televizyon hakkını okutursun en yüksek fiyat verene..."

"Hattâ böyle bir filmi bugünden çekebilirsin. Nasıl olsa gene bir savaş olur. Başka bir yerde ya da tekrar Körfezde."

"Balkanlarda Sırplara ya da Hırvatlara karşı kesinlikle olmaz..."

"Sadece, nerede petrol varsa..."

"Ve ölüler gene de görülmez..."

"Ve korkanlar, iyice korkanlar çocuklar sadece..."

1992

Gerçek bir olay, isim vermeden.

O batmış devlete hizmet etmiş yaşlı kişilerin soruları ve ricaları üzerine biraz şaşaladım ve (*Orta Almanyadaki*) Wittenberg'den yola çıktım. Bir papaz olarak; son zamanlarda bütün ülkeye hâkim olan moral çöküntüyü, rahiblik yoluyla araştırmanın bir kez daha sözkonusu olması halinde, bir dereceye kadar talimliydim. Duvarın devrilmesinden sonra ben de eski İstihbarat Teşkilatının gayretlerini tanıtmak yanlısı olduğumu söylemiştim. Böylece sorumluluğum ikiye katlandı.

Sıradaki olayı – "Koca yıllarca kendi karısını ispiyonladı" – sadece tek bir manşetten değil, basından biliyordum. Ancak benden öğüt bekleyenler yalnız başı dertteki – daha iyi bir ifadeyle Stasi saltanatının mirasının eline düşen – evli çift[1] değildi, daha çok, onların ebeveynleriydi. Bunlar bir yandan yardım istiyorlar, diğer yandan hiçbir dinî bağları olmadığını bana telefonda bildiriyorlardı. Ben de onlara, Berlin yolculuğuna hiçbir misyonerlik gayreti olmaksızın çıktığımı ifade ediyordum.

Beni davet eden çift sedirde, kayınvaldeler ve kayınbabalar, benim gibi, koltuklarda oturuyorlardı. "Biz" diye başladılar, "gazetelerde uzun uzun yazılanlara inanmıyoruz. Fakat başına dert açılan bunlar bizimle konuşmuyor." İspiyonlanan kadının annesi "Tabiî" dedi, "en çok çocuklar üzülüyorlar, çünkü ikisi de

çok sevdikleri babalarına düşkünler." Bahtsız çiftin bütün ebeveynleri bir noktada birleşiyorlardı: "Oğlumuz (damadımız) çocuklarına karşı daima iyi ve sabırlı bir baba olmuştur." Ayrıca bana, kızın (gelinin) ailenin daha güçlü, hattâ ağır basan kişisi olduğunu söylediler, ama partiyi, daha sonra da devleti eleştirirken iki taraf da aynı fikirde imişler. Fakat, İşçiler ve Köylüler Devletine ne kadar teşekkür borçlu olduklarını, okumuş ve bilimle uğraşan kişiler olarak ne kadın ne kocası, sosyalizmin sağladığı imkânlar olmadan asla böyle kaliteli iş bulamayacaklarını defalarca ifade etseler de, anlayış görmemişler.

Önceleri onları dinlemekle yetindim. Bunda iyi olduğum söylenir. Bu yolla öğrendim ki, iki kayınpederden biri farmakoloji kolunda tanınmış bir araştırmacıymış, diğeri, yani ispiyonlanan kadının babası, devletin sona ermesine kadar İstihbarat Teşkilatının kadro yetiştirme kısmında çalışmış. Şimdi işsiz olan bu Stasi mensubu, damadının bu işe karışmış olmasına Teşkilatın içini tanıması dolayısıyla üzülüyordu: "Bana vaktinde söylemeliydi. O zaman bu iki taraflı tehlikeli oyundan vazgeçmesini tavsiye ederdim. Zira bir yandan devlete sadakati dolayısıyla bilgi taşıyıcı olarak yararlı olmak istiyordu, diğer yandan düşündüğü, herhalde, pek kritikçi ve kendi başına işlere eğimli karısını, devletin herhangi bir karşı tedbirinden korumak olmalıydı. Bu onu zor duruma soktu. Basıncın bu kadarına dayanamayacak kadar zayıftı. Ben ne dediğimi bilirim. Üst makam tarafından birçok defa azarlandım. Bunun sebebi, Pankow'daki[2] bir kilisede ilk kışkırtıcı davranışından sonra kızımla her türlü bağlantıyı kesmeyi – bu ondan kopmak demekti – reddetmemdi. Hayır, çalıştığım Teşkilata hep aşağılayıcı 'ahtapot' demesine rağmen kızıma gene de, işin sonuna kadar para yardımı yaptım."

Tanınmış araştırmacının da benzer şikâyeti vardı. Oğlu ona hiç fikir danışmamış. Denenmiş bir anti-faşist ve uzun yıllar

partinin üyesi olan kendisi, göç zamanından beri, resmî çizgiden sapmanın her türlü çeşidini ve bunlara karşı uygulanan çok etkili yöntemleri tanıyan biri olarak, oğluna şu ya da bu yönde bir karar vermesini âcilen tavsiye etmiş: "Fakat o üçüncü bir yolu hayal ediyordu."

Anneler ve kaynanalar az konuşuyorlar, ya da torunları için endişelerini bildirmek ve evlenmiş ispiyonun babalık kalitelerini vurgulamak için bir fırsat çıktığında bir şeyler söylüyorlardı. Resmî çizgiden saptığı için ispiyonlanan kızın annesi, "Burada" dedi, "bu sedirin üstünde daha birkaç ay önce ikisi de çocuklarıyla oturuyorlar, çok iyi uyuşuyorlardı... Şimdi ise her şey bozuldu..."

Talimli dinleyici olarak susmaya devam ettim. Masada kahve vardı ve bisküvi, Batıdan, Bahlsen marka. Cumhuriyetlerinin sonunu biraz hüzünlü yaşamışlar, ama onlara pek de sürpriz olmamış, dediler. Şaşılacak şey ise, oğullarının (damatlarının), çift taraflı oyununa rağmen veya o oyun dolayısıyla, "devletimizi" reform yapabilir, sonunda gene de değişebilir saymasıymış. Kız (gelin) de öyle: Büyük Yoldaşların çoktan kaderlerine razı oldukları anda o "herhangi bir tarzda demokratik bir sosyalizm" için çarpışmaya hazırmış. Bütün bunlar ikisinin de saflığı olarak değerlendirilebilirmiş. İşsiz Stasi mensubu burada "Hayır!" diye bağırdı, "Biz çocuklarımızın muhalefetinden değil, kendimizden ötürü başarısız olduk." Konuşmaya ara verilip fincanlara yeniden kahve konduğu bir sırada şunu duydum: "En geç seksenüçten beri, kızım ve damadım hemfikir olarak – görünüş öyleydi – , Gotha kentinde 'aşağıdan oluşan kilise' denen şey kurulurken oradaydılar, Parti ve Devlet bu eleştirisel atılımı olumlu değerlendirmeli, onu 'aşağıdan oluşan parti' durumuna getirmeliydi..."

Şimdi artık kendini suçlamalar başlıyordu. Ve, kilisemin yö-

neticilerinin endişelerine rağmen "aşağıdan oluşan kilise"ye katılan ben, bu kadar geç, fazla geç kalmış bu anlayışa karşı zafer sevincini bastırmakta zorluk çekiyordum. Fakat sonra farmakolog, kadro yetiştiren Stasi mensubunu suçladı: Aşırı bir gayretle toplanıp biriktirilen dosya mirası yüzünden, zaten gücünü yitirmiş olan devlet-kişileri, Batıya ve onun idarecilerine teslim edilmiş oluyordu. Stasi ispiyonunun kayınpederi istihbarat organlarının bu falsosunu itiraf etti. Raporları ve kişisel bilgileri vaktinde yokederek, haber taşıyan saf ve sadık kişileri, onların arasında aile fertlerini, korumak ihmal edilmişti. Özenli çalışma ödevi bu yöntemi emreder. "Ya da siz buna ne diyorsunuz, Rahib Bey?"

Yanıt vermekte zorlanarak şunu dedim: "Kesin, kesin öyle. Ama Batı, Normannen Caddesinde[3] hangi saatli bombanın tık tık işlediğini anlamalıydı. Oradaki merkezi, bütün içindekilerle uzun süre için mühürlemeliydi. En azdan yirmi yıl açılmamak üzre. Görülüyor ki maddî zafer Batıya yetmedi. Hristiyan bakış açısından da... Ve, sizin ailenizde olduğu gibi, torunları korumak için..."

Bunun üzerine önüme bir foto albümü koydular. Resimlerin bazılarında, birkaç yıldan beri ünlenen, resmî çizgiden sapan kadını tanıdım, ve onun artık aynı şekilde tanınan kocasını, melankolik bir sakallı olarak, ve aralarında çocuklarını. Fotodaki aile, kadının ebeveyninin, şimdi zavallı torunların büyük ebeveynlerinin, vaktiyle oturdukları sedirde oturuyordu. Ancak şimdi, evli çiftin ayrılmak üzere olduğunu öğrendim. Her iki ebeveyn de bunu onaylıyordu. Biri "Bu doğrudur" derken, öbürünce "Artık yapacak bir şey yok"tu. Sonunda, onları sabırla dinlediğim için bana teşekkür edildi.

1993

Ufak bir polis olarak buna gücün yetmez. Prensipte değil, çünkü daha birkaç yıl öncesine kadar, Batıya karşı her şeyimiz kapalıyken ve devlet organlarımız huzur ve düzeni sağlama vaadlerini tutarlarken böyle şeyler, yani, beş-altı yüz dazlak, hepsi aşırı sağcı, aralarında beyzbol sopalılar, daha bir zencinin gölgesini görünce sadece vur gitsin, vur gitsin, yoktu. Olsa olsa, ülkemize sızıp ele geçirdikleri her şeyi satın alıp giden Polonyalılara karşı biraz dır dır ederdik. Ama sıkı örgütlenmiş, Reich harb sancaklı gerçek Naziler vesaire ancak işin sonunda ve ülkede zaten düzen kalmayınca ve Büyük Yoldaşlarımız donlarına iyice doldurduklarında ortaya çıktılar. Ötede, Batıda, onlar zaten vardı, bu orada normaldi. Ama bizde de, önce *en doğuda* Hoyerswerda'da, sonra kısaca başharfleriyle ZASt denen ve sığınmacıların ilk toplandıkları merkezî yer olan burada Rostock-Lichtenhagen'de ve oranın hemen yanındaki, Vietnamlıların kaldığı yurdun bulunduğu yerde halk rahatsız olduğu için olaylar başlayınca, biz polisler epeyce güçsüz kaldık, çünkü çok azdık ve kararlı bir yöneticimiz yoktu. Tabiî hemen arkasından "Tipik Doğu" dendi, "Polis sadece başını çeviriyor..." dendi. Kesindir, böyle şeyler duyuldu. O dayak atıcılara açıkça sempati duymakla suçlandık. Ve ancak, geçen yıl Batıdaki Mölln'de yangın çıkartılıp üç kişi ölünce, ve geçenlerde gene Batıda Solingen'de

kundaklanan evde ölenler olunca, bu kez beş tane, her tarafta, diyelim gesamtdeutsch (bütün-alman) düzeyinde, terör patlayıp yavaş yavaş normal sayılınca, artık hiçkimse "Bu şeyler sadece Doğuda olur" demiyor – bizde Rostockta eskiden hepsi çalışan, şimdi işyerleri kapanıp işsiz kalan ve prensipte asla yabancılara karşı olmayan halk, şimdi bu durumdan memnunluğunu gizlemese de... Zira o kargaşalardan sonra mülteci yurtları boşaltıldı, Siyahlar ve Vietnamlılar gittiler, hayır gitmediler, başka yerlere götürüldüler ve artık göze batmıyorlar.

Doğru, bu güzel bir şey değildi ve burada Lichtenhagen'de, önceden Hoyerswerda'da olduğu gibi, halk pencerelere üşüşüp, sadece seyredip, hattâ bazıları olanları alkışlarken, dazlaklar beyzbol sopalarıyla o zavallıları, aralarında Balkanlardan gelenler de vardı, kovalayıp durmadan sopaladıklarında, denebilir ki, iş çığırından çıktığında, biz polislerin işi zordu. Birkaç Vietnamlıyı en kötü tehlikeden kurtarmak kolay olmadı. Bizde ölen yoktu ama, önce de söylediğim gibi, Batıda, yani Möllnde ve Solingende vardı: Türkler. Burada onlar hiç yok denebilir. Fakat Batıdakilerin düşündüğü olursa, yani kendilerindeki Türkleri ve Balkanlardan kopup gelmiş Boşnakları, Arnavutları ve aralarındaki fanatik Müslümanları bize gönderirlerse, çünkü burada yeter yer daha varmış deniyor, o zaman durum değişebilir. Böyle bir şey olursa ve bu dayakçı tipler hemen gelip, normal durumda politikacıların yapmaları gereken şeyi, yani geç kalmadan sınırları kapatmayı, ve ortalığı temizlemeyi ele alırlarsa, senin küçük bir polis olarak elinden bir şey gelmez. Ama yukardaki beyler sadece konuşmayı bilirler ve işin pis yanını bize bırakırlar.

Ne demek istiyorsunuz? Mumlu gösteriler mi? Ellerinde mumlarla yabancı düşmanlığını protesto etmiş yüzbinleri mi? Buna ben ne mi demişim? Şimdi ben sorayım: Bu bize öyle önemli ne kazandırdı? Zaten bizde de olmuştu. Bir sürü mum.

Daha birkaç yıl önce. Leipzigte, hattâ Rostockta. Ve? Bundan ne çıktı? Güzel: Sadece duvar gitti. Fakat sonra? Sonra burada da birden bir sürü aşırı sağcı türedi. Her gün daha çok. Mumlu gösteriler! Bunlar işi çözecekmiş! Beni güldürmeyin. Eskiden tersanede ya da başka yerlerde çalışmış olanların hepsine sorun, mumlu gösterilere ne değer veriyorlar, gerçek olay nedir, yani bugünden yarına işyerin kapatılıp ortada kalmak ne demektir diye. Veya meslektaşlarıma sorun, hayır, daha Rostocka gelir gelmez burada ortalık karışınca hemen geri çekilen Hamburglu polislere değil, Vopo zamanından deneyimi olan memurlarımıza sorun bakalım, mum mucizesi ve benzeri barışçıl ıvır zıvır hakkında ne düşünüyorlar. Ne dediniz? Böylelikle avrupalı komşularımıza, utancımızın açık işaretini vermişiz, çünkü Almanyada kahverengi[1] ayaktakımının bir kere daha...

Gayet alçakgönüllülükle, küçük bir polis memuru olarak sadece sormak istiyorum: Fransada durum acaba başka türlü mü? Ya da, örneğin Londrada? Onlar Cezayirlilere ya da Pakistanlılara okşayarak mı davranıyorlar? Veya Amerikalılar Zencilere? İşte gördünüz. Şimdi sizinle açık açık konuşacağım: Burada Lichtenhagende olanlar, sonra Möllnde ve Solingende aşırı boyuta erişenler üzülünecek şeylerdir, ama prensipte hepsi tamamen normal bir olay olarak değerlendirilebilir. Biz Almanlar gerçekte – şimdi sizinle gesamtdeutsch konuşuyorum – tümümüz normal bir milletiz, Fransızlar, İngilizler, Amiler (Amerikalılar) gibi. Ne dediniz? Olsun. İsterseniz, pis kokulu normal deyin...

1994

Kemik gibi sertmişim diyorlar. Ne olacak yani! Kadınım[1] diye zayıf mı davranayım? Burada beni yazan[2] ve bana "sosyal davranışı kusurlu" notu vermeye hakkı olduğunu düşünen kişi,[3] benim genelde daima başarılı olmuş faaliyetimi fiyasko diye ilan etmeden önce bilmeli ki, ben bütün araştırma komisyonlarını tam bir sağlıkla, yani zarar görmeden atlattım ve 2000 yılında da, Expo (*2000 yılı dünya fuarı*) devam etmekte iken, bütün incir çekirdeğini doldurmayan şeylerle uğraşanların ve kılı kırk yaranların hakkından geleceğim. Ama eğer bu sosyal romantikler[4] birdenbire söz sahibi olur da beni düşürürlerse, yumuşak düşeceğim ve Elbe manzaralı aile evimize çekileceğim. Orası, son büyük özel bankacılardan olan babam iflasa sürükletildiğinde bana kaldı. O zaman "ne olacak yani" diyecek ve geçen gemilere, özellikle container gemilerine dikkatimi vereceğim: Onların Elbe'nin akışına karşı Hamburga[5] doğru süzüldüklerini ya da oradan kalkıp ağır yükleriyle suya iyice gömülmüş olarak denize, birçok denizlere ulaşmak için nehir ağzına ilerleyişlerini seyredeceğim. Ve sonra güneş batarken keyfim gelirse, nehirde bütün renkler oynaşırken, kendimi çabuk akıp giden sahnelere bırakacak, artık sırf duygu olacağım, yumuşacık...

Fakat öyle! Ben şiiri severim, ama parasal cesareti de, ve aynı şekilde, hesaba gelmeyeni de... Vaktiyle benim, sonunda tü-

müyle yalnız benim gözetimimdeki Treuhand'ın[6] milyarları harekete geçirmesi, binlerce işletme yıkıntısını rekor sürede tasfiye etmesi ve böylece Yeniler için yer ayırması gibi. Görünüşe bakılırsa, elde edilen başarılar karşılığı benim verdiğim super yüksek maaşları, reorganizasyonlarda önlenemeyecek kayıplara mahsub etmek niyetinde olan o bey – geçmişte olduğu gibi – aşırı ağırlıkta bir roman hazırlamaktadır ve orada beni, şair Fontane'nin eserindeki bir figürle karşılaştırmak istemektedir, sırf "Frau Jenny Treibel" adlı o kadın tıpkı benim gibi işle şiiri birbiriyle birleştirmeyi becerdiği için...

Niçin olmasın? Ben bundan böyle sadece kemik gibi sert "Frau Treuhand" – "Demir Lady" de deniyor – değil, ayrıca edebiyat tarihinin de bir ögesi olacağım. Bizim gibi çok kazananlara karşı hep duyulan sosyal haset ve nefrettir bu! Sanki ben kendime şu veya bu işi seçmişim. Her seferinde beni ödev çağırdı. Her defasında beni istediler. Hannovere Eyalet Ekonomi Bakanı yapılmam, ya da daha sonra Wilhelm Sokağındaki büyük evdeki[7] halefimin yerinden uçurulmasıyla – kim tarafından acaba? – Treuhand'da adama ihtiyaç olunca oraya getirilmem gibi. Expo 2000'de de böyle oldu; beni oraya zorladılar[8], çünkü riskten kaçınmam, çünkü hiç kimsenin, olsa olsa piyasanın esiriyim ve kayıpları sineme çekerim, çünkü – eğer değecekse – borçlanırım ve çünkü her şeyin altından kalkarım, neye malolursa olsun...

Kabul: İşsizler oldu, hâlâ da var. Beni yazan bey onların yüzbinlercesi için beni sorumlu tutuyor. Ne olmuş yani, diyorum kendime. İşsizlerin sonunda yaslanacakları sosyal hamakları var, ben ise dinlenmeksizin yeni ödevler üstlenmek zorundayım, zira doksandörtte Treuhand, eşsiz eserini bitirip, komünist plan ekonomisinin artıklarını dümdüz ettikten sonra kendimi derhal gelecek maceraya, dünya fuarına, hazırlamak zorunda kaldım.

Hazırlamak da ne demek? Koşmakta olan atın, Expo denen o zor işin, üstüne sıçramak sözkonusuydu. Henüz belirsiz bir fikrin içine hayat üflemek gerekiyordu. Oysa, bir nevi işsiz biri olarak tembelce ve devlet hesabına ben de bir hamağın içine yaslanabilirdim, tabiî tercihan ailemizin Elbe manzaralı evinin terasında. Fakat bunun tadını yazık ki gayet seyrek ve ancak güneşin batmasından sonra çıkarabilecektim. Çünkü başımda hâlâ Treuhand'ın sorumluluğu var, çünkü gene bir araştırma komisyonuna çıkartılmakla tehdid ediliyorum, çünkü beni 1994 yılı giderler hanesine kaydetmek isteyen o bey şimdi karşıma çok büyük bir hesap çıkarmak niyetinde. Ben – batı-alman potas sanayii değil – Bischofferode'de birkaç bin potas madeni işçisinin açıkta kalmasından sorumluymuşum, ben – Krupp firması değil – Oranienburg'daki çelik fabrikasını dümdüz etmişim, ben – Schweinfurt'taki Kugelfischer firması hiç değil – DDR'in pek eski devirlerinden kalma bütün rulman yatak fabrikalarını yıkıntıya sürüklemişim; ben Doğu devletinin parasıyla, Batı'nın perişan firmalarının – örneğin Bremendeki Vulkan Tersanesinin – dirilmesine hileli yollarla yardım etmişim; resimler doğuran (bildrächtig)[9] ve çaresizlikle çırpınan insancıklar hesabına – milyarlık bir dalavere, benim, yani Frau Treuhand'ın, diğer adıyla Jenny Treibel'in, elinden geçmişmiş...

Hayır. Kimse bana bir şey hediye etmedi. Her şeyi kendim almak zorundaydım. Sosyal ıvır zıvırlı ufak tefek işler değil, şöyle devasâ ödevler beni onlarla uğraşmaya heveslendirirdi. Ne yapayım, ben riski severim, risk de beni sever. Fakat eğer bir gün güya aşırı büyük işsizlik ve iz bırakmadan, vurgluyorum, iz bırakmadan yokolan paralar üzerindeki dedikodular geçip giderse, eğer 2000'den sonra artık kimse subvansiyonlu Expo giriş biletleri yüzünden dır dır etmezse ve kimse artık böyle abuk sabuk şeyleri konuşmak istemezse, o zaman, Treuhand'ın çarpışa-

rak, kemik gibi sert temizleme harekâtıyla ne muazzam boş alanlar yarattığı ve dünya fuarının muhtemel kayıplarının, gönül rahatlığıyla geleceğin, bizim ortak geleceğimizin, alacaklar hesabına işleneceği görülecektir. Ben ise aile evimizden doğru, Elbe manzarasının, faal bir nehrin şiirinin ve bedava güneş batışlarının tadını çıkaracağım, ola ki önüme yeni ödevlerin riski getirilsin. Örneğin, merkezî bir pozisyondan doğru, gelecekte uygulanacak, sağlam D-Markın, Euro'ya kâğıt ve sikke halinde çevrilmesi işi beni heyecanlandırdı...

O zaman kendime "ne olacak yani" derim ve işi gayet sert, gerekirse kemik gibi sert ele alırım. Ve hiç kimse – beni yazmak isteyen bey, siz de – zayıflık tanımayan bu kadını, fiyaskonun, üstün kaliteli ve sırf bu nedenle başarı vaadeden bu çeşidine karşı koruyamayacaktır...

1995

...ve şimdi, sevgili dinleyiciler, Berlinde dendiği gibi, büyük bayram başlıyor. Sadece dinleyin, bu kadar çok kader anları yaşamış Ku'damm'ı[1], Gedächtniskirche'den[1] Halensee'ye kadar bütün yol boyunca ayağa kaldıranlar, hayır, hoplatanlar, belki iki üç yüzbin kişiydi. Böyle bir şey yalnız bu şehirde mümkündür. Yalnız burada, Berlinde, dünyaca övülen *bulgar* sanatçı Christo tarafından Reichstag'ın (Parlamento binasının) alışılmamış şekilde üstünün tamamen örtülmesi yüzbinleri kendine çeken eşsiz bir olay oldu. Burada, yalnız burada, birkaç yıl önce gençlik duvarın üstünde dansetti, özgürlüğe taşkın bir bayram sundu ve "Wahnsinn!" ("delice şey!") çığlığını yılın sözü yaptı. Tek burada, diyorum, bir kez daha, ama bu defa müthiş bir kalabalık halinde, iyice çığrığından çıkmış ve yaşamaya aç o "Love Parade" (Aşk Resmigeçiti) sahnelenebilecek ve, Senato başlangıçta çekindiyse de ve beklenen çöp yığınları yüzünden yasaklamayı düşündüyse de, sonra gene de – sevgili dinleyiciler, endişelerinize saygı duyuyorum – İçişleri Senatörünce izin verilen bir gösteride, "hayranlar, hayalciler, çığrığından çıkmışlar" diye dilimize çevrilebilecek o Raver'ler, tekno dansının delice düşkünleri olarak bir araya gelebilecek ve bütün Berlini, bu muhteşem ve her türlü Yeni'ye açık kenti, "Dünyanın en büyük Partisi"yle – böyle diyorlar – bazılarının fikrince mutlandıracaklar, bazıla-

rınca şoke edecekler, çünkü burada saatlerden beri olanlardan – sakın iyi dinleyin – ses şiddeti, yaşam sevinci ve neşeli bir barışseverlik bakımından daha fazlası olamaz; Spree nehri kıyısındaki bu "Rio Karnavalı"nın parolası bu kez "Peace on Earth": Dünyada Barış'tır. Evet, iki cinsiyetten sevgili dinleyiciler, bu fantastik derecede süslenmiş, her taraftan, hattâ Avustralyadan gelmiş genç insanlar kesinlikle ve her şeyden önce dünya üstünde barış istiyorlar. Ama aynı zamanda şunu da bütün dünyaya gösteriyorlar: Bakın, biz varız. Biz çoğuz. Biz başkayız. Biz neşelenmek istiyoruz. Sadece neşelenmek. Ve hiçbirşeye kulak asmadan bu neşenin yolunu açıyorlar, çünkü onlar, dediğimiz gibi, başkatürlüdürler, sağdan veya soldan gelen kavgacılar değil, daima birşeye karşı ve asla bir şeyin gerçekten yanlısı olmamış olan Altmışsekizlilerin ahfadı değil, fakat şu korku çığlıklarıyla ya da mumlu gösterilerle savaşı önlemek isteyen o İyi-insanlar da değiller. Hayır, doksanlı yılların bu gençliği başka soydandır, siz sevgili dinleyicilerin belki sadece kulak zarını zorlayan gürültü olarak algıladığınız müzikleri gibi... Zira ben bile, istemeyerek de olsa itiraf etmeliyim ki, basların bu uğuldayan, Ku'damm'ı sarsan gürültüsü, bu acımasız bum bum bum – çaka çaka çaka, yani tekno denen şey, herkesin zevkine uymaz; fakat bu gençlik, ne yapılsın ki, kendinin ve kaosun tutkunudur, kendini uğultu ve cezbe içinde yaşamak istemektedir. Halsiz kalıncaya kadar danseder, terin, buğunun içine kendini bırakır – son haddine ve ondan da öteye kadar. Yerlerinden zor ilerleyen ve ilginç şekillerde dekore edilmiş kamyonların, iri yük-çekicilerin üstünden, kiraladıkları otobüslerin içinden ve üstünden Ku'damm'ı – iyi dinleyin! – , bütün Berlini ayağa kaldırır, öyle ki, şimdi mikrofonumla o zıplayan, tepinen kalabalığın içine girmeye uğraşırken, uygun kelime bulamamaya başladığım için, cezbeye kapılmış Raver denen dansçılara yaklaşıyorum: Niçin

bu kente, Berline, geldin? – Çünkü burada bu kadar insanın bir arada olmasını kolayca görmek fevkalâdedir..." – Ve siz, pembeler içindeki küçük hanım? – "Çünkü burada Love Parade'de nihayet gerçekte olduğum gibi olabiliyorum..." – Ve siz, genç adam? – "Tabiî, çünkü ben barış yanlısıyım, ve barışı burada olduğu gibi tasavvur ediyorum..." – Ve sen, transparan plastik örtü içindeki güzel? Seni buraya ne getirdi? – "Göbeğim ve ben, biz görülmek istiyoruz..." – Siz ikiniz, parlak lake etekliler? – "Burası müthiş..." – "Super müthiş..." – "Keyiften de üstün..." – "Kılığım sade burada tam beğeniliyor..." – İşte, sevgili dinleyicilerim, genç ve yaşlı, kadın ve erkek, bunları duyuyorsunuz. Parola şudur: Kılık (outfit)! Çünkü kendini koyuvermiş bu gençlik, bu Raver'ler, sade dans hastalığına tutulmuş gibi dans etmiyor, görülmek, göze çarpmak, beğenilmek, kendileri olmak istiyor. Üstlerine giydikleri, ekseri sırf iç çamaşırı, vücutlarına kıtakıt uymalıdır. Ünlü moda yaratıcılarının şimdiden bu Love Parade'den esinlenmesine şaşmamalı. Ve, daha şimdiden sigara sanayiinin, başta Camel, tekno dansçılarını reklam taşıyıcı olarak keşfetmesine hayret etmemeli. Zaten burada kimse bu reklam hengâmesinden tedirgin olmuyor, çünkü bu nesil hiç çekinmeden kapitalizmle barışmış bulunuyor. Doksanlı yıllar kapitalizmin çocuklarıdır, sanki kapitalizm çocuklar içindir, pazarlarının ürünüdür onlar. Daima en yenisi olmak ve en yeniye sahip olmak istiyorlar. Bu bazılarını en yeni üst-keyfe ulaşmak için en yeni "madde" ecstasy'ye başvurmaya sevkediyor. Biraz önce genç bir erkek büyük bir keyifle bana şunu söyledi: "Dünya zaten kurtarılamayacak, onun için bırakın, bir partide eğlenelim..." İşte bu parti, sevgili seyirciler, bugün burada devam ediyor. İstenen, devrimci parolalar değil, şimdi için ve gelecekte barıştır, hattâ belki Balkanların herhangi bir yerinde, Tuzla'da, Srebrenica'da ve başka yerlerde silahlar patlasa, insanlar katledilse de.

Bundan dolayı, Kurfürstendamm'dan verdiğim bu şenlik haberini, geleceğe yönelik bir bakışla bitirmek istiyorum: Burada, Berlinde, gelecek çoktan başlamış bulunuyor, vaktiyle efsanevî Belediye Başkanı Reuter'in dünya halkına "Bu kente bir bakın!" diye seslendiği yerde ve vaktiyle Amerikanın Başkanı John F. Kennedy'nin "Ben de bir Berlinliyim" dediği yerde, burada, bir zamanlar bölünmüş, şimdi kaynaşmış şehirde ve artık – 2000 yılından önce – o sonu gelmeyen büyük inşaatların şantiyelerinden kurtulacak "Berlin Cumhuriyeti"nde – eğer sözümü bitirirken bu şakayı yapmama izin verlirse, biz yaşlılar Love Parade'den ve Tekno Partisi'nden çıkan, geçen yıl olduğu gibi gelecekte de başımıza kalacak çöplerle, çöp dağlarıyla uğraşırken – geleceğin kendine ait olduğu bir nesil, yıllar boyunca, gelecek yıl Tiergarten'de[3], cezbe içinde dansedecektir.

1996

Aslında, uzun süredir cahilce sorularımla sıktığım Profesör Vonderbrügge, bana[1] bu yıl için gen-analitik bir şeyler yazmak istiyordu, bunlar klonlanmış koyun ikizleri Megan ve Morag'la ilgili bilgilerdi – iskoç koyun Dolly ise öbür yıl kiralık bir anneden doğdu. Ama profesör acele bir Heidelberg yolculuğuna çıkacağı için af diledi. Orada, herkesçe aranan bir kapasite olarak genom bilginlerinin dünya kongresine katılacakmış. Kongrede konu sadece klonlanmış koyunlar değilmiş, bio-etik bakımından özellikle bizim gitgide babasız geçeceği şimdiden anlaşılan geleceğimizmiş.

Bu durumda onun yerine kendimden bir şeyler anlatacağım, daha doğrusu üç kızımdan, onların babası olduğum kanıtlanmış benden ve paskalyadan az önce birlikte yaptığımız, sürpizleri bol, ama arzumuza ve keyfimize uygun geçmiş yolculuğumuzdan. Laura, Helene ve Nele bana üç anne tarafından armağan edildiler. Anneler, en içleriyle ve – sevgi dolu gözlerle – dışardan bakıldığında birbirlerinden daha farklı, evet, eğer aralarında farazâ bir konuşma olabilseydi, birbirleriyle daha çelişkili olamazlardı. Kızları ise, yolculuğun hedefi üzerinde kendi aralarında ve davet eden babalarıyla çabuk anlaştılar: Doğru İtalya! Benim Floransa'yı ve Umbria'yı arzulamama izin verildi. Bunun, itiraf edeyim, duygusal nedenleri vardı: Yıllarca önce, tam 1951

yazında, beni oraya bir otostop yolculuğu götürmüştü. O zaman sırt torbam, içindeki uyku tulumu, yedek gömlek, eskiz bloku ve suluboya takımıyla hafifti. Her zeytinlik, ağacında olgunlaşan her limon bana hayranlık vermişti. Ve şimdi kızlarımla seyahat ediyordum ve onlar, anneleri olmadan, benimle. (Hiç kız doğurmamış, yalnız oğulları olmuş Ute, benimle – şüpheci bakışlarla – bir süre için vedalaştı.) Üç çocuklu, sadece deneme mahiyetinde bazen gülümseyen Laura, bizim için otel rezervasyonlarını ve Floransadan itibaren otomobil kiralanmasını önceden halletti. Bir tiyatro okulunun sabırsız öğrencisi Helene, hemen çeşme önlerinde, mermer merdivenlerde ya da antik sütunlara yaslanarak rol yapıyormuş gibi, çoğu tuhaf tavırlar takınmayı kaçırmadı. Nele, babasının elini çocuk gibi tutarak yürümek için bu yolculuğun son fırsat olduğunu seziyor olmalıydı. Böylece bizi bekleyen kargaşayı hafife alabiliyor ve kendisini – o aptal okula inat da olsa – gene de lise olgunluk sınavını vermeye kardeşçe razı etmeyi Laura'ya bırakıyordu. Her üçü *Umbria bölgesindeki eski Etrüsk kenti* Perugia'nın dik merdivenlerinde, ya da Assisi ve Orvieto'da tepelere çıkarken kaygıyla babalarını düşünüyorlardı: Bacaklarım, onlarca yıl süreyle savurduğum sigara dumanlarını her adımda bana hatırlatıyorlardı. Yürüyüşe sık sık ara vermek zorunda kalıyordum ve ilginç şeyleri görmeyi kaçırmamaya dikkat ediyordum: şurada büyük bir kapı, orada rengârenk, dökülmekte olan bir fassad, bazen sadece bir vitrin, içi ayakkabı dolu.

Başlangıçta Uffizi sarayının *sanat müzesinde* olsun, daha sonra Orvieto katedralinin fassadında veya Assisi'nin 1996'da hâlâ sağ duran Alt ve Üst Kilisesinde olsun, yorumlar gerektiren pek çok sanat karşısında kızlara bilgi verirken, tütüne göre daha tasarruflu davranıyordum. Kızlarımdan gördüklerim ise benim için en unutulmaz şeylerdi: Onları bir Botticelli'nin, bir Fra An-

gelico'nun, kadınları, zarafet içinde, ekseri üçü birarada, gruplar, sıralar halinde önden, arkadan ve profilden gösteren freskle-rin ve tabloların önünde gördüğümde, derhal Laura'nın, Hele-ne'nin, Nele'nin aynen o resimlerdeki bâkireler, melekler, bahar tazeliğinde allegorik kızlar gibi davrandıklarını, bazen zerafet tanrıçaları gibi, bazen sessizce tapınma halinde, sonra yeniden anlamlı jestlerle tabloların önünde durduklarını, salına salına yürüdüklerini, ciddî ciddî soldan sağa ya da birbirlerine doğru gittiklerini yaşadım – sanki Botticelli'nin, Ghirlandaio'nun, Fra Angelico'nun veya (Assisi'de) Giotto'nun elinden çıkmışlardı. Her tarafta bana, tek başına yaptıklarının dışında, birlikte bir ba-le temsili sunuyorlardı.

Kendine uzaktan bakan seyirci kendini böyle baba olarak kutluyordu. Gece kaldığımız Perugia'ya henüz dönmüştük ki, kızlarımla kentin Etrüsklerden kalma surları boyunca bir aşağı bir yukarı gidip gelirken, biraz önce otoriter bir baba olan bana, sanki surların çatlakları arasından gözetleniyormuşum gibi gel-di, sanki keskin bir bakış bana yönelmişti, sanki o üç çok farklı anne orada birlikte dikkat kesilmişler ve – benimle ilgili olarak – her şeyin doğru yolda gidip gitmediğinin, benim, kızların biri-ni diğerine tercih edip etmediğimin, eski ihmallerimi telafi için devamlı uğraşıp uğraşmadığımın ve genel olarak babalık göre-vimi becerip beceremediğimin endişesindeydiler. Bundan sonra-ki günlerde kesin Etrüsk tarzındaki o çatlaklı surlardan kaçın-dım. Arkasından çan sesleriyle paskalya da geldi. Sanki kilise ziyaretini ve âyini yapıp arkamızda bırakmış gibi aşağı yukarı gezindik. Laura koluma girdi, Nele'nin elinden tutuyordum ve önümüzden giden Helene sahneyi tamamlıyordu. Arkasından otomobille kırlara gittik. Ben baba olarak önceden önlem almış, piknik yapacağımız zeytinlikteki ağaçların çukurlu, yarıklı kök-lerindeki boşlukların içine, paskalya yumurtaları değil ama,

sürpriz olarak badem kurabiyeleri, torbalar dolusu kuru mantar, konsantre fesleğen macunu, kavanozlar dolusu zeytin, sardalya, kapari ve daha İtalyada yiyecek ne varsa saklamıştım. Ben ağaçlar arasında koşuşurken kızlara kımıldamadan manzarayı seyretmelerini söyledim..

Bundan sonrası, geçmişin acısını çıkarırcasına çocukça şeylerle geçti. Üçü de babalarının sakladığı şeyleri arayıp bulurken çok mutluydular. Helene ağaçların arasında bir torbacık lavanta çiçeği bulduğu yerde, yuvalarında yatan, herhalde zehirli yılanlar gördüğünü iddia etti, ama çok şükür, yılanlar kaçışıp gitmişler.

Hemen aklıma Etrüsk duvarları arkasında saklanmış, yoğun bir Matriarchat (mader-şahilik) halinde anneler geldi. Sonra dönüş yolunda ve bir medya patronu[2] ya da onun faşist müttefikleri lehine veya bir Orta-Sol ittifakı için reklam yapan seçim pankartları önünden geçerken uzaktan ve biraz sonra yakından bir koyun sürüsü gördük. Öndeki koçun arkasından anne koyunlar, paskalya sırasında doğmuş kuzularıyla ve koyunlara mahsus bir tasasızlıkla, sanki Megan ve Morag adlı klonlanmış koyunlar gibi şeyler hiç olmayacakmış gibi geçiyorlardı, sanki ilerde babasız koyun Dolly sözkonusu olmayacakmış, sanki gelecekte de babalara ihtiyaç olacakmış gibi...

1997

Çok sayın Bay, her yönüyle ünlü ve korkulan embryolog Dr. Wilmut'la meslekî konularda görüşmek fırsatını bulduğum Edinburgh'dan dönmüş olarak ve meslektaşlarımla yer değiştirmek üzere öbürsü gün Bostona uçmadan önce, sizin kesinlikle mesnetsiz olmayan, ancak olağanüstülük düzeyine çıkmış endişelerinizi azaltmak için ancak şimdi biraz vaktim var. Siz hiç engel tanımayan fantazinizi eğlendirici bir tarzda sürüp götürme eğilimindesiniz. Herkesin iyiliği için burada uyanık olmak gerekir.

Bu konuda bilgisi olmayan birinin de anlayabileceği şekilde başlayalım – aslında bu çok basit Baukastensystem (modular assamby system) metodu o kişiye hokkabazlık gibi gelse de. Klonlanmış koyun Dolly mütevazi varlığını şu üç anneye borçludur: memesinden hücreler alınan "gen annesi", yumurta hücreleri alınan "yumurta annesi" ve üçüncü koyun "kiralık anne". Meme hücrelerinin kalıtımı taşıyan genleri yeni bir koyunun ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Yumurta annesinin yumurtasının genleri emilip çıkarılır, gensiz kalan yumurta hücresi, bir elektrik darbesiyle meme hücresiyle kaynaştırılır. İçine böylece meme hücresinin genleri girmiş yumurta hücresi o genlerin verdiği emre göre çoğalmaya başlayıp bir embryo meydana getirir. Bu embryo kiralık annenin rahmine transfer edilir. Normal gebelik süre-

sinden sonra, gen annesinin kopyası olan Dolly dünyaya gelir ve bundan şu sensasyon doğar: Bu süreç için bir erkek koyundan hiçbir yardımı istenmemiştir.

Bütün olay işte bu. Ancak, eğer sizi doğru anlıyorsam, sürekli huzursuzluğunuzun sebebi, bir erkek yardımından vazgeçilmesi olmalı. Sizin korkunuz, koyunda, yakında domuzda, sonra maymunda yapılacak bu çok verimli ve tamamen babasız uygulamanın, önünde sonunda insanda da, daha dar anlamda, kadında da başarılacağıdır. Gerçekten bu imkânsız değildir. Bu metodun yaygınlaştırılması artık sadece bir fikir olmaktan çıkmıştır ve bazılarınca umulmakta, bazılarını korkutmaktadır. Klon koyunu Dolly'nin "manevî babası" denebilecek Dr. Wilmut bana, gen annesi, yumurta annesi, kiralık anne olmaya hevesli kadınların daha şimdiden kendisine başvurduğunu söyledi.

Hayır, sayın Bay, bütün bunlar spekulasyon olsa da, kalıtımı taşıyan DNA molekülleri araştırmacısı Nobel Ödüllü emektar James Watson yetmişli yılların başında, normal-üstü örneklerin, diyelim Einstein, Callas ya da Picasso'nun, kopyalarını elde etmek için insanı klonlamanın bir gün olabileceğini sadece söylememiş, açıkta taleb de etmiştir. Ve siz de, yayınlandığında şiddetle tartışılmış olan bir romanınızda[1] – onu yazık ki kısmen okudum – hayal mahsulünüz klonlanmış fare-insanları ortaya atıp bu sınır tanımayan gen manevralarının edepsizce düşünüp uydurulmuş ürünlerine hafif bir ironiyle "Watsoncricks"[2] demediniz mi?

Şaka bertaraf, bizde eksik olan, sayın Bay, bilimsel temelli bir bio-etik'tir. Bayatlamış ahlakî düşüncelerden bu daha etkili olacağı için bir yandan yaygınlaşmış korku yaratıcılığını sınırlar, diğer yandan pek uzak olmayan bir gelecekte emektar insan neslinin yanında, onunla birlikte büyüyen bir klon nesli için yeni bir sosyal düzen tasarlamaya yetkisi olur. Zira bu yanyanalık

öyle pek sürtüşmesiz geçmeyecektir. Bio-etikçilerin bir görevi de dünya nüfusunu ayarlamak olacaktır, yani pratikte o nüfusu azaltmak. Biz şimdi bir karar verme noktasındayız. Bundan dolayı kendimize sormalıyız: İnsanın genlerinin hangi kısmı korunup desteklensin, hangi kısmı yokedilsin diye. Bütün bunlar, çözümler ve uzun vâdeli planlar gerektiriyor. Bilimi, bilindiği üzre, durduramayız ama, lütfen âcil programlar yapılmasın.

Artık, aşırı büyük olmasa da, büyük bir tarladayız. Ona tohum ekilebilmesi için geliştirilmesi gereken araçlara daha ihtiyaç var. Olabildiğince kısa sürede. Zaman sıkıştırıyor.

Fakat sizin tâbirinizle "babasız toplum"dan korkmanıza gelince, son mektubunuzu aldıktan sonra gördüm ki, sizin kaygılarınız – izninizle – çocuksu soydandır ya da hâlâ o bulaşıcı erkeklik kuruntusundan doğmaktadır. Şükredelim ki tartışmalar-merkezli geleneksel çiftleşme fiili giderek önemini yitiriyor. Eğer erkek kendi yükünü nihayet azaltırsa, sorumluluklara itilmekten kurtarılırsa, iktidar sorunu ortadan kalkarsa, bunlar sevinmeye sebep olacaktır. Evet, evet, sevinmemize onay çıktı, çünkü gelecekteki, benim deyimimle "emansipe olmuş (haklarına kavuşmuş) erkek" artık özgür olacaktır, boş zamanı olma, rahat etme özgürlüğü. Oyun oynama özgürlüğü. Her türlü eğlence özgürlüğü. Yani geleceğin toplumunun kendinden esirgemediği bir lüks yaratık. Sayın Bayım, yakında ortaya çıkacak bu özgür boş-alanlardan faydalanmak tam da size kolay gelmeli ki, onların içinde Dolly&Co.'nun çoğalmasından başka, sizin o kafadan-doğumlarınız[3] da âdeta sonsuz büyük otlakta son bulsunlar.

Şu da var. Oder nehrinin taşmasına ne diyorsunuz? Federal Ordunun oradaki hizmeti çok övgüye değer. Fakat eğer, birçok bilgiler onu gösteriyor, bütün dünyaya yaygın bir iklim değişikliği geliyorsa, daha büyük taşkınlarla karşılaşacağız demektir.

Benim genel tutumum aslında iyimser ise de bu noktada kaygılarım var.

Sizin gelecek hakkındaki endişelerinizi biraz azaltmış olmak ümidiyle ve kısa süre önce Lübeckteki şarap tüccarında karşılaştığım değerli eşiniz hanımefendiye selamlarımla

dostunuz

Hubertus Vonderbrügge

1998

Oyumuzu mektupla vermiştik, fakat gene de *Baltık adası* Hiddensee'den yola çıkarak 27 Eylül öncesi akşam Behlendorf'a geldik. Oraya beraberimizde getirdiğimiz kaygıyı, öteberi ile uğraşarak belli etmemeye çalışıyorduk. Seçim akşamı için Ute önceden, sonuçlar ne olursa olsun sakinleştirsin diye mercimek çorbası pişirdi. Oğlanlardan biri, Bruno, arkadaşıyla, ve Rühmkorf'lar da gelecekti. Mantar toplamaya gitmek için, önceden önemli tavırlarla bildirerek, öğleden hemen sonra yakındaki ormana sıvıştım.

Morenlerin bittiği tepeyi aşarak denize ulaşan Behlendorf ormanı, Lübeck ormanlarının bir parçasıdır ve sonbaharda çeşitli cinsten ağaçlarının altında mantar bulmak için umutlandırır. Ama yerdeki yaprakların ve çam iğnelerinin altında ne Maronlar, ne Steinpilz'ler[1] vardı. Ay ortasında bir öğün yemeye yetecek Safranmischling bulduğum yerde şimdi hiçbir şey yoktu. Ormanın kenarındaki mor Ritterling'ler azmanlaşmış, sararmışlardı. Mantara çıkışım pek verimli olacağa benzemiyordu. Köpeğim bile benimle gelmek istememişti.

Siz belki şüpheyle karşılaşacaksınız: Birçok geç-keşfediciler gibi, başka ümit kalmayınca son dayanağım olan bâtıl inancım beni gene de aramaya devam ettirdi ve körükörüne umduğum mantar hasılatımla, aynı şekilde umduğum seçim sonuçları ara-

sında bana bir ilişki kurdurdu. Fakat mantar kesme bıçağına iş düşmedi, sepet boş kaldı. Çoktan vazgeçmek, arta kalan saatlerde kaderci davranmak istemiş, bozgunlara alışık biri olarak kendimi çoktan kaybedenler sırasında görmüş, bir büyük-koalisyon olasılığının yükünü, pragmatik azaltmalarla birkaç gram hafifletmeyi çoktan denemiş, bâtıl inancımı çoktan inkâr etmiştim ki, birden, mantar kılığındaki o masumiyet, yerdeki çürümüş dalların arasından, yosun kaplamış kök artıklarının üstünden beyaz beyaz parıldadı, tek tek ya da gruplar halinde göründü, aydınlık, gözden kaçması imkânsız sinyaller verdi.

Flaschenbovist'leri (şişe bovist'lerini) bilir misiniz? Hiç Flaschenbovist'e rastladınız mı? Onlarda lam'lar, boru'lar yoktur. Altlarında ne ince, bazen tahtamsı sapları, ne de şişik, kurt yeniği gövdeleri vardır, geniş kenarlı, girintili, kubbemsi hiçbir şapka onları gölgelemez. Kelkafalı şekliyde o sadece körpe Kartoffelbovist (patates bovist'i) sanılabilir. Bu yenebilir, ama lezzetli denemez ve görünüşü o kadar güzel değildir. Flaschenbovist'in, ekseri küçük beyaz taneciklerle pudralanmış gibi görünen kelkafası, hafifçe kalkık, belirli derecede narin bir boynun üstünde durur. Orman tabanından hemen kesilip alındığında diridir ve gençliğini kanıtlamak için beyaz etini gösterir. Ama bu hali ancak birkaç gün sürer, zira çabuk yaşlanan yuvarlak kafa kırçıllaşır, eti sulanır, yeşilleşmeye başlar, süngerleşir ve sonunda eski kılıfının içinde bozlaşıp, kısa sürede kâğıda dönen derisiyle toz haline gelir. Ama bilin ki, Flaschenbovist çok lezzetlidir ve sıkıntılı rüyalara sebep olmaz.

O mantarlardan hep buldum, buldum. O çürümüş ağacı sever. Biri bulunduğunda başkalarının da olacağını bildirir. Dost canlısıdır. Onları hemen koparmak istersiniz, ama usulca almalısınız. Birbirlerine ne kadar çok benzeseler de her biri başkadır. Bıçağımla kesip aldığım her Bovist'i saymaya başladım. Yere

yaydığım ve eskimiş haberler, yorumlar, seçim sonucu tahminleri okunabilen gazete kâğıdında – *sol-liberal* "Frankfurter Rundschau" gazetesi – küçük, orta boy ve iyice olgunlaşmış yirmiden fazla mantar vardı. İyice olgunlaşmışların eti yenilebilme sınırındaydı. Burada, bâtıl inancımdan arta kalanı "ortaya çıktı", sayı oyunları yapıyordu: Bulunan Flaschenbovist'lerin sayısını, seçimin kötüye veya iyiye giden ara-sonuçlarının yüzdeleriyle karşılaştırmaya başladı. Sonunda da iyi bir seçim sonucu spekulasyonu ortaya çıkardı. Fakat mantar bulduğum yerler otuzbeş mantardan sonra bitti ve Kırmızı/Yeşil[2] koalisyonu adına korkmaya başladım. Her yer ya bomboştu ya da olsa olsa Täubling mantarları vardı. Ama sonra bir çukurun içinde yeniden Flaschenbovist'ler buldum. Orası bir derenin yanındaydı; dere aslında Behlendorf Gölünden taşan suları Elbe-Trave kanalına akıtıyordu.

Sizi daha fazla bekletmemek için – siz ki bu arada Flaschenbovist'in ne kadar güzel olduğunu biliyorsunuz ve tereyağda kısaca kızartıldıklarında onları toplayan ve misafirleri için ne lezzetli olacaklarını tahmin edebilirsiniz – bayatsılaşmış ve içleri yeşile kaçmış her bir mantarı bir kenara ittiğimi ve mutfağa götürdüğüm Flaschenbovist'lerin eski gazeteye serilmiş kırk yedi tane olduğuna sizi temin ederim.

Biraz sonra misafirler geldi: Bruno ve arkadaşı Martin, Eva ve Peter Rühmkorf.[3] İyi trend haberinden kısa süre sonra ve ilk sonuç tahmininden hemen önce giriş yemeği olarak mantarları sofraya getirdim. Bana güvenerek hepsi yemeklerini önlerine aldılar, hattâ yiyeceğe gelince çok titiz olduğu bilinen Peter Rühmkorf bile. Bovist'leri dilim dilim keserek sayılarını çoğalttığım için, benim sihirli hesabım (Hexeneinmaleins[4]) ortaya çıkmadı ama, gene de etkisini gösterdi. Misafirler şaşaladılar. Her şeyi önceden bilen ve bambaşka bâtıl inançları olan Ute bile

şüphelenmeyi bıraktı. Kırmızı/Yeşil koalisyonu için yeterli olan seçim sonucu yavaş yavaş kesinleşince, hattâ direkt seçilenler dolayısıyla ilave milletvekillikleri beklendiği için, bâtıl inancımda yanılmadığımı gördüm. Daha az Flaschenbovist olmamalıydı, ama daha çok da değil.

Arkasından Ute'nin, aşırı gururu bastırmaya yarayan mayoran kokulu mercimek çorbası masaya geldi. Fazla küçük gibi görünen ekranda seçimi kaybeden Şansölyenin[3] gerçekten ağladığını gördük. Kendilerine bu kadar büyük ve havaleli gibi gelen iktidar karşısında, seçimi kazananların şaşkınlığı, onları yaşlarına göre daha genç gösteriyordu. Birazdan sevgiden birbirleriyle tartışacaklardı. Buna bile seviniyorduk. Hesabım tutmuştu. Fakat Ekimin içlerine kadar artık başka Flaschenbovist bulamadım.

1999

Beni zorlamadı, ama inandırdı, o yaramaz.[1] Ben nihayet evet deyinceye kadar bunu hep başarırdı. Ve şimdi sözde hâlâ yaşıyorum, yüz yaşını geçtim ve sağlıklıyım, çünkü o böyle istiyor. O baştan beri, daha ufacıkken, bunu çok iyi becerirdi. Esaslı yalan söylemeyi bilir, olmayacak şeyler vaadederdi: "Ben bir büyüyeyim ve zengin olayım, o zaman nereye istersen seyahat ederiz, anneciğim, hattâ Napoliye bile." Ama sonra harb geldi ve arkasından bizi Sovyet Bölgesine[2] sürdüler. Sonra Batıya kaçtık. Orada o Ren Havzası köylüleri bizi buz gibi soğuk hayvan yemi mutfağına soktular ve bize çok eziyet ettiler: "Geldiğiniz yere gitsenize!" Oysa onlar da benim gibi katolikti.

Fakat daha elliikide, kocam ve benim artık bir dairemiz olduğunda kanser olduğum anlaşıldı. Oğlan Düsseldorfta kendi, kazanç ümidi olmayan sanatını okurken, ve Tanrı bilir, neyle yaşarken, ve kızımız büro öğrenimini bitirinceye, fakat – zavallı kız – bunun dışında bütün hayallerini arkasında bırakıncaya kadar, iki yıl dayandım. Ellisekiz yaşına bile gelemedim. Ve işte şimdi oğlum, zavallı annesi, benim, hayatta kaçırdığım her şeyi bana ille yaşatmak istediği için, yüz bilmem kaçıncı doğum günüm şimdi kutlanacakmış.

Oğlumun gizlice düşündüğü bu şey hoşuma bile gitti. Kocamın dediği gibi, o en olmayacak yalanları söylerken de hep aşı-

rı derecede anlayışlıydı. Ama, – o böyle istediği için – benim bakıldığım "Augustinum" adlı, deniz manzaralı yaşlılar evi, şikâyete yer yok, çok iyi kalitedendir. Bir buçuk odam, banyom, ayrıca yemek pişirme yeri ve balkonum var. Odama televizyon ve şu yeni gümüş gibi parlak plaklar çalan cihazı koydu. Onlarda opera aryaları ve operetler var. Bunları eskiden de severek dinlerdim, demin *Lehar'ın* "Zarewitsch" operetinden "Volga kıyısında bir asker duruyor..." aryasını çaldım. Benimle büyük ve küçük seyahatler yapar. Geçenlerde Kopenhag'a gittik. Gelecek yıl, sağlığım elverirse, güneye, ta Napoliye gidilecek...

Ama şimdi eskiden ve daha eskiden olanları anlatmamı istiyor. Dedim ya, harb vardı, hep harb, aralıklarla. Tüfek fabrikasında tesviyeci olarak çalışan babam, daha başında *doğuda Ruslara karşı* Tannenberg savaşında öldü. Sonra iki erkek kardeşim Fransada. Biri ressamdı, diğerinden gazetede şiirler bile çıktı. Galiba oğlum bunları o ikisinden almış, çünkü üçüncü erkek kardeşim sadece garsondu, çok yer görmüştü, fakat onu da ölüm bir yerde yakaladı. Birisinden kapmış dendi, şu zührevî hastalıklardan biriymiş, hangisi, bilmiyorum. Daha barış gelmeden annem oğullarının arkasından acıya dayanamayıp öldü. Böylece ben küçük kızkardeşim o şımarık Betty ile dünya yüzünde yalnız kaldık. İyi ki Kaiser's Kaffee firmasında satılıcık ve biraz defter tutma öğrenmiştim. Böylece Willy'yle evlendikten sonra ve inflasyonun[3] hemen arkasından – o zaman Danzig'te bize Gulden denen paralar verdiler – bakkal dükkânını açabildik. İşler başlangıçta iyi gidiyordu. Ve yirmiyedide, ki o zaman otuzumu geçmiştim, oğlum doğdu, üç yıl sonra da küçük kızımız...

Dükkândan başka, yalnız iki odamız vardı, onun için küçük oğlana kitapları, boya kutusu ve renkli hamuru için sadece pencere sahanlığının altında bir yer ayırabildik. Ama bu ona yetiyordu. Orada her şeyi düşünüyor, buluyordu. Ve şimdi de beni

yeniden canlı olmaya zorluyor, şımartıyor – "anneciğim buraya, anneciğim oraya" – ve yaşlılar evime torunlarıyla geliyor, onlar ille benim torunlarımın çocukları olsunlar istiyor. Küçükler çok da tatlı şeyler, ama bazen biraz hoyrat ve yaramazlar. Onun için, yumurcaklar, aralarında ikizler de var – zeki oğlanlar, ama biraz küstah – Park Caddesinde o buzsuz buz pateni benzeri, Skat gibi yazılan, ama onların sketer dedikleri şeylerle bir oraya bir buraya vızır vızır kayınca biraz rahat edip nefes alabiliyorum.

Skat[4]! Hayatım boyunca onu çok sevdim. En çok kocamla ve kaşubi[5] kuzenim Franz'la oynardım. Franz Polonya Posta İdaresinde çalışıyordu, bu yüzden savaş çıktığında vurulup öldü. Çok kötü. Sade benim için değil. Ama bunları hep zaman getiriyordu, Willy'nin *nasyonalsosyalist* partiye üye olması, parasız jimnastik yaptırıldığı için benim *nasyonalsosyalist* Kadınlar Birliği'ne katılmam ve oğlumuzun o güzel uniformalı Jungvolk'a[6] girmesi gibi... Sonraları Skat oynarken kayınbabam ekseri üçüncü kişi olurdu, ama o marangoz ustası bey daima çok heyecanlanırdı. İki kâğıdı kapalı olarak kenara koymayı ekseri unuturdu. Bunun üzerine ben derhal "kontra" derdim. Bu oyunu hâlâ çok severim, hattâ yeniden yaşamak zorunda olduğum şimdi bile. Adı benimki gibi Helene olan kızıyla ziyarete gelince oğlumla oynuyorum. Kız epeyce kurnaz oynuyor, babasından daha iyi. Babasına on ya da onbir yaşındayken Skat oynamayı öğretmiştim, ama hâlâ her oyunda acemiler gibi kendine doğru eş seçmeyi bilmiyor, kâğıtları da yanlış oynuyor.

Ve biz böyle durmamasıya Skat oynar, ve oğlum hep hatâlar yaparken, aşağıda "Augustinum"un parkında torunlarımın çocukları *online*-skates'le vızır vızır kayıyorlar, bizleri korkutuyorlar. Fakat her taraflarında, dizlerinde, dirseklerinde, ellerinde koruyucu yastıklar, hattâ başlarında doğru dürüst kasklar var, bir şey olmasın diye. Hepsi pahalı şeyler! Oysa, birinci harbde şe-

hit düşen ya da herhangi bir şekilde telef olan erkek kardeşlerimi düşününce, onlar küçükken – o zamanlar daha Kaiser devriydi – Langfuhr Bira Fabrikasından eski bir bira fıçısı bulurlar, fıçının tahtalarını sökerler, iyice arab sabununa bulaştırıp ayaklarının altına bağlarlar ve kayakçılar gibi Jäschkental ormanına giderler, Erbsberg dağında bir aşağı bir yukarı... Hepsi bedavadan, ama gene de oluyordu...

Şimdi düşünüyorum da, şöyle vidalamak için anahtarlı, doğru dürüst buz patenleri tedarik etmenin o zaman benim gibi küçük bir iş-kadını için ne demek olduğunu, hele iki çocuk için... Zira otuzlu yıllarda dükkân şöyle böyle işliyordu... Aşırı çok veresiyeci ve rekabet vardı... Üstelik bir de Gulden'in değerinin düşürülmesi... Halk "Mayıs her şeyi paklar, bir Guldenden iki yapar" şarkısını mırıldanıyordu ama, Gulden gene de kıtlaşıyordu. Bizde Danzig'teki para Gulden'di, çünkü biz özgür bir devlettik, ta ki gene harb gelip, Führer bizi, valisiyle – adı Forster'di – "evimiz Reich"e alıncaya kadar. O andan itibaren dükkânda her şey yalnız Reichsmark'la satılıyordu. Fakat mallar durmadan azalıyordu. Akşamları dükkânı kapatınca yiyecek kuponlarını' cinslerine göre eski gazete kâğıtlarına yapıştırırdım. Bazen oğlan yardım ederdi, onu da uniformaya sokmalarına kadar. Oğluma ancak, Rus üstümüze geldikten, Polonyalılar her şeyimizi aldıktan, arkasından yerimizden sürüldükten sonra ve sefalet devam ederken, tekrar sağlıklı olarak kavuştum. Ondokuzuna gelmişti ve kendini yetişkin sayıyordu. Daha sonra para reformunu da yaşadım. Yeni paradan herkese kırk Mark verdiler. Biz doğudan kaçanlar için bu büyük bir darbeydi... Çünkü başka hiçbir şeyimiz yoktu... Foto albümü... Onun posta pulu albümünü son anda kurtarabilmiştim... Ve sonra ben ölünce...

Fakat şimdi, oğlum öyle istediği için, piyasaya çıktığında bir de Euro'yu yaşamalıymışım. Ama önceden ille benim doğum

günümü kutlamak istiyor, tam yüzüçüncüsünü. Madem istiyor, öyle olsun. Yaramaz oğlan bu arada yetmişini geçti ve epeydir de bir isim yaptı. Ama öykülerini bir türlü bitirmiyor. Hattâ bazıları hoşuma bile gidiyor. Bana kalsa diğerlerinden belirli yerleri silerdim. Ama şöyle iyice kavgalı ve barışmalı aile törenlerini hep sevmişimdir, çünkü biz Kaşubi'ler birşeyi kutladığımızda hep ağlardık ve gülerdik. Başlangıçta, kendisi de artık yetmişine yaklaşan kızım doğum günüm törenine katılmak istemedi, çünkü erkek kardeşinin beni kendi öyküleri için canlı yapmasını fazla korkutucu buluyor. Ona, "Aldırma, Dadau[8]" dedim, "yoksa onun aklına daha da kötü şeyler gelir." Oğlum işte böyledir. Olmayacak şeyler düşünür. Hep abartır. Bunları okuyunca kimse inanmayacaktır...

Şubat sonunda kızım gene de geliyor. Balkondan bakınca torunlarının çocuklarının tekrar aşağıda parkta sketerleriyle vızır vızır dolaşmalarını göreceğim diye şimdiden heyecanlanıyorum. 2000 yılı için de seviniyorum. Bakalım ne olacak. Gene savaş olmasın da... Önce oralarda aşağıda, sonra her yerde...

Açıklamalar

1900

1 Alman imparatorlarının ünvanı (kayzer okunur). Burada II. Wilhelm kastediliyor.

2 Hun mektupları: Çinde görevli alman askerleri, orada ayaklanan Çinlilere karşı işlenen mezalimi Almanyadaki yakınlarına yazıyorlar, sosyaldemokrat ve liberal gazeteler bunları "Hun mektupları" adıyla yayımlıyorlardı.

3 Boxer: 18. ve 19. yüzyılda Çinde Hristiyan ve yabancı düşmanı gizli örgüt.

1901

1 Gottfried Benn (1886-1956): Şair, hekim. Başlangıçta yanlısı olduğu nasyonalsosyalist ideolojisini 1934'te reddetti. Yazması yasaklandı. Benn, eskiden beri, zengin bir yahudi ailesinin kızı Else Lasker-Schüler (1869-1945) ile arkadaşlık kurmuştu.

2 Till Eulenspiegel: eski bir kuzey-alman masal kitabının, 14. yüzyılda yaşadığı sanılan şakacı-soytarı kahramanı.

3 Giselher: alman Nibelungen destanında, üç Burgund kralının en genci.

4 Sulamit (veya Sunamit): ibranice: Sulem'li kız. Else Lasker-Schüler, yazılarında kendine ekseri "Sulamit" ve "Theben Prensi Yusuf" diye hitab ediyordu.

5 Styx: Yunan mitolojisinde yeraltı dünyasında, kıyısında ilahların kesinlikle bozulmayacak yeminleri ettikleri nehir. Else Lasker-Schüler'in şiirlerinden birinin adı.

1902

1 Katharineum: Lübeck'te tarihî lise. Thomas Mann da bu lisede okudu.

2 Buddenbrooks: Lübeck'li zengin Buddenbrook ailesi üzerine (Lübeck'li) Thomas Mann'ın yazdığı, 1901'de yayınlanan ve Th. Mann'ı meşhur eden romanın adı.

1904

1 "arabaları boş saymak": Tam doldurulmamış ya da düşük kaliteli kömür konmuş arabalar "boş" sayılıyor, bedeli ödenmiyordu.

2 Karl Liebknecht (d. 1891, ö. 1919): alman Sosyaldemokrat, 1914'te savaş karşıtı Spartakus grubunun başta gelen üyelerinden.

3 Almanyanın Güneybatı Afrika sömürgesinde yerli Hottentot'ların isyanına atıf yapılıyor. Hottentot'lar o bölgede yaşayan, karışık ırktan bir kavim olup Herero'lara ve sömürgeci Almanlara karşı 1909'a kadar savaştılar.

4 Herero'lar: Güneybatı Afrikada bir Bantu kavmi. 1904 başında Almanlara karşı ayaklandılar. İsyan çok kanlı şekilde bastırıldı. Yaklaşık 80 000 Hereronun büyük kısmı öldü.

5 19. yüzyılın sonlarında Rusyanın Doğu Asyaya (Mançurya ve Koreye) doğru ekonomik genişlemesi üzerine Rusya ile Japonya arasında gelişen ağır geçimsizliklere atıf yapılıyor. (Bunların sonunda 1904-1905 Rus-Japon harbi patlar verdi. Rusya yenildi.)

1905

1 monokl: tek göz için gözlük..

2 Worpswede: Aşağı Saksonyada kasaba. Worpswede 1889'dan sonra başta ressamlar olmak üzere bazı mimarların ve yazarların yaşadığı bir sanatçılar kolonisi oldu.

1907

1 Fedor (Fyedor) İvanoviç Şalyapin (d. 1873, ö.1938): büyük rus opera şarkıcısı ve sahne sanatçısı.

2 Hem gelişmiş erkek sesli, hem ince oğlan sesli olsun diye çocuk yaşta

hadım edilmiş erkek şarkıcı (Kastrat). En çok İtalya'da opera ve kilise müziği için uygulanmış olan bu işlem 19. yy. sonlarına kadar sürdü.

1908

1 Elsass-Lothringen (Alsas-Loren): Fransa ile Almanya arasında birkaç kere el değiştiren büyük bölge (İkinci Dünya Savaşından sonra Fransanın).

2 Glatz: Almanyanın eski Şilezya bölgesinde, şimdi Polonya toprağında Klotzko adındaki şehir.

1911

1 II. Wilhelm'in annesi Viktoria, İngiliz Kraliçesi Victoria'nın en büyük kızıdır. Öyküdeki "sevgili ingiliz kuzenlerim" sözü bu akrabalıktan geliyor. II. Wilhelm, çok güçlü ingiliz deniz harb filosuyla rekabet hırsı içindeydi. Onu, Daily Telegraph'taki dostlarıyla yaptığı bazı görüşmelerin metninin, üstünde iyi çalışılmadan açıklanması alman kamuoyunu ve basınını karıştırmış, İngiltere ve Japonya ile ilişkiler tehlikeye girmiş, Kaiser zor duruma düşmüştü. Öyküde adı geçen "Wolff'un telgraf bürosu" zamanının en büyük alman haber ajansıydı.

2 Maximilian Harden, d.1861, ö.1920, aktör, yayıncı, yazar ve eleştirmen. Kaiser II. Wilhelm'e karşı ağır saldırılar yöneltti. Philipp Eulenburg ile iki kez mahkemelik oldu.

3 Philipp Eulenburg, d.1847, ö. 1921. Eulenburg ve Hertefeld Prensi. Subay ve diplomat. II. Wilhelm'in yakın dostu ve danışmanı.
(Aleyhinde homoseksüellik, yalan yere yemin, Kaiseri etkisi altına alma suçlamaları olmuştu.)

1912

1 Bu öykünün konusu alman şairi Georg Heym'dir (d.1887, ö.1912). Berlinin batısında, Havel ırmağının içinden geçtiği Wannsee gölünde boğulan Heym'in "Der ewige Tag" (Sonsuz Gün, [1911] ve "Umbra vitae" 'Yaşamın gölgesi [1912]) şiirleri, ekspressionizmin en önemlilerindendir. Bunlar geleceğin kültür felaketinin "kara vizyonlarını" ve

büyükşehrin taş çöllerindeki çöküşü canlandırırlar. Çirkini, korkutanı, endişelendiriciyi gösteren peyzaj şiirleri de yaşam duygusunun kökten değişiminin ve onun sanatı ifade tarzının ürünleridir. (Brockhaus Enzyklopädie)

2 *Fas Krizleri: Almanya ile Fransa arasında Fas üzerinde çıkar ve hegemonya çatışmaları yüzünden 1906'da ve 1911'de ortaya çıkan iki siyasî kriz.*

1913

1 *Leipzig'deki Uluslar Savaşı Anıtı "Völkerschlachtdenkmal" bu öykünün konusudur. Prusya (Alman), Rusya, Avusturya ve İsveç ordularının 1813'te Leipzig yakınındaki büyük savaşta Napoleonu yenip onun Avrupadaki hâkimiyetine kesin son vermelerinin anısına dikilmiş bu 91 metre yüksekliğindeki dev taş kulenin yapımı 1898'den 1913'e kadar sürdü. Yapıtın tasarısını mimar Bruno Schmitz yaptı. (Öyküde adları geçen, Orta Almanyada Kyffhäuser dağı yamaçlarındaki, ve Kuzey Almanyada Porta Westfalica'daki [= Vestfalya Kapısı'ndaki] Kaiser Wilhelm Anıtları da B. Schmitz'in yapıtlarıdır.)*

1914

1 *Birinci Dünya Harbine katılmış ve savaşla ilgili romanlar yazmış iki ünlü Alman birbiriyle konuşuyor: Remarque (remark) ve Jünger (yünger).*

1929'da yazdığı "Garb cephesinde yeni bir şey yok" (Im Westen nichts Neues) adlı savaş karşıtı romanıyla dünyada büyük yankı uyandıran Erich Maria Remarque'ın bu eseri 1933'te Almanyada yasaklandı. Nasyonalsosyalistler, yazarı 1938'de alman vatandaşlığından çıkardılar. 1931'den itibaren İsviçre ve New York'ta yaşayan Remarque sosyalkritikçi, antimilitarist ve antifaşist yöndeki romanlarıyla tanındı. 1970'te İsviçrede Ascona'da 72 yaşında öldü.

1895'te Heidelbergde doğan Ernst Jünger 17 yaşında evden kaçtı ve 1913'te Fransanın Yabancılar Lejyonu'na girdi. 1914'te gene gönüllü olarak bu kez alman ordusunda büyük savaşa katıldı. Orada "Pour le

mérite" nişanıyla ödüllendirildi. İkinci Dünya Savaşında Fransadaki alman işgal ordusu kurmayında hizmet etti. Fakat 1944'te ordudan çıkarıldı. Doksanlı yıllara kadar çok değişik yönlerde ilginç kitaplar yayınlayan eski savaşçı Jünger, harbden sonraki yazılarında barış ve özgürlük konularına ağırlık verdi; 1998 şubatında öldü.

2 *Hartmannsweilerkopf, fransızca Vieil Armand: Güney Vosges'da, Almanlarla Fransızların çetin çatışmalarla ele geçirmek istedikleri 957 metre yüksekliğinde tepe. Orada 30 000 şehit için bir anıt bulunuyor.*

3 *Flandern, flamanca Vlanderen, fransızca Flandre: Belçikanın kuzey, kuzeybatı ve batısını, Fransanın kuzeyindeki küçük bir bölgeyi kaplayan geniş arazi parçası. Flamanlar halkın büyük kısmını oluşturur.*

4 *Langemarck: Batı Flandern'de küçük kasaba. Savaşta, özellikle 1914 Ekim ve Kasımında çetin savaşlara, bu arada Almanların gönüllü alaylarının saldırılarına sahne oldu. Alman şehitler kabristanında 45 000 mezar bulunuyor.*

1915

1 *Somme (som): Kuzey Fransada 245 km uzunluğunda nehir. O bölgede 1914'te ve özellikle 1916'da kanlı savaşlar oldu. 1914 Haziranında ingiliz-fransız büyük saldırısıyla başlayıp beş ay süren kanlı çatışmalarda büyük kayıplar verildi. Bir sonuç alınamadı. Verdun ve hemen arkasından gelen Somme savaşları 1916 yılının iki "cehennemi" sayılıyor.*

2 *Pickelhaube (pikelhaube): 19. yüzyılın ortalarından itibaren prusya ordusunda, Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında alman ordusunda kullanılan, miğfer biçiminde deriden başlık. Tepesindeki mızrak ucuna benzeyen sivri (Pickel) ve, külah, başlık (Haube) kelimelerinden üretilmiş yarı alaycı terim.*

3 *Verdun (verdön): Fransanın doğusunda, Meuse (almanca Maas) nehri kıyısında küçük şehir. 1871 alman-fransız harbinden sonra güçlü bir müstahkem mevki durumuna getirildi. 1916 Şubat/Aralık arasındaki çok kanlı çatışmalarda Almanlar Verdun'ü alamadılar. Ölü ve yaralı olarak Fransızlar 362.000, Almanlar 336.000 kişi kaybettiler.*

4 *Meidschi: İsviçre almancasında "kız".*

1916

1 Sıçanyolu (almanca Sappe, fransızca Sape): düşman siperine görünmeden yaklaşmak için açılan yeraltı yolu; lağım yolu.

2 "Tommy" / "Franzmann": ingiliz / fransız askerlerine Almanların koyduğu takma ad.

3 Louis-Ferdinand Céline (1894-1961): Fransız yazar ve hekim. Yahudi karşıtı ve nasyonalsosyalizm yanlısı.

1917

1 Hitler kastediliyor.

1918

1 Ernst Jünger 17 Şubat 1998'de öldü.

1919

1 Doggerbank: Kuzey Denizinde Britanya ile Danimarka arasında, deniz altında, 13 metre derinliğe kadar yükselen kum seddi. Uzunluğu 300 km genişliği 100 km. Ocak 1915'te ingiliz ve alman modern savaş kruvazörleri arasındaki ilk çatışma yeri.

Skagerrak: Kuzey Denizinin, Danimarka kuzeyi ile Norveç arasındaki kolu. Uzunluğu 225 km, genişliği 110-150 km. 1916 yazında ingiliz ve alman harb filoları arasında iki günlük büyük çatışma yeri. Gemi kayıpları: İngilizler 115000 ton, Almanlar 61000 ton. Çarpışma stratejik bir sonuç getirmedi.

(Brockhaus Enzyklopädie)

1920

1 Rentermark: alman parasını stabilize ederek inflasyonu durdurmak için 1923'te piyasaya çıkarılan para.

2 Johann Peter Eckermann (d. 1792, ö.1854): Goethe'nin hayranı ve sekreteri. "Son yıllarında Goethe ile yapılan konuşmalar" adlı üç ciltlik yapıtı 1836-1848 yıllarında yayınlandı ve ün kazandı.

1921

1 Peter Panter: Kurt Tucholsky'nin (1890-1935 [intihar]) pek çok takma adından biri. Yazar ve gazeteci. 1933'te alman uyruğundan çıkarıldı. Hiciv ve "ısırıcı" ironi üstadı. Sol yönlü pasifist humanist.

2 Shimmy: Harb sonrasında çok yaygın, hızlı tempolu, fokstrot tipi bir amerikan dansı.
Onestep (tek adım): 1920'lerin amerikan kökenli, fokstrot türü bir dansı.

3 "Ausgerechnet Bananen" (Yes we have bananas): 1920'lerin çok yaygın, fokstrot tempolu neşeli şarkısı.

4 Zamanın modası kokain kastediliyor.

1922

1 Theodor Brüdigam: bir SPD gazetesiyle anlaşarak bilgi toplamak için Organisation Consul içine sızan kişi. Organisation Consul: Weimar Cumhuriyeti karşıtı gizli örgüt.

2 Sozi (çoğulu: Sozis): o devirde Almanyada Sağcıların Sosyaldemokratlara taktıkları ad (zotsi okunur)

3 Ehrhardt Tugayı (Brigade Ehrhardt): deniz subayı ve gönüllü birlikler komutanı Hermann Ehrhardt'un savaştan sonra, Komünistlerle savaşım için kurduğu paramiliter örgüt.

4 Kapp darbesi: 1920 Martında radikal sağcı politikacıların, başta Doğu Prusyalı Wilhelm Kapp ve ılımlı General Baron Walther von Lüttwitz'in, Brigade Ehrhardt'ı da kullanarak, cumhuriyetçi-demokratik devlet düzenini yıkmak için denedikleri ve kısa sürede bastırılan darbe.

5 Joseph Wirth: Merkezin sol kanat politikacısı. 1921'de Şansölye. Barıştan sonra karşı tarafın taleblerini yerine getirmesiyle eleştirildi. Sloganı: "Düşman Sağdadır."

6 Matthias Erzberger: öğretmen, redaktör ve 1903'ten sonra Parlamentoda Merkez mebusu. Demokratikleşme ve anayasa reformcusu. Kasım 1918'de ateşkesi imzaladı. Versailles Barış Anlaşmasının uygulanması yanlısıydı. Politik karşıtı Karl Helfferich'in ağır eleştirileriyle karşılaştı. Çok eleştirildi. İki eski subay tarafından Ağustos 1921'de öldürüldü.

7 *Philipp Scheidemann: sosyaldemokrat politikacı. Ekim 1918'de Şansölye Prinz Max von Baden'in müsteşarı. 9.11.1918'de kendi başına Cumhuriyeti ilan etti. 1919'da Şansölye. Versailles Barış Anlaşmasını imzalamayı reddetti ve istifa etti.*

8 *Walther Rathenau: sanayici (AEG) ve politikacı, daha savaştan önce, Fransa ile birlikte bir Ortaavrupa Ekonomi Birliği düşüncesini taşıyordu. 1919'da karşı tarafla barış anlaşması hazırlıklarına katıldı. 1921'de Yeniden Kuruluş Bakanı. Barış Anlaşmaları hükümlerini uygulaması dolayısıyla milliyetçilerin ve Yahudi düşmanı grupların şiddetli düşmanlığıyla karşılaştı. E. Kern ve H. Fischer tarafından Haziran 1922'de öldürüldü. Rathenau yazar olarak ekonomik, sosyal, felsefî ve kültür-kritik konularda çalışmalar yaptı. Modern tekniğin gelişmesinin ilerde getirebileceği tehlikelere dikkat çekti.*

9 *Karl Helfferich: politikacı ve finans uzmanı. 1906'da Anadolu Demiryolları Direktörü. Bağdat hattı planını teşvik etti. 1908 Deutsche Bank Şefi. 1918'den sonra Alman Milliyetçi Halk Partisinin ileri gelen üyesi. Hakkında M. Erzberger tarafından hakaret davası açıldı. Erzberger davayı kazandıysa da şöhreti zedelendi ve istifaya mecbur kaldı. J. Wirth'in ve W. Rathenau'un karşı tarafa ödünler verme politikasına karşı durdu.*

10 *Hugo Stinnes: girişimci. 1893'te Almanyanın en büyük tröstünün temeli olacak kendi firmasını kurdu (Stinnes-Konzern). 1920-24 Alman Halk Partisinden mebus.*

11 *Ferdinand Foch: fransız mareşali. Nisan 1918'den itibaren Müttefik Kara Kuvvetlerinin muzaffer Başkomutanı. Savaştan sonra Alman Ren Bölgesinin sürekli işgalini ve Almanyanın tamamen silahsızlandırılmasını istedi, fakat bunları onaylatamadı.*

12 *Ernst Salomon: Milliyetçi yazar. Kapp Darbesine katıldı. Rathenau cinayetine katılmaktan beş yıl hapse mahkûm oldu.*

13 *Erich Ludendorff: Prusya generali. Savaşta 1916'dan itibaren bütün kara ordularının strateji şefi. Harbden sonra 1923'te Hitlerin, demokratik Berlin Hükümetini, başarız kalan devirme girişimine katıldı. 1924'te milliyetçi mebus. Masonlara, Yahudilere, Cizvitlere ve Marksistlere karşı politik faaliyet.*

1923

1 1989'da çöken, komünist rejimli Doğu Almanya'daki kâğıt paralar kastediliyor. Bunlarda rejimin simgesi olarak başak ve pergel resmi bulunur.

2 Speck (ingilizce bacon): domuzun deri altındaki yağlı dokusu. Almanlar kuru fasulyeyi domuz Speck'i ile pişirirler.

3 Corned beef: Tuzlu sığıreti konservesi.

4 Avrupalıların "bilyon" dediğine, Amerikalılar "trilyon" diyor diye biz de bugün "trilyon" diyoruz. Her ikisinde de 1'in arkasında 12 sıfır var.

5 Komünist rejimli (eski) Doğu Almanya kendini "İşçiler ve Köylüler Devleti" diye tanıtıyordu.

6 Sosyalizm teorisyeni Karl Marx, Saksonyada Chemnitz kentinde doğduğu için, komünist rejimli Doğu Almanya kentin adını Karl-Marx-Stadt olarak değiştirmişti (Stadt = kent). O devlet çöktükten sonra kente eski adı geri verildi.

7 "Batı Parası": Bugünkü "Batı Almanya"nın parası Deutsche Mark kastediliyor. "Doğu Almanya" 1990'da ortadan kalkınca orada da "Batı parası" geçerli oldu.

1924

1 Almanca Luftschiff = hava gemisi: güdümlü balon. Türkiyede zeplin de denir. Bu terim, kullanılabilen ilk güdümlü balonu gerçekleştiren alman Kont Ferdinand von Zeppelin'in adından geliyor.
Yukardaki öyküdeki LZ 126'nın anlamı "126'ncı Luftschiff-Zeppelin"dir.

1925

1 Heinzelmännchen: halk inanışında, iyi huylu, gizlice ev işlerine yardım eden, ev hayaleti cücemsi adamcıklar.
Sandmännchen: Uykusu gelen çocukların gözlerine kum serperek uykuya dalmalarını sağlayan masal figürü adamcıklar.
Schimmelreiter: alman halk destanında üç ayaklı bir ata binen gece hayaleti figürü. Şair ve yazar Theodor Storm'un, yaşamının son yılı 1888'de yazdığı novelde destan kahramanı.

1926

1 Kaiser II. Wilhelm'in sol kolu doğuştan sakattı.

2 General Erich Ludendorff: Birinci Dünya Savaşında General Hindenburg'un Kurmay Başkanı. İkisi doğu cephesinde büyük başarılar elde ettiler. Ludendorff 1916'dan itibaren pratik olarak alman kara kuvvetlerinin en etkili generaliydi. 1918 yazından itibaren harbin olumsuz gidişatı karşısında ânî olarak hükümete ateşkes önerdi ve onaylattı. Şansölye Prinz Max von Baden ile anlaşmazlığa düşen Ludendorff'un 29.10.1918'de istifasını II. Wilhelm onayladı.

3 Max (Maximilian) Prinz von Baden: General Ludendorff'un derhal ateşkes istemesi üzerine II. Wilhelm tarafından Şansölyeliğe (Başbakanlığa) getirildi. Almanyanın denizaltı saldırılarını durdurdu. Karşı tarafa ateşkes istediğini kerhen bildirdi. Ludendorff'un görevden alınmasını sağladı. İhtilalcilerin baskısıyla Kaiserin istifasını, vaktinden önce, ilan etti.

4 Marne Savaşı: 1914 Eylül başında Kuzey Fransada Almanların büyük saldırısı. Almanlar Parise 35 km'ye kadar yaklaştılar. Fakat iki taraf da kesin sonuç alamadı. Bundan sonra hareketli savaş, yerini yıpratıcı mevzi ve siper savaşlarına bıraktı.

5 Philipp Scheidemann: sosyaldemokrat politikacı. Şansölye Prinz Max von Baden'in kabinesinde Devlet Bakanı. 9 Kasım 1918'de kendi başına Cumhuriyeti ilan etti. 1919 Şubatında Şansölye. Aynı yılın Haziranında Versailles Barış Anlaşmasına imza atmayı reddetti ve istifa etti.

1927

1 "altın" kelimesi almancada, çok değerli, güzel, parlak, zengin... anlamında çok sık kullanılır. Bu öyküde de öyle.

2 annem": G. Grass'ın annesi Helene Grass (1896-1954).

3 "Sein und Zeit," varoluşçu filozof Heidegger'in 1927'de yayınladığı çok önemli bir eseridir. Burada Grass onu kastediyor ve Heidegger'in kendi yarattığı "heideggerleme" sözcüğünü kullanıyor.

4 Föyton (Feuilleton): gazetenin kültür, sanat, edebiyat... sayfaları.

5 *Geworfenheit (Faktizität [faktisite]): Heidegger tarafından felsefe terminolojisine sokulan bu terim, değiştirilemeyen ve başka bir şeyden türetilemeyen* ***gerçeklik*** *anlamında, insanın dünyanın içinde olması olgusunu, kendi dünyasını yaratmadığını, aksine kendini onun içinde bulduğunu ifade eder. Terimin almancası "Geworfenheit" (= atılmışlık), insanın kendi elinde olmadan dünyanın içine atılmışlığını ifade ediyor. Böylece öyküdeki anlamı ortaya çıkıyor.*

6 *"Kraft durch Freude" = "Neşe (sevinç) yoluyla güç", Hitler devrinde, çalışan insanların dinlenmeleri, yeniden güç kazanmaları için devlet yardımıyla düzenlenen toplu gezintilerin, seyahatlerin adı.*

7 *Schuhplattler: Almanyanın ve Avusturyanın Alp bölgelerinde yapılan bir dans: Kısa deri pantolonlu erkekler, hızlı tempoda zıplayarak, sıçrayarak ellerini ayaklarına, bacaklarına, pantolonlarına vururlar; yerel giysili kadınlar kendi etraflarında ve ortalarındaki erkeklerin çevresinde kayarcasına dönerler.*

1928

1 *Barmbek ve Eimsbüttel, Hamburgda, işçilerin oturdukları semtler, Pinneberg ve Eckernförde Hamburga yakın iki kasabadır.*

2 *SA (Sturmabteilung'dan kısaltma): Nasyonalsosyalistlerin politik savaşım örgütü.*

3 *Reichsbanner Schwarz-Rot-Gold (Reich bayrağı Siyah-Kırmızı-Altın sarısı [bugünkü alman bayrağının da rengi]): 1924'te kurulan sosyaldemokrat yönlü örgüt. Hitler rejimi tarafından 1933'te kapatıldı.*

4 *sosyalfaşist: o devirde Komünistlerin baş düşman gördükleri Sosyaldemokratlara hakaret için kullandıkları söz.*

5 *Reich-yaygaracısı herifler: "Reich bayrağı" herifleri sözüne, hakaret maksadıyla benzetme.*

6 *Komintern: "Komünist İnternasyonal"dan kısaltma. Dünya komünist partileri birliği.*

7 *kırmızı: Sosyaldemokratların simgesi,*
kahverengi: Nasyonalsosyalistlerin simgesi.

1929

1 1862'de Adam Opel tarafından, Main Nehri kenarındaki Rüsselsheim kasabasında kurulmuş olan dikiş makinası fabrikası, 1898'den itibaren motorlu taşıtlar imalatına geçti. 1928'de Opel'in bütün hisse senetleri Amerikan General Motors Corp. firmasına satıldı.

2 Akkord (ingilizce piecework): İşçinin ücretini çalışma saati başına değil, ürettiği/işlediği parça başına alması.

3 Almanyada birine işsizlik parası ödenirken ilgili bir belgeye damga vurulduğu için, "damgalamak" (stempeln) halk dilinde işsizlik parası almak anlamında kullanılır.

4 Cherusker (herusker okunur): Kuzey Almanyada Romalılar devrinde yaşamış bir germen halk. İsadan sonra 9 ilâ 16 yıllarında Romalıları yenerek özgür oldular. İ.S. 19'da ölen prensleri Arminius'tan sonra giderek silindiler, muhtemelen Saksonlara karıştılar.

•

1930

1 "ıslak-neşeli": Almanların neşeli içkili sohbetler için kullandıkları bir deyim.

2 Rolf Hochhuth: 1931 doğumlu yazar. Yaşanan çağ hakkındaki ve belgesel eserleri büyük ilgi uyandırdı. 1963'te Berlinde ilk kez oynanan "Der Stellvertreter: Ein christliches Trauerspiel (Temsilci: Bir hristiyan trajedisi)" eseriyle, yahudi sorunu ve Nasyonalsosyalistlerin yahudi cinayetleri devrindeki diplomatik-çekingen tutumu dolayısıyla Katolik Kilisesine ve Papa XII. Pius'a ağır bir vicdan sorusu yöneltti.

1931

1 kahverengi, Almanyada nasyonalsosyalizmi simgeleyen renktir. O partinin mensublarının üniformaları kahverengi idi.

2 Burada sözü edilen anıt, Napoleonun 1813'te Leipzig yakınındaki büyük savaşta, içinde başta Almanların ve Rusların bulunduğu müttefikler ordusuna yenilmesi anısına Leipzigde inşa edilen büyük yapıttır. O savaşa Almanlar "Uluslar Savaşı" derler.

3 Carl Severing (d. 1875, ö. 1952) Politikacı. 1926'ya kadarki İçişleri

Bakanlığında enerjik davranışıyla Anayasayı onaylayan bir idareci memur sınıfı ortaya çıkarmayı başardı. Çabalarına rağmen 1930'da parlamenter sistemin çökmesini önleyemedi. 1945'te savaşın bitmesinden sonra Sosyaldemokrat Partinin yeniden gelişmesi için çalıştı.

4 *Alfred Hugenberg (d. 1865, öl. 1951): etken ekonomist, sanayici ve sağ politikacı. Deutschnational (Milliyetçi-Alman) Partisinden 1919'da mebus. 1928 partinin başkanı. Hükümetin dış politikalarına ve Anayasadaki parlamentarizme şiddetle karşı çıktı. Diğer Sağcılarla ve Nasyonalsosyalistlerle birlikte "Harzburg Cephesi"ni kurdu. Partisinin kapatılmasını önleyemedi. Etkisiz bir mebus kaldı.*

5 *"Çelik Miğfer" almanca Stahlhelm: 1918 Kasımında kurulan, Birinci Dünya Savaşına katılmış olanların birliğinin adı. Bu örgüt 1929'dan itibaren diğer Sağcılarla birlikte 'Harzburg Cephesi'ni kurdu, fakat 1935'te Hitler rejimi tarafından kapatıldı.*

6 *Heinrich der Löwe (Arslan Heinrich): (d. 1142, ö. 1180) Büyük Welfe Hanedanının Bavyera Dükü. Küçük Münih (Mönchen = Rahibler) kentini 1158'de ticaret, politika... merkezi yaparak gelişmesine yol açtı. Öyküde kastedilen, Münih kentidir.*

1932

1 *Brüning: Heinrich Brüning, Merkez politikacısı olarak 1930-32 arasında Almanya Başbakanı (Şansölyesi) idi. Sağcılarla anlaşamadı ve Cumhurbaşkanı Hindenburg tarafından görevinden alındı.*

2 *karo: buradaki anlamı kuru ekmek. "karo" aslında Skat oyununda en düşük kazanma ihtimali demektir.*

1933

1 *Kurt von Schleicher: 1882 doğumlu prusyalı bir general ve politikacı. Savaş sonrasında politik oyunların figürlerinden. Hitlerin iktidara gelmesini önlemek için, geçici bir diktatörlük kurulması önerisini Cumhurbaşkanı Hindenburg reddedince 28 Ocak 1933'te istifa etti. 30 Ocakta Hitler Başbakan tayin edildi. Nasyonalsosyalistlerin Haziran 1934'teki bir operasyonunda, pek çok diğerleri gibi, öldürüldü.*

2 *"Machtergreifung" (iktidarı ele alma): Hitlerin 30 Ocak 1933'te Cumhurbaşkanı tarafından Başbakanlığa getirilmesi, oniki yıllık nasyonalsosyalist - daha doğrusu Hitler - iktidarını başlattı. Nasyonalsosyalistler 30 Ocak 1933'ü nerdeyse kutsallaştırdılar ve Machtergreifung kelimesine sözlüktekinin üstünde bir anlam verdiler.*

3 *Max Liebermann: ressam ve grafiker. Berlinde 1847'de doğan, 1935'te ölen, varlıklı bir yahudi tüccar ailesinden gelen M. Liebermann, Almanyada impresyonizmin ileri gelen ustalarındandır. Resim tarzı zamanla çeşitlilikler göstermiş, yüksek düzeylere erişmiştir. Yapıtları büyük müzelerde sergileniyor.*

4 *entartet: soysuzlaşmış, yozlaşmış, dejenere olmuş, bozulmuş anlamındaki bu sıfatı Nasyonalsosyalistler, reddettikleri, küçük düşürmek istedikleri veya değersiz buldukları şeyler için öncelikle kullandılar.*

5 *"Sieg Heil!" (zîg hayl): Nasyonalsosyalistlerin zafer, sevinç... nidası. Topluluklar tarafından bir ağızdan bağırarak söylenirdi.*
(Sieg: zafer. Heil: iyileşme, kurtuluş, mutluluk)

1934

1 *Röhm Darbesi: Nasyonalsosyalistler, Hitlerin politikasına engel olarak gördükleri bazı SA örgütü üst-düzey fonksiyonerlerini, bu arada onların başındaki Ernst Röhm'ü 30 Haziran 1934'te öldürdüler (toplam 85 kişi). Hitlerin korunması için SA örgütünün bir kolu olarak SS (Schutzstaffel) teşkilatı 1925'te kuruldu. Röhm ve arkadaşlarının öldürülmesi SS eliyle yapıldı.*

2 *Leibstandarte: Hitlerin 1933 Ocak sonunda iktidara gelmesinden kısa süre sonra, 17 Martta SS bünyesinde "Leibstandarte Adolf Hitler" adı verilen özel komando birliği kuruldu. Bu örgüt üç gün sonra, 20 Martta, Münih yakınındaki Dachau kasabasında ilk "toplama kampı"nı (KZ, Konzentrationslager'i) kurdu. Oranın ve sonraki bütün KZ'lerin ve onları idare eden SS birliklerinin şefi, öyküde adı geçen Theodor Eicke idi.*

3 *Erich Mühsam: anarşist politikacı yazar. 1919'da ihtilalci Bavyera Räterepublik Merkez Kurulu üyesi. İhtilal bastırıldıktan sonra altı yıl hapsedildi. 1933'te yeniden tutuklandı. (Aşağıdaki nota bakınız.)*

4 "Räterevoluzzer": Savaşta yenilgi sonucu Almanyada 1918 Kasımında ayaklanan ihtilalciler, en büyük devlet kuruluşu olarak – rus örneği çerçevesinde – bir "İşçiler ve Askerler Meclisi" kurdular. Meclisin üyelerine (almanca) Rat (çoğulu Räte) = yüksek devlet memuru, kurulan rejime Räterepublik (Ratlar Cumhuriyeti) deniyordu. İhtilalcilere Räte-Revolutioner deniyor, ihtilal karşıtları bu terimi aşağılayıcı olarak Räterevoluzzer şeklinde söylüyorlardı.

1935

1 "Teutonia": Öyküdeki öğrenci birliğinin adı olan bu kelime, eski bir germen kavmi olan Teuton'lardan geliyor (almanca toyton okunur). Bu kavim İsadan önce 102'de Romalılara yenilip yok oldu. Almanlar bugün kendilerine bazen şakadan Teuton diyorlar.
(Birinci Dünya Savaşı sıralarında İstanbulda Almanların kurduğu bir Teutonia Klübü vardı. Ama bu almanca Teutonia'ya "toytonya" demez, geleneksel âdetimize göre fransızca fonetiği ile "tötonya" derdik.)

1936

1 turba (diğer adı turp): bataklıklarda, ölmüş bitkilerin havasız ortamda çürümesi sonucu oluşan çok sulu ve kömürlü madde. Kurutulduktan sonra düşük kalorili bir yakıt olarak kullanılabilir.
2 çalışma hizmeti (Arbeitsdienst):
Genel: gönüllü veya mecburî olarak, tam ücret talep etmeksizin kamu hizmetinde bedensel iş görmek. Kitlesel işsizlik devirlerinde gönüllüler için örneğin Polonyada. Hollandada, ABD'de uygulandı.
Almanyada: Nasyonalsosyalistlerin iktidarından önce, büyük işsizlik sırasında 1930'dan itibaren gönüllü esasına dayanan bir çalışma hizmeti sistemi uygulandı. Çalışanların sayısı 100 bine kadar çıktı. Nasyonalsosyalistler 1935'ten itibaren erkekler ve kızlar için 6 aylık mecburî çalışma hizmetini getirdiler.
3 "Ölükafası"-Birlikleri: Hitleri korumak gayesiyle 1925'te kurulan paramiliter SS örgütü mensublarının toplama kamplarında görevlendirilenlerinin üniforma kasketlerinde bir ölü kafası simgesi vardı. Bu, ölümden korkmazlığı ifade ediyordu.

4 *Sachsenhausen Kampı (zakzenhauzen okunur): Postdam bölgesinde Sachsenhausen kasabasında işletilen büyük toplama kampı (Konzentrationslager).*

1937

1 *Falanj: 1933'te Madridde kurulan yarı askerî, milliyetçi-sağcı siyasî örgüt. General Franco'nun Temmuz 1936'da İspanyadaki cumhuriyetçi rejime karşı başlattığı ayaklanmada Falanj onun yanında yer aldı. İsyancılar liberalizmi, parlamentarizmi ve sosyalizmi, ispanyolluğa aykırı diye reddediyorlardı. Nisan 1939'da içsavaş Franconun galibiyetiyle sona erdi. Yarısından çoğu sivil, 600.000 ilâ 800.000 kişi savaşta öldü. Almanya ve İtalya içsavaşta Francoya yardım ettiler. Almanyadan giden "gönüllü" birlikleri ve uçaklar savaşlara katıldılar.*
Fransızca fonetiği ile "falanj" diye söylediğimiz kelimenin ispanyolca aslı Falange yazılır ve "falanhe" okunur. Örgütün tam adı Falange Española'dır (falanhe espanyola). Kelime yunancadan geliyor.

2 *"ben": Günter Grass.*

3 *"telefon görüşmesi": Bu görüşme gerçekten olmuştur. Görüşmenin metni Toledo'daki Alcázar Sarayının duvarına kazılarak işlenmiş bulunuyor.*

1938

1 *Doğu Almanyanın komünist rejiminin 13 Ağustos 1961'de Berlinin ortasına çektiği, Doğuyla Batıyı ayıran Duvar işin sadece başlangıcıydı. Arkasından, aşılması çeşitli yöntemlerle nerdeyse imkânsızlaştırılan çok uzun bir Duvar, iki Almanya arasındaki bütün sınırı kapattı.*

2 *Reichskristallnacht (Reich Kristal Gecesi. Reich = büyük devlet. İmparatorluk): Nasyonalsosyalistler 9 Kasım 1938'de bütün Almanyada Yahudilere, onların kuruluşlarına, sinagoglara... saldırdılar, dükkânlarının camlarını kırdılar... Bu olayı tanınmış alman gazeteci-yazar Sebastian Haffner bir kitabında şöyle yorumladı:*
Kitleler bunlara katılmamışlar, aksine, belki Yahudilere acıdıklarından, kızmışlar ve utanmışlardı. Fakat hepsi bu kadar. Açık bir ayaklanma ol-

mamıştı, ve, nasıl olduğu bilinmez, derhal halkın ağzına düşen "Reichskristallnacht" deyimi, ortalama Almanın kötü hareketler karşısında içine düştüğü utanç ve sıkıntıyı açıkça gösteriyordu: bir yandan alay ve itiraz, diğer yandan şiddeti algılamamak ve olayları, korku etkisinde, kırılmış pencere camı düzeyine indirgemek arzusu.

1939

1 *Sylt: Kuzey Denizinde, Almanya/Danimarka sınırının önünde, kıyıya çok yakın ada. Adanın batı kıyısında turistik küçük şehir Westerland bulunur.*

2 *"Ozamanki": İkinci Dünya Savaşından yıllar sonra anılarını anlatan harb muhabiri, o savaşa katılmış meslektaşlarından söz ederken onlara "Ozamanki" diyor (Der Ehemalige).*

3 *Bzura muharebeleri: Vistül nehrinin bir kolu olan Bzura ırmağı yanında, Varşovanın batısında 9 ilâ 19 Eylül 1939'da alman birlikleri (54 tümen, 6 tank tümeni ve 4 motorize tümen) büyük bir Polonya ordusunu imha etti, 174 000 esir aldı. (Son Polonya direnişi 29 Eylülde sona erdi. Almanlar toplam 700.000 esir aldılar, 10 000 alman askeri öldü.)*

4 *Stuka (Sturzkampfflugzeug'dan kısaltma): Junkers 87 (Ju 87) modeli pike bombardıman uçağı.*

5 *Ruslarla rastlaşma: Savaşın başlamasından sekiz gün önce, Hitler ile Stalin anlaşarak (23 Ağustos 1939'da) bir saldırmazlık paktı imzaladılar ve Polonyanın Almanya ile Sovyet Rusya arasında paylaşılmasını gizlice kararlaştırdılar. 17.9.39'da Sovyet Ordusu Polonyanın doğusundan bu ülkeye girdi. Bir süre sonra iki tarafın birlikleri buluştular.*

1940

1 *Mareşal Ewald von Kleist, Orgeneral Heinz Guderian ve Mareşal Erich von Manstein, İkinci Dünya Savaşında Almanyanın önemli komutanlarındandılar.*

2 *İroni ile Hitler kastediliyor. Ona, Fransa zaferinden sonra "gelmiş geçmiş en büyük başkomutan" deniyordu.*

1941

1 "kitlelerimizin gazetesi": "Bild" gazetesi. Almanyada sensasyon yaratıcı olarak tanınan ve hatırlı çok kimsenin gizlice okuduğu söylenen yüksek tirajlı bulvar gazetesi.

2 Barbarossa Operasyonu: Almanyanın Rusyaya saldırı planının kod adı.

3 Max Schmeling: 1930-1932 Dünya ağır siklet boks şampiyonu. 1941'de Almanların Girite indirdiği paraşütçülerden.

4 Bu deyimin tamamı şöyledir: "Eğer köpek sıçmasaydı, tavşanı yakalayacaktı."

1943

1 El Alamein: İskenderiyenin 100 km batısında küçük sahil kasabası. Mareşal Rommel komutasındaki alman-italyan tank ordusu, Süveyş Kanalına ulaşmak amacıyla Libyadaki Tobruktan 1942 Mayıs sonunda harekete geçerek ingiliz ordusunu El Alameine kadar geriletti. Fakat ikmal zorlukları dolayısıyla daha ileriye gidemedi. General Montgomery komutasında karşı saldırıya geçen İngilizler, Almanları Tunusa kadar gerilettiler.

2 Duce'nin kurtarılması: İtalyayı 1925'ten itibaren diktatörce yöneten, kendine Duce (= lider) denen Benito Mussolini, Almanyanın yanında yürüttüğü savaştaki büyük başarısızlıklar sonunda kendi yandaşlarınca dışlandı ve Kral tarafından 25.7.1943'te görevden alınıp Orta İtalyada Gran Sasso dağlarındaki Campo İmperatore'de hapsedildi. Otto Skorzeny komutasındaki alman paraşütçüler 12.9.1943'te Duce'yi oradan kurtardılar.

(Bundan sonra Mussolini tümden Hitlere bağımlı kaldı ve Kuzey İtalyada, Hitlerin kurdurttuğu bir kukla devletin başına geçti. Harbin son günlerinde karşıtları tarafından öldürüldü [28.4.1945]).

3 Reichsführer SS Himmler: Hitlerin korunması göreviyle 1925'te kurulan parmiliter SS (Schutzstaffel) örgütünün 1929'da başına getirilen Heinrich Himmler'in devlet içindeki resmî ünvanı.

4 Haluzzen hareketi: Yahudilerin Varşovadaki ayaklanmalarına kendilerinin verdiği ad. (Haluzzen: ibranice "öncüler")

5 *Waffer-SS: SS örgütünün savaşta asker hizmeti gören birliklerine verilen ad. 1944'te cephede savaşan 910.000 SS mensubu vardı.*

6 *Treblinka: Varşovanın güneyinde SS örgütünün kurduğu imha kampı. 1942/44 yıllarında orada çoğu Yahudi 900.000'den fazla insan öldürüldü*
(Varşova gettosundan 323.000 Yahudi).

1944

1 *İvan: Ruslara, rus askerine genel olarak takılan ad.*

2 *"Kohlenklau" (kömür aşıran) ve "(Achtung!) Feind hört mit" (Dikkat! Düşman konuştuğunu işitiyor):*
Almanyada harbde pek çok yere yapıştırılmış bu resimli iki afiş ile, enerji tasarrufu hatırlatılıyor, ve umuma açık yerlerdeki konuşmaları düşmanın da duyabileceğine dikkat çekiliyordu.

3 *Saksonlar kasabı Karl: Frank Devleti'nin kralı Büyük Karl (almanca Karl der Grosse, fransızca Charlemagne, latince Carolus Magnus, d. 742-ö.814) kastediliyor. Frank Devletinin Büyük Karl devrindeki askerî ve politik en zorlu uğraşısı, gene bir germen kavmi olan Saksonlar'la 772-804 yıllarında sürdürdüğü savaşlardır. Büyük Karl 782'de 4500 rehine Saksonu idam ettirdi. (Savaşların sonunda Saksonlar altedildi, hristiyanlaştırıldı ve Saksonya, Frank Devletine katıldı.)*

4 *Führerprinzip (lider prensipi): Politik kararları, parlamenter sistemin aksine, liderin vermesi ilkesi. Hitler bunu devletin organizasyon sistemi yaptı ve "kesin otoritenin aşağıya, kesin sorumluluğun yukarıya karşı işlemesi" olarak formüle etti. Bu ilke, çeşitli biçimlerde başka otoriter devletlerde de geçerlidir.*

5 *"Deutschland über alles" (Her şeyin üstünde Almanya): 19. yüzyıldan Hitler devrinin sonuna kadar alman millî marşının ilk satırı.*

6 *Wolfsschanze'deki suikast: Hitlere karşı 20 Temmuz 1944'te bazı üstdüzey askerlerin ve politikacıların giriştiği, fakat Hitlerin sadece yaralandığı suikast. "Wolfsschanze" (kurt tabyası): Doğu Prusyada Rastenburg şehri yakınındaki Hitlerin Başkomutanlık karargâhına verilen ad.*

1945

1 Alman Federal Cumhuriyetinin 1974'ten 1982'ye kadarki sosyaldemokrat Başbakanı Helmut Schmidt kastediliyor.

2 Hindenburgdamm: Sylt adasını karaya bağlayan, 11 km uzunluğunda yığma set. 1923/27 yıllarında yapıldı ve zamanın Cumhurbaşkanı Hindenburg'un adı verildi.

3 Götterdämmerung: Richard Wagner'in dramatik bir operasının adı. ("Ring des Nibelungen" = Nibelungenin yüzüğü adlı operalar serisinin sonuncusu)

1946

1 Tiergarten: Berlinin ortasında, etrafı görkemli binalar, harbden önce elçilikler... olan, ormanlık büyük alan. Savaş sonrası büyük yokluk sırasında pek çok ağaç kesilip odun yapıldı.
(Almanca bilip Berlini bilmeyenler, adına bakarak orayı "hayvanat bahçesi" sanabilirler, çünkü kelime anlamı öyle. Bu, şuradan geliyor: O arazi, 16. yüzyılda prensler için avlanma sahası olarak ayrılmış.)

2 Savaşta harabe haline gelen büyük kentlerde, harbden sonra molozları taşımak için şehir içlerine dekovil hatları döşendi. Molozlar o trenlerle tepeler halinde yığıldıkları yerlere götürüldü.

3 Tauentzienstrasse: Berlinin o zaman ve bugün de görkemli bir caddesi.

1947

1 Savaşta yenilen Almanya dört işgal bölgesine ayrılmıştı. İngiliz, fransız ve amerikan işgalindeki yerlere Batı bölgeleri deniyordu. Sovyetler Doğudaydı.

1948

1 Reichsmark (RM): Para reformunun yapıldığı 1948'e kadar alman parasının adı. Ondan sonraki ad: Deutsche Mark (DM).

2 Allgäu (algoy okunur): Almanyanın güneybatısında engebeli, kısmen dağlık bölge. Hayvancılık, süt sanayii ve turizm bölgesi.

3 "hediye": G. Grass burada almancadaki "hediye" karşılığı kelimeler-

den "Bescherung"u kullanıyor. "Bescherung" mecazî olarak "kötü sürpriz" anlamını da taşır. Burada da öyle.

4 *Ludwig Erhard (1887-1977): 1949-1963 yıllarında Ekonomi Bakanlığı sırasında sosyal piyasa ekonomisinin kurucularından oldu ve "alman ekonomi mucizesi"nin yaratıcısı sayıldı. 1963'te Şansölye.*

5 *Ami: Almanların Amerikalılara taktığı şaka yollu ad.*

6 *Üçlü Bölge (Trizone) ve Hava Köprüsü: Savaştan sonra Almanyada İngilizlerin, Fransızların ve Amerikalıların işgal ettikleri toprakların tümüne Üçlü Bölge deniyordu.*

20. Haziran 1948 günü Üçlü Bölgede yürürlüğe giren para reformunu protesto eden Sovyetler Birliği, o reformdan dört gün sonra, doğudaki kendi bölgesi içinde bulunan ve dört devletçe idare edilen Berlinin batı kısmının bütün kara ve su yollarının dışarıyla bağlantısını kesti (Berlin Ablukası). Batılılar, başta Amerika, Berlinin o kısmının ihtiyaçlarını (yiyecek, kömür, teknik malzeme...) uçaklarla havadan taşıdılar ("Hava Köprüsü"). Sovyetler ablukayı 12 Mayıs 1949'da kaldırdılar. Hava Köprüsü üzerinden günde en az 4500 ton, bütün abluka boyunca toplam, 1,44 milyon ton malzeme taşındı.

1949

1 *Stettin: Oder nehrinin ağzına yakın, Baltık Denizi liman kenti. 1945'e kadar Pommern'de bir alman kenti iken, savaştan sonra Polonyaya verildi ve lehçe eski adı ile Szczecin oldu (şeçetsiyn okunur).*

2 *Duden, Duden Cemiyeti: Kuzey Almanyalı lise öğretmeni Konrad Duden, 1880'de bugünkü alman imlâsının temelini kurdu. Günün geçerli imlâ kurallarını gösteren, "Bibliographisches Institut, Mannheim" tarafından yayınlanan sözlüklere Almanyada "Duden" deniyor. Mannheim'daki o kuruluş bünyesindeki Duden-Redaktion, imlâ sorunları için başvuru ve yarı-resmî karar organıdır.*

G. Grass bu kuruluşa Duden Cemiyeti diyor.

3 *İşçiler ve Köylüler Devleti: Ekim 1990'da ortadan kalkan, komünist rejimli "Doğu Almanya"nın kendisi için kullandığı slogan.*

4 *Hitler Gençliği (Hitlerjugend [HJ]): Almanyada nasyonalsosyalist iktidarında kurulan ideolojik gençlik örgütü. Erkekler için.*

5 *Hermann Göring: nasyonalsosyalist politikacı. Havacı. 1934: Devlet Havacılık Bakanı. 1940: Hava Mareşali. 1946: Nürnberg Askerî Mahkemesinde idamına hükmedildi, intihar etti.*

6 *Kahverengi gömlek, mavi gömlek: "kahverengi" Nasyonalsosyalistlerin çeşitli üniformalarında kullandıkları renk. "Hitler Gençleri"nin üniforması, kahverengi gömlek, kara kısa pantolondu.*
Mavi gömlek: Doğu Almanyada FDJ (Özgür Alman Gençliği) üyesi gençlerin mavi üniforma gömleği. O gençlere "Mavi Gömlek" de deniyordu.

7 *Beyaz bluz, dizboyu eteklik: nasyonalsosyalist iktidarında ideolojik BDM (Alman Kızları Birliği) örgütü kızlarının üniforması.*

1950

1 *Kölle Alaaf: Köln'de karnaval şenliklerinde bir ağızdan söylenen slogan.*

2 *"Trizonesien (Trizonezya): uydurma ülke adı. Savaştan sonra Almanyadaki amerikan, ingiliz, fransız işgal bölgelerinin tümü için Üçlü-bölge ya da Trizone (tri: üç, Zone: bölge) terimi kullanılıyordu. Öykü bu bölgeye alaylı bir atıf yapıyor, alman halkı da oranın "yerlileri" imiş.*

3 *Jecke (yeke okunur): Köln karnavalcıları, karnavala katılanları, "kaçık, çılgın, şakacı..." diye tercüme edebilecek bu kelime ile adlandırır.*

4 *Rosenmontagszug: Almanyada karnavalın doruk noktası ve son günü daima bir salı'dır. Ondan önceki pazartesi'ye Rosenmontag (güller pazartesisi) denir. O gün birçok kentte caddelerde kalabalık büyük geçitler, zengin gösteriler yapılır (Zug: geçit, kortej). Böylece bu geçitlere Rosenmontagszug denir.*

5 *Konrad Adenauer (1876-1967) / Walter Ulbricht (1893-1973):*
Adenauer: hukukçu, muhafazakâr politikacı. Savaştan sonra demokratik anayasanın ve Federal Alman Cumhuriyeti'nin yaratılmasında büyük etkenlikle çalıştı. Alman/Fransız yakınlaşmasını sağladı. Avrupa Birliğinin kurulmasının önünü açtı. 1917-1933: Köln Belediye Başkanı. 1945: Hristiyan Demokrat Parti'nin üyesi, 1950 Başkanı. 1949-1963: otoriter Başbakan (Şansölye), aynı zamanda 1951/55 arasında Dışişleri Bakanı.

Ulbricht: marangoz, komünist politikacı. Hitler iktidarı sırasında Almanyayı terketti. 1938'den itibaren Moskovada yaşadı. Savaştan sonra Stalinin güvendiği kişi olarak Almanyada, Sovyetlerin işgal ettiği bölgeye geldi. Sovyetleri örnek alan Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde önce Başbakan yardımcısı, 1960'ta pratik olarak devletin başkanı oldu. 1972'de görevlerinden ayrıldı.

1951

1 *Stalingrad: Alman 6. Ordusunun, Rusyada Stalingrad şehri için yapılan çetin savaşlarda yenilip, 1943 Ocak sonu teslim olması kastediliyor.*
2 *Kübelwagen: Savaşta alman ordusunda kullanılan, bir tekneye benzetilen (Kübel = tekne), Amerikalıların Jeep'inden biraz büyük otomobil.*

1952

1 *"Max und Moritz": Almanyanın en önemli humoristi, ressam, karikatürcü ve şair Wilhelm Busch'un 1865'te yarattığı, resimli, büyük, manzum çocuk mizahı klasiğinin iki yaramaz kahramanı.*
Wilhelm Busch'un karikatürlü şiirleri, kendini beğenmişliğin, göstermelik ahlakın ve sahte dindarlığın maskelerini düşürür. (Brockhaus Enzylopädie)
2 *Scheibenkleister: Aslında "pencere camı macunu" demek olan bu kelime, daha çok, birine veya bir şeye "değersiz", hattâ "bok püsür" demek için kullanılır.*

1953

1 *Anna Schwarz: Grass'ın 1954'te evlendiği ilk eşi.*
2 *Vopo: Doğu Almanyada "halk polisi" anlamında Volkspolizist'ten kısaltma.*
3 *17 Haziran: 1953 yılı 17 Haziranında Doğu Almanyadaki işçiler, ağırlaştırılan çalışma şartlarına (normların yükseltilmesine) karşı ayaklandılar. Ayaklanma bastırıldı. 17 Haziranı Almanya "Tag der deutschen Einheit" (Alman Birliği Günü) adıyla her yıl bir anma günü olarak kutladı. Doğu ve Batı Almanya birleştikten sonra bu tören kaldırıldı.*

4 Bautzen Hapishanesi: Doğu Almanyanın doğu bölümündeki Lausitz'te (Bautzen kentinde) sarı taşlarla inşa edildiği için "Sarı Sefalet" denen, çoğu politik mahkûmların tutulduğu bina.

1954

1 Schäfer: Bernde 1954 dünya futbol şampiyonası finalinde alman millî takımında oynayan futbolculardan biri.
Öyküde adları geçen diğer alman oyuncular: Helmut Rahn, Toni Turek (kaleci), Morlock, Fritz Walter (kaptan).

2 Aynı şampiyonada Almanlarla finali oynayan macar millî takımı oyuncularından öyküde adı geçenler: Grosics (kaleci), Kocsis, Ferenc Puskás, Czibor, Hidegkúti.

3 Honved: macar ordusuna 1919'dan beri verilen ad.

4 "... dünyada her şeyin üstünde": alman millî marşının 1952'ye kadarki ilk satırı "Almanya, Almanya dünyada her şeyin üstünde"den alıntı.

5 Teuton: "Alman" "1935" yılı öyküsündeki açıklamaya da bakınız.

6 Betzenberg: Kaiserslautern kentindeki futbol stadının olduğu yer. Fritz Walter, FC Kaiserslautern futbol takımının çok sevilen kaptanıydı.

7 "Bundessepp": Macaristan galibiyeti maçında alman millî takımı antrenörü Sepp Herberger'in takma adı ("Federal Sepp").

1955

1 1949-1963 arası Federal Almanya Başbakanı olan Konrad Adenauer kastediliyor.

2 "üç kızlar evi": Heinrich Berte'nin (1857-1924) 1916'da ilk kez oynanan "Dreimäderlhaus" (Üç kızlar evi) operetine gönderme. Konusu Franz Schubert'in bahtsız bir aşkının onun melodileriyle bezenmiş öyküsü.

1956

1 Heinrich von Kleist (d. 1777, ö. 1811): alman şair. Prusyalı bir binbaşının oğlu. Çok çeşitli konularda ve yönlerde öyküler, romanlar, tiyatro eserleri yazdı. Dramlarının hiçbirinin temsilini yaşamadı. Yoksulluk,

hastalık, yılgınlık içinde, Berlinin batısındaki Wannsee'de ("Wann" Gölünde) intihar etti. Kendi döneminde anlaşılmayan Kleist, bugün en dâhî alman dramatisyeni ve en büyük öykücülerden biri sayılıyor.

2 *Temmuzda ölen ("Batılı"):Gottfried Benn (1886-1956). Hekim ve ekspresyonist şair.*
Ağustosta ölen ("Doğulu"): Bertold Brecht (1898-1956). Yazar, dramaturg, şair. Dünya çapında ünlü yapıtları var. Buckow'da Brecht'in kiraladığı villa vardı. Schiffbauerdamm'daki tiyatroda 1949'da eşi Helene Weigel ile kurduğu "Berliner Ensemble" tiyatro grubu çalışıyordu ve halen çalışıyor.

3 *Bu dizelerin anlattığı: Mezar toprağının her ölüyle kabardığı, etin toprak oluşu ve giderek çürümesi.*

4 *Thomas Mann (d. 1871 Lübeck, ö. 1955 Zürich): alman yazar. 1959 Nobel edebiyat ödülünü alan Th. Mann, 1933'te Almanyayı terketti, 1936'da amerikan uyruğuna geçti. 1952'de Avrupaya geri döndü. Yüksek değerli romanlar yazan Th. Mann, kendinin "dünya almanlığında", kendini alman kültürünün ön cephesinde görevli ve dünyaya açık, insancıl ve demokratik ruhun temsilcisi olarak algılıyordu.*

5 *Johannes Robert Becher (d. 1891 Münih, ö. 1958 Doğu Berlin): yazar. Tıb, edebiyat ve felsefe okudu. 1919: Alman Komünist Partisi üyesi. 1933: Almanyadan kaçış. 1945'ten, sonra Doğu Berlin'de Alman Sanat Akademisi Başkanı, Doğu Almanya Kültür Bakanı. Sosyalist gerçekçiliği benimsemeden önceki döneminde anlatmacılığın en başarılı temsilcilerindendi ve ekspresyonist bir şairdi.*

6 *Arnolt Bronnen (d. 1895 Viyana, ö. 1959 Doğu Berlin): yazar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bertold Brecht'le birlikte Berlinde tiyatro avantgardistlerindendi. Yaratıcılığının itici gücü önce anarşik ve erotik, sonra politik-güncel motiflerdi.*
(Grass'ın öyküde söz ettiği "dil oyunları", "Becher" ve "Bronnen" adlarının kelime anlamlarına dayanıyor:
Becher: kâse, kupa, kap
Bronnen: bu kelime, pınar, kuyu, çeşme... anlamındaki Brunnen'e benziyor.)

7 *Dorlar: Anadoluya ve eski Yunanistana İ.Ö. 1100'lerde gelen hint-avrupa kökenli, savaşçı, sert mizaçlı, kanunî düzene saygılı ("ıspartalı") halk.*

8 *Emilio Filippo Tommaso Marinetti (d. 1876 İskenderiye, ö. 1944 Bellagio): italyan yazar. Fransız eğitimi aldı. Yazarlığa Pariste başladı. Fıturizmin kurucusu ve başı. Radikal milliyetçi ve Mussolini yandaşı. Etiyopya'yı istila savaşına ve İkinci Dünya Savaşı'na katıldı.*

1957

1 *VEB: Doğu Almanya (DDR) rejimi sırasında devlet malı olan (veya yapılan) işletmelerin adının önüne getirilen bu harfler Volkseigener Betrieb -halkın malı işletme deyiminden kısaltmadır.*

2 *"Amt Blank" (Blank Dairesi): Batı Alman Ordusunun yeniden kurulmasını hazırlamak üzre Theodor Blank tarafından Bonn'da 1950'de meydana getirilen resmî daire.*

3 *Wehrmacht: oniki yıllık nasyonalsosyalist rejim sırasında alman ordusuna verilen ad (Wehr: savunma, Macht: güç). Şimdiki ad: Bundeswehr.*

4 *"Verdun" ve "Pickelhaube" için 1915 yılı öyküsüne ve ona ait açıklamalara bakınız.*

1958

1 *Fräulein: türkçe karşılığı aslında "küçük hanım" olan bu kelimenin şu anlamları var:*
evlenmemiş kadın (eskidi) ve kızlara hitab,
mağazalarda satıcı, lokantalarda müşteriye hizmet eden kadınlara, kızlara (yaşına bakmaksızın) hitab,
çocuk bakıcısı kadın veya kız,
bazı filmlerde, edebî yazılarda genç alman kadının simgesi (buradaki öyküde böyle).

2 *Alice ve Ellen Kessler: 20 Ağustos 1936'da Leipzig'de doğan tek yumurta ikizleri ellili yıllarda sahneye çıkıp yetenekleri ve güzellikleri ile Batı dünyasında ün kazandılar. Bu çevirinin yapıldığı Haziran 2000'de ikisinin yaşamı doğal olarak sakinleşmiş bulunuyor.*

3 Kö: Düsseldorfun, içinde kibar mağazalar bulunan ağaçlıklı, en görkemli caddesi Königsallee'nin kısaltılmış ve sık kullanılan adı.

4 boche: Fransızların Almanlara taktıkları çok aşağılayıcı ad.

1959

1 Dixiland: farklı ritmli bir fokstrott.

2 Heinrich Böll: (d. 1917, ö. 1985): yazar. 1971-1974 P.E.N. Club Başkanı. Eleştiren, satirik, özgürlükçü, çok sert ifadeli romanlar, öyküler yazdı. 1972 Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı.

3 Eyvind Johnson (d. 1900, ö. 1976,): isveçli romancı. Çok fakir bir ailenin oğlu. Proletarya edebiyatının büyük temsilcisi. 1974 Nobel Edebiyat Ödülünü aldı.

4 Friedrich Sieburg (d. 1893, ö. 1964): yazar, çok etkili edebiyat eleştirmeni. Felsefe, tarih, ekonomi okudu. FAZ edebiyat sayfası yazarı. Edebiyat eleştirileri büyük dikkat topladı.

5 Franz ve Raoul: Anna ve G. Grass'ın 1957'de doğan ikiz oğulları.

1960

1 Jesse Owens (d. 1913, ö. 1980): Kuzey Amerikalı atlet. 1936 Berlin Olimpiyatında dört altın madalya kazandı (100 m, 200 m, 4x100 metre ve uzun atlama). 8,13 metrelik uzun atlama rekoru 1960'a kadar kırılamadı. Yaşamı boyunca dokuz dünya rekoruna sahip oldu.

1961

1 Willy Brandt: (d. 1913, ö. 1992): sosyaldemokrat politikacı. 1957-1966 Berlin Belediye Başkanı. 1964-1987 SPD (Alman Sosyaldemokrat Partisi) Başkanı. 1969-1974 Başbakan (istifa). 1971 Nobel Barış Ödülü.

3 Konrad Adenauer: muhafazakâr politikacı. 1949-1963 Başbakan. Ayrıntılar "1950" öyküsünün açıklamalarında.

3 Brandenburg kumu: Brandenburg bölgesinde ve onun ortasındaki Berlinde zemin kumdan oluşur. Bu zeminde tünel kazmak zordur.

4 Checkpoint Charlie: Berlin duvarının ayırdığı amerikan ve sovyet sektörlerinin birinden diğerine geçen yabancı pasaportluların kontrol noktasına takılan ad (ünlü Friedrichstrasse'de).

5 *"Glockengasse 4711": Köln'ün tanınmış "kolonyasının" marka işareti "4711" dir. "4711" Kölnde Glockengasse'de (Çan Sokağında) üretilirdi.*

6 *Soli (Solidaritätszuschlag = Dayanışma zammı): iki Almanya birleştikten sonra doğudaki eyaletleri kalkındırmak için batıda oturanlara konmuş vergi zammına halkın taktığı ad.*

1962

1 *"Sevkiyat Şefi": Bununla Eichmann kastediliyor. Bir SS mensubu olan Karl Adolf Eichmann (d. 1906, ö. 1962), savaş sırasında Yahudilerin kitle halinde öldürülecekleri yerlere sevki ile görevlendirilmişti. Savaştan sonra kaçtığı Arjantinde, İsrail gizli servisince bulunup İsrail'e getirildi. Mahkeme kararıyla 1.6.1962'de asılarak idam edildi.*

2 *9/10 Kasım 1938 gecesi Nasyonalsosyalistler bütün Almanyada Yahudi kuruluşlarına saldırdılar. Nerdeyse bütün sinagoglar, 7000'den fazla işyeri tahrib edildi. 91 kişi öldürüldü. (7.11.38'de bir Yahudinin Pariste Alman Elçilik Sekreteri E. von Rath'ı öldürmesi bu toplu şiddet uygulamasına bahane edildi.)*

3 *Theresienstadt, Sobibor, Auschwitz: Yahudilerin toplu halde öldürüldükleri toplama kamplarından üçü. İlki Çekoslavakyada, diğer ikisi Polonyada.*

4 *David Ben Gurion (eski soyadı Grün, d. 1886, ö. 1973): İsrail Devletinin ilk Başbakanı ve Savunma Bakanı (1948-1953), 1948'de İsrailin özgürlük savaşını yürüttü. Polonyada doğan B. Gurion genç yaşta siyonizm hareketine katıldı, 1906'da tarım işçisi olarak Filistine geldi. 1912-1914 yıllarında İstanbulda hukuk okudu. Birinci Dünya Savaşında Yahudi Lejyonuna katıldı.*

1963

1 *Wilstermarsch: Hamburgun kuzeyinde, Elbe nehrinin ağzına yakın çok alçak kıyı arazisi.*

2 *Auréle Nicolet: İsviçre 1926 doğumlu, Paris Konservatuarında okumuş flütçü. 1953'ten itibaren Almanyada müzik yüksek okullarında öğretmen ve Berlin Filharmonisi üyesi.*

3 *Herbert von Karajan (d. 1908, ö. 1989): Avusturyalı orkestra şefi. 1955'ten itibaren Berlin Filharmoni Orkestrası'nın müzik direktörü. Öyküdeki "Zirkus Karajani" adlandırması, Almanyanın büyük sirklerinden Zirkus Sarrasani'ye kafiyeli ironik bir benzetmedir.*

4 *Giovanni Battista Piranesi (d. 1720, ö. 1778): italyan gravürcü, arkeolog, mimar. Stili zamanla baroktan klassisizme dönüştü. Karanlık-mekân (zindan) fantazileri ünlüdür.*

5 *Hans Bernhard Scharoun (d. 1893, ö. 1972): mimar. 1947-1960 Berlin Teknik Üniversitesinde profesör. Yeni inşaatçılığın ilkelerini fantazisi ve yaratma gücüyle gerçekleştirdi. 1960-1963: Berlin Philharmonie binasını inşa etti.*

1964

1 *Auschwitz: İkinci Dünya Savaşı sırasında Nasyonalsosyalistlerin Polonyanın güneyindeki büyük toplama kampı. Sayısız tutuklunun öldürüldüğü yer.*

2 *Frankfurttaki Auschwitz davasındaki sanıklardan ikisi.*

3 *Auschwitz'e yakın Birkenau kasabasındaki büyük toplama kampı.*

4 *Krakau ve Kattowitz: iki büyük polonya kenti. Kattowitz (lehçe Katowice) Yukarı Şilezyadadır, Krakau (lehçe Krakov), Kattowitzin 70 km kadar güney doğusundadır. Yukarı Şilezyanın batı kısmı 1945'e kadar Almanyaya aitti. Her iki kentin yakınında Auschwitz ve Birkenau toplama kampları vardı.*

1965

1 *"ikinci öğrenim-yolu": Herhangi bir sebebden öğrenimini normal süreci içinde tamamlamadan okulu bırakanlara, yeniden öğrenime başlama imkânını veren düzenleme.*

2 *"kenarları akçıllaşmış kara yuva": "kara" sözü Almanya'da muhazafakâr partiler ve zihniyet için kullanılır.*
Öyküde "kara yuva" muhafazakârların egemen olduğu bir yer için kullanılıyor. "kenarları akçıllaşmış" sıfatı, o yerde bir miktar ilericilerin/solcuların olduğuna işaret ediyor.

3 *Ulrich von Hutten (d. 1488, ö. 1523): alman şövalye, humanist. Papalık ve Prensler karşıtı, Luther'le işbirliği. Ondokuzuncu yüzyılda Almanyada özgür düşüncenin simgesi sayıldı.*

4 *Junge Union: muhafazakâr CDU (Hristiyan Demokratik Birlik) partisinin gençlik kolu. Amacı, gençleri hristiyan-demokratik zihniyete kazandırmaktır.*

5 *Aziz Kilian: İrlandalı misyoner. Merowingler devrinde Almanyada Main Nehri yöresinde faaliyet gösterdi. İki yoldaşıyla 689 yılında Würzburgda idam edildi. Frankların havarisi ve Würzburg Piskoposluğunun Patronu (koruyucusu) kabul edilir. Würzburgda her yıl 8 Temmuzda anısına törenler yapılır.*

6 *Tilman Riemenscheneider (d. 1460, ö. 1531): heykelcilik ve yontma ustası. 1520/21 Würzburg Belediye Başkanı. Köylü Savaşlarında köylüleri tuttuğu için işkence gördü, iki ay zindana atıldı. Bütün mevkileri, şerefi ve servetinin bir kısmı elinden alındı (1525).*

7 *Walt Whitman (d. 1819, ö. 1892): amerikalı şair. Tek bir şiir kitabı yayınladı ve bununla devrinin en büyük şairi kabul edildi.*

8 *Oder-Neisse sınırı: İkinci Dünya Savaşında yenilen Almanyanın, Oder ve Neisse nehirlerinin doğusunda kalan toprakları (114.300 km2) Polonyaya ve kısmen Sovyetlere verildi.*

9 *Günter Grass, Berlinin Friedenau semtindeki Nied Sokağında oturuyordu.*

10 *218. madde (Paragraph 218): gebeliğe son verme (çocuk aldırma) ile ilgili hükümleri içeren ve hangi şartlarda buna izin verileceğini düzenleyen kanun maddesi. Üzerinde çok tartışıldı ve tartışılıyor.*

11 *Hans Werner Richter (d. 1908, ö. 1993): edebiyatçı ve yazar. Dünya Savaşını, savaşın korkunçluğunu, yerlerinden edilen insanların fecaatini anlatan, asker ağzını kullanan romanları ünlüdür.*

12 *Otuz Yıl Savaşları: alman topraklarında 1618-1648 arasındaki otuz yıl boyunca sürdürülen, protestanlarla katolikler arasındaki kanlı savaşlar. Sonuçta Almanya, nüfusunun ve halkının servetinin yaklaşık yarısını kaybetti.*

13 *Willy: SPD (Alman Sosyaldemokrat Parti) Başkanı, bir süre Dışişleri Bakanı ve 1969-1974 arası Başbakan olan Willy Brandt kastediliyor (d. 1913, ö. 1992).*

1966

1 das Sein (veya eski bir yazılışıyla Seyn): varlık. Burada filozof Heidegger'in felsefesine gönderme yapılıyor (aşağıdaki 10 sayılı nota bakınız). "das nichtende Nichts" bu bağlamda "Yokeden Hiçlik. Boşluk" diye çevrilebilir. "varlığı-unutulmuş" (seinsvergessen) sözcüğü de Heidegger'e ait bir kavramdır.

2 Todesfuge (ölüm füğü): Bukovinalı Yahudi şair Paul Celan'ın ünlü elejik (hüzünlü melankolik) şiirinin adı. Konusu: toplama kampında öldürülen Yahudiler. ("1967" öyküsüne de bakınız.)

3 Todtnauberg (Todtnau Dağı): Bukovinalı Yahudi şair Paul Celan'ın şiirinin adı. "1967" öyküsüne bakınız. (Todtnau, Baden'de Freiburgun güneyinde küçük kent.)

4 Amis: Almanların Amerikalılara taktığı ad.

5 SED: komünist rejimli Doğu Almanyada Sozialistische Einheitspartei Deutschlands: Almanya Sosyalist Birlik Partisi.

6 Springer Basını: Axel Springer Verlag AG, Berlin, kastediliyor. Avrupanın en büyük yayınevi gruplarından biri. Sayısız kolları var.

7 Jacob Taubes (d. 1923): Viyanalı din sosyologu. 1966'dan itibaren Berlinde profesör.

8 Edmund Husserl (d. 1859, 1938): Phänomenologie'nin kurucusu alman filozof. Phänomenologie (fenomenoloji) = görüngübilim:
Kişinin kendince bildiği, tanıdığı (individuel) "gerçek", sırf görüntü olduğu için, onu bir tarafa bırakarak, bir "şeyin", bir canlının tüm özelliklerinin anlamını, ne olduğunu inceleyen felsefî akım.

9 Max Scheler (d. 1874, ö. 1928): alman filozof. Husserl fenomenolojisi yanlısı, ayrıca çağdaş felsefeyi, antropolojiyi, etiki ve din felsefesini sürekli biçimde etkiledi.

10 Martin Heidegger (d. 1889, ö. 1976): alman filozof. Doktorasını Freiburgda Husserl nezdinde yaptı. 1923: Marburgda Ord. Prof. 1926: Freiburgda Husserl'in halefi. 1933: Freiburg Üniversitesi Rektörü. Nasyonalsosyalist rejim sırasında onunla başlangıçtaki uyuşumdan sonra çalışması yasaklandı. Freiburgdaki görevine ancak 1950'den sonra dönebildi. Varlık, varoluş başta olmak üzre felsefenin pek çok kolunda çok kalıcı etkiler bıraktı.

11 Heidegger'in felsefesinde yer tutan "Kehre" (keskin dönüş) kavramı için "1967" öyküsündeki ilk açıklamaya bakınız.

12 Burada Nasyonalsosyalistlerin 1933'te iktidara gelişinin başlangıç devrinde Heidegger'in kısa süre onların partisine üye olması ima ediliyor. (Fakat, üniversitesinde Yahudi düşmanlığı propagandası yapılması ve iki dekanın görevden alınması üzerine H. partiden istifa etti, dersleri, yazıları yasaklandı.)

1967

1 Kehre: Almancada kelime olarak (bir yolda) keskin dönüş, keskin viraj demek olan "Kehre" (kêre okunur), kavram olarak Heideggerin felsefesinde önemli bir yer tutuyor: H.'e göre kendisinin eksistensiyel davranışında insan, önleyemeyeceği şekilde bir son noktaya dayanır: (ölüm korkusu altında) yokolacağını, fanîliğini düşünür. Bu onu, varlık (Sein) sorusunu artık yanıtlamama isteğine zorlar. Buna H. "düşüncenin dönüşü" (Kehre des Denkens) diyor ve felsefesinin ileri aşamalarında bundan, "dönüşün düşüncesi" (Denken der Kehre) kavramını geliştiriyor. (Brockhaus Enzyklopädie"den).
Grass, öykülerinde Heideggerin bu Kehre'sini yer yer ironik tarzda kullanıyor.

2 ontolojik: Ontoloji'den türetilmiş sıfat. Çok geniş bir kavram olan ontolojiye kısaca, varlığın ve onun ilkelerinin bilimi denebilir. Varlık Heideggerin felsefesinin ana konusudur.

3 Paul Antschel Celan (d. 1920, ö. 1970): Bukovinada Czernowitz kentinde doğmuş, Avusturya uyruklu şair. Pariste yaşadı, orada intihar etti. Celan, büyük ölçüde gerçeküstücülüğün etkisinde kaldı (Larousse). Onun başlangıçtaki melodik lirik'i bir şifreler örgüsüdür, bu örgü 1959'da yazdığı "Sprachgitter" şiirinde görülür (Sprach[e] = dil; Gitter = ızgara, parmaklık, çit, kafes). Buradaki şifreler, her türlü anlamın ötesinde, mantık yoluyla anlaşılamayacaka işaret ediyor (Brockhaus). "Mond und Gedächtnis" (Ay ve Bellek) şiirini 1952'de, "Die Niemandsrose"yi (Hiçkimse-gülü'nü) 1963'te, "Lichtzwang"ı (Işık zoru'nu) 1970'ta yayımladı. "Todesfuge" adlı şiirinde birkaç kez "Ölüm Almanyadan gelen bir ustadır" sözü yer alır.

4 *Herrgottswinkel: kelime anlamı "Allahın köşesi". Hristiyan, özellikle katolik köy evlerinde, haç, İsanın ve azizlerin resimleri, incil v.s.nin bulunduğu köşe.*

5 *Jiddisch (yiddiş): Orta ve Doğu Avrupa Yahudilerinin (Aşkenazi'nin) dili. Kelime hazinesinin dörtte üçü almancadan, kalanı ibraniceden ve slavcadan gelir.*

6 *Bu ibareler, "1966" öyküsünün sondan üçüncü paragrafındaki bir öğrencinin sorusundan buraya aktarılmış. Oraya bakınız.*

7 *Harb sırasında Almanyada ve alman işgalindeki yerlerde Yahudilerin göğüslerine takmak zorunda oldukları, altı köşeli, ortasında Jude (Yahudi) yazılı sarı yalnız.*

1968

1 *"Todtnauberg" adlı şiir kastediliyor. "1966" ve "1967" öykülerine bakınız.*

2 *"Todesfuge": "1966" öyküsündeki açıklamaya bakınız.*

2 *"Almanyalı usta": Heidegger kastediliyor.*

4 *Büyük lirik alman şairi Friedrich Hölderlin'in (d. 1770, ö. 1843) 1802'de başlayıp 1806'dan sonra ağırlaşan akıl hastalığı kastediliyor.*

5 *"1967" öyküsüne bakınız.*

6 *Rudolf dutschke (d. 1940, ö. 1979): Alman Sosyalist Üniversite Öğrencileri Birliği (SDS) üyesi ve Parlamento Dışı Muhalefet (APO) akımının savaşçılarından. 1968'de bir suikastta ağır yaralanması sonucu bir süre sonra öldü.*

7 *Jürgen Habermas (d. 1929): alman filozof ve sosyolog. Sosyolojinin "Frankfurt Okulu"ndan ve "eleştirel teori"nin öncülerinden.*

8 *Theodor W. (Wiesengrund) Adorno (d. 1903, ö. 1969): alman filozof, sosyolog, müzik teorisyeni, besteci. "Frankfurt Okulu"nun önde gelen düşünürlerinden. Freudcu ve marksist teoriye dayanan toplumsal-eleştirel bir incelemeye dayanarak her türlü otoriter yönteme karşı çıktı, bireyi ön plana aldı. Tutkulu insan doğasının akıldışılığının tarihe hâkim olduğunu söyledi. Adornoya göre toplumdaki güç yoğunlaşması, gelişimi sınırlamış, teknolojiyi ellerinde tutanlar bununla halkı baskı altına*

almışlardır. Adornonun müzik estetiği arostokratçadır. Kültürün kapitalist düzen içinde bir tüketim nesnesine alçaltılmasını şiddetle eleştirdi (Paradigma / Felsefe sözlüğü). 1964'te "Jargon der Eigentlichkeit. Zur deutschen İdeologie" (Kendi olmanın jargonu. Alman ideolojisi hakkında) adlı araştırmasını yayınladı (jargon: bir sosyal grubun veya meslek mensublarının, ekseri katı, kendilerine has ifade, konuşma tarzı). Bunda, aydınlarda klişe biçiminde yaygınlaşan dilsel çöküntü şekilleri incelenmekte ve öğrenci eylemleri de eleştirilmektedir. "Olumsuzluğun" ustası sayılan Adorno, "Negative Dialektik" (Olumsuz Diyalektik) kitabıyla ve genelde "varoluşçuluk" karşıtı olarak Heidegger'le fikren çatışıyor.

9 Junge Union: Alman Hristiyan Demokrat Birliğinin (CDU) ve Hristiyan Sosyal Birliğin (CSU) ortaklaşa gençlik örgütü.

10 Adorno kastediliyor.

11 Es-Pe-De (SPD): Alman Sosyaldemokrat Partisi.

12 "posbıyıklı yazar." Günter Grass.

13 Çekoslovakyayı işgal edenler arasındaki alman birlikleri, komünist Doğu Almanya ordusuna aittiler.

1969

1 alt-imtiyazlılar (Unterprivilegierte): Almanlar şimdi pek kibar. Sağıra "duyma özürlü", topala "yürüme özürlü", aptala "düşünme özürlü", alt tabakaya "alt-imtiyazlı" diyorlar.

2 Willy: Willy Brandt kastediliyor. 1969-1970 arası Batı Almanya Başbakanı.

1970

1 Şansölye: 1969/74'te Başbakan olan Willy Brandt.

2 İkinci Dünya Savaşında yenilen Almanyanın doğudaki geniş toprakları Polonyaya (Doğu Prusyadaki çok küçük bir kısmı Sovyetlere) verildi. "...onun laf taşıyıcısı, aracısı diyelim..." ile kastedilen kişi, devrin Başbakanlık Müsteşarı Egon Bahr'dır. Brandt'la birlikte Bahr, alman "Doğu Politikası"nın yeniden düzenlenmesinde etkin olarak çalıştı.

(Şu unutulmamalıdır ki, bugünkü Orta Almanya [Elbe nehri civarı] ve onun doğusu Ortaçağ başlarına kadar slav toprağıydı. Onuncu yüzyıldan itibaren Almanlar oraları doğuya doğru adım adım ele geçirdiler. 1945'ten sonra kaybettikleri arazi bu eski slav toprağıdır. Fakat orası yüzyıllar boyunca tamamen almanlaşmış, alman kültürüyle yaşamıştır. Öykudeki "öz-be-öz alman toprağı" (almanca "urdeutsches Land") ifadesi bu bin yıllık olguların ışığında değerlendirilmelidir.)

3 *Karfreitag: Paskalyadan önceki Cuma, İsanın çarmıha gerildiği kabul edilen matem günü.*

4 *"Nicklichkeiten": Bu kelimenin doğrusu "Nickelichkeiten" olup "gizli küçük muziplik, kötülük" demektir. (Çevirenin tahmini: Grass'ın bile bile yanlış" Nicklichkeiten" yazması, bunu "Niedlichkeiten"e benzetmek istemesindendir: "Niedlichkeiten" aslında "hoş şeyler, sevimli davranışlar" demek ise de, hep ters anlamda kullanılır: "kötü davranışlar..."*

5 *Polak: Polonyalılar kendilerina Polak der. Almanlar ise, dillerindeki "Pole" yerine, eğer onları aşağılamak isterlerse Polak/Polaken = Polonyalı/Polonyalılar derler.*

6 *Polonyaya bırakılan üç büyük alman kenti.*

1971

1 *Öykünün geçtiği 1971'de Almanyada çocuk aldırmak – tıbbî zorunluk dışında – kesinlikle yasaktı. 1974'ten itibaren, ceza kanununun ilgili 218. maddesi yumuşatıldı ve gebeliğin ilk üç ayı içinde olmak şartıyla pek çok durumda çocuk aldırmaya izin verildi. Konu halk oyunu yıllarca meşgul etti. Hâlâ da bazı görüş ayrılıkları sürmektedir.*

2 *Paritätischer Wohlfahrtsverband: Almanyada mezheblerüstü, politik bağımsız, çok geniş örgütlü sosyal yardım kuruluşu.*

3 *Antropozofi (Anthroposophie): avusturyalı düşünür ve pedagog Rudolf Steiner (d. 1861, ö. 1925) tarafından ileri sürülen doğa felsefesi antropozofiye göre, bilgeliğin ve evreni doğru kavramanın anahtarı insanın kendisidir. İnsan zihni, madde dışı âlemle ilişki kurabilir. Bu temel, tanrıbilimde, tıbda, pedagojide, sanatta, edebiyatta, tarımda, sosyal ya-*

şamda geçerlidir. Antropozofik tıbdaki tedavi metodlarından biri olan Heileurythmie'de ([hayloyritmi] kelime anlamı "tedavi edici doğru-ritmik"), ritmik sistem (kalb, dolaşım, solunum) üzerinden vücudun genel dengesini sağlamaya çalışılır. Öyküdeki örnekte, antropozofların bu yolda neler yaptığına kısaca işaret ediliyor. Antropozofi, "okul tıbbı"nın bir kolu değildir.

4 *Kurpfuscher: Kelime anlamı "tedaviyi berbad eden" olan bu sözcük, tıb öğrenimi görmeden veya resmen izin almadan hasta tedavi edene, aşağılayıcı olarak, denir. Becerisiz bir hekim için de, gene çok aşağılayıcı olarak, kullanılır.*

5 *Ursula: kızlara verilen bir ad. Kısaltılmışı: Uschi.*

1972

1 *Gesamtschule: Almanyada bir okul şekli (İngilteredeki Comprehensive School benzeri). İçinde ilköğretimi ve liseyi birleştirir. Ortak bir temel öğretimin yanında öğrenciler istedikleri özel yönleri seçebilir ve çeşitli kurslara katılabilirler. 1974'te Batı Almanyada 139 Gesamtschule vardı. Bazı eyaletler bu sistemi reddediyor.*

2 *Özel-komando BM: Terörcü Baader-Meinhof (BM) örgütüne karşı Federal Emniyet Teşkilatının özel kuruluşu.*

3 *Otto Schily: O zamanlar teröristlerin avukatıydı. 1983'te Yeşiller Partisine, 1989'da Sosyaldemokratlara katıldı. 1998'de İçişleri Bakanlığına getirildi.*

1973

1 *Club of Rome (Roma Klübü): ekonomi uzmanlarının ve bilginlerin 1968'de Romada kurdukları gayri-resmî işbirliği grubu. Amacı: insanlığın geleceğini, kritik sorunlarının sebeblerini ve bunların birbirleriyle iç bağlantılarını araştırmak. Birçokları arasında, Dennis Meadows ve diğerlerinin yayınladığı "Roma Klübünün insanlığın durumu üzerine raporu" ve oradaki "Büyümenin sınırları" (1972) adlı araştırma bütün dünyanın dikkatini çekti.*

1974

1 Kendine bazen gayri-şahsî "insan" (almanca "man" = kişi, birisi...) diyen kişi, öyküyü anlatan Günther Guillaume'dur (giyyom okunur). Bu kişi 1956'da Batı Almanyaya sızdırılan Doğu Almanya casusudur ve Şansölye W. Brandt'ın kişisel danışmanı olmayı başarmış, casusluğu ancak 1974'te ortaya çıkarılmıştır. Bunun üzerine ki Brandt derhal Başbakanlıktan istifa etti.

2 "Yoldaş Mischa (asıl adı Markus Wolff): Doğu Almanya İstihbarat Dairesinin 1958'den sonraki şefi.

1975

1 "kurşun ağırlığı...": Bu deyim, "Die bleierne Zeit" (Kurşun ağırlığındaki [Kasvetli] Zaman) adlı filme (1981) göndermedir. Terör eylemlerinin ve teroristlerle mücadelenin kasvetli devri kastediliyor.

2 "ben": Günter Grass.

3 "Butt": Günter Grass'ın o yıllarda yazdığı ünlü romanın adı. Kelime anlamı: yassı, tombul, iri bir balık (Bothidae soyu).

4 Anarşist Baader-Meinhof gurubunun 1970'lerdeki faaliyeti (aşağıdaki RAF notuna bakınız) ve Brokdorf atom santralı inşasını şiddetle protesto edenlerin eylemleri kastediliyor.

5 Gruppe 47: 1947'de yazarların ve eleştirmenlerin oluşturduğu bu grubun programı edebî olmayıp, nasyonalsosyalizm ve İkinci Dünya Savaşı deneyimlerine dayanan, çağın politikasını eleştiren anti-otoriter ve ahlakî bir programdır. Grubun pek çok ünlü mensubu arasında Heinrich Böll ve Günter Grass da bulunuyor. Karşıtları ortaya çıktığı gibi, paralel oluşumlar da var: Viyana Grubu, Dortmund Grubu 61, italyan Gruppo 63. (Brockhaus Enzyklopädie)
(Öyküde bunlardan birine "Grup 47'nin kopyası" ifadesiyle gönderme yapılıyor.)

6 RAF (Rote Armee Fraktion = Kızıl Ordu-Grubu): 1968'le 1970 arasında ortaya çıkan ve üniversite öğrencisi 1943 doğumlu Andreas Baader ve önceden gazetecilik yapmış 1934 doğumlu Ulrike Meinhof'un öncülüğündeki anarşistler grubu. Amacı silahlı şiddet yoluyla Federal Alman

Cumhuriyetinin politik ve toplumsal düzenini çökertmekti. 1972'deki bir operasyonla örgütün elebaşıları yakalandı. Kalanlar terör eylemlerini sürdürdüler, ama giderek önemlerini yitirdiler. U. Meinhof 1976'da, A. Baader 1977'de Stammheim Hapishanesinde intihar ettiler.

7 *Stockholmde rehine alış: 1974 Nisanında RAF militanları Stockholmdeki Batı Alman Elçiliğini bastılar. Gayeleri Stammheim Hapishanesindeki tutuklu arkadaşlarını serbest bıraktırmaktı.*

8 *"Dünyaya arkasını dönmüş taraf...": Reinbeck'in "Die erdabgewandte Seite der Geschichte" (Tarihin dünyaya arkasını döndüğü tarafı) adlı romanına (1976) gönderme.*

1976

1 *"bütün-alman" deyimi, Almanya ikiye bölündükten sonra, Almanların beraberliğini ifade etmek için kullanılan sıfattır.*

2 *"Gauck Dairesi": iki Almanya birleştikten sonra, ortadan kalkan Doğu Almanyanın istihbarat teşkilatı Staatssicherheit'ın (Stasi'nin) dosyalarının muhafazası için 1990 Eylülünde görevlendirilen Joachim Gauk'un adının verildiği federal alman kuruluşunun gayri-resmî kısa adı.*

3 *Klaus Schlesinger: 1980'de DDR'i terk eden bir yazar.*

4 *Trabi: eski Doğu Almanyada imal edilen ufak binek otomobili "Trabant"ın kısaltılmış adı.*

5 *"oraları bilen ben": G. Grass o devirde Brokdorf yakınındaki Wewelsfleth'te yaşıyordu.*

6 *"kimyasal sopa": gözyaşartıcı gaz püskürten spray. Almanyada polis tarafından ilk kez 1976'da Brokdorf'ta kullanıldı.*

7 *Ute: G. Grass'ın ikinci karısı.*

8 *"Schonische ringa balıkları": Grass'ın "Butt" adlı kitabının bir bölümü. İsveçin güneyinde "Schonen" yöresinde çıkan ringa balıklarına verilen ad.*

1977

1 *Stuttgartta anarşistlerin konduğu hapishane.*

2 *Wolf Biermann: d. 1936 Hamburg. Şair, besteci, şarkıcı. 1953'te Doğu*

Almanyaya (DDR'e) yerleşti. Oranın rejimini eleştirdiği için 1963'te Sosyalist Birlik Partisinden (SED'den) atıldı, 1965'te DDR'de sahneye çıkması yasaklandı. 1976'da DDR vatandaşlığından çıkarıldı, Batıya geçti.

3 *Ständige Vertretung (Daimî Temsilcilik): Yetmişli yılların ortalarında Batı ve Doğu Almanyalar arasında hafif bir yakınlaşma başlayınca, birbirlerinin başkentlerinde "Daimî Temsilcilik"ler kurdular. Daha önce iki devlet arasında diplomatik ilişki yoktu.*

1978

1 *"Sex Pistols": ingiliz punk müzik grubu (1977-79)*

2 *no future (gelecek yok): gençlerin, meslek edinme imkânsızlıkları ve gelecekten ümitsizliği ifade eden sloganı.*

3 *"Diskretion in Nadelstreifen" (iğne çizgiler içinde sır tutuculuk): ince çizgili pantolonlu ("streesemann" pantolonlu) kibar beyefendilere ironik gönderme.*

4 *"ârîleştirmek": türkçesi "ârîleştirmek" olabilecek bu fiil, öyküde "alman işgalindeki Paris ve Amsterdamda iş merkezlerindeki Yahudileri işten atıp yerlerine ârî ırktan kişileri getirmek" anlamındadır. "Ârîler" ya da "Aryalar", İran, Afganistan, Hindistan yöresinin eski, beyaz tenli bir kavmidir. Bunu, Nasyonalsosyalistler kendi ideolojilerine göre "Yahudi olmayanlar" anlamında kullandılar.*

5 *H. J. Abs (d. 1901, ö. 1994): alman maliyeci ve bankacı. Devlet hizmetinde önemli konularda görevlendirildi. Öyküdeki "böhmisch = bohemya, "Wiener = Viyana, "Paris", "Amsterdam" kelimeleri hep harb öncesi ve harb sırasında Almanyanın işgalindeki yerlere, "Mendelssohn" adı ise çoğunlukla Yahudi ailelerde rastlanan bir soyadına işaret etmektedir.*

6 *İ. G. Farbenindustrie A.G.: savaş sonuna (1945'e) kadar Almanyanın en büyük kimya sanayii grubu ve en büyük ticarî/sınaî kuruluşu. İşgal kuvvetleri 1945'te grubun bütün varlıklarına el koydu ve kuruluşu dağıttı. Dış ülkelerdeki serveti elinden alındı. Savaş makinasına ve nasyonalsosyalist rejime büyük yardımla suçlandı.*

7 boccia (italyanca küre): İtalyada ve Fransada, sert tahtadan yapılmış kürelerle (toplarla) büyüklerin de oynadığı bir oyun.

1980

1 Pulau Bidong adasında bir kilometrekarelik alanda 35 000 Vietnamlı mülteci bulunuyordu. 1975 ile 1980 arasında Vietnamdan insanlıkdışı şartlar yüzünden – çoğu denizyoluyla – iki milyondan fazla insan kaçmıştı.

1981

1 Ritterkreuz (Şövalye Haçı): İkinci Dünya Savaşında çok büyük başarı gösteren askerlere verilen bu nişan boyuna takılır, yakanın önünde dururdu. Nişanın yüksek sınıfında haçın üstüne meşe yaprağı süsü ekleniyordu. (En yüksek sınıfında ise meşe yaprağı ve haçın ortasında gerçek bir pırlanta bulunuyordu.)

2 Öyküde kastedilen Büyük Amiral Karl Dönitz'tir. 1891 Berlin doğumlu Dönitz 1936'da Denizaltılar Başkomutanı, 1943'te Deniz Kuvvetleri Başkomutanı oldu. Hitlerin 30 Nisan 1945'te intiharından sonra, Almanyanın koşulsuz teslim olduğu 8 Mayıs 1945'e kadar Devlet Başkanlığını üstlendi (Hitler böyle vasiyet etmişti). Önceden, Batılılara teslim olup, Doğuda savaşa devam etme teklifini Batılılara kabul ettiremedi. Dönitz komutasındaki deniz kuvvetleri Ocak 1945'ten itibaren iki buçuk milyon insanı Baltık Denizi yoluyla Sovyetlerden kaçırmayı başardı. İngilizlerin esir aldığı Dönitz, Nürnberg Askerî Mahkemesince on yıl hapse mahkûm edildi. 1956'da serbest bırakıldı. 1980'de Schleswig-Holstein'da Aumühle'de öldü.

3 Batı Almanyada büyük kentlerde büyük bina kıtlığına rağmen boş duran evleri, daireleri, ev bulamayan veya kira ödeyemeyen kimselerin, özellikle gençlerin işgali ve oraların polisçe boşaltılma çabaları uzun süre sosyal bir sorun olarak ülkeyi meşgul etti.

4 Alman millî marşının ilk dizesi "Almanya, Almanya, dünyada her şeyin üstünde"den alıntı. Savaştan sonra bu dizeyi içeren kıt'a artık söylenmiyor.

5 Eski bir alman şiirinden alıntı. Şiir, arkadaşının savaşta ölmesinin verdiği acıyı ifade eder.

6 Aklı tam olmayanlar için söylenen "falsch gewickelt" (bebekken yanlış kundaklanmış) sıfatına benzetme olarak Grass burada "sağcı" kişilere rechtsgewickelt diyor (rechts = sağ, gewickelt = kundaklanmış).

1982

1 "perfiedes Albion ("kalleş İngiltere"): Albion kelimesi çok eski çağlarda "İngiltere" demekti. İngilterenin politik düşmanları onu "kalleş İngiltere" şekline soktular. (Larousse)

2 HDW = Howaldswerke-Deutsche Werft AG: Hamburg ve Kiel'de çok büyük bir tersane kuruluşu. Kökenleri 1834'e kadar gidiyor.

3 Nato Çifte Kararı: Sovyetlerin 1979'da ortaya çıkan nükleer başlıklı roketlerine karşı denge sağlamak üzre Nato tarafından Avrupadaki ortamenzilli amerikan roket sistemlerinin modernleştirilmesi kararlaştırıldı. Bu plan alman kamuoyunda çok uzun çekişmelere yol açtı. Sonunda Nato şu iki kararı aldı: a) 1984'ten başlayarak 108 modern Pershing II roketi Batı Almanyaya yerleştirilecek. b) Sovyetlerle silahları azaltma görüşmelerine başlanacak.
(1987'de Sovyetlerle "Ortamenzilli nükleer füzeler" üzerinde varılan anlaşma sonunda Batı Almanyada konuşlandırılmış Pershing II füzeleri söküldü.)

4 Sosyaldemokrat Şansölye Helmut Schmidt, sekiz yıllık iktidarının sonunda Parlamento tarafından düşürüldü. Yerine Ekim 1982'de hristiyan-demokrat (muhafazakâr) Helmut Kohl Şansölye oldu. Politik havanın böylece değişmesine "Wende" (dönüş) dendi.

5 Doğu Almanyanın komünist rejiminin 1989'da sallanması sırasında rejim muhalifi büyük kitlelerin gösterilerinin başında Leipzig'de pazartesi günleri yapılanlar geliyordu. Başlangıçta daha geniş politik haklar istendi, bunun sloganı "Halk biziz" idi. Sonraları iki Almanyanın birleşmesi talep edildi, sloganı: "Biz bir halkız."

1983

1 1945'te Bavyerada kurulan muhafazakâr Hristiyan-Sosyal Birlik (Christlich-Soziale Union, CSU) partisinin kurucu üyesi olan 1915 doğumlu Franz Josef Strauss kastediliyor. 1949'dan itibaren Parlamentoda mebus olarak birçok önemli görevlerde ve Bakanlıklarda bulunan Strauss 1961'de partisinin başkanı seçildi. Devrinin en çok konuşulan politikacılarından, ateşli taraftarları ve pek çok karşıtı olan Strauss'un çok hareketli geçen, tartışmalı olaylara karışan politik hayatı 1988'deki ânî ölümüyle son buldu. Öyküde sözü edilen "et-peynir-bira müteahhidi" olan kişi, CSU üyesi Josef März'tir.

2 Doğu Almanya devletinin (DDR'in) "döviz tedarik etmek"le görevli Kommerzielle Koordinierung (KoKo) adlı kuruluşunun şefi iri gövdeli Alexander Schalck-Golodkowski kastediliyor. Koko üzerinden DDR illegal silah ticareti de yürütüyordu. Schalck-Golodkowski, März ve Strauss, halka açıklanmaksızın, Batı Almanya kefaleti altında DDR'e milyarlık bir kredi verilmesi üzerinde anlaştılar.

3 1982'de Batı Almanya Şansölyesi olan (çok iri gövdeli) Helmut Kohl kastediliyor.

4 1988'de Federal Parlamento Başkanlığına seçilen muhafazakâr CDU (Hristiyan-Demokrat Birlik) partisi üyesi Bayan Rita Süssmuth kastediliyor.

Etrafa güleryüz dağıtmaktan başka bir etkenliği olmadığı ima ediliyor.

5 1982'de iktidara gelen CDU/CSU ortaklığı grubunun Çalışma ve Sosyal Düzen Bakanı Norbert Blüm'ün adına benzetme yapılıyor. Blümchen = küçük çiçek (Blüm çok kısa boyludur), Blümchen kahvesi: açık kahve.

6 Theodor Waigel'in aşırı kalın kaşlarına gönderme. Th. Waigel 1988'de Strauss'un ölümü üzerine CSU'nun başkanı seçildi. 1989'da Maliye Bakanı oldu. Kaşlarının kalınlığı sık sık nükte konusu oldu ve olmaktadır.

7 Burada "Büyük Franz Josef" demekle, 1848'den 1916'ya kadar 68 yıl tahtta kalan ünlü Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Franz Joseph'e ironik bir gönderme seziliyor.

8 Kendini veya başka kişileri tanıtırken önce soyadını sonra adları söyleme âdeti olan Bavyeralılar taklit ediliyor.

9 yağlanmış = almanca geschmiert, mecazî anlamı "rüşvet bulaşmış". 1955/57'de Savunma Bakanlığı, CSU aracılığıyla Hispano-Suiza firmasına birkaç bin piyade panzeri sipariş etti. Ortada rüşvet dönüp dönmediği ortaya çıkarılamadı.

10 ayna: almancası Spiegel. Bu kelime ile Strauss'un politik yaşamının en tartışmalı olayı olan bir vaka hatırlatılıyor. Harb sonrası alman politik sahnesinde "Spiegel Olayı" adıyla yer alan vakanın ana hatları: "Spiegel" dergisinin 10 Ekim 1962 nüshasında bir Nato manevrasıyla ilgili "Savunmaya şartlı hazır" başlıklı makalesini, zamanın Savunma Bakanı F. J. Strauss vatana ihanet saydı ve derginin yayıncısı Rudolf Augstein'ı ve diğer sorumluları tutuklattı. Redaksiyon odaları basıldı ve araştırıldı. Strauss, sorumluları ayrıca rüşvet vermekle suçladı. Olay ülkede bir hukukî çatışmaya neden oldu. Bir yandan devlet güvenliğiyle ilgili anayasal hükümler, diğer yandan düşünce özgürlüğü ilkeleri karşı karşıya getirilip şiddetle tartışıldı. Ortaya çıkan politik kriz sonunda Strauss istifaya mecbur oldu. Anayasa Mahkemesi açılan davayı reddetti. (Brockhaus Enzyklopädie)

11 "boynu olmayan erkek": F. J. Strauss'un boynu çok kısaydı.

12 Herbert Wehner (d. 1906, ö. 1990): komünistliği bıraktıktan sonra 1946'dan itibaren ateşli sosyaldemokrat politikacı. 1958-1973: SPD Başkan Vekili. 1966-1969: Bütün-Alman Sorunları Bakanı, iki Almanyanın birleşmesi için büyük çaba. 1969-1983: Parlamentoda SPD Grup başkanı. Piposu ve muhafazakârlarla ilginç tartışma üslubu ile ünlü.

13 "halk-malı": Doğu Almanyadaki komünist rejimde işletmeler genelde devlete aitti. Bu, o işletmelerin adının önüne getirilen VEB (volkseigener betrieb = halk-malı işletme) ile belirtiliyordu. Doğu Almanyadan getirilen öküz sürülerine de burada halk-malı deniyor.

14 Burada Doğu Almanyanın Devlet Başkanı Erich Honecker kastediliyor. Honecker'in öğrendiği meslek dam aktarıcılığı (Dachdecker) idi. Bu iki kelimenin kafiye oluşturmasından da faydalanılıyor.

15 Burada Grass, "Bir emanetçi diğer emanetçiyi temizler" sözünü, al-

mancadaki "Bir el öbür eli yıkar" deyimi yerine kullanıyor. Bu deyim, birlikte pis iş yapan iki kişinin birbirini yıkayarak temize çıkmaları anlamındadır. El yerine emanetçi (almancası Treuhand) demenin çok özel bir anlamı var: Doğu Almanya devleti çöküp Batıdaki Federal Cumhuriyete katılınca, Doğudaki devlet işletmelerini Batı sistemine geçirmek, bazılarını satmak, işe yaramayanları tasfiye etmek için bir Treuhand = emanetçi, kayyum atandı. Buna gönderme yapılıyor.

16 "hepimizin Schalck'ı": Bu bir kelime oyunudur. Bugünün almancasında "Schalk" (c'siz) "şakacı, maskara kişi" demektir. Eskiden bu kelime "hilekâr kişi" anlamındaydı.

17 mavi/beyaz: Bavyera bayrağının renkleri.

18 avcı ehliyeti: bunun almancadaki mecazî ve ironik anlamı, zihin özürlü bir kişinin cezaî ehliyeti olmadığının mahkemece tesbiti ve böylece hangi suçu işlerse işlesin, yani "istediği gibi avlansın", ceza almayacağıdır. Strauss gerçekten uçak kullanıyordu ve ava düşkün olduğu için "avcı ehliyeti" muhakkak vardı.

1984

1 Verdun: Birinci Dünya Savaşında 1916'da Doğu Fransada Almanların ele geçirmek istedikleri, fakat başaramadıkları, küçük şehir. "1915" öyküsündeki açıklamaya bakınız.

2 Fransa Cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing.

3 Federal Almanya Şansölyesi Helmut Kohl.

4 "Kemikhane" (almanca Beinhaus, fransızca Ossuaire): kazılarda bulunan insan kemiklerinin hristiyan mezarlıklarında muhafaza edildiği bina.

5 Ernst Jünger: "1914" öyküsünün açıklayıcı yazısına bakınız. 1915 ilâ 1918 öykülerinde de E. Jünger'i bulacaksınız.

1985

1 Magister: (latince: öğretmen, öğretim ustası): Federal Almanya üniversitelerinde felsefe, sosyoloji, arkeoloji, müzik... fakültelerinden alınan ve doktor derecesinin altında bir ünvan. Öğrenim süresi: sekiz sömestr.

2 *Seksenli ve doksanlı yılların alman tenis Asları: Leimen'de 1967'de doğan Boris Becker, ve Brühl'de 1969'da doğan Steffi (Stefani) Graf.*

3 *Bobbele: Büyükanne çok sevdiği Boris Becker'i böyle adlandırıyor.*

4 *"Fräulein Vorhand": Fräulein: küçükhanım, matmazel. Vorhand (ingilizce: forehand): teniste raketin iç tarafıyla (normal) vuruş şekli. S. Graf'ın Vorhand'ları çok güçlüydü, rakiplerini korkuturdu.*

1986

1 *Oberpfalz: Almanyanın en güney eyaleti Bavyeranın kuzeydoğu kısmında, Çek Cumhuriyeti sınırına bitişik 9600 km2'lik bir bölge, başkenti Regensburg.*

2 *Atom enerjisi ile çalışan elektrik santrallarının kullanılmış, radyoaktiviteleri çok azalmış, uranium veya plutoniumlu yanma-çubuklarından yeniden yüksek radyoaktiviteli yanma-çubukları elde etme işlemi.*
Öyküdeki "şeytan işi" denen şey, bu yanma-çubuklarıdır. Bu işlemin Oberpfalz'taki Wackersdorf köyünde kurulacak tesiste yapılması planlanmıştı. Plana şiddetli itirazlar oldu. Tesis kurulmadı.

3 *"plutonium mutfağı": "mutfak" (Küche) kelimesi almancada bazen sade yemek pişirilen yer değil, başka şeylerin de yapıldığı, ortaya çıkarıldığı yer anlamında kullanılır. Burada atom santrallerinde kullanılan, çok zehirli, yüksek radyoaktiviteli plutonium elementine hasımlarının tepkisi dile getiriliyor.*

4 *Parasol: öyküde sözü edilen 14 mantar cinsinden biri. Mantarların almanca adları türkçeye çevrilmedi. Çünkü çoğunun halkımızın bildiği türkçe karşılığı olduğu şüphelidir. Botanikte kullanılan adları bildirmenin de öykünün konusu içinde pratik bir yararı olmayacaktı.*

1987

1 *Günter Grass ve eşi Ute 1986 Ağustosundan 1987 Ocağına kadar Kalkütada yaşadılar.*

2 *"Dişi Fare" (Rättin): Grass'ın bir romanı. (Gendaş Kültür, 2000)*

3 *Kali (eski hindcede "siyah kadın"): hind tanrıçası. Çirkin, dört kollu, kafataslarıyla çevrili, kurbanlarının kanını içen bir kadın olarak düşünülür.*

4 *Theodor Fontane (d. 1819, ö. 1898): İki büyükbabasının da Almanyada yaşayan fransız soyundan protestan (Hugenot) olduğu gazeteci ve yazar Fontane, Prusya Ordusunun 19. yüzyıldaki üç savaşında harb muhabirliği yaptı. Çok başarılı balladlar yazdı. Fontane, sosyal içerikli, 19. yüzyıl toplumunun erotik sorunlarını büyük cesaretle ele alan "Irrungen, Wirrungen" ("Yanılgılar, Kargaşalar"), sonradan-görmeleri alaya alan, onlardaki ruhsuzluğu açığa vuran "Frau Jenny Treibel", kocasını aldatmış bir kadını anlatan ve en önemli eseri sayılan "Effi Briest" romanlarının, Almanya için çağının ilerisinde olan yazarıdır.*

5 *Mark Brandenburg: Almanyanın kuzeydoğusunda, Berlini de içine alan Prusya eyaleti.*

6 *Th. Fontane'nin romanları "Effi Briest", "Frau Jenny Treibel" ve "Unwiederbringlich"ten sahneler.*

7 *"Kinderjahre" (Çocukluk Yılları) Th. Fontane'nin otobiyografik bir öyküsüdür.*

8 *Cevenne'ler (fransızca les Cévennes): Fransada Rhône nehri havzasında dağlık arazi. Cevennes'li Calvinci (protestan) Fransızların (Huguenot = Hugenot'ların) 1702-1705 yıllarında ayaklanmasıyla ünlü ve Cévennes Savaşlarına adını veren bölge. Huguenot isviçre almancası Eignot (almanca Eidgenosse) adından geliyor.*

1988

1 *Harz: Almanyanın ortasında dağlık, ormanlık bölge. Yaklaşık 90 km uzun, 30 km geniş. En yüksek tepesi 1143 m.*

2 *"vur emri": Doğu Almanyada komünist rejim devrinde, Batı Almanyayı ayıran sınırı gizlice geçmeye çalışanların vurulması emri.*

3 *Erzgebirge (Erz Dağları, Erz = maden cevheri): Saksonya/Çek Cumhuriyeti sınırını iki tarafta kaplayan dağlık bölge. Uzunluğu yaklaşık 130 km, genişliği 30-35 km. Almanya tarafındaki en yüksek tepesi 1214 m. Eski devirlerde geniş çapta madencilik yapılıyordu. Adı oradan geliyor.*

4 *Komünist rejimli Çekoslovakyadaki liberalleşme hareketini durdurmak için 1968 Ağustosunda Varşova Paktı devletlerinin, onların arasında Doğu Almanyanın, askerî birlikleri ülkeyi işgal tti.*

5 *Çekoslavakyada Almanya sınırı boyunca Sudet Almanları yaşıyordu. O bölge 1938 Ekiminde İngiltere, Fransa ve İtalyanın onayıyla Almanya'ya verilmişti.*

1989

1 *"Olacak şey değil!" : Kitabın orjinalinde almanca "Wahnsinn!" deniyor. Bu "delilik!" veya "delice şey!" demek ise de, burada türkçe olarak "olacak şey değil!" konuya daha iyi uyuyor.*

2 *"Wartburg" : Doğu Almanya yapısı bir otomobilin marka adı.*

3 *"doğru para" : Batı Almanyanın parası Deutsche Mark kastediliyor.*

1990

1 *Jakob ve Leonore Suhl, Grass ve Ute'nin dostlarıydılar. Jakob'un 1998'de ölümünden önceki son yıllarda Portekizde yaşadılar.*

2 *drogeri (Drogerie): Evlerde kullanılan kimyasal maddeler, kosmetik, reçetesiz ilaçlar v.s. satılan dükkân (ingilizce drugstore).*

3 *Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852): Gençlerin askerlikten önce beden eğitimi yapması hareketini başlattı. Halkı Napoleon'a karşı başkaldırmaya ve millî bir alman devleti kurmaya çağırdı.*

4 *Bündnis 90: DDR'nin son yılında gerçek demokrasi isteyen halk hareketlerinin müştereken kurdukları Birlik (=Bündnis). 18.3.1990 günü son Volkskammer (aşağıya bakınız) seçimlerinde 18 milletvekilliği kazandı. 1993'te Yeşiller'le birleşti. Bündnis 90/Yeşiller Partisi doğdu ve Parlamentoya girdi.*

5 *Volkskammer: komünist rejimli Doğu Almanya devleti (DDR) parlamentosuna verilen ad.*

1991

1 *Wolf Biermann: "1977" öyküsüne ve onun açıklamasına bakınız.*

2 *Batı Start-Pisti (Startbahn West): Frankfurt Hava Limanının kapasitesini büyütmek için ikinci bir start pisti yapılması planına çevreciler bölgenin büyük ormanını tahribden korumak için şiddetle karşı çıktılar. Uzun çekişmelerden sonra ikinci pist gene de inşa edildi.*

3 Pershing II roketleri: "1982" öyküsünün "Nato Çifte Kararı" açıklamasına bakınız.

1992

1 Ailenin fertleri:
Evli çift: Vera ve Knud Wollenberger. 1981'de evlenmişler, iki çocukları olmuştu. Knud DDR'deki "barış hareketi"nde faaldi. Karısı Vera ülkenin ileri gelen insan-hakları savunucularındandı. DDR yıkıldıktan sonra Knud'un ispiyonculuğu ortaya çıkarıldı. Knud matematikçi, babası Albert Wollenberger farmakoloji profesörüydü. Vera felsefeciydi, babası Franz Lengsfeld Stasi'de çalışıyordu.

2 Pankow (panko okunur): Berlin kentinin kuzeydoğusunda büyük semti. DDR devrinde, komünist olmayan ülkelerce "Pankow" adı, kısaca DDR Hükümeti yerine kullanıldı.

3 Normannen Caddesi: Devlet Emniyet Bakanlığının bulunduğu yer. "Stasi" ile sinonim olarak kullanıldı.

1993

1 kahverengi: Nasyonalsosyalistler kastediliyor. Onların bir kısım örgütlerinin üniforması kahverengiydi.

1994

1 "Kadınım diye": 1990'da Treuhand'ın (aşağıki 6 sayılı nota bakınız) 1991'de başına getirilen Bayan Birgit Breuel konuşturuluyor.

2 Burada büyük bir kelime oyunu seziliyor. "yazmak" fiilinin almanca karşılığı, ilk elde, "schreiben" olmakla beraber, ikinci karşılığı olan "niederschreiben", bir şeyi kaleme almak, yazılı olarak kaydetmek mânasını taşır. Grass burada bunu kullanıyor. Fiilin ilk kısmı olan "nieder" tek başına "alt, aşağı, alçak" anlamındadır. Öyküde anlatılanlardan, bu fiile "aşağılayarak yazmak", "aşağılama" anlamlarının verilmesinin istendiği akla geliyor. Fiilin öyküde üç kere kullanılması da bu zanni destekliyor.

3 "kişi": Günter Grass'ı kastediyor.

4 "sosyal romantikler": Olası bir Sosyaldemokratlar/Yeşiller koalisyon hükümeti kastediliyor.

5 Hamburg kenti ve limanı deniz kıyısında değil, denizden 110 km içerde, Elbe nehrinin iki yakasındadır.

6 Treuhand (kelime anlamı = sadık el: yeddi-emin, kayyum): DDR devletindeki kamu malı (halk-malı) işletmelerin özelleştirilmesi ve reorgnizasyonu için, DDR hükümeti daha devam ederken Temmuz 1990'da yürürlüğe giren bir kanunla kurulan teşkilata verilen ad. DDR devleti feshedilip ülke Federal Almanyaya bağlandıktan sonra Treuhand'ın Başkanlığına 1991-1994 arası Bayan Birgit Breuel getirildi. Ekonomi politikacısı ve muhafazakâr CDU üyesi olan Breuel işi 1994'te bitirdi.

7 Wilhelm Sokağı (Wilhelmstrasse): Berlinde hükümet dairelerinin bulunduğu sokak. O sokaktaki eski Reich Havacılık Bakanlığının bulunduğu büyük binaya, DDR devrinde birçok bakanlıklar, bu arada Treuhand yerleştirilmişti.

8 Hannoverdeki Expo 2000 için hükümet 1995'te Bayan Birgit Breuel'i Genel Komser (Generalkommissar) tayin etti. (Expo 2000 kapandığında birkaç milyar mark zarar edeceği tahmin ediliyordu, ve öyle oldu.)

9 Treuhand'ın kararıyla işyeri kapatılıp açıkta kalan işçilerin çırpınarak yere yıkıldıklarını gösteren, Grass'ın yaptığı suluboya resim ima ediliyor.

1995

1 Ku'damm: Berlinlilerin adını kısaltarak söyledikleri en görkemli caddeleri Kurfürstendamm. Bu cadde, Kaiser I. Wilhelm'in hatırasına 1891-1895 arasında inşa edilen Gedächtniskirche'den (Anma Kilisesi'nden) başlar, yaklaşık 4 km sonra Halensee semtinde biter.

2 "İyi-insanlar": politik sorunlarda ahlaki davranma yanlısı kişileri küçük gören – artık bırakılmış – bir modanın kavramı.

3 Tiergarten: Berlinin ortasında ağaçlıklı büyük alan.

1996

1 "bana": Günter Grass.

2 *medya patronu: Üç televizyon istasyonu, gazete ve kitab yayıneuleri sahibi olan, İtalya Başbakanı (1994) Silvio Berlusconi kastediliyor.*

1997

1 *"...bir romanınızda...": Günter Grass'ın "Die Rättin" (Dişi Fare) romanını kastediyor.*

2 *"Watsoncricks": Amerikan biokimyacı James Watson, İngiliz Francis H. Crick'le birlikte genleri oluşturan DNA (desoksiribonuklein asid) molekülünün yapısının modelini geliştirdi. O yapıya Watson-Crick Modeli dendi. Öyküdeki "Watsoncricks" nüktesi buna dayanıyor. Bir hatırlatma: İngilizcede crick, adele kasılması, boyun tutulması demektir.*

3 *"kafadan-doğumlarınız", Günter Grass'ın "Kopfgeburten" (Kafadan Doğumlar) yapıtına gönderme. (Gendaş Kültür, 2000)*

1998

1 *Steinpilz: bir mantar cinsinin adı. "1986" öyküsünde de olduğu gibi çeşitli mantarların almanca adları türkçeye çevrilmedi (oraya bakınız). Şunlar, öyküdeki çeşitli mantarların adlarıdır: Maron, Steinpilz, Safranmischling, Ritterling, Flaschenbovist (Bovist), Täubling.*

2 *KırmızılYeşil: Sosyaldemokratlar ve Yeşiller.*

3 *Peter Rühmkorf: 1929 doğumlu yazar. Eşi Eva: sosyaldemokrat politikacı.*

4 *Hexeneinmaleins (kelime anlamı: cadı çarpımı): Goethe'nin "Faust" eserindeki bir dizeden alınmış, çok-anlamlı bir deyim. (Pratik dilde "magisches Quadrat" [ingilizce "magic square"] için kullanılır: sıralanmış rakamlarla oluşturulan öyle bir kare ki, rakamların yatay veya dikey veya çapraz toplamları hep aynı sonucu versin. Bunun öyküdeki konuyla direkt bir ilgisi tabiî yok.)*

5 *1998 seçimlerinde iktidarı kaybeden CDU'lu Helmut Kohl kastediliyor.*

1999

1 *Günter Grass, 1954'te elli sekiz yaşını bitirmeden ölen annesi Helene Grass'ı 1999'da konuşturuyor. Helene sözüne, oğlu Güntere "yara-*

ma"-diyerek başlıyor – 1979'da seksen yaşında ölen kocası Willy'den, kardeşlerinden, Günter'den, kızı Waltraud'dan ve yurdu Danzig'ten, sığındıkları Almanyadan azar azar ve çok şey söyleyerek...

2 *Sovyet Bölgesi: Savaştan sonra Sovyetlerin işgal ettiği doğu alman toprakları.*

3 *İnflasyon: Yirmili yılların başında Almanyanın yaşadığı büyük inflasyon. "1923" öyküsüne de bakınız.*

4 *Skat: Almanya kökenli, orada çok yaygın bir iskambil oyunu.*

5 *Kaşubi'ler: Danzig'in batısında yaşayan slav kökenli bir halk.*

6 *Jungvolk (genç halk): "Hitler Gençliği" örgütünün alt grubu, 10 ilâ 14 yaşındaki oğlanlar için.*

7 *yiyecek kuponları: İkinci Dünya Savaşında ve sonra daha bir süre Almanyada – sebze, meyve dışında – gıda-maddeleri vesika ile (kuponlar karşılığı) temin edilebiliyordu. Kullanılan kuponları satıcılar devlete geri vermek zorundaydılar ki kara borsaya düşmesinler.*

8 *Dadau: Kızkardeşi Waltraud'a Günterin çocukken taktığı ad.*

YÜZYILIM

GÜNTER GRASS

Almanya'nın en ünlü modern yazarından yüzyılımızı kutlayan, birbiriyle bağlantılı öyküler koleksiyonu.
Günter Grass büyük olaylar ve sıradan ama kayda değer mevzular hakkında yazıyor; teknik gelişmeler ve basit buluşlar,spor ve kültürdeki başarılar, megalomani, eziyet ve cinayet, savaş ve felaketler ve yeni başlangıçlar hakkında. Her öyküde bir başka anlatıcı olsa da; öyküler, bütün bir anlatım yaratıyor. Merkezinde sekansin katları açıldıkça, canlı ve renkli bir resim çıkıyor ortaya, bütün şaşaası ve dehşetiyle yüzyılın tarihsel bir portresi.
Yüz tane öykü, yüzyılımızın romanını yaratma yolunda bir bütün oluşturuyor.

"Günter Grass yaşayan en büyük Alman romancısı."

-Newsweek-

"Bir virtüöz, olağanüstü zeki, duyarlı ve insancıl bir yazar..."

-The Washington Post-

"Alman toplumunun zapt edilmez bir gözlemcisi- kanlı canlı bir yazar, duygusal bir ağız tadı ve bulaşıcı bir yaşam iştahıyla dolu."

-The New York Times Book Review-

ISBN 975-308-276-2
9 789753 082761